Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

" Forwarded free of cost, and with the compliments of the Department of Education, Government of India New Delhi".

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

D 6846

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ
[Oriya Lexicon & Encyclopaedia]

DONATION
DONATION

पुस्तकालय
पुस्तकालय
गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय

68446

" Forwarded free of cost, and with the compliments of the Department of Education, Government of India New Delhi".

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ

(ଅଉ୍ - ଅଥୋ)

ମୁଖ୍ୟ ସଂକଳକ

ଦୀନବନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱାଳ

ସଂକଳକ

କୃପାସିନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱାଳ

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରକାଶକ-

ଶ୍ରୀ ପୀତବାସ ବିଶ୍ୱାଳ

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

ଗ୍ରା-ଲୋକପାଲ, ଭାୟା-ବାଜପୁର
ଜି-ପୁରୀ (ଓଡ଼ିଶା)-୭୫୨୦୬୦

ପ୍ରଚ୍ଛଦ-ଛନ୍ଦାଚରଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ଅଲଙ୍କରଣ-ପରମାନନ୍ଦ ଉଦୟସିଂହ

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ-ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା-୧୯୮୮

ମୂଲ୍ୟ-ପଚିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ମୁଦ୍ରାକାର-

ଶ୍ରୀନିବାସ ବିଶ୍ୱାଳ

ଶ୍ରୀନିବାସ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା

ଜି-ପୁରୀ-୭୫୨୦୫୫

Publisher:-

Sri Pitabas Biswal

Biswakosa Foundation

At-Lokapal, Via-Bajpur
Dt-Puri (Orissa)-752060

Cover Design-
Chhanda Charan Acharya

Inner Design-
Paramananda Udayasingha.

First Edition-**Srigundicha-1988**

Price-**Rupees Twenty five only**

Printer-

Srinibas Biswal

Srinibas Printers, Khurda

Dt-Puri (752055)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

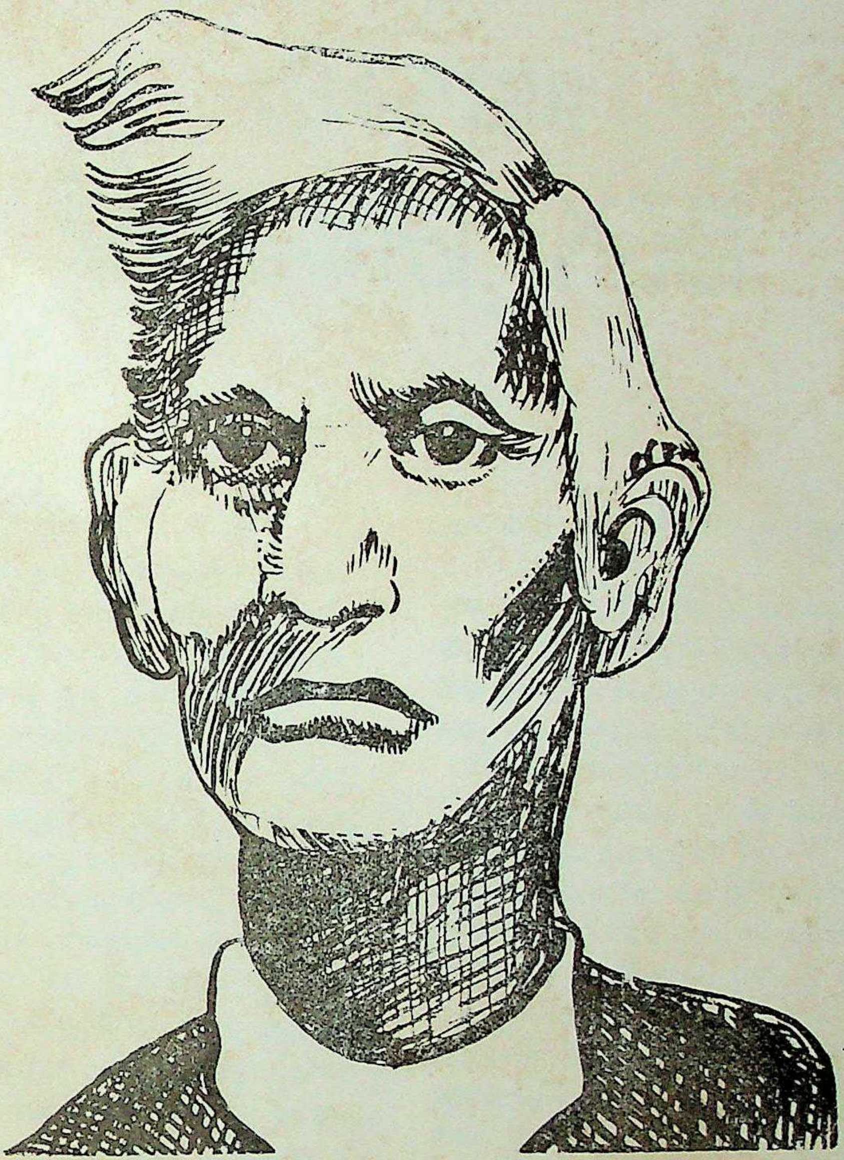

ଜନ୍ମ—ଜାନୁଆରୀ, ୧୮୪୩ — ମୃତ୍ୟୁ—ଜୁନ୍, ୧୪-୧୯୧୮

ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା, ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଜିଜ୍ଞାସାର ଜନକ ଏବଂ ବିଶ୍ୱ-ବାସୀ ମଣିଷର ବାସ୍ତବ କଥାକାର ସ୍ୱର୍ଗତ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ "ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ"ର ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ
ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ

ଅଡ୍ (ଧାତୁ)-ସଂ.-ଚେଷ୍ଟାକରିବା, ବ୍ୟାପିବା ।

ଅଡ୍ (*odd*)ବୈଦେ.ବି.(ଇଂ.ଅଡ୍)-(ସଂଖ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ)-ଅଯୁଗ୍ମ, ବେଜୋଡ଼, ବିଷମ, (ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟା କରାଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ) ବିଷମ ସଂଖ୍ୟକ, ଦୁଇ ସମାନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କଲାପରେ ଯାହା ବଳକା ରହିଯାଏ, ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ସଂଖ୍ୟାରୁ କିଛି ବେଶି, ବଳକା, ଅତିରିକ୍ତ, ଆକସ୍ମିକ ବା ଆନୁସଙ୍ଗିକ, ଅସଂଯୁକ୍ତ, ଅନିୟୋଜିତ ନଗଣ୍ୟ, ଅସାଧାରଣ, କଦାକାର, ଅପରୂପ, ଅଦ୍ଭୁତ, ବିଚିତ୍ର; କିମ୍ଭୂତକିମାକାର, ଖାମଖିଆଲି ବା ଝିଙ୍କବାଜ, ଗଲ୍ଫ ଖେଳରେ ଦୁର୍ବଳ ଖେଳାଳିକୁ ଯେଉଁ ସୁବିଧା ଦିଆଯାଏ, ଦୃଷ୍ଟିକଟୁ, ଦେଖିବାକୁ ଅଦ୍ଭୁତ ବା ଅସୁନ୍ଦର, (ମନୁଷ୍ୟ) ବଳକା ବା ଠିକେ କାମକରିବା ବ୍ୟକ୍ତି. ଅତିରିକ୍ତ ଭେଟ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ମଧ୍ୟସ୍ଥ, ଦୁଇ ଦୁଇ ଜଣ ସଜାଇଲା ପରେ ଯେଉଁ ଜଣକ ବଳକା ରହିଯାଏ, ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ କଥା । ଅଦ୍ଭୁତତ୍ୱ, ଅସାଧାରଣତଃ, ଅପରୂପତ୍ୱ, ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟକ୍ତି, ପଦାର୍ଥ ବା କାର୍ଯ୍ୟ, ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ବା ଗୁଣ,ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଥିବା ଜିନିଷ,ଅସମାନତା, ବୈଷମ୍ୟ, ପ୍ରଭେଦ, ଅମେଳ, ଅନୈକ୍ୟ, ବିବାଦ, କଳହ,ଆଧିକ୍ୟ, ସୁବିଧା, ଶ୍ରେଷ୍ଠତା, ସମ୍ଭାବନା,କଳହକରିବା, ନାନା ପ୍ରକାର ବିଷୟ, ଆଲମାଲିକା ।

ଅଡ୍ବାଗି-ଦେ. ବିଣ.-ଅଡ଼ଭୂଷା, ଅଲମ୍ଭୂଷା,ଅଡମ୍ବାଜ, ଅବାଗିଆ, ଏକବାଗିଆ ।

ଅଡ୍ବାଗିଆ- ଦେ. ବିଣ ଅଡବାଗି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ୍ବାଜ୍-ଦେ. ବିଣ.--ଅଡଭୂଷା, ଅରୁଝା, ଚଗଲ, ଅଖାଡ଼ୁଆ ।

ଅଡ୍ବାଜି ଦେ. ବି.—ଅଡ଼ମ୍ବାଜ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ୍ବାଜିଆ-ଦେ. ବିଣ—ଅଡମ୍ବାଜ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ୍ହା-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ) ବି.—ଦାନ୍ତପାଟି ।

ଅଡ୍-ଦେ. ବି. (ସଂ. ହଠ,"ସ ଅଟ୍ଟ ଧାତୁ=ଅଭିଯୋଗ ବା ଆକ୍ରମଣ କରିବା)- ଅଭିମାନ, ଜିଦ୍, ହଠ, ଜିଦ ଜଗର । (ସ. ଅର୍ଗଳ)—କବାଟର ଅର୍ଗଳ ବା କିଳିଣୀ, ଘିଡ଼ିକି, ଅଡ୍ଡା (ରେଳଭାଷା)

ଅଡ୍ଡୌଲ-ଦେ.ବି. (ସଂ ଅ+ହି. ଡୌଲ) ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବ, ଧାରାର ଅଭାବ । ଦେ. ବିଣ-ଅଘଟଣ, ଅସୁନ୍ଦର ଲାବଣ୍ୟହୀନ, ବେଢ଼ଙ୍ଗ । ପ୍ରାଦେ (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ-ଅନୁଚିତ ।

ଅଡ଼ଂ-ଦେ. ବି.—ଅଡ଼ଙ୍ଗ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ଼କ୍-ପ୍ରାଦେ. (ଭଞ୍ଜ) ଅ. (ସଂ, ଏତତ୍)—ଏତେ ।

ଅଡକ ଦାଇଁ-ପ୍ରାଦେ. (ଭଞ୍ଜ) ଅ.- ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍, ଏତେ ଶୀଘ୍ର ।

ଅଡକବତୀ-ସ. ବି. (ନାମ)—ମେରୁ ଶିଖରରେ ଥିବା ପୁରାଣୋକ୍ତ ପ୍ରାସାଦ ବିଶେଷ, ନଗର ବିଶେଷ ।

ଅଡ଼କରା-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ଓ. ଡକରା)—ଅନିମନ୍ତ୍ରିତ, ଅନାହୂତ ।

ଅଡକା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅଡକରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ଼ଂକଳା-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡଜାତ) ବି.-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଈଷତ୍ କଳା ବା ହଳଦିଆ ହୋଇଥିବା (କୋଳି), ଈଷତ୍ ପକ୍ୱ, ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ୱ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଡଙ୍ଗ-ଦେ. ବି. (ତା. ଅଡଙ୍ଗ୍ = ଭିତରେ ରଖିବା)- ଅଡ଼ଙ୍ଗ, ଗ୍ରେଟପିଣ୍ଡା, ଖଣିଜ ଦ୍ରବ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ ବା ସ୍ତର । ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି.-ଲୁଣପୋଖରୀରୁ ହୋଇ ଠୁଳ କରାଯିବା ସ୍ଥାନ, ଆଡ଼ଙ୍ଗ । ପ୍ରାଦେ. (ବାଲେଶ୍ୱର) ବି.-ଲୁଣ ତିଆରି ହେବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥାନର ସମଷ୍ଟି, ଅଡଂ । ଦେ. ବିଣ.-ଅବାଧ, ଅମାନିଆଁ, ଅଖାଡ଼ୁଆ, ଏକଜିଦିଆ ।

ଅଡଙ୍ଗା-ଦେ. ବି. (ତା. ଅଡଙ୍ଗ୍ = ଭିତରେ ରଖିଥିବା)- କଞ୍ଚା ଆମ୍ବକୁ କାଟି ଫାଳି ଫାଳି କରି ତେଲରେ ସିନ୍ଦୁଳି ଢଙ୍ଗରେ ବେଶର ଆଦି ମସଲା ଦେଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବା ଆଚାର । ବୈଦେ. ବି. (ଫା.)-କଳିକଜିଆ ଚକଗୋଳ । ଦେ. ବି. (ହି)-କର୍ମରେ ବାଧା, ଅଟକ । ଦେ. ବିଣ.-କାଟୁଥିବା ରହିଣିଆ ହୋଇ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଯୁକ୍ତ ଓ ବିସ୍ୱାଦ ହୋଇଥିବା (ବିସାଦିହି) । ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଯେଉଁ ବାଲିଆମାଛ ଯାଆଁଳି ସହିତ ବିଲମାଳ- ମାନଙ୍କରେ ମେଣ୍ଟ କରୁଥାଏ ।

ଅଡଙ୍ଗାବାଜ୍-ଦେ. ବିଣ.-କଜିଆଟଖୋର, କଳିହୁଡା ।

ଅଡତ୍-ବୈଦେ. ବି. (ଫା. ଆଡତ୍)-ପେଣ୍ଠ, ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ କିଣା ବିକା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟସ୍ଥାନ, ଗଞ୍ଜ, ଆଡ଼ତ୍ ।

ଅଡତ-ବୈଦେ. ବି. (ମରହଟ୍ଟୀ ଶବ୍ଦ)-ମଧ୍ୟସ୍ଥି ପାଉଣା, ଦଲାଲି ଦାଲାଲି ପାଉଣା, ଦଲାଲି କରି ଉପାର୍ଜନ କରିବା ପାଉଣା ।

କଲିକତା ସହିତ ଓଡିଶାର ରେଳ ସଂଯୋଗ ହୋଇ ନଥିବା ସମୟରେ ଦଳେ ଲୋକ କଲିକତାରୁ ବିଭିନ୍ନ ମାଲ ବା ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଆଣି ଓଡିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ବା ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ମାଲ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟସ୍ଥି ହିସାବରେ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି, ତାକୁ କୁହାଯାଏ 'ଅଡତ୍' । ଯେଉଁମାନେ ମଧ୍ୟସ୍ଥି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ 'ଅଡତିଆ' । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଆଡତ୍)

ଅଡତ୍‌ଦାର୍-ବୈଦେ. ବି. (ଫା. ଆଡତ୍‌ଦାର)- ଆଡତିଆ, ଦଲାଲିଦାର, ପେଣ୍ଠମାନଙ୍କରେ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ କିଣା ବିକା କରାଇ କମିଶନ ନେବାପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଡତ୍‌ଦାରୀ-ବୈଦେ. ବି. (ଫା. ଆଡତ୍‌ଦାରି)- ଦଲାଲିଦାରୀ, ଦଲାଲି ଆଗିରି, ମଧ୍ୟସ୍ଥି ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଡତିଆ-ବୈଦେ. ବି. (ଫା. ଆଡତ୍ + ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଇଆ)-ଅଡତ୍‌ଦାର୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡଦାର୍-ଦେ. ବି.-ଅଡତ୍‌ଦାର୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡଦାରୀ-ଦେ. ବି.- ଅଡତ୍‌ଦାରୀ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡଧସ୍‌ନୀ-ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବି.-ଅଲଗୁଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡବ-ସଂ. ବି. (ସଙ୍ଗୀତ)-ଯେଉଁ ରାଗରେ ଷଡ୍‌ଜ, ଗାନ୍ଧାର, ମଧ୍ୟମ, ଧୈବତ ଓ ନିଷାଦ, ଏ ପାଞ୍ଚ ସ୍ୱର ଥାଏ ।

ଅଡବେପଣି-ବୈଦେ. କ୍ରି.-ଏହା ଏକ ମରହଟ୍ଟୀ ଶବ୍ଦ । ପୋଖରୀରୁ ଯେଉଁ ପାଣି ନେଇ ଚାଷ ଜମିରେ ଫସଲ କରାଯାଏ । ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମୟରେ ପୋଖରୀରୁ ପାଣି ନେଇ ଚାଷଜମିରେ ମଡାଇବା ବେଳେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳି ହୋଇ ସେମାନେ କୋର୍ଟ କଚେରୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ଏହାରି ଅର୍ଥରେ ସେତେବେଳେ 'ଅଡବେପଣି' ଶବ୍ଦ କୋର୍ଟ କଚେରୀରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । 'ଅଡ଼ବେପଣି' ଏକ କଚେରିଆ ଶବ୍ଦ ।

ଅଡ଼ଭୁଷା-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. (ସଂ. ଅଳମ୍ବୁଷା = ରାକ୍ଷସ ବିଶେଷ)-କାଣ୍ଡଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ, ଅଖାଡ଼ୁଆ, ଅବାଗିଆ, ମନବାଗୀ, ଏକଜିଦିଆ, ଜିଦିଖୋର, କଳିହୁଡା, ଅବୁଝା, ଚଡ଼ଚଡା । ଗ୍ରା. ବି.-ଅଖାଡ଼ୁଆ କଥା ବା ବିଷୟ (ଅଡଭୁଷୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଡମ୍ବାଜ୍-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଡଭୁଷା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ଼ମ୍ବାଜି-ଗ୍ରା. ବିଣ -ଅଡଭୁଷା (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଗ୍ରା. ବି.-ଚଣ୍ଡାଲକ୍ଷଣ, କଳିହୁଡାପଣ, ହଟ, ଜିଦି, ଜିଟର ।

ଅଡ଼ମ୍ବୁଷା-ଗ୍ରା. ବିଣ ପୁଂ. ଓ ବି.-ଅଡଭୁଷା (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅଡମ୍ବୁଷୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଡ଼ମ୍ବୁଷା-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ବି.-ଅଡଭୁଷା (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅଡମ୍ବୁଷୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଡ଼ର-ବୈଦେ ବି. (ଇଂ. ଅର୍ଡର)-ଆଦେଶ, ହୁକୁମ ।

ଅଡ଼ର୍ ବଡ଼ର୍-ଦେ. ବି. (ଧ୍ୱନ୍ୟାର୍ଥକ)-ପ୍ରଳାପ, ବାଉଳି ଗୁହାଳି କଥା, ଅସଙ୍ଗତ ଓ ଅସମ୍ବନ୍ଧ ବହୁ ଜଳ୍ପନା, ଏଣ୍ଡୁତେଣ୍ଡୁ ଗୁଡାଏ ବକିବା, ଗୋଳମାଳ, ଘୋ ଘୋ ।
ଦେ. ବିଣ-ବାଉଳି ଗୁହାଳି, ପ୍ରଳାପ କରୁଥିବା, ଗୋଳମାଳ କରୁଥିବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଡ଼ର ବହି-ଦେ.ବି. (ଇଂ. ଅର୍ଡର + ଫା. ବହି)-ଯେଉଁ ଖାତାରେ ହାକିମମାନେ ସାଧାରଣ ଆଦେଶମାନ ଲେଖନ୍ତି ।

ଅଡ଼ରଲି-ବୈଦେ.ବି (ଇଂ -ଅର୍ଡର୍ଲି)-ହାକିମ ମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ ଓ ଡାକହାକ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ପିଆଦା ।

ଅଡ଼ର୍ ସପ୍ଲାଇ-ବୈଦେ.ବି. (ଇଂ. ଅର୍ଡର + ସପ୍ଲାଇ)- ବରାଦ ଅନୁସାରେ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇବା କର୍ମ ।

ଅଡ଼ର୍ ସପ୍ଲାୟର-ବୈଦେ ବି.(ଇଂ. ଅର୍ଡର + ସପ୍ଲାୟର୍) ଯେଉଁ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅନ୍ୟର ବରାଦମତେ ବଜାରରୁ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ କିଣି ଯୋଗାନ୍ତି ।

ଅଡ଼ରା-ପ୍ରାଦେ. (ଭଦ୍ରା) ବିଣ.-ମନ୍ଦ, ଖରାପ ।

ଅଡ଼ରନ୍-ବୈଦେ.ବି -ଫ୍ରାନ୍ସ୍‌ର ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ଉପାଧି ।

ଅଡ଼ରୁଆ-ଦେ ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ (ସଂ.ଅ + ଡର)-ନିଃଶଙ୍କ, ନିଡ଼ର, ଯେ ଡରକୁଳା ନୁହେଁ, ନିର୍ଭୟ, ସାହସୀ ।

ଅଡ଼ ସଙ୍ଗା-ଖାତାକୁ ଉଠିବାପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଟିପା ହିସାବ ରଖାଯାଏ । ପରେ ଏହି ଟିପା ହିସାବ ପ୍ରକୃତ ଖାତାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୁଏ । ମରହଟ୍ଟୀ, ତେଲଗୁ ଓ ହିନ୍ଦି ଭାଷାରେ ଏ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ । ଦୈନିକ ହିସାବରୁ ଯେଉଁ ମାସିକିଆ ହିସାବ-ଫର୍ଦ୍ଦ ତିଆରି କରାଯାଏ, ତାକୁ ମଧ୍ୟ 'ଅଡ଼ ସଙ୍ଗା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ପୁରୁଣା କାଗଜ ପତ୍ରରେ ଏହି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଡ଼ହା-ପ୍ରାଦେ.-(ବସ୍ତର) ବି-ଦାନ୍ତପାଟି ।

ଅଡ଼ା-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଟ୍ଟ)-ଆଡ୍ଡା, ସବାରି ଗାଡ଼ିଆ ବେହେରା ବା ମୂଲିଆମାନେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ କାମ ପାଇବା ଅପେକ୍ଷାରେ ବସିଥାଆନ୍ତି, ଶୁଆ ଆଦି ପୋଷା ପକ୍ଷୀ ବସିବାପାଇଁ ନିର୍ମିତ ବକ୍ର ଲୌହଶଳାକା, ଆଖଡ଼ାଘର, ନୃତ୍ୟଗୀତ ବ୍ୟାୟାମାଦି ଶିଖିବା ସ୍ଥାନ, ଶକଟାଦି ରହିବା ସ୍ଥାନ, ଅଟେଇ, ଗୋରୁଗାଈ ରହିବା ପାଇଁ ବାଡ଼ ଦିଆଯାଇଥିବା ସ୍ଥାନ, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବଦଳି ହେବାପାଇଁ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଘୋଡ଼ା ରଖାଯାଇଥାନ୍ତି, ବଢ଼େଇମାନେ କାଠଦ୍ରବ୍ୟ ତିଆରି କରିବା ସ୍ଥାନ, ଉଚ୍ଚ କୋଠରି । (ସଂ. ଅର୍ଗଳ)- ଅଳଗଡ଼ା, ଆଡ଼କାଠ, କବାଟର କିଳଣୀ । (ସଂ. ଅଡ୍ଡ଼ ଧାତୁ)- ଅନିଷ୍ଟ, ଶସ୍ତ । (ସଂ. ଅର୍ଗଳ)-ଘରର ଦୁଇପାଖର ଶ୍ରେଣି ଉପରେ ଆଡ଼ବାଗରେ ପକାଯିବା ବାଉଁଶ (ଏହି ବାଉଁଶମାନ ପକାଇ ଘରର ଚାଳଚଳେ ଛାଡ଼ି କରାଯାଏ) । (ସଂ. ଆଢ଼କ)-ଅଢ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ) । (ସଂ. ଅଡ୍ଡ ଧାତୁ)-ଅଡିବା (କର୍ମ) (ଦେଖନ୍ତୁ) । ପ୍ରାଦେ. (ଗଡ଼ଜାତ) ବି.-ବନ୍ୟ ପଶୁମାନେ ଦଳବାନ୍ଧି ରହିବା ସ୍ଥାନ । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି.-ଅଳଗୁଣି, ଲୁଗା-ଆଦି ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଦୁଇମୁଣ୍ଡରେ ଦଉଡ଼ିଦ୍ୱାରା ଝୁଲାଯାଇ ହୋଇଥିବା ବାଉଁଶ ଖଣ୍ଡ । ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି.-୬୪ ତୋଲା ଓଜନର ଶସ୍ୟ ବା ଦୁଗ୍ଧାଦିର ପରିମାଣ ।

୬୪ ତୋଲା-୧ ଅଡ଼ା
୧ ଅଡ଼ା-୨ ବୋଡ଼ା
୧ ବୋଡ଼ା-୨ ସୋଲି
୧ ସୋଲି-୪ ପାଆ
୧ ପାଆ-୪ ଅଣ୍ଡା (ବା ଗିଡ଼ା)

ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି.-୬୪ ତୋଳା ଓଜନର ଶସ୍ୟ ବା ଦୁଗ୍ଧ ଆଦି ମାପିବାର ମାଟି ବା ପିତଳପାତ୍ର । ପ୍ରାଦେ. (ସିଂହଭୂମି) ବି.-ଟସର ପୋକ ବା ପାଟ ପୋକ ବା ପାଟ ପୋକ ଆବାଦ କରିବା କର୍ମ । ପ୍ରାଦେ. (କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା) ବି.-ଭଡ଼ା, ମୋଟ ବାଉଁଶ ଯାହା ପଥର ବା କାଠ ଆଦିକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଦେ.ବିଣ-ଯେଉଁ ଘୋଡ଼ା ଅଡ଼େ ।

ଅଡ଼ା ଅଡ଼ି-ଦେ.ବି.-ପରସ୍ପର ଠେଲା ଠେଲି, ତେଡ଼ାତେଡ଼ି, ରଗାରଗି, ପରସ୍ପର ଠେଲାଠେଲି, ବହୁ ପଶୁଙ୍କୁ ଅଡ଼ାଇ ନେବା । ଦେ ବିଣ-ପରସ୍ପର ଠେଲାଠେଲି ହେଉଥିବା ।

ଅଡ଼ାଇବା-ଦେ.କ୍ରି. (ତା. ଅଡ଼ି = ଚଲାଇବା)- ପଛରେ ରହି ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଆଗକୁ ଚାଳିତ କରିବା, ରଥ ବା ଶକଟରେ ଲାଗିଥିବା ଘୋଡ଼ା ଆଦିଙ୍କୁ ଚାଳିତ କରିବା, ହାଙ୍କିବା, ଶକଟାଦିରେ ଲାଗିଥିବା ପଶୁଙ୍କୁ ଚଳାଇବା ଦ୍ୱାରା ଶକଟକୁ ଏକ ପାଖକୁ ନେବା, ଗୋରୁ ବାଛୁରି ଆଦିଙ୍କୁ ଜଗିବା, ପଶୁ ଆଦିଙ୍କୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରୁ ହୁରୁଡ଼ାଇ ଦେବା ।

ଅଡ଼ାଳ-ଦେ.ବିଣ.-ଶାଖାହୀନ, ଡାଳ ନଥିବା ବୃକ୍ଷ ।

ଅଡ଼ାଳିଆ-ଦେ.ବିଣ.-ଶାଖାହୀନ, ଯେଉଁ ବୃକ୍ଷରେ ଡାଳ ନଥାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଡାବନ୍ଧ-ଦେ.ବି.-ପାଞ୍ଚ ବା ସାତ ଶେଣିଆ ଚାଳଘରର ଓଗର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଦୁଇଟି ଗୁଜ ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ ।

ଅଡାଶ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡଜାତ) ବି.-ଜଙ୍ଗଲରୁ ଗୋରୁ ବା ମଇଁଷିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଆଳରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ବୁହାଯିବା ମୁଣ୍ଡି ବାଉଁଶ ମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡି ପାଖରେ ବାଡଆ ଯିବା ବାଉଁଶର କଳା । ଏ କଳା ବାଡେଇବା ଦ୍ୱାରା ଶୋଗ୍ର ହୋଇ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ବାଉଁଶ ଭିତରେ ଥିବା ଫାଙ୍କମାନ ଚପି ହୋଇ ବୁଜି ହୋଇଯାଏ ।

ଅଡାଶି-ଦେ.ବିଣ.-ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ହୋଇଥିବା (ଫସଲ) ।

ଅଡ଼-ଦେ.ବି. (ଦେ° ଅଡ୍ଡ ଧାତୁ)-ଜିଦ, ହଟ, ଜିଗର । (ଧ୍ୱନ୍ୟାର୍ଥକ)-ଏଡ଼ିଡ଼, ହାକୁଟି । ଦେ.ବିଣ.-ଯେଉଁ ଧାନ ପଣାବାଡ଼ିରେ ସାଧାରଣତଃ ପଡ଼େନାହିଁ ।

ଅଡ଼ିଏନସ୍ (*Audience*)- ବୈଦେ. ବି-ଶ୍ରୋତୃବର୍ଗ, ଶ୍ରୋତାଗଣ, ଶ୍ରୁତିପଥର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକ ସମୂହ, ଶ୍ରବଣ, ଶୁଣାଣି, ଶ୍ରବଣାନୁମତି, ଦେଖା ବା ଦର୍ଶନ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ।

ଅଡ଼ିଏନସ୍ ଚେମ୍ବର (*Audiance Chamber*) ବୈଦେ. ବି -ଦରବାର ଘର ।

ଅଡ଼ିଓ ମିଟର (*Audio meter*)-ବୈଦେ. ବି-ଏହା ଏକ ଯନ୍ତ୍ର । ଏଥିରେ ଶବ୍ଦର ଶକ୍ତି ବା ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରୁତି ଶକ୍ତି ମପାଯାଏ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ଖଞ୍ଜାଥିବା ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସେଲ୍ୟୁଲଏଡ୍ ବା ରବର ପରଦାଉପରେ ଶବ୍ଦ ତରଙ୍ଗର କମ୍ପନ ବାଜି, ସେଥିରୁ ଏକ ଆଲୋକ ରେଖା ଜରିଆରେ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ଥ ଫଟୋ ଫିଲ୍ମ ଉପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଏହା ଦନ୍ତୁରିତ ଢେଉ ଆକାରରେ ଶବ୍ଦର ରେକର୍ଡ ଦେଖାଏ ।

ଅଡ଼ିକା-ସଂ.ବି. (ସଂ. ଅଧ୍ୟକ୍ଷ)-ଏହି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ କରାଯାଏ । ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ କାଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇଆସୁଛି । ଅଡିକା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ, କୃଷୀମାନେ ଫସଲ କଲେ କି ନାହିଁ ଦେଖିବା ଓ କ୍ଷେତରୁ ଯେପରି ଫସଲ ଚୋରି ନହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବା ଏମାନଙ୍କର କାମ । ଯାହାକି ମଠମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତାମାନେ କରନ୍ତି । ଆଜି କାଲିକା ଭାଷାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଗାଁ ଅଫିସର ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଅଡ଼ିଟ୍-(*Audit*)-ବୈଦେ.ବି (ଇଂ. ଅଡିଟ୍)-ହିସାବ ସମୀକ୍ଷା, ହିସାବ ଆଦିର ତନଖି, ହିସାବପତ୍ର ପରୀକ୍ଷା କରିବା, ଯାଞ୍ଚ କରିବା, ସମୀକ୍ଷଣ କରିବା ।

ପ୍ରଜାମାନେ ସରକାରଙ୍କୁ ବନକର, ପଥକର ଓ ଭୂମିକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି କର ସବୁକୁ କୁହାଯାଏ ରାଜସ୍ୱ ବା ଖଜଣା । ଏହା ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ରାଜସ୍ୱ ବିଭାଗର କର୍ମଚାରୀମାନେ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ପ୍ରତିବର୍ଷ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ କରି ସରକାରଙ୍କ ରାଜ-କୋଷରେ ଜମାକରନ୍ତି । ଏହି ଅର୍ଥ ସବୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହିତରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ । ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟର ପ୍ରଚଳନ ଆମର ଗଣତନ୍ତ୍ର ବା ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାରଙ୍କ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବୋଲି ଅନେକ ଲୋକେ ଧାରଣା କରୁଥିବେ । ମାତ୍ର ତା' ନୁହେଁ । ଯେଉଁ କାଳରୁ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା, ସେହିକାଳରୁ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ମଚାରୀ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେହିକାଳରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ରାଜସ୍ୱ ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ । ଏବେ ଏହି ରାଜସ୍ୱ ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାର ପୂର୍ବପରି ପ୍ରଜାଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ହୋଇ ରାଜକୋଷରେ ଜମାହୁଏ ଓ ସେହି ରାଜା ଆଦାୟ ଅର୍ଥକୁ ନିଜେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥିବାରୁ ଆୟ-ବ୍ୟୟ ହିସାବର ସମୀକ୍ଷା କରିବା କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା । କାରଣ ରାଜାଥିଲେ ରାଜ୍ୟର ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା । ରାଜା ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ସହିତ ଲିପ୍ତ ରହି ବ୍ୟବସାୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଭାବେ ଉଚ୍ଚ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ଦେଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କଲେ, ସେତେବେଳେ ହିସାବପତ୍ର ବଡ଼ ଜଟିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ହିସାବ ସମୀକ୍ଷା କରାଗଲା ।

ଲାଟିନ ଭାଷାରେ ହିସାବ ସମୀକ୍ଷାକୁ କୁହାଯାଏ 'ଅଡିଟସ୍' । ଏହା ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ 'ଅଡିଟ୍' ବୋଲି ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି । 'ଅଡିଟ୍'ର ମୂଳ ଲାଟିନ୍ ଶବ୍ଦ 'ଅଡିଟସ୍' । 'ଅଡିଟସ୍'ର ଅର୍ଥ ଶୁଣାଣି । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାନଙ୍କରେ 'ହିସାବ ସମୀକ୍ଷା' ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୩୧୪ ମସିହାରୁ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଅଡିଟ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲୁ କରାଯାଇଥିଲା ଓ ତାହା କ୍ରମଶଃ ସମସ୍ତ ଦେଶରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାହୋଇ ଆସୁଛି ।

'ଅଡିଟ୍' କରାଯିବା ଦ୍ୱାରା ସେଥିରୁ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଉପରେ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ଯାହାଦ୍ୱାରା-କି ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ ବରାଦ ଅର୍ଥ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇଛି କି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ତଥ୍ୟ ଜାଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଅଡିଟ୍' କରାଯାଏ, ସେ ଦୁଇଟି ହେଲା, (୧) ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ଥର ବରାଦ ହୋଇଛି, ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା କି ନାହିଁ (୨) ଯେଉଁ ଖର୍ଚ୍ଚଟା ହୋଇଛି, ସେଇଟା ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଛି, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଅଛି କି ନାହିଁ । ହିସାବ ଭାଷାରେ ଯାହାକୁ କି କୁହାଯାଏ ଭାଉଚର । ଖର୍ଚ୍ଚର ଭାଉଚର ଅଛି କି ନାହିଁ ହିସାବ-ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଭଲଭାବେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ଭାଉଚରକୁ କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତ ଅଫିସର ପାଶ୍ କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଦେଖନ୍ତି । ତା'ପରେ ଅଡିଟର ବା ହିସାବ-ସମୀକ୍ଷକ ଆୟ-ବ୍ୟୟର ଗୋଟିଏ ରିପୋର୍ଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେଥିରେ ଲେଖି ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଏହି ଆୟ-ବ୍ୟୟରେ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । "ମୋର ହୃଦବୋଧ ହେଉଛି ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବାର କଥା, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯାଇଛି ।"

ସରକାର, ସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା, ସ୍କୁଲ; କଲେଜ, ସମବାୟ ସମିତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବା ସଂସ୍ଥାମାନ ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥ ଉପଯୁକ୍ତ ବାଟରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି ବୋଲି ଅଡିଟ୍‌ରେ ଜଣାପଡ଼େ, ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସଂସ୍ଥା ଠିକ୍ ଭାବେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରହେ ସଂସ୍ଥାଟି ଭଲ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି । ତେଣୁ କାହାର ଅବିଶ୍ୱାସ ସଂସ୍ଥାପ୍ରତି ରହେ ନାହିଁ । ଅଡିଟ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ତୋଷରପାତ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏନି । ଯଦି କୌଣସି ସଂସ୍ଥାର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଅର୍ଥ ତୋଷରପାତ କରିଥାଏ, ତେବେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚାକିରିରୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ ଓ ତା'ପ୍ରତି ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଏ ।

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲୋକପ୍ରିୟ ସରକାର ଭଲ ଭାବରେ ଚାଲି ପାରିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ନିର୍ଭର କରେ ପ୍ରମାଦ ଶୂନ୍ୟ ହିସାବ ସମୀକ୍ଷା ଉପରେ । ଦେଶର ଆଇନ ସଭା ବା ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ସ୍ଥିର କରେ ସରକାରଙ୍କ ରାଜକୋଷକୁ କେଉଁଠାରୁ ଅର୍ଥ ଆସିବ ଏବଂ ଏହି ଅର୍ଥ କେଉଁ କେଉଁ ବାବଦରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ ସରକାରଙ୍କର ବଜେଟ ବା ଅଟକଳ । ଏହି ବଜେଟ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଓ ଆଇନ ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ ଲୋକପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପାଶ୍ ହୋଇ-ଯିବା ପରେ ରାଜକୋଷ ଚାଲିଆସେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ହାତକୁ । ତା'ପରେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ବଜେଟ ଅନୁଯାୟୀ ଖର୍ଚ୍ଚ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ଖର୍ଚ୍ଚ ପରେ ଠିକ୍ ଭାବେ ଏହି ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ଅଡିଟ ସଂସ୍ଥାମାନେ ନିରୂପଣ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ।

କେବଳ ସରକାରୀ ହିସାବ ଅଡିଟ୍ ହୁଏ, ତା' ନୁହେଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ୟବସାୟ ଓ କଳ କାରଖାନାର ହିସାବ ମଧ୍ୟ ଅଡିଟ କରାଯାଏ । କାରଣ ଏକାଧିକ ଅଂଶୀଦାରମାନଙ୍କ ଅଂଶ ଧନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ୟବସାୟ ଓ କଳ କାରଖାନା ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଅଡିଟ୍ କରା ନଗଲେ ଅର୍ଥ ଅପବ୍ୟୟରେ ଘୋର ପ୍ରମାଦ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଫଳରେ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଅଚଳ ହୋଇପଡ଼େ । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇ ସମସ୍ତ ସଂସ୍ଥା ଅଡିଟ୍ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ କରାଯାଇଛି । ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ 'ଅଡିଟରସ୍' ଫାର୍ମ ଅନେକ ରହିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଅର୍ଥ ବିଭାଗରେ ଲୋକାଲ ଫଣ୍ଡ ଅଡିଟ୍' (ସ୍ଥାନୀୟ ପାଣ୍ଠି ସମୀକ୍ଷା) ନାମରେ ଏକ ଅଡିଟ୍ ସଂସ୍ଥା ରହିଛି । ଏହି ସଂସ୍ଥାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଅଡିଟରମାନେ ଯାଇ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁଦାନରେ ପରିଚାଳିତ ମଠ, ମନ୍ଦିର, ସ୍କୁଲ, କଲେଜ; ବ୍ଲକ, ମୁନିସିପାଲିଟି ଓ ଏନ୍. ଏ. ସି. ଇତ୍ୟାଦିର ହିସାବ ସମୀକ୍ଷା କରି ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତି ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ, ଓଡ଼ିଶା, କମ୍ପାନୀ ବଜେଟ୍ ହିସାବ ।)

ଅଡିଟର (Auditor)-ବୈଦେ. ବି. (ଇଂ ଅଡିଟର)-ହିସାବ ଯାଞ୍ଚ ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି, ହିସାବ ସମୀକ୍ଷକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଡ଼ିଟର ଜେନେରାଲ (Auditor General)- ବୈଦେ. ବି. (ଇଂ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ)-ଏହା ଏକ ପଦବୀ । ଏହାଙ୍କର ପୂରା ପଦବୀ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ ଓ କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଅର୍ଥାତ୍ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ଓ ମହାଲେଖା-ପରୀକ୍ଷକ । ଭାରତୀୟ ରାଜ୍ୟ ସଂଘର ହିସାବ କିତାବ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟତମ ପଦାଧିକାରୀ । ଅଡିଟ୍ ବା ହିସାବ ସମୀକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଏତିକି ବେଶୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଶାସନ ଖସଡ଼ାରେ 'ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ'ଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦିଆ-ଯାଇଛି । ଶାସନ-ଖସଡ଼ାର ୧୪୮ ଦଫାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ମତେ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ମୁଦ୍ରାଙ୍କିତ ନିଯୁକ୍ତି ପତ୍ର ପାଇ ସ୍ୱପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର କିମ୍ବା ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାବେ ଶପଥ ବା ଅନୁଧ୍ୟାନ (Affirmation) କରନ୍ତି- "ମୁଁ ଭାରତର ନିୟନ୍ତ୍ରକ ମହାଲେଖା ପରୀକ୍ଷକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଶପଥ କରୁଅଛି (ଅଥବା ସତ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ସହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାନ କରୁଅଛି) ଯେ ମୁଁ ବିଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନିଷ୍ଠା ରଖିବି ଏବଂ ସମ୍ୟକରୂପେ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ତଥା ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗ୍ୟତା-ଜ୍ଞାନ ଓ ବିବେକ ଅନୁସାରେ ନିଜ ପଦର କର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନ ଭୟ ଓ ପକ୍ଷପାତ ବିନା ଏବଂ ଅନୁରାଗ ଓ ଦ୍ୱେଷ ବିନା ପାଳନ କରିବି ଓ ବିଧିମାନଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବି ।" ଶାସନ ଖସଡ଼ାର ୧୪୮ ଦଫା ମତେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଓ ଅଡିଟର୍ ଜେନେରାଲ ନିଯୁକ୍ତ ହେବେ । ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟର ବିଚାରପତିଙ୍କୁ ଯେଉଁ କାରଣରୁ ଓ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ, କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଓ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲଙ୍କୁ କେବଳ ସେହି କାରଣରୁ ଓ ସେହି ଉପାୟରେହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ଅଡିଟର ଜେନେରେଲଙ୍କୁ ଯେତେ-ବେଳେ ଇଚ୍ଛା ସେତେବେଳେ କେନ୍ଦ୍ରର ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରିପାରିବେନାହିଁ । ଏହି ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରିବାକୁ ହେଲେ, ତାହା କେବଳ ପ୍ରମାଣିତ ଅସଦାଚରଣ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାରେ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁ କରାଯାଇ ପାରିବ, ମାତ୍ର ଏହା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କର ଅନୁମତି କ୍ରମେ ସମସ୍ତ କଥା ସଂସଦରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ ଓ ତାଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ସଂସଦର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଦନରେ ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାର ବହୁମତ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଓ ମତଦାନକାରୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟୁନ ଦୁଇ ତୃତୀୟାଂଶ ବହୁମତଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

'ଭାରତୀୟ ରାଜ୍ୟସଂଘ ସଂସଦ' (Parliament) ର ହିଁ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲଙ୍କର ବେତନ ପରିମାଣ ଓ ସେବାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସର୍ତ୍ତମାନ ଆଇନ କରି ସ୍ଥିର କରିବାର ଅଧିକାର ରହିଛି । ଏହିପରି ଭାବେ ତାଙ୍କର ବେତନ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଗଲା ପରେ ଶାସନ ଖସଡ଼ାର ୧୪୮ ଦଫାର ୪ ଉପଦଫାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖମତେ, ନିୟନ୍ତ୍ରକ-ମହାଲେଖା-ପରୀକ୍ଷକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଭାରତ ସରକାର ଅଥବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ପୁନଶ୍ଚ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦ ବା ଚାକିରୀ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶାସନ-ଖସଡ଼ାରେ ଏଭଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ବେଳେ ସେ ଯେପରି ଆଶାରଖି ନଥିବେ ଯେ, ସେ ଯଦି ସରକାରଙ୍କ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ନଦେଖାଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କୌଣସି ପଦ ମିଳିପାରେ ।

ଭାରତୀୟ ଲେଖା ପରୀକ୍ଷା (*audit*) ଏବଂ ଲେଖା-ବିଭାଗରେ ସେବା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସେବା ସର୍ତ୍ତ ଓ ମହାଲେଖା ପରୀକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରଶାସନୀୟ ଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିୟମ-ପ୍ରଣୟନ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି କେବଳ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିହିଁ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ଦେୟ ବେତନ ଓ ଭତ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ଓ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ସେବା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବେତନ ଓ ଭତ୍ତା ଇତ୍ୟାଦି ଭାରତର ସଞ୍ଚିତ ନିଧି (*Consolidated fund of India*) ଉପରେ ଭାରିତ ହୁଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା ସଂସଦ (*Parliament*) ରେ ବିଚାରଣୀୟ ଓ ଗ୍ରାହ୍ୟ ଓ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମହାଲେଖା-ପରୀକ୍ଷକଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହେ ଓ ସରକାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ବା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ରାଜ୍ୟ ସଂଘର ବା ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଲେଖା (*accounts*) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂସଦ ପ୍ରଣୀତ ବିଧି ଅନୁସାରେ ଅଥବା ପୂର୍ବରୁ ଚାଲି ଆସୁଥିବା ବିଧି ଅନୁସାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବା ଯେଉଁ ସବୁ ଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ ଦରକାର, ମହାଲେଖା-ପରୀକ୍ଷକ ସେ ସବୁ କରିବେ । ଶାସନ-ଖସଡ଼ାର ୧୫୦ ଦଫା ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଓ ଅଡ଼ିଟର ଜେନେରାଲ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି ସ୍ଥିର କରିଦେବେ, ଯେଉଁ ଫର୍ମ ଠିକ୍ କରିଦେବେ, ସେହି ପଦ୍ଧତି ଓ ଫର୍ମ ଅନୁସାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ତଥା ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ହିସାବ ରହିବ । ୧୫୧ ଦଫାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଓ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ବା ପ୍ରତିବେଦନମାନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଆଗରେ ପେଶ୍ କରାଇବେ । ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବେଦନମାନ (*audit report*) ଦେଇଥିବେ, ତାହା ରାଜ୍ୟର ବିଧାନ ସଭାରେ ରାଜ୍ୟପାଳ ପେଶ୍ କରାଇବେ । ଏହି ରିପୋର୍ଟରେ ଯେଉଁ ଦୋଷ ଦର୍ଶା ଯାଇଥିବ, ସେ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ବା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନ ସଭାରେ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିବ ।

ଶାସନ-ଖସଡ଼ାର ୧୪୮ ରୁ ୧୫୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଚାରୋଟି ଦଫାରେ 'କଣ୍ଟ୍ରୋଲର ଓ ଅଡିଟର ଜେନେରାଲ'ଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି ତଥା କ୍ଷମତା ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ସମ୍ବିଧାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲାପରେ ଶ୍ରୀ ଏ. କେ. ଚନ୍ଦ୍ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ଓ ମହାଲେଖା-ପରୀକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଡ଼ିଟୋରିୟମ୍ (*Auditorium*)-ବୈଦେ. ବି.-(ଥିଏଟର ବା ସିନେମା ଗୃହରେ)-ଦର୍ଶକ ବା ଶ୍ରୋତୃବର୍ଗଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟ, ପ୍ରେକ୍ଷାଗାର ।

ଅଡ଼ପଟ-ଦେ. ବି.-ପଶା କାଠିରେ ଯେଉଁ ପଟ ବା ଦାନ ସହଜରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ପଶା ଖେଳିବା ବେଳେ ଯେଉଁ ପଶା ଖେଳାଳିର ଅଡ଼ପଟ ପକାଇବାକୁ ଥାଏ, ସେ ଖେଳାଳି ଅଡ଼ପଟକୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପଶା କାଠିକୁ ଗଡ଼ାଇ ଥାଏ ।

ଅଡ଼ିବା-ଦେ. କ୍ରି.-(ସଂ. ଅଡ୍ ଧାତୁ=ବ୍ୟାପିବା, ସଂ. ଅଡ୍ଡ ଧାତୁ-ଆକ୍ରମଣ କରିବା)-ଏକ ଜିଦ୍‌ଧରି ବସିବା, କୃତ ସଙ୍କଳ୍ପ ହେବା, କୃତ ନିଶ୍ଚୟ ହେବା ରୁଷି ବସିବା, ରୁଷ୍ଟ ହେବା । (ଘୋଡ଼ା) ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଆଗକୁ ନଯାଇ ଅଟକିବା, ଜମିବା, ନାରାଜ ହେବା, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବା, ବିଗିଡ଼ିବା, ପ୍ରକୁପିତ ହେବା, କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେବା, (ପବନ) ଅଟକିବା, ଅବାଧ ହେବା, ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା, ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ବିରୋଧୀ ହେବା ।

ଅଡ଼ବାଜ୍-ଦେ ବିଣ.-ଅଡ଼ଭୂଷା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଯେଉଁ ଘୋଡ଼ା ଯାଉ ଯାଉ ଅଟକି ଯାଏ ।

ଅଡ଼ିବାଜି-ଦେ. ବି.-ଅଡଭୂଷା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଘୋଡାର ଅଡିବା ଅଭ୍ୟାସ ।

ଅଡ଼ଶିଳା-ପ୍ରାଦେ. (ଆଳି) ବି.-ପାଣି ବୁହାଇବା ଯନ୍ତ୍ରର ଧାରଣା କାଠ ।

ଅଡିସି ଅସ୍-ବୈଦେ. ବି.-(ଇଂ. ଅଡିସି ଅସ୍)-ମହାକବି ହୋମରଙ୍କ କୃତ ଗ୍ରୀକ୍ ପୌରାଣିକ କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ ଟ୍ରୟ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଉଲିସିସ୍ ବା ଅଡିସିୟୁସଙ୍କର ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାହାଣୀ ଓ ଗ୍ରୀକ୍ ବୀରମାନଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ବିବରଣୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣ ଅନୁସାରେ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଇଥାକାର ରାଜା ଓ ଗ୍ରୀସ୍-ଟ୍ରୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଯୋଦ୍ଧା । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ଏହାଙ୍କୁ 'ଇଉଲିସିସ୍' କହୁଥିବା ବେଳେ ରୋମାନ୍‌ମାନଙ୍କ ମୁଖରେ 'ଅଡିସିଅସ୍' ନାମରେ ପରିଚିତ । ଟ୍ରୋଜାନ୍ ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରି ଇଉଲିସିସ୍‌ଙ୍କୁ ଦଶବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ସଙ୍କଟ ଓ ପ୍ରଲୋଭନ ଭିତରେ ଗତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଇଉଲିସିସ୍ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଇଥାକାକୁ ଫେରି ଆସି ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପେନ ଲୋପିଙ୍କ ପ୍ରଣୟ-ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ଏକଶହ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରାସାଦର ଦ୍ୱାରପଟେ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇ ରହିଛନ୍ତି । ଇଉଲିସିସ୍ ଫେରି ଆସିବାର ସୂଚନା ପାଇ ଚତୁରା ପେନ୍‌ଲୋପି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ଇଉଲିସିସ୍‌ଙ୍କ ଧନୁରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁଣ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ, ସେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ହିଁ ବିବାହ କରିବେ । ଛଦ୍ମ ବେଶରେ ଇଉଲିସିସ୍ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଯୋଗଦେଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓ ଧନୁରେ ଗୁଣ ଦେଇ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ଧନୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଦ୍ରୁପଦ)

ଅଡୁଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସ. ଆଲୁକ, ଅଳୁଳାୟିତ)-ଜଟିଳ, ଗୋଳମାଳିଆ, ଅସଜ୍ଜିତ, ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ଇତସ୍ତତଃ, ବିକ୍ଷିପ୍ତ (କେଶ), ବଳିତ ଯାଇଥିବା, ଛନ୍ଦଣି ମନ୍ଦଣି ହୋଇଥିବା (କେଶ, ସୂତା), ଅମୀମାଂସିତ, ଅଖଣ୍ଡିଆ, ଅସୁବିଧାଜନକ, ବିଷମ, ଅଖାଡୁଆ, ସନ୍ଦେହଜନକ, ଅସାଧିତ (ସମସ୍ୟା), ବାଧାଜନକ, ବିଘ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦେ. ବି.-ଅସୁବିଧା, ଅଖଣ୍ଡ, ଅସାଧିତ ସମସ୍ୟା, ବିଷମ ସମସ୍ୟା, ପ୍ରହେଳିକା, ଅମୀମାଂସିତ ବିଷୟ, ବିଭ୍ରାଟ, ଜଟିଳତା, ଗୋଳମାଳ, ଛନ୍ଦଣିମନ୍ଦଣି ଅବସ୍ଥା, କଳିକଜିଆ, ବିବାଦ, ବାଧା, ବିଘ୍ନ ।

ଅଡୁଆ କେଶ-ଦେ. ବି.-(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଡୁଆ ବାଳ)

ଅଡୁଆ ଝଡୁଆ ବର୍ଗନ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି.-ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ବାଳେ ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଦିଆଯିବା ଆଦେଶ ।

ଅଡୁଆ ତଡୁଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସହଚର)-ସହଚର ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ବହୁ ଅର୍ଥର ସୂଚନା-ବିଶେଷ ଜଟିଳ (ବିଷୟ) । ଦେ. ବି.-ବିଶେଷ ଗୋଳମାଳ, ବିବାଦ, ବିସମ୍ବାଦ, ବିଶେଷ କଳିକଜିଆ ।

ଅଡୁଆ ବାଳ-ଦେ. ବି.-ଛନ୍ଦଣି ମନ୍ଦଣି ହୋଇଥିବା କେଶ, ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବାରେ ଯେଉଁ ଛନ୍ଦଣି ମନ୍ଦଣିବାଳ ପାନିଆରେ ଲାଗି ମୁଣ୍ଡରୁ ଉଠିଆସେ ।

ଅଡୁମ୍ବର-ଦେ. ବି. (ସ. ଉଦୁମ୍ବର)-(ଦେଖନ୍ତୁ-ଉଦୁମ୍ବର)

ଅଡୁବନ୍-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୮୮୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୧୮୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଆମେରିକାରେ । ଅଡୁବନ ତାଙ୍କର ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷଣା କରି ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ଥିଲା ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କର ବହୁଙ୍ଗ-ପ୍ରୀତି ବର୍ତ୍ତମାନ ପକ୍ଷୀ-ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ । ଅଡୁବନଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଖୁବ୍ କମ୍ ବୟସ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତି ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପକ୍ଷୀମାନେ କିପରି ଉଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି, କିପରି ଖେଳୁଛନ୍ତି, କିପରି ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛନ୍ତି, ଗଛରେ କିପରି ବସୁଛନ୍ତି, ବସା କିପରି ନିର୍ମାଣ କରୁଛନ୍ତି ଏହିସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ଅଡୁବନଙ୍କ ପିତା ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ନିଜର ପୁଅ ଅଡୁବନଙ୍କୁ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଝିବାକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କର ମନ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତି ଲାଗି ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ମନ କେବଳ ଲାଗି ରହିଥିଲା କିପରି ସେ ପକ୍ଷୀ ଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିବେ । ବ୍ୟବସାୟକୁ ଓହରିଯାଇ ପକ୍ଷୀ ଜଗତ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ବେଳେ ଅଡୁବନ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ।

ଲୁସି ନାମ୍ନୀ ବାଳିକାକୁ ସେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛାମତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଲୁସି ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଲୁସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପକ୍ଷୀଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପର ଘରେ ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଟିଉସନ୍ କରି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅର୍ଥ ଯୋଗାଉ ଥିଲେ । ଲୁସି ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର କରି ମଧ୍ୟ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ପରିବାର ଋଣ ଭାରରୁ ମୁକୁଳି ପାରି ନଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଥରେ ଜେଲ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହାଥିଲା ୧୮୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଘଟଣା । ତଥାପି ତାଙ୍କର ମନର ବଳ ଏପରି ଥିଲା ଯେ ସେ ନାନା ପ୍ରକାର କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ବାନମସ୍ତରେ ପଇସା ରୋଜଗାର କରି, ସେହି ପଇସାରେ କାଳି, ତୂଳି, କାଗଜ କିଣି ଆମେରିକାର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିତ୍ରମାନ ସବୁ ଅଙ୍କନ କରୁଥିଲେ । ଅଡୁବନ ୧୮୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶହ ଶହ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ପକ୍ଷୀ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ୪୧ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣୈକ ପ୍ରକାଶକ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରତିଭାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରି ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ମନରେ ଆହୁରି ପକ୍ଷୀ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାରେ ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଓ ୫୩ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ସେ ୪୮୯ ଜାତିର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୦୬୫ ଟି ପକ୍ଷୀଙ୍କର ଚମତ୍କାର ରଙ୍ଗିନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ପାଖରେ ଲଗିଲେଣି ଓ ପିତାଙ୍କର ମନର ଇଚ୍ଛାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ମନଦେଲେ । ୧୮୫୧ ଜାନୁୟାରି ୨୭ ତାରିଖରେ ସେ ଏହି ସଂସାରରୁ ଶେଷ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପକ୍ଷୀ-ବିଜ୍ଞାନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଚିରନ୍ତନ ପାଇଁ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କର ପୁରା ନାମ ଜନ୍ ଜେମ୍‌ସ୍ ଅଡୁବନ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଡୁବନ୍ ସୋସାଇଟି ।)

ଅଡୁବନ୍ ସୋସାଇଟି-ବୈଦେ.ବି.-ଆମେରିକାର ପକ୍ଷୀ ପ୍ରେମୀ ଜନ୍ ଜେମ୍‌ସ୍ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ୧୮୮୬ ଖ୍ରୀ:ରେ ନ୍ୟୁୟର୍କ ସହରରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ମାଂସ ଓ ପର ବ୍ୟବସାୟୀ ଏବଂ ଶିକାରୀମାନେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରି ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାପାଇଁ ଆମେରିକାର ପ୍ରାଣୀ ବିତ୍‌ଗଣ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ୧୯୧୮ ଖ୍ରୀ:ରେ ଦେଶାନ୍ତରଗାମୀ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ (*migratory birds*) ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ, କାନାଡା ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ସରକାର ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଚୁକ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା । ଆମେରିକା, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ କାନାଡାରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ବହୁ ଶାଖା ମାନ ରହିଛି ।

ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଏହିପରି ଶହେଟି ଅଡୁବନ୍ ସୋସାଇଟି ଆମେରିକାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭକରିଛି । ଏହି ସୋସାଇଟିର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା, ମାଟି, ପାଣି, ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ଜୀବ-ଜଗତଙ୍କ ଭିତରେ କିଭଳି ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ଓ ସେ ବିଷୟରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟାଇଲେ ମଣିଷ ସମାଜର କିପରି ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତି ହେଉଛି, ସେ ସଂପର୍କରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ ଲୁସିଙ୍କର ଜର୍ଜବାର୍ଡ ଗ୍ରିନେଲ ନାମକ ଜନୈକ ଟିଉସନ୍ ଗ୍ରାହୀ ଅଡୁବନ୍‌ଙ୍କ ନାମକୁ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖାଇବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରଥମେ 'ଜାତୀୟ ଅଡୁବନ୍ ସୋସାଇଟି' ଗଠନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସୋସାଇଟିର କନିଷ୍ଠ ସଭ୍ୟ ଭାବରେ ୯୦ ଲକ୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନିଆଯାଇଛି ଓ ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ଚିହ୍ନିବେ, ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ ସମ୍ପଦ ସବୁ ଦେଇଛି ତାହାର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ ଇତ୍ୟାଦି ଜାଣିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ରିକା ଓ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ମାନ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ଏହି ସଂସ୍ଥା ତରଫରୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇବା ପାଇଁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏହି ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଅଡୁବନ୍ ମାଗାଜିନ୍' ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ । ଅଧୁନା ୧୧୩୦, ପଞ୍ଚମ ଏଭିନ୍ୟୁ, ନ୍ୟୁୟର୍କ ନଗରରେ ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ । ଏହି ସୋସାଇଟିର ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ରଖିବା ପାଇଁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଉଦ୍ୟାନ ମାନ କରାଯାଇଛି ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଡୁବନ୍, ଆମେରିକା-ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ।)

ଅଡୁବାଣ୍ଡ୍ରଲ୍-ପ୍ରାଦେ. ବି. (ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶା) - ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଶବର ମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ମତେ ଏହା ଏକ ଭୂତ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଶବରମାନଙ୍କ ଘରେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ମାଟିପାତ୍ର ଥାଏ । ଏହି ମାଟି ପାତ୍ରରେ ଯଦି ଖସ୍-ଖସ୍ ଶବ୍ଦ ହୁଏ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ, ଅଡୁବାଣ୍ଡ୍ରଲ୍ ନାମକ ଭୂତ ଘର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି ।

ଅଡେଇବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଡ଼ାଇବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଡ଼ୋଶ ପଡ଼ୋଶ-ଦେ.ବି.(ଅନର୍ଥକ ପ୍ରଥମ ଶବ୍ଦ= ୨ୟ ଶବ୍ଦ ଫା.ପ୍ରତିବେଶୀ ବହୁ ବଚନ ବାଚକ)-ପ୍ରତିବେଶୀ ବର୍ଗ, ନିକଟରେ ବାସକରୁଥିବା ଲୋକ । ଦେ. ବିଣ.- ନିକଟରେ ବାସ କରୁଥିବା (ବ୍ୟକ୍ତି), ଆସ୍‌ପାଶ୍, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।

ଅଡ଼ୟାଲିକ୍‌ସ-(*Odalisque, odalisk*)-ବୈଦେ. ବି.-ଦାସୀ, ଉପପତ୍ନୀ (ବିଶେଷତଃ ତୁରସ୍କ ସୁଲତାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରହୁଥିବା ଦାସୀ ବା ଉପପତ୍ନୀ)

ଅଡ଼ୋଲ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଡ଼ଉଲ)

ଅଡ୍‌ଡ଼-(ଧାତୁ)-ସଂ.-ଯୋଗ କରିବା, ଆକ୍ରମଣ କରିବା, ତର୍କ କରିବା, ଅନୁମାନ କରିବା, ଧ୍ୟାନ କରିବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଡ଼୍‌ଡ଼ନ-ସଂ.ବି.(ଅଡ୍‌ଡ ଧାତୁ + କର୍ମ ଅନ, ଯାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଏ)-ଆଡ଼େଣୀ, ଢ଼ାଲ ।

ଅଡ଼୍‌ଢ଼ନ-ସ.ବି.-ଅଡ୍‌ଡନର ଅନ୍ୟରୂପ ।

ଅଢ଼ ଆଙ୍ଗୁଳି-ଦେ.ବି. (ଅଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼କ-ଅଢ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଅଣ୍ଟିକ, ଡଙ୍କା ।

ଅଢ଼ଙ୍କରିଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଢ଼ଙ୍ଗିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼ଙ୍ଗ୍-ପ୍ରାଦେ (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅନୁଚିତ ।

ଅଢ଼ଙ୍ଗ-ଦେ.ବିଣ.-(ସ. + ହି.ଢ଼ଙ୍ଗ୍)-ବେଢ଼ଙ୍ଗ,ଅଡ଼ୁଆଳ, କୁତ୍ସିତ, ଅସୁନ୍ଦର, ଧାରା ବିହୀନ । ଦେ.ବି.-ଅଢ଼ଙ୍ଗ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ) । ଦେ.ବି. (ନାମ)-କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ କଟକରୁ ୩୩ କି.ମି. ଦୂରରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଗଡ । ଏହା ଅଢ଼ଙ୍ଗ ଗଡ଼ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଏଠାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାଧୁ ପୁରୁଷ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଗାଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେଠାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳଷଷ୍ଠୀ ବା ଓଢ଼ଣ ଷଷ୍ଠୀ ଦିନ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମେଳା ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅଢ଼ଙ୍ଗ ଗଡ଼ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ଖଣ୍ଡାୟତ ବା ସାମନ୍ତ ରାଜାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠାରେ ରାଜାଙ୍କର ଗଡ଼ ଓ ଖାଇର ସଙ୍କେତ ରହିଅଛି ।

ଅଢ଼ଙ୍ଗ ଗଡ଼-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଢ଼ଙ୍ଗ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼ଙ୍ଗ ଗଡ଼ ମାଳିକା-ଦେ. ବି. (ନାମ)- ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପଞ୍ଚ ସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସାଧୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଏହି ଅଢ଼ଙ୍ଗଗଡ ମାଳିକା ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଥିରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରହିଛି । ବଳରାମ ଓ ଗରୁଡ଼ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଛଳରେ ଏହି ମାଳିକାଟି ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ କବି ଯଶୋବନ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବନ୍ଦନା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗତ ଈଶ୍ୱର
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ କମଳାର ବର ।
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗତର ବନ୍ଧୁ
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ କୃପାସିନ୍ଧୁ ।
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗତ କରତା,
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦଇବ ବିଧାତା ।
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ପତିତ ତାରଣ,
ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସାର ଧାରଣ ।
ଭବିଷ୍ୟତ ପୁରାଣ ଲେଖିବି ଯେଣୁ ମୁହିଁ,
ଆଜ୍ଞା ହେଉ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ କମଳାର ସାଇଁ ।"

ଏଥିରେ କବି ବଳରାମଙ୍କ ମୁଖରେ ଆଗତ ଭବିଷ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ପାପଭାର ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣକରି ତାହା ବିନାଶ କରିବେ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । କିପରି ଭାବରେ ଭବିଷ୍ୟତ ଆସିବ, ସେ ବିଷୟରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି —

"ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବୋଲିଣ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ସୁତ,
ବିନା ଛନ୍ଦେ ଅଙ୍କ କଟାଇବେ ନରନାଥ ।
ମହା ଘୋର ଅନର୍ଥ ଯେ ହୋଇବ ସଂସାର,
ତେତିକ ବେଳରେ ତଥ୍ୟ କରିଥିବୁ ବୀର ।
କେହି ଯେ କାହାରି ଆଉ ନୋହିବେଟି ମନ୍ତ୍ରୀ,
ଅରଜିଲା ଧନ ପର ନେଉଥିବେ ବନ୍ଧି ।
ଘରେ ଘରେ ଡାଟି ବାଡ଼ି ପଡ଼ିବ ସଂସାରେ,
ଦୁର୍ବାଦଳ ଖାଇଥିବେ ସୁଜନ ସଙ୍ଗରେ ।
ଅସୁରାନ୍ତମାନେ ମହା ବଡ ବୋଲାଇବେ
ଖଣ୍ଡ ଯେ ଖଣ୍ଡିଆମାନ ହସାରେ ଫେରିବେ ।
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ମହିମା ସେ ଯେ ଅଟେ ହରି ରସ,
ନିଗମ ବେଳକୁ ଏକା ରହିଥିବେ ଦାସ ।
ଉତ୍ତର ଦିଗେ ଯୋଗିନୀ ଏ କରିବେ ଚହଳ
ବାଲୁକା ଘେନିଣ ଖେପୁଥିବେ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ।
ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ଅନୁକୂଳ ହେବ ଯେବେ,
ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିବ ନିକଟକୁ ହେଲା ତେବେ ।
ଏହିମାନ କଳି କଲି ହୋଇବ ପ୍ରକାଶ
ଠାବେ ଠାବେ ରାଜ ହାଣ ହୋଇବ ଅବଶ୍ୟ ।
ଦିନରେ ସାତ ଅଙ୍କଟି ଦିଶିବଟି ଯେବେ,
ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଣ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତେ ଉଦେ ହେବେ ।
ଅହର୍ନିଶ ଠାବରୁ ଦର୍ଶିଣ ପରକାଶ,
ଚଉଦିନ ମଧ୍ୟରେଟି ଘଟିବ ଅବଶ୍ୟ ।"

(ଦେଖନ୍ତୁ-ମାଳିକା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଢ଼ଙ୍ଗା-ଦେବ.- ଅଡଙ୍ଗା (ଦେଖନ୍ତୁ) । ଦେ. ବଣ- ଅଢ଼ଙ୍ଗ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼ଙ୍ଗାରଜା-ଦେ.ବ. ପୂର୍ବ କାଳରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଅଢ଼ଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ଖଣ୍ଡାୟତ ରାଜା ମାନଙ୍କର ଡାକ ନାମ ।

ଅଢ଼ଙ୍ଗିଆ-ଦେ.ବଣ.-ବେଢଙ୍ଗିଆ, ଅସୁନ୍ଦରିଆ, ଅଢ଼ଙ୍ଗ

ଅଢ଼ପ-ଦେ.ବ-ରୂପ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବ । ଦେ.ବଣ ଅଡ଼ଉଲ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼ପା-ଦେ.ବଣ-ଅସୁନ୍ଦର, ଅଡଉଲ ।

ଅଢ଼ଶିଳା- ପ୍ରାଦେ. (କନିକା) ବ. ବାହାଲ (ଦେଖନ୍ତୁ) ।

ଅଢ଼ା-ଦେ.ବ. (ସଂ ଆଢକ)-ଶସ୍ୟାଦି ମାପିବାର ପରିମାଣ ବିଶେଷ, ଶସ୍ୟାଦି ମାପିବାର ପାତ୍ର, ଅଣେକ, ଡଙ୍କା, ଅଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି (ଦେଖନ୍ତୁ) । (ଜ୍ୟୋତିଷ) ଜ୍ୟୋତିଷ ଗଣନା ମତରେ ଶନି ଚଳନ ଯୋଗୁ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମିବା ଶସ୍ୟାଦିର ପରିମାଣ ।

ଜ୍ୟୋତିଷ ମତରେ ଶନିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଚଳନ ଅନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ଗୋପିକା ବା କେଉଲୀ ହସ୍ତକୁ ଅଢ଼ାଯାଏ ଓ ଉକ୍ତ ଅଢ଼ାମାନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାର ବୋଲାଯାଏ ଓ ତଦନୁସାରେ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମିବା ଶସ୍ୟର ପରିମାଣ ବେଶି ହେବକି କମ୍ ହେବ ଜଣାଯାଏ ।

ଅଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି-ଦେ. ବ. (ସଂ. ଅର୍ଦ୍ଧ + ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ)- ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଉଠିବା ଅତି କଷ୍ଟ ଦାୟକ ବ୍ରଣ । ଏହାକୁ ନଖବ୍ରଣ ବୋଲି ବି କୁହାଯାଏ । ଇଂରାଜୀରେ ଏହାର ନାମ 'ହୁଇଟ୍‌ଲୋ' (*whitlow*) । ବେଳେ ବେଳେ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ରଭାଗ ଫୁଲି ସେପ୍‌ଟିକ୍ ବା ପାଚିଗଲେ ଏହାକୁ ବି ଅଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏହାର ଲକ୍ଷଣ ହେଲା-ନଖ କୋଣ ପ୍ରଥମେ ଫୁଲି ଦରଜ ହୁଏ । ଏହି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଥମେ ଦେଖାଦେବା ସମୟରେ ଯତ୍ନ ନେଲେ ଓ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଫୁଲା କମିଯାଏ, ନଚେତ୍ ଅଙ୍ଗୁଳି ହାଡ଼ର ଖୁବ୍ ନିକଟ ଅଂଶରେ ପୂଜ ହୋଇ ଭୟଙ୍କର ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ । ଅଙ୍ଗୁଳି ଫୁଲି ପୂଜ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଫିମ୍ଫୁଡ଼ି ଗୁଳୁଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ । ଅଙ୍ଗୁଳିର ଉପର ଚମଡ଼ା ଫୁଲେ । ସେତିକି ବେଳେ ଅଂଗୁଳି ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ପୂଜ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବାର ଉପକ୍ରମ କରେ, କିନ୍ତୁ ସେଠା ଚମଡ଼ା ମୋଟା ହୋଇଥିବାରୁ ପୂଜ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରେନା । ସେତେବେଳେ ଯଦି ଏହାର ଚିକିତ୍ସା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ନଯାଏ, ତେବେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ହୁଏ ଏବଂ ଚମଡ଼ା ଫଟେଇ ପୂଜ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ହାଡ଼ ମଧ୍ୟ ଖାଇଯାଏ । ଏହାର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇ ଚିକିତ୍ସା କରା ନଗଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ଅଙ୍ଗୁଳିର ସେହି ପବଟି କାଟିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଅଢ଼ା ଆଂଗୁଳ-ଦେ.ବ. -ଅଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢ଼ାଇ-ଦେ.ବ. ଓ ବଣ. (ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ, ସଂ. ଅର୍ଦ୍ଧ ଦ୍ୱିତୀୟ, ପ୍ରା. ଅଡ଼ଢାଇଅ) ସାର୍ଦ୍ଧ ଦ୍ୱିସଂଖ୍ୟା, ଦୁଇ ଓ ଅଧେ ସଂଖ୍ୟା, ଅଢ଼େଇ, ଦୁଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ବିଭକ୍ତିକ ଦୁଇ ।

ଅଢ଼ାଇଆ-ଦେ.ବ.-ଅଢ଼ାଇ ସେର ପରିମାଣ, ଅଢାଇ ସେର ବସ୍ତୁକୁ ମାପ ବା ଓଜନ କରିବା ପାତ୍ର ବଟକରା ଅଢାଇ କିଲୋଗ୍ରାମ ପରିମାଣ । ଦେ.ବଣ-ଅଢାଇ ସେର ପରିମିତ, ଅଢାଇରେ ଗୁଣିତ (କୌଣସି ସଂଖ୍ୟା)

ଅଢ଼ାମୁଣ୍ଡି-ଦେ.ବ.-ଅଗ୍ରମୁଣ୍ଡି, ଢିଙ୍କି ପାହାରର ଲୁହା-ସମାଯୁକ୍ତ ଅଗ ।

ଅଢ଼ାୟା-ଦେ.ବ. ଓ ବଣ-ଅଢ଼ାଇଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢିଆ-ଦେ.ବ. ଓ ବଣ-ଅଢାଇଆ (ଦେଖନ୍ତୁ), ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର, ଗଡ଼ଜାତ) ବଣ-ଆଗନ୍ତୁକ ମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ବସାକୁ ପଠାଯିବା ଡାଲି, ଚାଉଳ ଓ ପରିବା ଆଦି ସାମଗ୍ରୀ,ସିଧା, ସଞ୍ଜା । ପ୍ରାଦେ(ସମ୍ବଲପୁର) ବ - ପ୍ରତିଫଳ ।

(ଯଥ -ତୁଇ ଅସତ୍ କହୁଛୁ, ଅଢିଆ ପାଇବୁ)

ଅଢିଆ ସ୍କୁଲ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବ.-ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ ବା ଗୁହାଳୀର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ପାଳି କରି ଡାଲି ଚାଉଳ ଆଦି ସିଧା ଯୋଗାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଢ଼େଇ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଅଡ଼ାଇ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଗୁଡ଼ କରିଥିଲି ଅଢ଼େଇଏ,
ମୁଁ ଅ ବାହାକଲି, ତୁଁ ଅ ବାହାକଲି
ବାକି ରହିଗଲା ଷଢ଼େଇଏ । ଡଗ ।

ଅଢ଼େଇଆ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଢ଼େଇଆ (ଦେଖନ୍ତୁ) ଦେ. ବି.-ଏହାର ପ୍ରକୋପ ଅଢେଇ ଦିନ ହେବାରୁ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ଜ୍ୱର ବିଶେଷ । ଏଥିରେ ଗୋରୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ର ଦୁଇ ଖୁରର ସନ୍ଧିରେ ଫୋଟକା ପରି ବ୍ରଣ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଗୋରୁଙ୍କୁ ଜ୍ୱର ହୁଏ । ଅଢେଇ ଦିନ ପରେ ଏ ଫୋଟକା ଭଲ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଜ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଯାଏ । ଦୁଇ ଖୁରର ସନ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ଫୋଟକା ପରି ବ୍ରଣ ହୋଇଥାଏ, ତାକୁ ଦେଶୀୟମତେ କୁହାଯାଏ ଖରି ଫୋଟକା । ପ୍ରାଦେ. (ଗଡ଼ଜାତ) ବି.-ଗୋରୁ-ମାନଙ୍କ ଶାଆଳା ରୋଗ, ଏ ରୋଗରେ ଗୋରୁମାନେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଅଢେଇ ଦିନରେ ମରିଯାଆନ୍ତି ।

ଅଢେଇ କାଣ୍ଡିଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଢେଇ ଚରଣିଆଁ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢେଇ କଆଁରିଆଁ-ଦେ. ବି.-ବିଲରେ ରହିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଉଗ୍ର ବିଷଧର ଜାତୀୟ ସାପ । ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ସର୍ପଦ୍ୱାରା ଦ୍ରଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ସର୍ପ ଦଂଶନ କରିବା ସ୍ଥାନରୁ ଅଢେଇ କଆଁରି ଦୂର ନଯାଉଣୁ ମୃତ ହୁଏ ଓ ଏହି ସର୍ପ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଦଂଶିବାକୁ ଅଢେଇ କଆଁରି ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଡ଼ାଇ କରିଯାଏ । ଆଉ ଅଧିକ ବାଟ ଯାଏ ନାହିଁ ।

ଅଢେଇ ଚରଣିଆ-(ମନ୍ତ୍ର)-ଦେ ବି. (ଚରଣିଆର 'ଣ' ଅକ୍ଷର ଯୋଗୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ 'ଆ' ର ଅନୁନାସିକ ଉଚ୍ଚାରଣ)-ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରର ପଦ ସଂଖ୍ୟା ଅଢେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଟେ, ଗୁଣିଆମାନେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଗାରେଡ଼ି ମନ୍ତ୍ର ।

ଅଢେଇଦିନ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅର୍ଦ୍ଧଦ୍ୱିତୀୟ + ଦିନ) ଦୁଇଦିନ ଅଧେ, ଅଳ୍ପକାଳ ।

ଅଢ଼େଇଦିନିଆଁ-ଦେ. ବି. (ଦିନିଆର 'ନ' ଅକ୍ଷର ଯୋଗୁଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ 'ଆ' ର ଅନୁନାସିକ ଉଚ୍ଚାରଣ)-ଅଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ, ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ, ଅସ୍ଥାୟୀ ।

ଅଢ଼ୈ-ଗ୍ରା. ବି.ଓ ବିଣ.-(କଟକିଆ ଓ କରଣୀ ଲେଖାରେ ବ୍ୟବହୃତ)-ଅଢେଇ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଢେଇ ଶବ୍ଦର ଶେଷ ଦୁଇ (ଢେଇ) ବର୍ଣ୍ଣକୁ କେହି କେହି ଲେଖାଳି ସଂକ୍ଷେପରେ 'ଢୈ' କରି ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ 'ଐ'ର ଉଚ୍ଚାରଣ ଅ + ଇ ଥିବାରୁ, ଓ ଏ + ଇ ନଥିବାରୁ ଏପରି ଲେଖିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ଅଢୈଆ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ- (କଟକିଆ ଓ କରଣିଆ ଲେଖାରେ ବ୍ୟବହୃତ, 'ଅଢୈ' ଦେଖନ୍ତୁ)-ଅଢେଇଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ(ଧାତୁ)-ସ ଶବ୍ଦ କରିବା, ନିଶ୍ୱାସ ମାଉବା ।

ଅଣ-ଦେ.ବି.-ଝୋଳ, ବ୍ୟଞ୍ଜନରେ ଥିବା ଜଳୀୟ ଅଂଶ ଦେ.ଅ (ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ପୂର୍ବେ ଲାଗେ ନଞ୍ଜାର୍ଥକ)- ନ, ନୁହେଁ । ନଞ୍ଜାର୍ଥକ 'ନ' ସ୍ୱରାଦ୍ୟ ଶବ୍ଦ ପୂର୍ବେ ଲାଗି ସଂସ୍କୃତରେ ଯେଉଁ 'ଅନ' ଆକାର ଧାରଣ କରେ, ତାହାର ଓଡ଼ିଆ ରୂପ,ସଂସ୍କୃତରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦ୍ୟ ଶବ୍ଦପୂର୍ବେ 'ନ' 'ଅନ' ଆକାର ଧାରଣ ନ କରି 'ଅ' ଆକାର ଧାରଣ କରେ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆରେ 'ଅଣ' ଆକାର ଉଭୟତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ,ଏଥିରେ ଇଂରାଜୀ ରୂପ'*un*'। ଓଡ଼ିଆରେ 'ଅଣ' ଆକାରର ବ୍ୟବହାରର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା ।

ଅଣପିଟା ଅଣଛଟା ବସିଅଛୁ ତହିଁ,
ଅଣଗୋଟା ଅଣପଟା ପୁରି ଅଛୁ ହୋଇ ।
ଅଣ କବାଟର ଅଣକିଳଣିର ଖଞ୍ଜା,
ଅଣ ଲୁହା କବାଟ ଲଗିଛୁ ଦିବ୍ୟ ପୁଞ୍ଜା ।
ଅଣଖାଟର ଅଣଖୁମ୍ବ ପକାଉଛୁ ପୋଡା,
ଅଣଖାପେ ଅଣଶେଣୀ ହୋଇଅଛୁ ନପା ।
ଅଣଚିରା ଅଣଗୋଡ଼ା ଲଗାଇଛୁ ପଡ଼ି,
ଅଣଲେଖା ଇଚ୍ଛା ସୁଖେ ହୋଇଛନ୍ତି ବେନ୍ତି ।
(ପ୍ରାଚୀ. ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା ।)

ଅଣ ଅକ୍ଷର-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ ଅକ୍ଷର)- ଅକ୍ଷର ।
ଦେ. ବି -ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମ ।

ଅଣ ଅକ୍ଷର କାରବାରେ,
ବୁଦ୍ ବୁଦ୍ ପ୍ରାୟେ ମୁଁ ଶୂନ୍ୟରେ ।
(ଯଶୋବନ୍ତ-ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଗୀତା ।)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ ଅଣ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ ଘର ପାଣିଆ । ଦେ. ବି.-ଢଅଣରେ ଥିବା ଖୋଲ ଅଂଶ ।

ଅଣ ଅକ୍ଷର-ଦେ ବିଣ (ସଂ ଅ + ଅକ୍ଷର) ଅଶିକ୍ଷିତ, ମୂର୍ଖ, ନିରକ୍ଷର, ଯେ ଅକ୍ଷର ପରିଚୟ କରି ନାହିଁ, ଅଜ୍ଞ ।

ଅଣ ଅକ୍ଷରଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ ଅକ୍ଷର (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ ଅଜା-ଦେ.ବି ପୁଂ.-ଅଜାଙ୍କ ପିତା, ପ୍ରପିତାମହ, ପ୍ରମାତାମହ । (ସ୍ତ୍ରୀ -ଗୋସେଇଁ ମା, ଗୋସେଇଁ ଆଈ)

ଅଣ ଅଠା-ଗ୍ରା. ବି.-ଅଠା ନଥିବା ଜିନିଷ, ଯେଉଁ ଜିନିଷରେ ଅଠା ଲଗି ନଥାଏ ।

ଅଣ ଅନୁଭବୀ-ଗ୍ରା. ବିଣ (ସଂ-ଅନୁଭବୀ, ଅନୁଭବହୀନ

ସେହି ନଦୀ ମୂର୍ଖ ଅଣ ଅନୁଭବୀ
ହେଲ ତୋହୋ ବରେ କିଛି କୂଳ ରବି ।
(ମହୋଦଧି-ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ)

ଅଣ ଆଉଟା-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅନାବର୍ତ୍ତିତ)-ଯେଉଁ ଦୁଧ ଆଉଟା ହୋଇ ନାହିଁ, ତରଳ ହୋଇ ନଥିବା ସୁନା ।

ଅଣ ଆଖିଆ- ଦେ.ବିଣ (ସଂ ଅନକ୍ଷ) -ଯାହାର ଆଖି ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁହୀନ, ଅନ୍ଧ, ଯେଉଁ ନବଜାତ ବିରାଡ଼ି ଓ କୁକୁର ଛୁଆଙ୍କର ଆଖି ପତା ଖୋଲି ନଥାଏ ।

ଅଣ ଆଖୁଆ-ଦେ.ବି. - ଅଣଖୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ ଆଦର-ଗ୍ରା ବି. (ସଂ. ଅନାଦର)- ଅନାଦର,ଅଯତ୍ନ ଅମାନ୍ୟ ।

କାର୍ଯ୍ୟ ନଥିଲେ ଯେ ଯାଆନ୍ତି ଘରେ,
କଲେକ ଅଣ ଆଦର ଆଦରେ ।
(ପ୍ରାଚୀ ପରତେ ଗୀତା)

ଅଣ ଆୟତ-ଗ୍ରା. ବିଣ ଓ ବି. (ସଂ. ଅନାୟତ୍ତ)-ଅଣ ଆୟତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

କରଇ ଅଣ ଆୟତ ସବୁ ନଷ୍ଟ ।
(ଦୀନକୃଷ୍ଣ-ରସ କଲ୍ଲୋଳ)

ଅଣ ଆୟତ୍ତ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅନାୟତ୍ତ)-ଅନାୟତ୍ତ, କ୍ଷମତା ବହିର୍ଭୂତ, ଅଧିକାର ବହିର୍ଭୂତ, ଉପାୟନ୍ତର ହୀନ, ଅସହାୟ, କ୍ଷମତାହୀନ, ଶକ୍ତିହୀନ, ଅଶକ୍ତ, ଅସାବଧାନ, ଗରହିସିଆର, ପରାଧୀନ, ଅବଶୀଭୂତ, ଯେ ଆୟତ୍ତାଧୀନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗ୍ରା. ବି.-ପରାଧୀନତା, ଅସାବଧାନତା, ଶକ୍ତି ବା କ୍ଷମତାର ଅଭାବ, ଅଧିକାରର ଅଭାବ, ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା, ଉପାୟାନ୍ତରହୀନ, ବୃଦ୍ଧି ନଥିବା ଅବସ୍ଥା ।

ଅଣଆୟାସେ- ଗ୍ରା. କ୍ରି. ବିଣ (ସଂ. ଅନାୟସ)-ଅନାୟାସରେ, ଅକ୍ଲେଶରେ, ବିନାକ୍ଲେଶରେ ।

ନିର୍ଦ୍ଧନ ଗୃହେ ଯେସନ୍ତେ ଧନ,
ଅଣ ଆୟାସେ ଯେସନ୍ତେ ପୁଣ୍ୟ ।
(ଜଗନ୍ନାଥ-ଭାଗବତ-୪ର୍ଥ)

ଅଣଉଚିତ-ଗ୍ରା. କ୍ରି. ବିଣ. (ସଂ ଅନୁଚିତ)- ଅନୁଚିତ, ଯାହା ଉଚିତ ନୁହେ ।

ଅଣଉଦୟ-ଗ୍ରା.ବି.(ସଂ ନ + ଉଦୟ)-(ସୂର୍ଯ୍ୟ) ଉଦୟ ହୋଇ ନଥିବା ସମୟ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅଣ ଉଦୟେ ସ୍ନାହାନ ଯେବେ କରି,
ଚଉଷଠିଦଣ୍ଡର ଫଳ ହୁଅଇ ତାହାଙ୍କ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

ଅଣଉଦଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ନ + ଉଦୟ)-ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ କରାଯିବା ।
ଗ୍ରା. କ୍ରି. ବିଣ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ନ ହେଉଣୁ ।

ଅଣଉପକାର-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅନୁପକାର)-ଅନୁପକାର, ଅହିତ, ଅପକାର ।

ଅଣଉପରୋଧ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅନୁପରୋଧ)-ଉପ୍ରୋଧ ବା ଚକ୍ଷୁଲଜ୍ଜାର ଅଭାବ, କରୁଣାର ଅଭାବ, ନିର୍ଦ୍ଦୟତା
ଗ୍ରା. ବିଣ-ଅଣ ଉପରୋଧି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ ଉପରୋଧି-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ନିଉପ୍ରୋଧିଆ, ଯାହାର ଚକ୍ଷୁ ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ, ଯାହାର ମୁଲାହିଜା ନାହିଁ, ନିର୍ମମ, ନିଷ୍ଠୁର ।

ଅଣଉପରୋଧିଆ ଗ୍ରା.ବିଣ.ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଣ ଉପରୋଧିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅମଉପରୋଧେ-ଗ୍ରା. କ୍ରି. ବିଣ- ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ, ନିର୍ମମ ଭାବରେ ।

ଅଣଉପ୍ରୁରୋଧ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ-ଅଣ ଉପରୋଧ (ଦେଖନ୍ତୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ ଉପ୍ରୋଧ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ. - ଅଣ ଉପରୋଧ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଉହାଡ଼-ଗ୍ରା. ବିଣ.-(ସଂ ଅନାବୃତ, ଆବରଣ ରହିତ

ଅଣଓସାର-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ଅପ୍ରସର- ଅପ୍ରସର, ଅଳ୍ପ ଚଉଡ଼ା, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ଅବିସ୍ତୃତ ।

ଅଣକ-ସଂ.ବିଣ. (ଅଣ ଧାତୁ=ଶବ୍ଦ କରିବା+କର୍ତ୍ତୃ. ଅକ)-ଘୃଣ୍ୟ, ହେୟ, ନୀଚ, ନଗଣ୍ୟ, ମନ୍ଦ, ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର । ସଂ.ବି.-ପକ୍ଷି ବିଶେଷ । ଦେ.ବି. (ସଂ ଅଢ଼କ)-ଡଙ୍କା, ଭାତ ତିଅଣ ଆଦି ଘାଣ୍ଟିବା ଓ ପରଷିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ବେଣ୍ଟ ଲାଗିଥିବା ଚଟୁ ।

ଅଣକଉଡ଼ିଆ-ଦେ.ବି.-ନିର୍ଦ୍ଧନ (ବ୍ୟକ୍ତି), ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟର (ପଦାର୍ଥ)

ଅଣକ ଘୋଷା-ଦେ. ବିଣ.-ଯେଉଁ ତିଅଣ ବା ଖିରି ସିଝିବା ସମୟରେ ଅଣକଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଘଣ୍ଟା ହୋଇଥାଏ ।

ଅଣକଦଳିଆ- ଦେ. ବିଣ. (ସଂ ଅ+କଦଳୀ)-ଯେଉଁ କଦଳୀ ଗଛର ପୁଆମାନ ପ୍ରତିବର୍ଷ ମୂଳରୁ ତଡ଼ା ହୋଇ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପୋତା ନ ହେବାରୁ , ତିନିବର୍ଷ ପରେ ପୁଅର ମୂଳ ହାଣ୍ଡିମାନ ଭୂମି ଉପରରୁ ଉଠିଯାଏ ଓ ଗଛମାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଗଛରେ ଆଉ କଦଳୀ ଫଳେ ନାହିଁ ।

ଅଣ କଦଳୀ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ କଦଳିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣକଧରା-ଦେ. ବିଣ.-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପରଷିବା ପାଇଁ ଅଣକ ଧରେ ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବିହାଙ୍ଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ମାନଙ୍କର କୁଳୀନ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ଭୋଜନ ସଭାରେ ଯେଉଁ କୁଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ (ଯଥା-ଭଞ୍ଜ ମିଶ୍ରେ) ଅଣକ ଓ ହାଣ୍ଡି ଧରି ପରଷିବାରେ ଅଧିକାରୀ ଅଟନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ 'ଅଣକଧରା' ବା 'ହାଣ୍ଡିଧରା' ବୋଲି ଡକାଯାଏ ।

ଅଣକମରା-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣକଘୋରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣକାଫୁଲୀ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ.-ହୀଣ୍ଡ଼ୀ, ଓଲମୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଣକୀଲା-ଦେ ବିଣ. (ସଂ.ନ+କୀଲ ଧାତୁ)-କୀଲା ହୋଇ ନଥିବା (କବାଟ), କୀଲା ହୋଇ ନଥିବା (ଅକ୍ଷର) ।
ଦେ. ବି -ଅଣକୀଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣକୀଳ-ଦେ. ବି.-(ସ.ଅଣି+କୀଲକ)-ଅକ୍ଷାଗ୍ର କୀଲକ ଗାଡ଼ିର ଚକକୁ ଅଖରେ ଅଟକାଇବା ପାଇଁ ଅଖର ଦୁଇ ମୁଣ୍ଡରେ କରାଯାଇ ଥିବା ଛିଦ୍ରରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାଠଖିଲ ଦିଆଯାଏ, ଅଣି ।

ଅଣକୋଣିଆଁ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ନ+କୋଣ)-ଯେଉଁ ବସ୍ତୁର କୋଣ ନାହିଁ, ଯାହାର କୋଣ ସବୁ ଗୋଲ ହୋଇଅଛି । (ସଂ. କୋଣ)-ଏକ କୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା, ଏକ ପାଖିଆ ହୋଇ ରହିଥିବା ।

ଅଣଖା-ଦେ. ବି,-ଅଣଖୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଖୀଳା-ଦେ.ବି.-ଅଣକୀଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଖୀଳ-ଦେ.ବି.-ଅଙ୍କୋଲ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଖୁଆ-ଦେ ବି. (ସଂ. ଅନକ୍ଷି, ଯାହା ଆଖି ପରି ଦେଖାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଆଖି ନୁହେଁ)- ଆଖି ଜାତୀୟ ବନ୍ୟ ଗୁଳ୍ମ ବିଶେଷ ।

ଏହାର ରସ କୃମି ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ପିଆଇବାକୁ ହୁଏ । ଆମ ଦେଶରେ ଏ ଗଛ ୬/୭ମିଟର ଉଚ୍ଚରେ ବଢ଼େ, ଏହାର ପତ୍ର ଆଖି ପତ୍ର ପରି ଓ ଦଣ୍ଡ ଆଖିଠାରୁ ସରୁଆ, କିନ୍ତୁ ହିମାଳୟର ତରାଇ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ଗଛ ୧୮ମିଟର ଉଚ୍ଚ ହୁଏ ଓ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡରେ ଫୁଲ ଧରେ, ତାହା ୩୬ ମିଟର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼େ ଓ ଏହାର ବ୍ୟାସ ୫ସେଣ୍ଟିମିଟରରୁ କମ୍, ଦଣ୍ଡାମାନ ଆଖି ପରି ପତ୍ର ବେଷ୍ଟିତ । ତରାଇ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ଦଣ୍ଡମାନ ଗୃହଘରର କାନ୍ଥରେ ବାଡ଼ ଦିଆଯାଏ ।

ଅଣଗୁରୁ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ ନ+ଗୁରୁ) ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ନ ଥାଇ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

ଅଣଗୁରୁଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ (ସଂ ଅଗୁରୁ)-କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥିବା (ବ୍ୟକ୍ତି), ଯେଉଁ କର୍ମ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଗୁରୁ ଲୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସହଜ (କର୍ମ) (ଯଥା-ଶିଶୁର ମାତୃ ସ୍ତନ୍ୟରୁ ସ୍ତନ୍ୟ ପାନ ଶିଶୁର କ୍ରନ୍ଦନ, ହାସ୍ୟ, ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପ୍ରଣୟାକର୍ଷଣ, ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗମ- ଏଗୁଡ଼ିକ ଜୀବ ପ୍ରକୃତି ସୁଲଭ ଓ ଇଶ୍ୱର ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଟେ ।), ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା କୌଣସି ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରାଯାଇ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମୋତ୍କର୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ (ବିଦ୍ୟା),ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମନ୍ତ୍ର ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନ ପୂଜି ଯେତୁ ସହାସ୍ତେ ପଶିବ
ସେ ଅଣଗୁରୁଆ ଯେ ସହାସେ ନ ମିଶିବ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

ଅଣଚଞ୍ଛା-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଣଚାଛ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଚତୁର-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅଚତୁର)-ଓଲୁ, ନିର୍ବୁଦ୍ଧିଆ ଅଚତୁର ।

ଅଣଚାଖିଲ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ଅ+ଚକ୍ଷ ଧାତୁ)-ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ସ୍ୱାଦ କେହି ଚାଖି ନଥାଏ ।

ଅଣଚାଖିଲ ଫଳେ ଆସି,
ଚାଖିଲ ଫଳେ ଥିଲ ମିଶି ।
(ଭୂପତି-ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚାମୃତ)

ଅଣଚାଛ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଚଞ୍ଛା, ଯାହା ଚଞ୍ଛା ହୋଇ ନାହିଁ
[ଭୂମି ଅଧାବଟେ ଅଣଚାଛେ ହୋଇଅଛୁ ଉଷ୍ଣ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ—ଗୀତା)

ଅଣଚାଳିଶ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ସଂଖ୍ୟାବାଚକ (ସଂ.ଊନଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍, ପ୍ରା. ଊନଚତ୍ତାଳିସ) ତିରିଶରୁ ୯ ଅଧିକ, ଚାଳିଶରୁ ଏକ କମ, ୩୯ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଣଚାଳିଶି-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. ଅଣଚାଳିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଚାଶ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ -(ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଊନ ପଞ୍ଚାଶତ, ପ୍ରା ଊନପଞ୍ଚାଶ) ପଚାଶରୁ ଏକ କମ୍, ଚାଳିଶରୁ ୯ ଅଧିକ, ୪୯ ସଂଖ୍ୟକ । ଦେ. ବି.-ଅଣଚାଶ ପବନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଚାଶ ଉଠିବା-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଊନପଞ୍ଚାଶତ+ପବନ ଓ ଉତ୍+ସ୍ଥା ଧାତୁ)-ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଶ୍ୱାସ ବାୟୁର ଗମନା ଗମନ ।

ଅଣଚାଶ ପବନ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଊନପଞ୍ଚାଶତ+ପବନ) ମୃତ୍ୟୁର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ମନୁଷ୍ୟର ବହୁବା ଖର ନିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରବଳ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ।

ପୌରାଣିକମତେ ପବନ ୪୯ ପ୍ରକାର । ଯଥା- ୧-ଏକଜ୍ୟୋତି, ୨-ଦ୍ୱିଜ୍ୟୋତି, ୩-ତ୍ରିଜ୍ୟୋତି, ୪-ଜ୍ୟୋତି, ୫-ଏକ ଶକ୍ର, ୬-ଦ୍ୱିଶକ୍ର, ୭-ତ୍ରିଶକ୍ର, ୮-ମହାବଳ, ୯-ଇନ୍ଦ୍ର, ୧୦-ଗତ୍ୟଦୃଶ୍ୟ, ୧୧-ପତସକୃତ, ୧୨-ପର, ୧୩ ମିତ, ୧୪-ସମିତ, ୧୫-ସୁମିତ, ୧୬-ଋତଜିତ, ୧୭-ଅଜିତ, ୧୮-ଯଶ, ୧୯-ସେନଜିତ ୨୦-ଅନ୍ତିମିତ୍ର, ୨୧-ଅନମିତ୍ର, ୨୨-ପୁରୁମିତ୍ର, ୨୩-ଅପରାଜିତ, ୨୪-ଋତ, ୨୫-ଋତବାହୁ, ୨୬-ଧର୍ତ୍ତା, ୨୭-ଧରୁଣ ୨୮-ଧ୍ରୁବ, ୨୯-ବିଧାରଣ, ୩୦-ଦେବଦେବ, ୩୧-ଇଦୃକ୍, ୩୨-ଅଦୃକ୍ଷ, ୩୩-ପ୍ରତିଦୃକ୍ଷ, ୩୪-ସଦୃକ, ୩୫-ମହାଯଶା, ୩୬-ଧାତା, ୩୭-ଦୁର୍ଗ, ୩୮-ଧୃତ, ୩୯-ଭୀମ, ୪୦-ଅଭିଯୁକ୍ତ, ୪୧-ଅପାତ, ୪୨-ସହ, ୪୩-ଯୁତି, ୪୪-ବପୁ, ୪୫-ଅନାମ୍ୟ, ୪୬-ବାସ, ୪୭-କାମ, ୪୮-ଜୟ, ୪୯-ବିରାଟ ।

ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, କାଶ୍ୟପପତ୍ନୀ ଅଦିତି ପବନଙ୍କୁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅଦିତିଙ୍କ ସପତ୍ନୀ ଦିତିଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଦିତିପୁତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ର ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଭ୍ରୂଣକୁ ସାତଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଭ୍ରୂଣ ସାତଖଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲା, ସେ ନମରି ସାତଖଣ୍ଡ ଯାକ ଜୀଇଛି, ଏହା ଦେଖି ପୁଣି ସେ ସାତଖଣ୍ଡର ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ସାତ ସାତ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟିଲେ, ତଥାପି ଉପରୋକ୍ତ ଅଣଚାଶ ଖଣ୍ଡର ପ୍ରାଣ ଗଲା ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ର ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା କରି ନପାରି ଫେରିଲେ ଓ ଯଥାକାଳରେ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପବନ ୪୯ଟି ରୂପ ଧାରଣ କରି ଜନ୍ମିଲେ । ଲୋକ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ମୃତ୍ୟୁ କାଳରେ ପବନଙ୍କର ଏହି ଅଣଚାଶ ମୂର୍ତ୍ତି ମନୁଷ୍ୟର ପିଣ୍ଡରୁ ବାହାରିଯାଏ ଓ ସେଥିହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ତୋଳିହୁଏ ।

ଅଣଚାଶ ବୋହିବା-ଦେ. ବି. ଅଣଚାଶ ଉଠିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଚୂନ-ଗ୍ରା. ବି.-(ସଂ. ନ+ଚୂର୍ଣ୍ଣ) ଚୂନ ନଥିବା ବସ୍ତୁ, ଯେଉଁ ପାନରେ ଚୂନ ଦିଆ ନଯାଇ ଖିଲ ଭଙ୍ଗା ଯାଇଥାଏ ।

ଅଣଛଞ୍ଚା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ନ+ତକ୍ଷ ଧାତୁ)— ଅଣଚାଛ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନଥିବା (ଦେହ ବା ବ୍ୟକ୍ତି)
ଅଣଛଞ୍ଚା ଅଣପୋଛା ହୋଇଛୁ ଶପୋଟ,
ଅଣଢଷା ଅଣଲିପା ହୋଇଛୁ ଚୌପଟ ।
(ପ୍ରାଚୀ=ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣଶ୍ୱାଶ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ—ଅଣଚାଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ବିଶ୍ୱଧ୍ୱଂସୀ ରୁଦ୍ର ପ୍ରଖର ନିଶ୍ୱାସ,
ପଡ଼ିଏ ବହିଲ ବାୟୁ ଅଣଶ୍ୱାଶ ।
(ରାଧାନାଥ ରାୟ—ଚିଲିକା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣଠାବ-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ନ+ସ୍ଥା ଧାତୁ)-ଅସ୍ଥାନ, ମନ୍ଦସ୍ଥାନ, ଅନୁପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ, ଅସୁବିଧା ଜନକ ସ୍ଥାନ, ଅପରିଚିତ ବା ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନ, ଅଗମ୍ୟସ୍ଥାନ, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ କେହି ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।
ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଣଠାବୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)
କନ୍ୟାକୁ ଦେଖଣ ଏହୁ ପଳାଇ ଅଇଲେ,
ଏଥି ଆସି ଅଣଠାବ ବୋଲଣ ରହିଲେ ।
(ସାରଳା ମହାଭାରତ – ଆଦିପର୍ବ)

ଅଣଠାବୁଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ -ଅସୁବିଧାଜନକ (ସ୍ଥାନ) । (ପୁ) ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅସ୍ଥାନରେ ବିଚରଣ କରେ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ— ଅଣଠାବେଇ)

ଅଣଢ଼ଙ୍କା-ଗ୍ରା. ବିଣ-ଅନାବୃତ । ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବିଣ.-(ଯଥା-ପଣସ, ଆମ୍ବ, ସପୁରି, ଆତ)-ଅପରିପକ୍ୱ, ଉପରପାଚିଲା, ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ୱ, ଯେଉଁ ଫଳ ପାଚିଲା ପରି ଦେଖାଯାଉଥାଏ, ଅଥଚ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଚି ନଥାଏ)

ଅଣଢ଼ଣ-ଗ୍ରା. ବିଣ. -ଅଣଡଣିଆଁ (ଦେଖନ୍ତୁ) ।
ଗ୍ରା. ବି.-ଭୋଜନାଭାବ ଜନିତ ଶରୀରର ଶୀର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥା ।

ଅଣଡଣିଆଁ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ('ଣି' ଅକ୍ଷର ଯୋଗୁ ଶେଷ 'ଆ' ବର୍ଣ୍ଣର ଆନୁନାସିକ ଉଚ୍ଚାରଣ)-ଭୋଜନାଭାବରୁ ଅତି ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ (ବ୍ୟକ୍ତି), ଅନଶନ ଯୋଗୁ କଙ୍କାଳାବଶିଷ୍ଟ (ଦେହ), ଅସମାନ, ବନ୍ଧୁର, ଅସମତଳ, ବନ୍ଧୁ ସ୍ଥାନରେ ବନ୍ଧ ।

ଅଣଡଣ୍ଡିଆଁ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଣଡଣିଆଁ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତିରିଶ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ) (ସଂ. ଊନତ୍ରିଂଶତ, ପ୍ରା. ଉଣତୀସା)-ତିରିଶ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଏକ କମ୍, କୋଡ଼ିଏରୁ ନଅ ଅଧିକ, ୨୯ ସଂଖ୍ୟା ।

ଅଣତିରିଶ ନରକ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ପୁରାଣମତେ ନରକ ହେଉଛି ୨୯ ଗୋଟି । ଯଥା—
୧-ତାମିସ୍ର, ୨-ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର, ୩-ରୌରବ, ୪-ମହାରୌରବ, ୫-କୁମ୍ଭୀପାକ, ୬-କାଳସୂତ୍ର, ୭-ଅସିପତ୍ରବନ, ୮-ଶୂକରମୁଖ, ୯-ଅନ୍ଧକୂପ, ୧୦-କୃମିଭୋଜନ, ୧୧-ସନ୍ଦଂଶ, ୧୨-ତପ୍ତଶୂର୍ମି, ୧୩-ବଜ୍ରକଣ୍ଟକ, ୧୪-ଶାଲ୍ମଳୀ, ୧୫-ବୈତରଣୀ, ୧୬-ପୂୟୋଦ, ୧୭-ପ୍ରାଣରୋଧ, ୧୮-ଶ୍ୱାନଶତ, ୧୯-ଅବୀଚି, ୨୦-କ୍ଷାରକର୍ଦ୍ଦମ, ୨୧-ଦଳଶୂକ, ୨୨-ସୂଚୀମୁଖ, ୨୩-ପ୍ରାଣରୋଧ, ୨୪-ଲାଳାଭକ୍ଷ ୨୫-ଅୟଃପାନ, ୨୬-ଶୂଳପ୍ରୋତ, ୨୭-ଅବଟ, ୨୮-ନିରୋଧନ, ୨୯-ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ।

ଅଣତିରିଶା-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଊନତ୍ରିଂଶତ୍)-ଅଣତିରିଶ ସଂଖ୍ୟାଯୁକ୍ତ । ଯଥା-ଲିପ୍ ଇୟର୍‌ରେ ଫେବୃୟାରି ମାସ ଅଣତିରିଶିଆ ହୁଏ ।

ଅଣତିରିଶି-ଦେ. ବି ଓ ବିଣ.-ଅଣତିରିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତିଶ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣତିରିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତିଶା-ଦେ ବିଣ.-ଅଣତିରିଶା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତିଶି-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣତିରିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତୁରିତିଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ -ଅଣତୃତୀୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତୁରୁତିଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଅଣତୃତୀୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣତୃତୀୟା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ନ+ତୃତୀୟା)-ଯେଉଁ ଧାନ ବିହନ କ୍ଷେତରେ ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ପୂର୍ବରୁ ବୁଣା ହୋଇଥାଏ । ଗ୍ରା. ବି.-ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ପୂର୍ବରୁ ଖାଲି ବିଲରେ ଧାନ ବୁଣିବା କର୍ମ ।

ସାଧାରଣତଃ କୃଷୀମାନେ ବିଲରେ ଧାନବୁଣିବା କାମ ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ଦିନରୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯେବେ ଚୈତ୍ର ମାସରେ ଗୁଡ଼ାଏ ବର୍ଷା ହୋଇଯାଏ ଓ ପରେ ବର୍ଷା ଛନ୍ଦଛେଡ଼ିଆ ହେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା ହୁଏ, ତେବେ କୃଷୀ ଅକ୍ଷୟତୃତୀୟା ପୂର୍ବରୁ ଧାନ ବୁଣିଦିଏ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ମେଘ ଯେବେ ଏକ ପାଣିଆ କରି ରଖି ଅକ୍ଷୟତୃତୀୟା ପରେ ଖୁବ୍ ଗୁଡ଼ାଏ ବର୍ଷା ହେବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ, ତେବେ ଖାଲ ଜଆଗା-ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଷା ପାଣି ଭରତି ହୋଇଗଲେ, ଧାନ ବୁଣି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି କୃଷୀମାନେ ଅକ୍ଷୟତୃତୀୟା ପୂର୍ବରୁ ଖାଲ ଜଆଗାରେ ଧାନ ବୁଣନ୍ତି ।

ଅଣଦୋଷ-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅଦୋଷ)—ଅଦୋଷ, ଦୋଷହୀନତା ।

ଅଣଦୋଷୀ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ଦୋଷୀ)-ଅଦୋଷ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ।

ଅଣଦୋଷେ-ଗ୍ରା. କ୍ରି. ବିଣ. (ସଂ. ଅଦୋଷ)-ବିନା ଦୋଷରେ, ଅପରାଧ ନକରି ସୁଦ୍ଧା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣନଉ-ଦେ.ବି.ଓ ବିଣ-ସଂଖ୍ୟାବାଚକ-(ସଂ.ଊନନବତି, ଗ୍ରା. ଊନନଇ)-ନଉସଂଖ୍ୟାରୁ ଏକକମ୍, ଅଶିରୁ ନଅ ଅଧିକ, ୮୯ ସଂଖ୍ୟା ।

ଅଣନବେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣନାତି-ଦେ.ବି. ପୁଂ.-ନାତି ବା ନାତୁଣୀର ପୁଅ ।

ସତର ଲକ୍ଷ କୁମର ନାତି ନବଲକ୍ଷ
ଅଣନାତି ତିନିଲକ୍ଷ ବଢନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ।
(ପୀତାମ୍ବର-ନୃସିଂହ ପୁରାଣ)

(ଅଣନାତିର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅଣନାତୁଣୀ ବୋହୂ କହନ୍ତି ।)

ଅଣନାତୁଣୀ-ଦେ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ -ନାତି ବା ନାତୁଣୀର ଝିଅ ।
(ଯଥା-ଅଣନାତୁଣୀର ସ୍ୱାମୀକୁ ଅଣନାତୁଣୀ ଜୋଇଁ କହନ୍ତି ।)

ଅଣନାତୁଣୀ ଜୋଇଁ-ଦେ.ବି. ପୁଂ.-ଅଣନାତୁଣୀର ସ୍ୱାମୀ

ଅଣନାତୁଣୀ ବୋହୂ-ଦେ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ.-ଅଣନାତିର ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଣନିରୂପଣ-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ନିରୂପିତ)-ଅନିରୂପିତ
ଅଣନିରୂପଣ ବ୍ରହ୍ମ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣନିଶବଦ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ନିଶବ୍ଦ)-ଅତି ନିଃଶବ୍ଦ, ଶବ୍ଦ ଶୂନ୍ୟ ।

ଅଣାକ୍ଷର ଅଣମାତ୍ରା ଅଣନିଶବଦ,
ଶବଦର ଭେଦନାହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ନିଜ ପଦ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣନିଶ୍ୱାସ-ଦେ ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ନିଶ୍ୱାସ)- ରୁଦ୍ଧଶ୍ୱାସ, ବେଦମ୍ ।

ଅଣନିଶ୍ୱାସିଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣନିଶ୍ୱାସ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣନିଶ୍ୱାସ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣପଖଳା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ପ୍ରକ୍ଷାଳିତ)- ଯେଉଁ ଚାଉଳ ଭାତରେ ପାଣି ମିଶାଯାଇ ନାହିଁ, ଅଧୌତ ।

ଅଣପାଟ-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ.ନ + ପଟ୍ଟ)-ଯେଉଁ ରାଜବଂଶରେ ପଟ୍ଟମହାଦେବୀ ବା ବିବାହିତା ରାଣୀଙ୍କ ଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନ କେହି ବର୍ତ୍ତମାନ ନଥାନ୍ତି, ଅରାଜକ, ରାଜାହୀନ (ଦେଶ)

ସୋମବଂଶ ଏହିଠାରୁ ହେଲା ଅଣପାଟ ।
(ପୀତାମ୍ବର-ନୃସିଂହ ପୁରାଣ)

ଅଣପାଟକ-ଗ୍ରା. ବି.-ନୀଚ ଜାତି, ଜାତି ଚ୍ୟୁତ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗ୍ରା. ବିଣ.-ନୀଚ ଜାତୀୟ, ଜାତିଚ୍ୟୁତ ।

ଅଣପୁରୁଷ-ଗ୍ରା.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣପୁରୁଷା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣପୁରୁଷା-ଗ୍ରା.ବିଣ. ପୁଂ. (ସଂ.ଅ + ପୁରୁଷ)-ନପୁଂସକ ପୁଂସ୍ତ୍ୱ ହରାଇଥିବା, ଧ୍ୱଜଭଙ୍ଗ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ (ବ୍ୟକ୍ତି) । ଗ୍ରା.ବି. ପୁଂ-ନପୁଂସକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଅମନୁଷ୍ୟ ।

ଅଣପୌନଃପୁନିକ-

ଅଣଫୁଟା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ)- ଅଫୁଟା, ଯେଉଁ ଫୁଲ ଫୁଟିନାହିଁ, ଅପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ, ଯେଉଁ ଚାଉଳ ବଗବଗ ହୋଇନାହିଁ, ଯେଉଁ ପାଣି ବା ଦୁଧ ନିଆଁ ଉପରେ ଟକ ଟକ ହୋଇ ଫୁଟିନାହିଁ, ଯେଉଁ ପାତ୍ର ଛିଦ୍ରଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।

ଅଣଫୁଟିଲା--ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣଫୁଟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଫୁଟୀ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଅଫୁଟୀ,ଅପ୍ରାପ୍ତରଜସ୍କା(ବାଳିକା)

ଅଣବଣ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ରଣଭଣ, ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ଇତସ୍ତତଃ ବିକ୍ଷିପ୍ତ, ଅସଂସ୍କୃତ, ଅମାର୍ଜିତ, ଅପରିଷ୍କୃତ, ଅସନା, ଅଳିଆ, ଆବର୍ଜନାମୟ, କୁତ୍ସିତ, କଦର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଣବଣିଆଁ -ଗ୍ରା. ବିଣ.— ଅଣବଣ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବରତିଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ. ପୁଂ-ଅଣବ୍ରତିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବରତୁଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ପୁଂ-ଅଣବ୍ରତିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବରତେଇ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ କୌଣସି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିନଥାଏ ।

ଅଣବର୍ତ୍ତିଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ପୁଂ.-ଅଣବ୍ରତିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବର୍ତୁଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ପୁଂ.-ଅଣବ୍ରତିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବର୍ତେଇ-ଗ୍ରା.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଅଣବରତେଇ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବସନ୍ତିଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ.ପୁଂ (ସଂ.ଅ + ବସନ୍ତ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବସନ୍ତ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । (ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଣବସନ୍ତେଇ)

ଅଣବାପୁଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ. ପୁଂ.-(ଗାଳିରେ ବ୍ୟବହୃତ, ସଂ. ଅ + ବପ୍ତା)-ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପିତୃକ(ବ୍ୟକ୍ତି),ଅଜ୍ଞାତ ପିତୃକ, ଯାହାର ବାପ କିଏ ଏ କଥାର ଠିକଣା ନଥାଏ, ଜାରଜ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣବାଡୁଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ଫୂ.-ଅଣବାପୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବାହୁଡ଼-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ବ୍ୟାବୃତ୍ତ)-ଅପ୍ରତ୍ୟା ବର୍ତ୍ତିତ, ଯାହା ଫେରି ଆସେ ନାହିଁ, ଯାହା ଲେଉଟି ଆସେ ନାହିଁ, ଯାହା ପରେ ବିଗିଡ଼ିଗଲେ ପୁଣି ସୁଧାର ହୁଏ ନାହିଁ, ଅବ୍ୟର୍ଥ (ଶର)।

ଅଣବାହୁଡ଼ା-ଗ୍ରା. ବିଣ.—ଅଣବାହୁଡ଼ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ବୋଇଲା ବ୍ରହ୍ମଣର ଶୁଣ ହେ ସୁଦର୍ଶନ,
ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁତ ଅଣବାହୁଡ଼ା ଜାଣ।
(ପୀତାମ୍ବର, ନୃସିଂହ ପୁରାଣ—୪ର୍ଥ)

ଅଣବିକାର-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ବିକାର)—ନିର୍ବିକାର, ବିକାର ଶୂନ୍ୟ, ନିର୍ଗୁଣ।

ଅଣବିବେକ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ଅବିବେକ)—ଅବିବେକ, ନିର୍ବିବେକ।

ଅଣବେଢ଼ା-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଯାହାର ଗୃହପଟେ ବାଡ଼ ବା କାନ୍ଥ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ନୁହେଁ।

ଅଣବ୍ରତଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ: ଫୂ. (ସଂ. ଅ+ବ୍ରତ)—ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଜ ବାଳକର ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର ହୋଇ ନାହିଁ, ଯେ ବ୍ରତଧାରୀ ନୁହେଁ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡିରି ବାଛୁରି ଧରି ହୋଇ ନାହିଁ, ଅଧରା, ଯେଉଁ ବାଛୁରି ଲଗ୍ନ ହୋଇ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ଦେହରେ ତାତଲା ଲୁହାର ଦାଗ କଟା ହୋଇ ନାହିଁ।

ଅଣବ୍ରତୁଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ଫୂ.—ଅଣବେଢ଼ଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବ୍ରତେଇ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଣବରତେଇ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣବ୍ୟ-ସଂ. ବି. (ଅଣୁ=ସୂକ୍ଷ୍ମଧାନ୍ୟ, ଚଣା+ଅଧିକରଣେ, ଯ)—ଯେଉଁ କ୍ଷେତରେ ଚଣା ନାମକ ଶସ୍ୟ ଉପୁଜେ।

ଅଣଭଣି-ଗ୍ରା. ବିଣ.—ଅଣବଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଭଣିଆଁ-ଗ୍ରା. ବିଣ.—ଅଣବଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଭିଣା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ, ଭିନ୍ନ)—ଯେଉଁ ଡ଼ିଲା ଭିଣା ହୋଇ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ମାଟିରୁ ଗୋଡ଼ି ଖପରା ଆଦି କଢ଼ାଯାଇ ନାହିଁ।

ଅଣମଣିଷ-ଗ୍ରା. ବିଣ: ଫୂ. (ସଂ. ଅମନୁଷ୍ୟ)—ଅମନୁଷ୍ୟ, କୁତ୍ସିତ, ଅଯୋଗ୍ୟ (ବ୍ୟକ୍ତି), ମନୁଷ୍ୟତା ବିହୀନ, ଭୀରୁ। ଗ୍ରା. ବି.—ଅଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ଭୀରୁ ବ୍ୟକ୍ତି।

ଅଣମଣିଷ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ଓ ବି:—ଅଣମଣଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣମଣିଷା-ଗ୍ରା. ବିଣ.—ଅଣମଣଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣମନଷ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ଓ ବି.—ଅଣମଣଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣମନଷା-ଗ୍ରା. ବିଣ.—ଅଣମଣଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣମାତ୍ରା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ମାତ୍ରା)-ମାତ୍ରାହୀନ (ଅକ୍ଷର) ଅଣାକ୍ଷରେ ଅଣମାତ୍ରା ଅଣନିଶବଦ,
ଶବଦର ଭେଦନାହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ନିଜପଦ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣମେଢ଼ା- ଗ୍ରା.ବିଣ.(ସଂ.ଅ+ମେଧି)- ଯେଉଁ ଘରେ ଖୁଣ୍ଟି ନଥାଏ।

ଅଣରସ-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ରସ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ରସଲୀଳାର ଭକ୍ତ ନୁହେଁ।
ଅରସିକ ଜନଠାରେ କେଭେଁ ନ ରସିବ।
(ଅଚ୍ୟୁତ-ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

ଅଣରୂପ-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ରୂପ) ଅରୂପ, ରୂପହୀନ।

ଅଣଲେଉଟ-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣବାହୁଡ଼ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଲେଉଟା-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣବାହୁଡ଼ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣଶୁଧିଆ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅ+ଶୁଦ୍ଧି)-ଅଶୁଦ୍ଧ,ଅଶୌଚ, ମୃତକାଶୌଚ ବା ସୂତକାଶୌଚ, ମୃତକାଶୌଚ ଘଟିବା ପରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ଲାଭ କରି ନଥିବା ଅବସ୍ଥା। ଗ୍ରା. ବିଣ-ମୃତାଦି ଉପଲକ୍ଷରେ ଶୁଦ୍ଧି କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିନଥିବା (ବ୍ୟକ୍ତି), ମୃତକାଶୌଚ ଯୋଗୁ ଅଶୁଦ୍ଧ, ଅଶୁଚ।

ଅଣଶେଷ-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. ଅଶେଷ)-ଅଶେଷ।
ଅଣଶେଷ ମହିମାରୁ ଆମେଇଁ ଭେଦ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣଷଠା ଶହେ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ଊନଷଷ୍ଟି+ଶତ)-ଏକଶହ ଅଣେଷଠି, ୧୫୯ ସଂଖ୍ୟକ।

ଅଣଷଠି-ଦେ. ବି ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ, ସଂ. ଊନଷଷ୍ଟି, ପ୍ରା.ଊନସଟ୍ଠି) ଷାଠିଏରୁ ଏକ ଊଣା, ୫୯ ସଂଖ୍ୟକ।

ଅଣଷାଠି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଅଣେଷଠି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସଣା-ଗ୍ରା ବିଣ (ସଂ ଅସଂସ୍କୃତ)-ଅସନା, ଅପରିଷ୍କୃତ, ଅଳିଆ ବା ଆବର୍ଜନାମୟ, କୁତ୍ସିତ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣସଣିଆଁ-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଣବଣ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସତୁରି ଶତେହ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଊନସପ୍ତତି + ଶତ)-ଏକଶତ ଅଣସତୁରି, ୧୬୯ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଣସତୁରୀ-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଊନସପ୍ତତି, ପ୍ରା. ଊନସତ୍ତରି) ଷାଠିଏ ସଂଖ୍ୟାରୁ ନଅ ବେଶି, ସତୁରି ସଂଖ୍ୟାରୁ ଏକ କମ୍, ୬୯ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଣସନ୍ଧିଆ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡ଼ଜାତ) ବି. (ସଂ. ଊନ,ସନ୍ଧ୍ୟା) ମୁହଁ ସନ୍ଧ୍ୟା, ସନ୍ଧ୍ୟା ବୁଡିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବକାଳ, ଗୋଧୂଳି ।

ଅଣସନ୍ଧ୍ୟା-ପ୍ରାଦେ.(ଗଡ଼ଜାତ)ବି.-ଅଣସନ୍ଧିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସର ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅନବସର, ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେବାପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବସର ନଥାଏ)- ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଠାରୁ ନେତ୍ରୋତ୍ସବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଳ, ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିପଦଠାରୁ ପନ୍ଦରଦିନ କାଳ । ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ)-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ଅଛୁଆ (ଜାତି), ଇତର, ସାଧାରଣ । ଗ୍ରା.ନୀଚ ।

ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଯେ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ପୂଜିତ,ଅର୍ଚ୍ଚିତ, ଚର୍ଚ୍ଚିତ । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଆରାଧ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା (ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା)ଠାରୁ ଆଷାଢ଼ମାସ ଅମାବାସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରତ୍ନବେଦୀରେ ବିଜେ ନକରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବେଦୀ ବା ପିଣ୍ଡିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଏହି ପିଣ୍ଡିକୁ ଅଣସର ପିଣ୍ଡି ଓ ବାଉଁଶ ତାଟି ବାଡ଼ ଘେରା ଅସ୍ଥାୟୀ ଗୃହପ୍ରକୋଷ୍ଠକୁ ଅଣସର ଘର ଏବଂ ଏହି ପନ୍ଦର ଦିନକୁ ଅଣସର, ଅନବସର, ନିରୋଧ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଅଣସରର ଅର୍ଥ—ଅନବସର ଅର୍ଥ ନଅବସର ଏବଂ ଅଣସର (ଦେଶଜ ଶବ୍ଦ) ନଅସର (ସମୟ) ! ସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଦିନ ଠାକୁରମାନେ ନୂଆ କୂପର ଶହେ ଆଠଗରା (କୁମ୍ଭ) ଜଳ ସ୍ନାନ କରିବାରେ ଜ୍ୱରାକ୍ରାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତା ସମୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବା ବିରକ୍ତିକର ଓ ସମୟସାପେକ୍ଷ । ତେଣୁ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କୁ ଦେଖା ଦେବାପାଇଁ ଅସର (ସମୟ) ହେଉ ନଥିବାରୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହା ଅଣସର । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁପ୍ତପୂଜା, ଗୁପ୍ତନୀତି ପାଳିତ ହୁଏ । ନୀଳାଦ୍ରି ମହୋଦୟର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଛି—

ଯେ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଚ ତେ ସର୍ବେ ପଚ୍ୟନ୍ତେ ନାରକେ ଧ୍ରୁବମ୍,
ନରସ୍ତଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟନ୍ତେ ନୋଚେତଂ ତତ୍ର ବୀକ୍ଷଣମ୍ ।୧୬୦।

ଏହି ଅବସରରେ ଠାକୁର ଦର୍ଶନ କଲେ ନର୍କଗାମୀ ହେବ । କେବଳ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କ ବଂଶଧର ଦଇତାପତିମାନଙ୍କର ଯେ ବିଗ୍ରହ ନିକଟକୁ ଯିବାର ଅଖଣ୍ଡ ଅଧିକାର ରହିଛି । ସେମାନେ ହିଁ ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କର ଚିକିତ୍ସକ, ସେବକ ଓ ଅଙ୍ଗରକ୍ଷୀ । ବାଉଁଶତାଟି ବାଡ଼ ସଂଲଗ୍ନ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱାରକୁ "ଧିକୃତି ଦ୍ୱାର" କୁହାଯାଏ । ଅଣସରର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ରଥଯାତ୍ରାର ପୂର୍ବରୁ ଅମାବାସ୍ୟାଦିନ "ନବଯୌବନ" ଦର୍ଶନ ହୁଏ । ଶ୍ରୀଜୀଉଙ୍କୁ ନବଯୌବନ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଥ୍ୟ, ପାଚନ, ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କାର୍ଯ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶ ଦୀର୍ଘ ବର୍ଷକ ସକାଶେ ମଜଭୁତତାର ତନଖି କରାଯିବାର ଏହା ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ତନି ବିଗ୍ରହ ତ ଏପରି କେତେକେତେଦିନର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିଲେ ଆଉ ବାହ୍ୟ ପୂଜା କିପରି ହୁଏ ? ଅଣସର ତାଟି ବାଡ଼ର ବାହାରପଟକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଚଉଖଟ ପଡ଼ିଥାଏ । ତାଟିବାଡରେ ତିନୋଟି ଚିତ୍ରପଟ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ରଙ୍କର ବାସୁଦେବ, ଶ୍ରୀସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନାରାୟଣ ରୂପ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ବାଡ଼ରେ ଦୋଳଗୋବିନ୍ଦ, ରାମ ନୃସିଂହ, ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ବାଡ଼ରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାଡ଼ରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ମଦନମୋହନ ଏପରି ସାତ ମୂର୍ତ୍ତି ଥାଆନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହି ଦଶମୂର୍ତ୍ତି "ଦଶାବତାର ଠାକୁର" ବୋଲି କଥିତ । ଏହି ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ ସର୍ପାମିଶୋଧ ବା ସମର୍ପଣ କରାଯାଏ । ଦୈନିକ ନୀତି ଓ ଭୋଗରାଗ ଦଶାବତାର ଠାକୁରଙ୍କ ଆଗରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ ।

ଅଣସରରେ ଠାକୁରଙ୍କର ଭୋଗ ହେଲା ୨୮ ଓଳି ପଣା । ଏହି ପଣା ଦୁଧ, ଖୁଆ, ଦହି, ନଡ଼ିଆ, ମାଖନ ଚୋରା, ନବାତ, କର୍ପୂର ଇତ୍ୟାଦି ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତିଆରି କରାଯାଇଥାଏ । ବଡ଼ସିଂହାର ଭୋଗପରେ ପହୁଡ଼ ପୂର୍ବରୁ ଧୂଆମୁଗ ଓ ପଣସ ତରକାରୀ ହୋଇ ଭୋଗ ଲାଗେ । ଏହି ଭୋଗ ରାଜା ଓ ସେବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟାଯାଏ । ତା' ବ୍ୟତୀତ ପଇଡ଼, ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ପକ୍ୱ ପଥ୍ୟ ଫଳ (ଅଙ୍ଗୁର, ବେଦନା, ସେଓ, ନାସ୍‌ପାତି, କମଳା, ଅମୃତ କଦଳୀ) ମଧ୍ୟ ଭୋଗ ହୁଏ । ଏହି ପନ୍ଦରଦିନ ଭିତରେ କେବଳ ଧଳା ଫୁଲ ଲାଗି ହୁଅନ୍ତି । ଦଇତାମାନେ (ଶବରବଂଶ ବଂଶଧର) ଅର୍ଥାତ୍ ଦଉ ମହାପାତ୍ର, ଶୁଦ୍ଧସୁଆର ଠାକୁରମାନଙ୍କ ବେଶଭୂଷା, ମଇଲମ, ବନକ, ଫୁଲରି, ଚନ୍ଦନ, ଘଣାଲାଗି କରନ୍ତି ଏବଂ ପତି ମହାପାତ୍ର (ବିଦ୍ୟାପତି ବଂଶଧର) ଭୋଗ ପୂଜା କରନ୍ତି ଓ ନବ କଳେବର ବର୍ଷ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ଥାପନ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଲୌକିକ ମତରେ କୌଣସି ମେଳା, ଉତ୍ସବ, ପାର୍ଟି ଭ୍ରମଣରେ ଗଲେ ଆମେ କେଶ ବିନ୍ୟାସ, ପ୍ରସାଧନ, ଅଙ୍ଗାଭରଣ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଭୂଷଣ, ଅଙ୍ଗ ଅର୍ଚ୍ଚନରେ ସ୍ନୋ, ପାଉଡ଼ର, କଜ୍ଜ୍ୱଳ, କୁଙ୍କୁମ, ଅଳତା ଓ ଲିପ୍‌ଷ୍ଟିକ୍ ପ୍ରଭୃତି ସାମଗ୍ରୀମାନ ଉପଯୋଗ କରି ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର, ନବ-ଯୌବନ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ବାହାରିଲା ପରି ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟାଦିନ ଘୋଷଯାତ୍ରାରେ ଠାକୁରମାନେ ବାହାରି ତାଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠିତ କୋଟି କୋଟି ଭକ୍ତଙ୍କ ଗହଣକୁ ଆସନ୍ତି । ତେଣୁ ଶରୀର-ଚର୍ଯ୍ୟାର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଣସର ପନ୍ଦରଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ସମାହିତ ହୋଇଥାଏ । ସମ୍ପୃକ୍ତ ସେବକ-ଗୋଷ୍ଠୀ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଭାବେ ହବିଷାନ୍ନ ଭକ୍ଷଣପୂର୍ବକ, କ୍ଷୌର ନହୋଇ, ସଂଯମତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ପ୍ରତିପଦଠାରୁ ପଞ୍ଚମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଠାକୁରମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ଲେପ କଢ଼ାଯାଏ । ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ 'କରାଳ' ଏହି ଲେପ କର୍ପୂର, କସ୍ତୁରୀ, ଚୂର୍ଣ୍ଣା, ଚୂଆ ଓ ଚନ୍ଦନ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ୬ଷ୍ଠୀ ଓ ୭ମୀ ଦିବସରେ ସୁଗନ୍ଧିତେଲ, ଚୂଆ, କର୍ପୂର ଘର୍ଷଣ କରାଯାଏ । ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ "ଫୁଲୁରି ଲାଗି" । ୮ମୀ ତିଥିରେ ପୁରାତନ ପାଟବସ୍ତ୍ର ବାହାର କରାଯାଏ । ଏହାକୁ "ଶ୍ରୀଙ୍କାପଡ଼ା" 'ଶିରିଙ୍କାପଡ଼ା' କୁହାଯାଏ । ନୂତନ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ବନ୍ଧନ । ୯ମୀଦିନ ସୁବାସିତ ତିଳତେଲ ଓ ଚୂର୍ଣ୍ଣା ମର୍ଦ୍ଦନ । ୧୦ମୀ ରେ 'ରକାବନେ'—ଧିକୁଡ଼ି ଦ୍ୱାରା କଳକଟସ୍ଥ ତିନୋଟି ରକା ଆଣି ଅଣସର ପିଣ୍ଡି ପାଖେ ରଖି ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ବନେ କରାଇ କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ, କର୍ପୂର, ଚନ୍ଦନ ଲେପନ ହୁଏ । ଏକାଦଶୀରେ "ଚନ୍ଦନଲାଗି"—ଘୋରଚନ୍ଦନ, କର୍ପୂର, କେଶର ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ଲେପନ କରାଯାଏ । ଦ୍ୱାଦଶୀଦିନ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ାଇ ଲେପ ଦିଆଯାଏ । ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦ କଳ୍ପନା କରାଯାଏ । ତ୍ରୟୋଦଶୀ ଦିବସରେ "ଘଣାଲାଗି"—ପାଟ ଡୋର ଲାଗି ପରେ ଖଳି (ଅରୁଆ ଚାଉଳ ବଟା) ଓ ତା'ପରେ ଖଡ଼ିଲାଗି କାର୍ଯ୍ୟ ସମାହିତ ହୁଏ । ଏହାକୁ ଖଳି ପ୍ରସାଦ ଓ ଖଡ଼ି ପ୍ରସାଦ କୁହାଯାଏ । ଅଣସରର ଶେଷ ଦିନ ସ୍ୱରୂପ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଦିନ "ରକା ଅପସର ଲାଗି" କରାହୁଏ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ "ବନକଲାଗି" (ଶଙ୍ଖ, କଳାହିଙ୍ଗୁଳ, ନାଲି ରଙ୍ଗ, ହରିତାଳ ଓ ଫୁଲଖଡ଼ି ଗୁଣ୍ଡକରି ବର୍ତ୍ତୁଳ ରାଶି ତେଲରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ) କରାଯାଏ । ତା'ପରେ ସିଂହାସନକୁ ବିଜେ କରନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ପରେ ଯେଉଁ ଅମାବାସ୍ୟା ହୁଏ, ତାହାକୁ ଉଭା ଅମାବାସ୍ୟା କୁହାଯାଏ । ଏହିଦିନ ଅଣସର ଭାଟି ଫିଟି ଭାଟି ମୂର୍ତ୍ତି ବିସର୍ଜନ ଓ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାମାନଙ୍କୁ ଅପସାରଣ କଲେ ଠାକୁରଙ୍କର ନବଯୌବନ ଦର୍ଶନ ହୁଏ । ତା'ପରେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ, କୁଙ୍କୁମ, ତେଲ, ଚୂଆ, କଳା ଦେଇ ନେତ୍ରୋତ୍ସବ କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ ।

ଅଣସର ସମୟରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଔଷଧଦ୍ରବ୍ୟ, ପଥ୍ୟ, ପାଚନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟୁର୍ବେଦୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ମତ । ଦଶମୀଦିନ ଦଶମୂଳ ମୋଦକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଏକାଦଶୀଦିନ ଲାଗି ହୁଏ । ବୃହତ୍ ପଞ୍ଚମୂଳ ଯଥା ବେଲ ଫାମ୍ପୁ ଆଣିଆ, ଗମ୍ଭାରି, ପାଟଳୀ ଓ ଗନ୍ଧଣା, ଲଘୁପଞ୍ଚମୂଳ ଯଥା—ଶାଳପର୍ଣ୍ଣୀ, ପୃଷ୍ଣିପର୍ଣ୍ଣୀ, ବୃହତୀ, କଣ୍ଟାକାରି ଓ ଗୋକ୍ଷୁର । ଏହି ଦଶମୂଳ ବାତ କ୍ଷୟ ଦୋଷନାଶକ ଆମ ପାଚକ । ଏହି ଦଶମୂଳ ମୋଦକ ବିଶେଷତଃ ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ଜ୍ୱର, କାଶ, ଶ୍ୱାସ ଓ ଅରୁଚି ନାଶକ ଅଟେ । ଭୋଗ ସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ପଣସ ଓ ଧୂଆମୁଗ ତରକାରୀ ହୁଏ, ତାହା ଲଘୁସ୍ୱାଦୁ, ଜ୍ୱରଘ୍ନ ଓ ବଳକାରୀ । ପଣସ ମଧୁର, ବାତପିତ୍ତ ନାଶକ, ଦାହ ଓ ଶ୍ରମ ଉପକାରୀ । ଧଳାଫୁଲ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶୀତଳ ପ୍ରଦାୟକ ଓ ତାପହାରକ । ତେଣୁ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ଆଶୁ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାଏ ।

ଅଣସର କାଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ ଲାଭପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଗିରିର "ଅଲାରନାଥ"ଙ୍କୁ ଭକ୍ତମାନେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ, ବିରହ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରିଥିବା ଚିହ୍ନିତ ପ୍ରସ୍ତର ଝରକମାନ

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଲାର ନାଥ, ରଥଯାତ୍ରା)

ଅଣସର ଗୁମ୍‌ଟ-ଦେ. ବି.-ଅଣସର ଘର (ଦେଖନ୍ତୁ)

ପନ୍ଦର ଦିନ ଅଣସରେ,
ରହନ୍ତି ଗୁମ୍‌ଟ ସର ଘରେ ।
(ଯଶୋବନ୍ତ- ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା)

ଅଣସର ଗୁମୁଟ-ଦେ. ବି.-ଅଣସର ଘର (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସର ଗୁଳୁଗୁଳ-ଦେ. ବି.-ଅଣସର ବା ଆଷାଢ଼ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷରେ ପୁରୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନୁଭୂତ ଦୁଃସହ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ।

ଅଣସର ଘର-ଦେ. ବି.-ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଜଗମୋହନରେ ଚନ୍ଦନ ଅର୍ଗଳି ନିକଟରେ ଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ. ଯେଉଁଠାରେ କି ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଅଣସର ସମୟରେ ରଖାଯାଇ ଦଇତାପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବା କରାଯାଆନ୍ତି ।

ଅଣସର ତାଟି-ଦେ. ବି.- ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଚିତ୍ର କରାଯାଉଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ରଖାଯାଇଥିବା ବାଉଁଶର ଶୃଙ୍ଖଳା । ଏହି ସମୟରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଦିଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ଭକ୍ତ ଅଣସର ତାଟିକୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ଅଣସର ପଣା-ଦେ.ବି.-ଅଣସରଘରେ ଥିବା ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭୋଗ କରାଯିବା ପ୍ରପାନକ ବିଶେଷ ।

ଅଣସୋରିଷ-ଦେ ବି. (ସଂ. ନ+ସର୍ଷପ, ଯାହା ସୋରିଷ ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଅଥଚ ସୋରିଷ ନୁହେଁ)- ଏହାର ନାମ ସଂସ୍କୃତରେ ଆଦିତ୍ୟଭକ୍ତା,ଆଦିତ୍ୟପତ୍ରା, ବରାହା, କର୍ଣ୍ଣସ୍ଫୋଟ, ତେଲପର୍ଣ୍ଣୀ, ବର୍ବର, ତେଲୁଗୁରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତମୁ, କୁକାଡ୍ରୋମିନ୍ତା, ତାମିଲରେ ନସ୍ୟଭେଳ ଓ ଗୁଜରାଟୀରେ ତନୋମଣ୍ଡଳୀନ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ୟ ଶାଗ । ଭାରତର ଉଷ୍ଣ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନରେ ପଡିଆ ମାନଙ୍କରେ ଜନ୍ମେ । ଏହା ଗୁଜୁରାଟ, ବମ୍ବେ ଓ ଶ୍ରୀଲଙ୍କାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ପତ୍ର ୫।୬ ଆଙ୍ଗୁଳ ଲମ୍ବ ଓ ଚଟଚଟିଆ, ଫୁଲ ହଳଦିଆ, ପୁଂ କେଶର ଅନେକ, ଛୁଇଁ ସୋରିଷ ଛୁଇଁ-684 ପରି, ମଞ୍ଜି ସୋରିଷ ପରି ଦେଖାଯାଏ ଓ ବାସେ । ଏହାର ଚେର ମଞ୍ଜି ପତ୍ର ଚର୍ମ ରୋଗ, ଯାଦୁ, ମୂତ୍ର-ଦୋଷ, ଜ୍ୱର, ଉଦରାମୟ ଓ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗର ଔଷଧ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ଏହାର ପରି ଆଉ ଏକପ୍ରକାର ଶାଗ ଗୁଳ୍ମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯାହାର ନାମ ସଂସ୍କୃତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ, ଅର୍କ [illegible] ଝମ୍ପିନ୍ତା, ତେଲୁଗୁରେ ଓ ତାମିଲରେ ତେଲଇ, ନୀଭେଳ, କାଦୁଘୁ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ଗୁଳ୍ମର ଫୁଲ ଦେଖିବାକୁ ଆରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ । କେଶର ୬ଟି, ଏହା ବାର୍ଷିକ ତୃଣ, ଗଛସିଧା, ଫୁଲ ବଡ, ମଞ୍ଜି ଟାଣୁଆ, ଏହାର ପତ୍ର, ମୂଳ ଓ ମଞ୍ଜି ଚର୍ମରୋଗର ଉପକାରୀ ।

ଗୁରୁକୁଲ କାଂଗଡ଼ୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଲୟ ପୁସ୍ତକାଲୟ

ଅଣସୋରିଷା-ଦେ.ବି.-ଅଣସୋରିଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସୋରିଷିଆ-ଦେ.ବି.-ଅଣସୋରିଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସ୍ତୁରା ଶବ୍ଦେ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣସରୁରା ଶବ୍ଦେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସ୍ତୁରୀ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣସରୁରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସ୍ତୁରା ଶବ୍ଦେ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣସରୁରା ଶବ୍ଦେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣସ୍ତୁରୀ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣସରୁରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଭୀମ ଅଣସ୍ତୁରଟି କାଣ୍ଡ ଦ୍ରୋଣ ଦେହେ,
ବିନ୍ଧିଲେ ପ୍ରାଣ ନେବାପାଇଁ ଅତି କୋହେ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ-ମହାଭାରତ-ଭୀଷ୍ମ)

ଅଣହଳଦିଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ହଳଦ୍ର)-ଯେଉଁ ଋତୁରେ ଆଦୌ ହଳଦ ପଡ଼େ ନଥାଏ କିମ୍ବା ଉପଯୁକ୍ତ ପରିମାଣରେ ହଳଦ ପଡ଼ି ନଥାଏ ।

ଅଣାହୃତ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ହୃତ)-ଅହୃତ, ଅମଙ୍ଗଳ-କର । ଗ୍ରା. ବି.-ଅଶୁଭ, ମନ୍ଦ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କେହିତ କହିବାକୁ ରୁମ୍ଭକୁ ତ ନାହିଁ,
କେହିତ ଅଣହିତ ଜାଣିବା ତା କାହିଁ ।
(କୃଷ୍ଣ ସିଂହ-ମହାଭାରତ-ବନ)

ଅଣହୁଡ଼- ଦେ. ବିଣ., ବି. ଓ କ୍ରି. ବିଣ.-ଅଣହୁଡ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣହୁଡ଼ା- ଦେ. ବିଣ.-ଅଭ୍ରାନ୍ତ । ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ.-ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ବିନା । ଦେ. ବି—ଭ୍ରାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟତା ।

ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରକୃତରେ ମରିଯାଇ ନଥାଏ; କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁର କେତେକ ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ସ୍ୱଜନମାନେ ଯାହାର ମୃତ୍ୟୁ ଆସନ୍ନ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି, କୌଣସି ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ମରିବା ପାଇଁ ତାକୁ ନେଇ ଯାଆନ୍ତି, କିମ୍ବା ଯାହାଠାରେ ମୃତ୍ୟୁର କେତେକ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ସ୍ୱଜନମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଅଛୁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ଶ୍ମଶାନକୁ ନେଇ ଯାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଲୋକଠାରେ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ହେବାରୁ ତାକୁ ଘରକୁ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁର ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯିବାରୁ ତାକୁ ତା'ର ସ୍ୱଜନମାନେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ପଞ୍ଚକୋଶୀ ଅଞ୍ଚଳରୁ ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ ବାଟେ ପୁରୀ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାରକୁ ବୋହି ନିଅନ୍ତି, ସେ ଯଦି ଯାଉଁ ବାଟରେ ମଲେ ତାକୁ ସେଠାରେ ସଂସ୍କାର କରନ୍ତି, ନଚେତ୍ କିଛି ଦିନ ପୁରୀଠାରେ ନେଇ ବସାରେ ରଖାନ୍ତି ଓ ସେ ମଲ ପରେ ତାକୁ ସଂସ୍କାର କରିସାରି ସ୍ୱଜନମାନେ ଗ୍ରାମକୁ ବାହୁଡ଼ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ରମଶଃ ସୁସ୍ଥହୋଇ ବଞ୍ଚେ, ତାକୁ ଘରକୁ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତି । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ 'ଅଣହୁଡ଼ା' କହନ୍ତି ।

ଅଣହେତୁ- ଗ୍ରା. ବି.—ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ, ଅଜ୍ଞାନ, ଅଚେତ ବିସ୍ମୃତ, ଅମନୋଯୋଗ ।

ଅଣହେଳା- ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ହେଳା)—ଅନାଦର, ଅଯତ୍ନ, ଅଶ୍ରଦ୍ଧା, କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଳା, ଅସମ୍ମାନ ।

ଅଣହେଳା ପାଉଥିବେ ଗୋ ନନ୍ଦ ଗଉଡ଼ ଘରେ ।
(ଭକ୍ତଦାସ—କଳାକଳେବର ଚଉତିଶା)

ଅଣା- ଦେ. ବି. (ଫ. ଅଣକ=ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର)-ଏକ ଟଙ୍କାର ୧୬ ଭାଗରୁ ଏକ ଭାଗ, ଚାରିପଇସାର ସମଷ୍ଟି ।
୧ ଅଣା = $\frac{1}{16}$ ଟଙ୍କା = ୪ ପଇସା = ୮ ଅଧଲା = ୧୨ ପାହୁଲା = ୨୦ ଗଣ୍ଡା = ୮୦ କଉଡ଼ା ।

କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ଏକ ଷୋଡ଼ଶାଂଶ । ପ୍ରାଦେ. (ଗଡ଼ଜାତ) ବି.-ପୁରୁଣା ପାଣି ନାଳବାଟେ ପାଣିଧାରକୁ ନନେଇ, ଅନ୍ୟ ବାଟେ ଧାର କୁହାଇବା ପାଇଁ କରାଯିବା ନୂଆ ନାଳ ବା ପାଣିମାହାରା । ଦେ. ବିଣ. (ଫ. ଆମଦ)-ଆମତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଣାର ବ୍ୟବହାର ନାହିଁ । ଏହା ଛଅ ପଇସା ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ।

ଅଣାଅଣି- ଦେ. ବି. (ବହୁ ବଚନରେ ଦ୍ୱିପ୍ରୟୋଗ)-ପରସ୍ପର ବା ପ୍ରତ୍ୟେକେ କଡ଼ ବାଗରେ ବା ଅଣେଇ ହୋଇ ଶୋଇବା, ଅନେକ ବସ୍ତୁ ଆଣିବା କର୍ମ ।

ଅଣାଅଶିଆ ଶହେ- ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ -(ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ସଂ. ଊନାଶୀତି + ଶତ)-ଏକଶହ ଅଣାଅଶୀ, ୧୭୯ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଣାଅଶୀ- ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଊନାଶୀତି, ପ୍ରା. ଊନ୍ନାସୀ)-ଅଶୀ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଏକ ଊଣା, ସତୁରୀରୁ ନଅ ଅଧିକା, ୭୯ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଣାଇ ଦେବା- ଦେ. କ୍ରି.-(ସଂ. ଆ + ନୀ ଧାତୁ-ଆଣିଦେବାର ଣିଜନ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ)-ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଆମଦ କରାଇବା (ତା. ଅଣ୍ଣୁ = ଅଉଜିବା) କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ପାଦକୁ ଏକ ପାଖକୁ ଆଉଜାଇବା ବା ଢଳାଇବା ବା ବାଙ୍କ କରିବା ।

ଅଣାଇ ଧରିବା- ଦେ. କ୍ରି. (ତା. ଅଣ୍ଣୁ = ଅଉଜିବା) କୌଣସି ପାଦ ବା ବସ୍ତୁକୁ ଏକ ପାଖକୁ ଆଉଜାଇ ବା ଢଳାଇ କରି ଧରିବା ।

ଅଣାଇବା- ଦେ. କ୍ରି. ସକର୍ମକ (ସଂ. ଆ + ନୀ ଧାତୁ, ଣିଜନ୍ତ, ଆଣିବା କ୍ରିୟାର ଣିଜନ୍ତ ରୂପ, ସଂ. ଆନୟନ)-ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆଣିବା କ୍ରିୟା କରାଇବା, ସକର୍ମକ-(ସଂ. ଆ + ନୀ ଧାତୁ ଣିଜନ୍ତ)-ମଗାଇବା, ଡକାଇବା । ସକର୍ମକ (ସଂ. ଆନମନ, ତା.. ଅଣ୍ଣୁ = ଆଉଜିବା)-କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ପାଦକୁ ଏକ ପାଖକୁ ଢଳାଇବା ବା ତେରଚ୍ଛାଇବା । ଅକର୍ମକ (ସଂ. ଆ + ନମ ଧାତୁ)-କଡେଇ ହେବା, ଏକ ପାଖକୁ ଢଳିବା । ଅକର୍ମକ (ସଂ. ଆ + ନମ ଧାତୁ)-କଡ଼ମାଡ଼ି ଶୋଇବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣାଇହେବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅକର୍ମକ (ସଂ. ଆ+ନମ ଧାତୁ)-ଜନେ ଗୋଟାଏ ପାଖକୁ ଢଳିବା, ଏକ କଡ଼ ମାଡ଼ି ଶୋଇବା ।

ଅଣାକାର- ଦେ. ବିଣ.- ସଂ. ଅନାକାର) - ନିରାକାର, ଆକାରହୀନ । ଦେ. ବି.-ପରମେଶ୍ୱର, ପରଂବ୍ରହ୍ମ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ—ଅଣାକାର ମତ)

ଅଣାକାର ପୁରୁଷ ଦେ.ବି.ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମ, ପରମେଶ୍ୱର, ପରଂବ୍ରହ୍ମ ।

ଅଣାକାର ବସ୍ତୁ-ଦେ. ବି.-ଅଣାକାର ପୁରୁଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାକାର ବ୍ରହ୍ମ-ଦେ. ବି.-ଅଣାକାର ପୁରୁଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାକାର ମତ-ଦେ. ବି.-ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମମତ ଓ ଦର୍ଶନ ବିଶେଷ ।

ସାଧୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା, ଅଣାକାର ସଂହିତା ଓ ଗୁରୁଭକ୍ତି-ଗୀତାରେ ଅଣାକାର ଧର୍ମମତ ଓ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ମତବାଦୀମାନଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନ ଆଦି ଓ ଅନାଦି । ଜଗତ ଯେତେବେଳେ ନଥିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଜଗତ ଶୂନ୍ୟମୟ ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ କେବଳ ଏକାହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ କରିଥିଲେ । ଭଗବଦ୍ ଜ୍ୟୋତିରୁ ଶୂନ୍ୟର ଉଦ୍ଭବ । ସେହି ଜ୍ୟୋତି ମଧ୍ୟ ମହାଶୂନ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶମାନ । ସେହି ମହାଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଚିତ୍ ବା ଚେତନାର ଅବସ୍ଥିତି । ସେହି ଚିନ୍ମୟ ମଣ୍ଡଳରେ ଭଗବାନ ବିରାଜମାନ, ତାଙ୍କର ଆକାର ନାହିଁ । ସେ ଅକ୍ଷର ବହିର୍ଭୂତ, ଚିନ୍ମୟ ଚିଦଘନ ଓ ଚିତ୍‌ର ସମଷ୍ଟି । ଯୋଗଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମାରାମ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥିତି । ସୃଷ୍ଟିର ବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ନିର୍ଗୁଣ ହେଲେହେଁ ଊର୍ମି, ଧୂର୍ମି, ଜ୍ୟୋତି, ଜ୍ୱାଳା ଓ ବିନ୍ଦୁ ଏହି ପାଞ୍ଚକଳା ଯୁକ୍ତ ପ୍ରକୃତିକୁ ଭଗବାନ ଜାତ କଲେ । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଚିନ୍ମୟ ଓ ଅଚିନ୍ମୟ । ପାଞ୍ଚ କଳା ଯଥାକ୍ରମେ ଶ୍ୱେତ, ପୀତ, ଲୋହିତ, କୃଷ୍ଣ ଓ ଶ୍ୟାମ ଏହି ପାଞ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ । ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ, ଅଥର୍ବ ଏ ଶୀଶୁ ବେଦର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ମନ, ସୁମନ, କୁମନ, ବିମନ ଓ ଅମନର ସୂକ୍ଷ୍ମାବସ୍ଥା । ଏହି ପାଞ୍ଚକଳା ଜଳରେ ପଡ଼ନ୍ତେ ଯୋଗମାୟା ଜାତ ହେଲେ । ଏହି ଜଳର ନାମ କାରଣାର୍ଣ୍ଣବ । ଏହି ଯୋଗମାୟା ଆଦିଶକ୍ତି ବା ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା ତା'ପରେ ଜାତ ହେଲି କାଳପୁରୁଷ । ଏହି କାଳ 'କମଳ' ନାମରେ ଅଭିହିତ । କାଳ କାରଣାର୍ଣ୍ଣବରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ନପାରିବାରୁ, ଯୋଗମାୟା ସ୍ୱ ଅଙ୍ଗରୁ ଓଁକାର ଜାତ କଲେ । 'ଓଁ'ର ଉପରିଭାଗ ନାମୀ ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା ସହ ସଂଲଗ୍ନ ଏବଂ ତାହା 'ବଜ୍ରଜ୍ୱାଳା' ନାମରେ ଅଭିହିତ । ସେହି ବଜ୍ରଜ୍ୱାଳା ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ହ୍ରୀଂ ବୀଜ ଜାଣିବ । ଏହି ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା (ଶକ୍ତି=ଯୋଗମାୟା=ଦୁର୍ଗା)ଙ୍କ ସଂଯୋଗରେ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଏହି ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗଙ୍କ ଅନ୍ୟ ନାମ 'ବିରାଟ' ଓ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଅନନ୍ତ, ଶେଷ, ବଳଭଦ୍ର, ଏହି ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ଆଦିପୁରୁଷ ଏବଂ ଯୋଗମାୟା ଆଦି ପ୍ରକୃତି ।

ଅର୍ଦ୍ଧମାତ୍ରା ଉପରେ ବିନ୍ଦୁର ସଂଯୋଗହିଁ ପ୍ରଣବ ବା ଓଁକାର । ସେହି ବିନ୍ଦୁ ବ୍ରହ୍ମରେ ଅଣାକାରଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତି । ବିନ୍ଦୁରେ ଅଣାକାର ଅଣାକ୍ଷର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସ୍ଥିତି । ସର୍ପାକୃତି ଅନନ୍ତ ସେହି ବିନ୍ଦୁରୁ ଜାତ । ଅନନ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ସୁଷୁମ୍ନା ବା ଶିଶୁମୁନା । ଏହି ସୁଷୁମ୍ନା ନାଡ଼ିର ଧ୍ୟାନ କଲେ, ସାଧକ ଶିଶୁବେଦ ବା ନିର୍ବେଦ ବା ନିସ୍ତ୍ରୈଗୁଣ୍ୟ ଲାଭ କରେ ।

ଅଣାକଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ମୂଲ୍ୟ ଏକ ଅଣା ।

ଅଣାକ୍ଷର-ଦେ. ବିଣ.- (ସଂ. ଅନକ୍ଷର) -ଅକ୍ଷରର ବହିର୍ଭୂତ, ଯାହା ଅକ୍ଷରଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନପାରେ, ଅକ୍ଷୟ । ଦେ. ବି.-ଭଗବାନ ।

ଅଣାକ୍ଷର ଅଣମାତ୍ରା ଅଣନିଶବଦ
ଶବଦର ଭେଦ ନାହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ନିଜ ପଦ ।
(ପ୍ରାଚୀ-ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା)

ଅଣାଚାର-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅନାଚାର)-ଅନାଚାର, ଆଚାର ହୀନତା, ଅଧର୍ମାଚରଣ, କଦାଚାର, କୁପ୍ରଥା ।

ଅଣାଚାର-ଦେ. ବି.-ଜଙ୍ଗଲୀ ଗୁଳ୍ମ ବିଶେଷ । ଉଚ୍ଚରେ ଏହା ୬ ଫୁଟ ବଢ଼େ ।

ଅଣାଚାରୀ-ଗ୍ରା ବିଣ (ସଂ. ଅନାଚାରୀ)-ଆଚାର ହୀନ, ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର (ବ୍ୟକ୍ତି)

ଅଣାନଉ-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାନବେ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାନବ୍‌ବେ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣାବଣା-ଦେ. ବି.-ବିଶୃଙ୍ଖଳା, ଗୋଳମାଳ, ବହୁ ପରିମାଣ । ଦେ. ବିଣ.-ବିଶୃଙ୍ଖଳ, ଗୋଳମାଳିଆ, ଇତସ୍ତତଃ, ବିକ୍ଷିପ୍ତ, ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ, ବହୁ ପରିମିତ, ବହୁ, ଅନେକ । କ୍ରି. ବିଣ.-ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତରୂପେ, ବିଶୃଙ୍ଖଳ ରୂପେ ।

ଅଣାୟୁତ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅନାୟୁତ୍ତ)- ଅସ୍ୱାଧୀନ, ପରାଧୀନ, ନାଗ୍ୟର, ଉପାୟାନ୍ତର ରହିତ, ନିରାଶ୍ରୟ, ଅଧିକାର ବହିର୍ଭୂତ, ଅବଶୀଭୂତ । ଗ୍ରା. ବି.-ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହୀନତା, ପରାଧୀନତା, ନିରାଶ୍ରୟ ଅବସ୍ଥା, ଅଧିକାରର ଅଭାବ ।

ଅଣାୟୁତ୍ତ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ଓ ବି (ସଂ. ଅନାୟୁତ୍ତ)-ଅଣାୟୁତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ପଡ଼ିଣ ଗୋପୀ ଅଣାୟୁତ୍ତେ
ଅଞ୍ଜନ ମୋହେ ରାଜପଥେ ।
(ଜଗନ୍ନାଥ-ଭାଗବତ—୧୦ମ)

ଆଣିଯିବା-ଦେ. କ୍ରି. (ଆଣିବା କ୍ରିୟାର କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ରୂପ)-କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ହେବା । (ଅଣିବା କ୍ରିୟାର କର୍ମବାଚ୍ୟ ରୂପ)-ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଅଣେଇ ହେବା ବା ଏକ ପାଖକୁ ଢଳାଯିବା, ଆନମିତ ହେବା ।

ଅଣାଲଉ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାଲବେ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାଲ୍ଲଉ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାଲ୍ଲବେ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣନଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାଶୀ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣାଅଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣାହେବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅଣାଯିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣି-ସଂ. ବି. (ଅଣ ଧାତୁ+କର୍ତ୍ତୃ. ଇ)-ସୂଚିର ଅଗ୍ରଭାଗ, ଶୂଳାଗ୍ର, ମୂନ, ପ୍ରାନ୍ତସୀମା, ଅଣକୀଳ, ଗୃହର କୋଣ । ଦେ. ବି.- ଏକଅଣା ମୂଲ୍ୟର ମୁଦ୍ରା, (ଏତେ) ଅଣା ପରିମିତ ମୁଦ୍ରା ।

ଅଣିଆ-ଦେ. ବି.-ଅଣାଇବା (କର୍ମ) (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିଆଅଣି-ଦେ. ବି.-ଅଣାଅଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିଆ ଅଣେଇ-ଦେ. ବି.-ଅଣାଅଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିଆଇଁବା-ଦେ କ୍ରି.-ଅଣାଇବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିମାଦ ସୁଖଦାୟୀ, ଶୋଇଅଛୁ ଅଣିଆଇଁ,
ପଲ୍ୟଙ୍କ ଅଙ୍କରେ ଦିଶେ ଏମନ୍ତ ଶୋଭା ।
(ଭଞ୍ଜ-ଲାବଣ୍ୟବତୀ—୧୧)

ଅଣିଏ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-(ଆଦରାର୍ଥକ)-ଅଣାଏ, ଏକଅଣା ମାତ୍ର ।

ଅଣିକାଠି-ଦେ. ବି: (ସଂ. ଅଣି+କାଷ୍ଠ)-ଯେଉଁ କାଠି ବା ଖିଲ ଦ୍ୱାରା ଚକର ଅରମାନ ପହି ସଙ୍ଗେ ଭିଡ଼ା ହୋଇ କଷା ହୋଇଥାଏ । ଅରକୁ ପହିରେ କରା-ଯାଇଥିବା ଛିଦ୍ରରେ ପୂରାଇ ତାହା ହୁଗୁଳା ନ ହୋଇ ପହି ବାହାରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ବସିଯିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପହିର ଛିଦ୍ରରେ ଅର ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଖିଲ ବାଡ଼ିଆ ଯାଇଥାଏ ।

ଅଣିକଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣାକଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିକୀଳା-ଦେ. ବି.-ଅଣକୀଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିକାଲ-ଦେ. ବି.-ଅଣକୀଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣିଟଣି-ଗ୍ରା. ବି.-କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଯାବତୀୟ ଗୁପ୍ତ ଦୋଷ ବା ଛିଦ୍ର ।

ଅଣିଟଣି ଛିଣ୍ଡାଇଦେବା-ଗ୍ରା. କ୍ରି. (ଗାଳି ବା ଧମକାଣରେ ବ୍ୟବହୃତ)-ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତଦୋଷ ବା ଛିଦ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଦେବା ।

ଅଣିଧରିବା-ଦେ. କ୍ରି. (ସଂ. ଆନମନ+ଧୃ ଧାତୁ)-କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏକ ପାଖକୁ ଢଳାଇ କରି ବା ଆଉଜାଇ କରି ଧରିବା ।

ଅଣିବା-ଦେ, କ୍ରି! (ସଂ. ଆ+ନମ ଧାତୁ)-(ଅକର୍ମକ) କଡକୁ ଢଳିବା, ଏକ ପାଖକୁ ଢଳିବା, (ସକର୍ମକ)-କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଏକ ପାଖକୁ ଢଳାଇବା ବା ଆଉଜାଇବା ।

ଅଣିମା-ସଂ: ବି. (ସଂ. ଅଣୁ+ଭାବାର୍ଥେ ଇମନ୍= ଅଣିମନ୍ ୧ମା. ୧ବ,)-

ପାତଞ୍ଜଳ ଯୋଗ ଦର୍ଶନର ବିଭୂତି ପାଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଷ୍ଟମହାସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ ।

ଅଣିମାର ଅର୍ଥ ଅଣୁତା, ସୂକ୍ଷ୍ମତା, କ୍ଷୁଦ୍ରତା, ଅଣୁପରି ହେବା ଅବସ୍ଥା ।

(ଦେଖନ୍ତୁ— ଅଷ୍ଟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ)

ଅମାଣିଣ୍ଡବ୍ୟ-ସ. ବି: (ନାମ) (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, ଅଣି=ଶୂଳାଗ୍ର, ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ନାମ, ଅଣି ବା ଶୂଳାଗ୍ର ଯୋଗୁ ଚହ୍ନିତ ବା ବିଖ୍ୟାତ ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ।

ଜନୈକ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି । ସେ ଜଣେ ସତ୍ୟବାଦୀ ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ତପସ୍ୟାରତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରହୁଥିଲେ । ଏକଦା ଦଳେ ଚୋର ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ଉଆସରୁ ଚୋରିକରି ଚୋରିଦ୍ରବ୍ୟ ସବୁ ନେଇକରି ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଏପରି ଅଡୁଆରେ ପଡିଲେ ଯେ, ଧରା ପଡିଯିବା ଭୟରେ ଆଉ ନେବାକୁ ସାହସ ନକରି ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଫୋପାଡି ଦେଇ ପଳାଇଲେ । ରାଜା ଯେତେବେଳେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ନଅର ମଧ୍ୟରୁ ଚୋରି ଯାଇଛି, ସେ ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଚୋରିଦ୍ରବ୍ୟଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଓ ଚୋରଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ । ରାଜକର୍ମଚାରୀ ରାଜାଜ୍ଞା ପାଳନ ପୂର୍ବକ ବହୁ ସ୍ଥାନ ଖୋଜିବା ପରେ ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଚୋରି ଯାଇଥିବା ସମ୍ପଦ ସବୁଉଦ୍ଧାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଋଷିଙ୍କୁ ଚୋର ମନେକରି ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଧରି ନେଇଗଲେ । ରାଜା ଚୋରମାଲ ସହ ଋଷିଙ୍କୁ ଦେଖି, ତାଙ୍କୁ ଶୂଳରେ ବସାଇବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ତାହାହିଁ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ମାନେ ପାଳନ କରି ଋଷିଙ୍କୁ ଶୂଳରେ ବସାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଶୂଳରେ ନିଜର ଅଗାଧ ତପୋବଳରେ ବହୁକାଳ ବସି ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଆଦୌ ହେଲା ନାହିଁ । ରାଜା ଏହା ଶୁଣି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ଓ ଶୂଳୀ ପଡାକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆସିଲେ । ଆସି ଦେଖିଲେ ଘଟଣା ସତ୍ୟ । ଋଷିଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ କ'ଣ ? ସେ ଶୂଳ ଉପରେ ସତେଜ ଅବସ୍ଥାରେ ବସି ରହିଛନ୍ତି । ରାଜା ଅନୁମାନ କରିନେଲେ, ଏହିବ୍ୟକ୍ତି କେବେହେଲେ ସାଧାରଣ ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି । ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ । ତାଙ୍କୁ ଶୂଳରୁ ଉଠାଇ ଆଣିଲେ । ରାଜା ଯେତେବେଳେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜା ଋଷିଙ୍କୁ ଶୂଳରୁ ଉଠାଇ ଆଣିବା ବେଳେ, ଋଷି ଶୂଳରୁ ଉଠି ନପାରିବାରୁ ଶୂଳଟିକୁ କାଟି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କ ପିଠିରେ ଲାଗି ରହିଥିବା ଶୂଳଖଣ୍ଡକୁ ବହନ କରି ସେ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ବାହାରିଲେ । ସେ ଶୂଳାଗ୍ର ବା ଅଣି ବହନ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ହେଲା ଅଣିମାଣ୍ଡବ୍ୟ । କାରଣ ଶୂଳର ଅନ୍ୟ ନାମ ଅଣି । ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ ପରେ ଋଷି ଯମଙ୍କୁ ଏତେବଡ ଶାସ୍ତି ପାଇବାର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ଯମ କହିଲେ, ଆପଣ ପିଲାଦିନେ ଖେଳୁଥିବା ବେଳେ ଗୋଟିଏ ଟିଣ୍ଡିକାକୁ କଣ୍ଟା ଦେହରେ ଫୋଡି ସେ ଟିଣ୍ଡିକାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଇଥିବାରୁ ଏପରି ଦଣ୍ଡ ଆପଣଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡିଲା । ଏଥିରେ ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କର ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଲୋକର ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନ କିଛି ନଥାଏ । ସେହି ବୟସରେ ସେ ଯଦି କୌଣସି ପାପ କରିଥାଏ, ତାହା ଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଲଘୁପାପ ଯୋଗୁ ଗୁରୁଦଣ୍ଡ ଦେଇଥିବାରୁ ଅଣିମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଯମଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ । ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ପୂର୍ବରୁ କେହି ପାପ କରିଥିଲେ ତାହା ଅଜ୍ଞାନକୃତ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଏହି ଅଭିଶାପ ଯୋଗୁ ଶୂଦ୍ର ଯୋନିରେ ବିଦୁର ନାମରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଅଣିଷ୍ଠ-ସଂ: ବିଣ. (ଅଣୁ + ଇତ୍ୟର୍ଥରେ ଇଷ୍ଠ)-ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ ।

ଅଣିହେବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅଣାଇ ହେବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣୀ-ସଂ. ବି. (ଅଣ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତ୍ରି ଇ)-ଅଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣୀୟସୀ-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ (ଅଣୀୟସ୍ + ଈ)-ଅଣୀୟାନ୍‌ର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।

ଅଣୀୟାନ୍-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ: (ଅଣୁ + ଅତ୍ୟର୍ଥେ ଈୟସ = ଅଣୀୟସ, ୧ମା, ୧ବ.)-ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ ।

ଅଣୁ-ସଂ. ବିଣ. (ଅଣ ଧାତୁ + ଉ)-ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର, ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ । ସଂ. ବି.ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ରାଂଶ, ସୂକ୍ଷ୍ମାଂଶ, ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଅଂଶ, ପଦାର୍ଥର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଅଂଶ, କଣିକା, କଣା, ବାୟୁରେ ଭାସମାନ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଧୂଳିକଣା (ଯାହା ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣରେ ଦେଖାପଡ଼େ), ସୂକ୍ଷ୍ମ ଧାନ୍ୟ, ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଶସ୍ୟ (ଯଥା-ଚିନା, ସୋରିଷ, ସୁଆଁ), ଅଣୁଧାନ୍ୟ, ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମକାଳ, ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବା ୪୮ ମିନିଟର $\frac{1}{54675000}$ ଭାଗ ଏକ ସେକେଣ୍ଡର ପ୍ରାୟ $\frac{1}{13000}$ ଭାଗ, ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ର କଥିତ ପାଞ୍ଚମାତ୍ରା ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ (ପାଞ୍ଚଟି ମାତ୍ରା, ଯଥା-ଅର୍ଦ୍ଧ, ହ୍ରସ୍ୱ, ଦୀର୍ଘ, ପ୍ଲୁତ ଓ ଅଣୁ)

(୧) ଅଣୁ (*molecule*)-କୌଣସି ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥକୁ ଭାଙ୍ଗି ସାନ ସାନ କଲେ କ୍ରମଶଃ ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ହେବ ଯେ ପଦାର୍ଥର ଗୁଣ ଅଟୁଟ ରଖି ଆଉ ଅଧିକ ସାନ କରିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଏ ପ୍ରକାର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଅଂଶର ନାମ ଅଣୁ । ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥର (ଯୌଗିକ ହେଉ କିମ୍ବା ମୌଳିକ ହେଉ) ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ କଣିକାରେ ସେହି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜଡ ପଦାର୍ଥର ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ନିହିତ ଥାଏ, ସେହିପରି କଣିକାକୁ ଉକ୍ତ ପଦାର୍ଥର ଅଣୁ କୁହାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥର ଅଣୁ ବିଭିନ୍ନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜଳର ଅଣୁ ତେଲର ଅଣୁଠାରୁ ଏବଂ ତେଲର ଅଣୁ କାଠର ଅଣୁଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ଅଣୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳ୍ପନାତୀତ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟବଧାନ ଥାଏ ଏବଂ ଏମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ଥଳ ଓ ଅବସ୍ଥା ଭେଦରେ ଆକର୍ଷଣ ବା ବିକର୍ଷଣ କରିଥାନ୍ତି । କଠିନ ପଦାର୍ଥରେ ଅଣୁମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ ସର୍ବାଧିକ, ତରଳରେ ତା'ଠାରୁ କମ୍ ଓ ଗ୍ୟାସ୍‌ରେ ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ତାପମାତ୍ରାର ତାରତମ୍ୟ ଅନୁସାରେ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅଣୁମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ କମ୍ ବେଶୀ ହେବା ଫଳରେ ଏକ ପଦାର୍ଥ କଠିନ, ତରଳ ବା ଗ୍ୟାସ୍ ଯେ କୌଣସି ଅବସ୍ଥା ଧରିପାରେ, ଯଥା-ବରଫ ଜଳ ଓ ଜଳୀୟ ବାଷ୍ପ ।

ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର ଆକର୍ଷଣ ବଳ ରହିଥିବାକଥା ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ କୁହାଯାଇଛି, ଏହି ଆକର୍ଷଣ ବଳ ପଦାର୍ଥର କଠିନ, ତରଳ ଓ ଗ୍ୟାସୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାନ ନୁହେଁ । କଠିନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣ ବଳ ଅଧିକ । ତେଣୁ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ

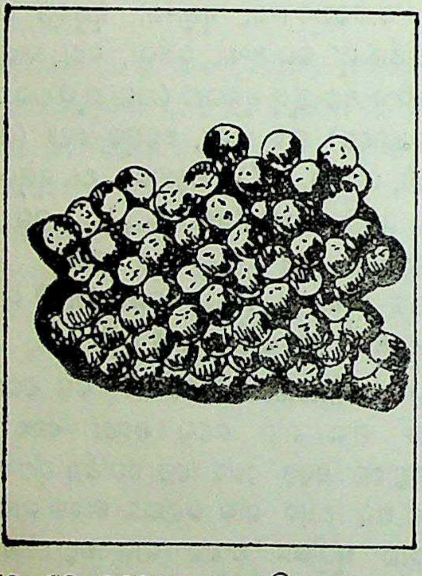

ପରସ୍ପର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ପଦାର୍ଥର କଠିନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଗତି ଖୁବ୍ ସୀମିତ । ଏହି କାରଣରୁ କଠିନ ପଦାର୍ଥର ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ଓ ଆୟତନ ଥାଏ । ଏହା କଠିନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସାଧାରଣତଃ ଏହାକୁ ଚାପି ଆଉ ଛୋଟ କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ କଠିନ ପଦାର୍ଥକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ କରାଯାଏ, ସେତେବେଳେ କଠିନ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ଶକ୍ତି ପାଇଯାଆନ୍ତି ଓ ଏହା ଫଳରେ ଅଧିକ ବେଗରେ ଗତି କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି । କଠିନ ପଦାର୍ଥର ଗଳନାଙ୍କରେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଗତିଜନିତ ବଳ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣ ବଳକୁ ଟପିଯାଏ । ତେଣୁ କଠିନ ପଦାର୍ଥଟି ତରଳିଯାଇ ତରଳାବସ୍ଥା ଧାରଣ କରେ । ତରଳ ପଦାର୍ଥର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣବଳ କଠିନପଦାର୍ଥର ଅଣୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା

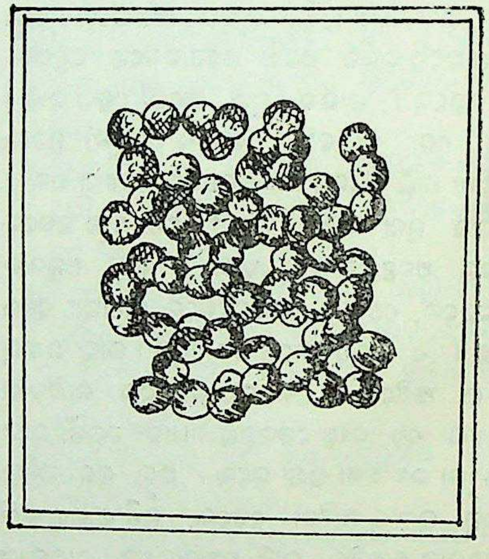

ଆକର୍ଷଣ ବଳଠାରୁ କମ୍ । ତେଣୁ ତରଳ ପଦାର୍ଥର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ପାଖାପାଖି ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ବୁଲବୁଲି କରିପାରନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ତରଳ ପଦାର୍ଥ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରୁ ନିମ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥାଏ । ତରଳ ପଦାର୍ଥର ନିଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ନଥାଏ । ଏହାକୁ ଯେଉଁ ପାତ୍ରରେ ରଖାଯାଏ, ତାହା ସେହି ପାତ୍ରର ଆକାର ଧାରଣ କରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅଣୁ ରହିଥାଏ, ତାହାର ଆକର୍ଷଣ ବଳ, କଠିନ ବା ତରଳ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅଣୁ ରହିଥାଏ, ତା' ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣ ବଳ ତୁଳନାରେ ନଗଣ୍ୟ ବା ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଟେ । ତେଣୁ ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ଅତି ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ବୁଲାବୁଲି କରି ପାରନ୍ତି । ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥର ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆକାର ଓ ଆୟତନ ନଥାଏ । ଏହାକୁ ଯେଉଁ ପାତ୍ରରେ ରଖାଯାଏ, ତାହା ସେହି ପାତ୍ରର ଆକାର ଓ ଆୟତନ ଧାରଣ କରେ ।

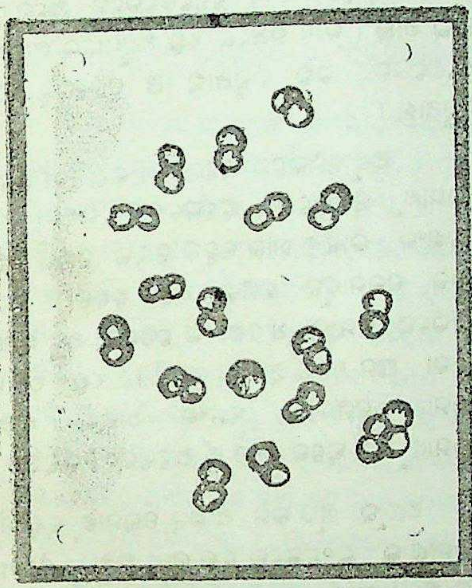

ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଅଧିକ ଚାପଯୁକ୍ତ କଲେ ତାହାର ଆୟତନ କମିଯାଏ । ଏତିକିବେଳେ ଏହାର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନ କମି ଆସେ ଓ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।

ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ସାନ ଯେ, ଖାଲି ଆଖିରେ କାହିଁକି, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଆକାର ତୁଳନାରେ ଗୋଟିଏ କମଳା ଲେମ୍ବୁର ଆକାର ଯେତିକି ବଡ଼, ଗୋଟାଏ କମଳାର ଆକାର ତୁଳନାରେ ଗୋଟିଏ ଅଣୁର ଆକାର ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଛୋଟ । ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଏତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଯେ, ସକାଳ କରି ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଅଣୁକୁ ପାଖ ପାଖ କରି ଯଦି ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ରଖାଯାଏ, ତେବେ ସେ ଧାଡ଼ିର ଲମ୍ବ ଏକ ଇଞ୍ଚ ହେବ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଏକ ଘନ ଇଞ୍ଚ ବାୟୁରେ ଥିବା ଅଣୁର ସଂଖ୍ୟା ୮୦୦,୦୦୦,୦୦୦,୦୦୦,୦୦୦,୦୦୦ ରୁ ଅଧିକ । ଏଣୁ ଅଣୁ କେତେ ସାନ ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରିହେବ ।

ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଭାରତୀୟ ଓ ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଅଣୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ବହୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ଦିହାନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପରେ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଜଣାଗଲା ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଅଣୁମାନଙ୍କର ସମାହାରରେହିଁ ଗଠିତ । ଯେଉଁ ପ୍ରମାଣଗୁଡ଼ିକ ପାଇବାପରେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ, ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ନିମ୍ନରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦିଆଗଲା ।

ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖିଲେ ଧୂଆଁ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣା (*Particle*) ସବୁବେଳେ ଏଣେତେଣେ ଗତି କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏ କଣାଗୁଡ଼ିକ ଅଣୁ ନୁହନ୍ତି ମାତ୍ର ଏମାନେ ଏପରି ଗତି କରିବାର କାରଣ କଣ ? ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଧରି ନେଲେଣି ଯେ, ଗୋଟିଏ ବାଷ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ଅଣୁମାନେ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ସର୍ବଦା ଗତି କରୁଥାନ୍ତି । ଧୂଆଁ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅଣୁମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଆସି ଉକ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣାମାନଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦିଅନ୍ତି । ଫଳରେ ଉକ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣାଗୁଡ଼ିକ ଧକ୍କା ଖାଇ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ଛିଙ୍ଗି ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣାଟିକୁ ବୁଝିବାପାଇଁ ଅଣୁମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ଉଦ୍ଭିଦ-ବିଜ୍ଞାନବିତ୍ ରବର୍ଟ ବ୍ରାଉନ ଏହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣାମାନଙ୍କର ଗତିକୁ ପ୍ରଥମେ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ କରାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ଗତିକୁ 'ବ୍ରାଉନୀୟ ଗତି' (*Brownian movement*) କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଉକ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ରାଉନୀୟ କଣା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ବ୍ରାଉନୀୟ ଗତିରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ଅଣୁମାନଙ୍କର ସମାହାରରେ ଗଠିତ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଅସଂଲଗ୍ନ ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଆ-ଯାଇପାରେ । ତାହା ହେଲା, ଗୋଟିଏ ଅଗରବତୀ ଜଳିବା ବେଳେ ସେଥିରୁ ବାହାରୁଥିବା ଧୂଆଁ କିପରି ବାୟୁରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବ୍ୟାପେ ତାହା ଆମେ ଦେଖୁଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରେ ଜଳ ନେଇ ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ନାଳ ବଟିକା ପକାଇଲେ ତାହା ଯେପରି ଭାବରେ ମିଳାଇ ଯାଇ ମିଶିଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । କିଛି ସମୟ ପରେ ପାତ୍ରରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଜଳ ରଙ୍ଗିନ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଦୁଇଟି ପରୀକ୍ଷାରୁ ଅଣୁ,ବାୟୁ ଓ ଜଳରେ କିପରି ଗତିକରେ ତାହା ଜାଣିହୁଏ । ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଏହିପରି ଗତିକୁ ବିସରଣ (*Diffusion*) କୁହାଯାଏ ।

କୌଣସି ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟଦେଇ ବ୍ୟାପିଯିବାକୁ ଗ୍ୟାସୀୟ ବିସରଣ କୁହାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ତରଳ ବା କଠିନ ପଦାର୍ଥ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ତରଳ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟଦେଇ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେବା କ୍ରିୟାକୁ ମଧ୍ୟ ବିସରଣ କୁହାଯାଏ । ଉକ୍ତ ବିସରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଗତିଶୀଳ । ଗ୍ୟାସ ଅଣୁର ବିସରଣହାର ଉକ୍ତ ଗ୍ୟାସୀୟ ପଦାର୍ଥର ବାଷ୍ପ ଘନତ୍ୱ (*Vapour density*) ଓ ଆଣବିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ବାଷ୍ପ ଘନତ୍ୱ ବେଶୀ ହୋଇଥିଲେ ପଦାର୍ଥର ବିସରଣହାର କମ୍ ହୁଏ ।

ଅଣୁମାନଙ୍କର ଗତିହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ଦେଇଥାଏ । ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଣୁମାନଙ୍କର ଏହି ଶକ୍ତିର ସମାହାରହିଁ ଉଷ୍ଣତା । ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଉଷ୍ଣତା ବୃଦ୍ଧିର ଅର୍ଥ ସେଥିରେ ଥିବା ଅଣୁମାନଙ୍କର ଗତିର କ୍ଷିପ୍ରତାବୃଦ୍ଧି । ବିପରୀତ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଯଦି ଗିଲାସେ ଗରମ ପାଣିକୁ ଥଣ୍ଡା କରାଯାଏ, ତେବେ ଆମକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେଥିରେ ଥିବା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଗତିର କ୍ଷିପ୍ରତା କମିଯାଇଛି । ତରଳ ପଦାର୍ଥରେ ଅଣୁମାନେ ଏଣେତେଣେ ଗତି କରୁଥାନ୍ତି । ପାଣି ଗିଲାସକ ଅଧିକ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଗଲେ ଏଥିରେ ଥିବା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷିପ୍ରତା ଏତେ କମିଯାଏ ଯେ, ସେମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଥିବା ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ଫଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେହିଁ ରହିଯାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏହି ପାଣି ବରଫରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ବରଫ ମଧ୍ୟରେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ସ୍ଥାନର ଠିକ ପାଖରେ ଦୋହଲୁଥାନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତରରେ ସଜାଡ଼ି ହୋଇ ରହି ଅଣୁମାନେ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ କମ୍ପୁଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଯଦି ଏହାର ଉଷ୍ଣତା ଆହୁରି କମାଇ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଏହି କମ୍ପନ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କମିଯିବ । ଯଦି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ଗତି ଆପାତତଃ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାର ପ୍ରତୀତ ହେବ, ତେବେ ବସ୍ତୁଟି ଉଷ୍ଣତାହୀନ ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପାଣିର ଉଷ୍ଣତା ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏଥିରେ ଥିବା ଅଣୁମାନଙ୍କର ଗତିର କ୍ଷିପ୍ରତା ବଢ଼େ ଓ କ୍ରମେ ଏହି କ୍ଷିପ୍ରତା ଏତେ ବଢ଼ିଯାଏଯେ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣ-ଶକ୍ତିକୁ ଏଡ଼ି ଅଣୁମାନେ ଏଣେ-ତେଣେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଆମେ ବାଷ୍ପ ପାଇ ଥାଉ । ବାଷ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅଣୁମାନେ କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଏଣେତେଣେ ଗତି କରୁଥାନ୍ତି ଓ ପରସ୍ପରକୁ ଆଘାତ କରୁଥାନ୍ତି ।

ଅଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଯିବା ସମୟରେ ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ କ୍ଷୀର ସହିତ ନୀରର ସମ୍ପର୍କ ପରି ଅଣୁ ସହିତ ପରମାଣୁର ସମ୍ପର୍କ ଅତି ନିବିଡ଼ । ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ନ ଦେଲେ ଅଣୁ ବିଷୟରେ ବୁଝିବା ଆମ ପକ୍ଷେ ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ଦିଆଯାଇ ପରମାଣୁ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।

ଅଣୁର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଅଂଶକୁ ପରମାଣୁ କୁହାଯାଏ । ପରମାଣୁକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ ଆଟମ (*Atom*) । ଦୁଇ କିମ୍ବା ଅଧିକ ବିଭିନ୍ନ ପରମାଣୁ ମିଶି ଅଣୁ ଗଠିତ । ପଦାର୍ଥର ଅଣୁରେ ସେହି ପଦାର୍ଥର ଗୁଣ ଅତୁଟ ଥାଏ, ମାତ୍ର ପରମାଣୁର ଗୁଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କୌଣସି ଅଣୁ ମଧ୍ୟରେ ପରମାଣୁର ସଂଖ୍ୟା ଓ ଗଠନରୀତି ଭେଦରେ ପଦାର୍ଥର ରୂପ ନିରୂପିତ ହୁଏ ।

ଏହି ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକର ମିଳନରେହିଁ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି । ଏହି ଦୁନିଆଁ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରାଣୀ ଜଗତ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜୈବିକ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାୟୁମଣ୍ଡଳ, ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଓ ସମୁଦ୍ରର ଅତଳ ଜଳରାଶି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଜୈବିକ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁନିଆଁରେ ଦିନକୁ ଦିନ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଚାଲିଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏକ ବା ଏକରୁ ଅଧିକ ବିଭିନ୍ନ ପରମାଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଅଗଣିତ ଅଣୁ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ଅବସ୍ଥିତି ଗୋଟିଏ ବା ଗୋଟିଏରୁ ଅଧିକ ଅଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁଛି । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ଅପ୍ରାକୃତିକ ଭାବରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି, ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମଟି ବାହ୍ୟ ବା ଦୈହିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ 'ଫିଜିକାଲ୍ ଚେଞ୍ଜ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନଟିର ନାମ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା 'କେମିକାଲ୍ ଚେଞ୍ଜ' ।

'ଫିଜିକାଲ ଚେଞ୍ଜ' ବା ବାହ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣରୁ ଆମେ ସହଜରେ ଏହା ବୁଝିପାରିବା । ପାଣି ଗୋଟିଏ ଅତି ସାଧାରଣ ଜିନିଷ । ଏହାର ଅଭାବ ଘଟିଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବଞ୍ଚିବା ଅସମ୍ଭବ । ବୁନ୍ଦାଏ ବୁନ୍ଦାଏ ପାଣି ମିଶି ଗିଲାସେ ପାଣିହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବୁନ୍ଦାଏ ପାଣି ଅସଂଖ୍ୟ ଅଣୁର ସମଷ୍ଟିରେ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ ପରୀକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଜଣା-ପଡ଼ିଛି ଯେ, ପାଣିର ଗୋଟିଏ ଅଣୁ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପରମାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ଯଥା-ଅମ୍ଳଜାନ(ଅକ୍ସିଜେନ)ଓ ଉଦ୍‌ଜାନ (ହାଇଡ୍ରୋଜେନ୍) । ଦୁଇଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ଓ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ପାଣି ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଏହି ପାଣିକୁ ଯଦି ଗରମ କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହା ବାଷ୍ପରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ବାଷ୍ପ ମଧ୍ୟ ପାଣି ଭଳି ଦୁଇଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ଓ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ସେହି ପାଣିକୁ ଥଣ୍ଡା କରିଦେଲେ ତାହା ବରଫରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ବରଫ ମଧ୍ୟ ପାଣିଭଳି ଦୁଇଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ଓ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ତେଣୁ ପାଣିର ଏହିଭଳି ଯେଉଁ କଠିନ ବା ବାଷ୍ପୀୟ ରୂପାନ୍ତର ଘଟେ, ତାକୁ 'ଫିଜିକାଲ ଚେଞ୍ଜ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କାରଣ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉନାହିଁ । ମନେକର, ଆମେ ଗୋଟିଏ ଲୌହ ଖଣ୍ଡକୁ ଘର୍ଷଣ କରି ଲୌହଚୂର୍ଣ୍ଣରେ ପରିଣତ କରିଦେବା । ଏପରି କରିବାରେ ଏହାର ବାହ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ, ମାତ୍ର ଲୌହ ଅଣୁ ଯେଉଁ ଲୌହ ପରମାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୋଇଛି, ସେ ସବୁର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବନାହିଁ । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ 'ଫିଜିକାଲ ଚେଞ୍ଜ'ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ 'ଫିଜିକାଲ ଚେଞ୍ଜ'ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅଲଗା । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ରୂପାନ୍ତରିତ ଘଟି ନୂତନ ବସ୍ତୁର ଉତ୍ପତ୍ତିହୁଏ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦାହରଣ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଏହି ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ତାହା ସହଜରେ ବୁଝିହେବ ।

ଉଦ୍‌ଜାନ ଓ ଅମ୍ଳଜାନ ବାଷ୍ପୀୟ ଆକାରରେ ପ୍ରକୃତିରେ ପୂରିରହିଛି । ମାତ୍ର ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁକୁ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ସହି ମିଳାଇଦେବା ଦ୍ୱାରା ପାଣିର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ପାଣି ଏକ ତରଳ ପଦାର୍ଥ । ଏହି ଯେଉଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜନକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା, ଏହାକୁ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କହନ୍ତି ।

ଆମଦେଶରେ ନାରୀମାନେ କପାଳରେ ଯେଉଁ ସିନ୍ଦୂର ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏହି ସିନ୍ଦୂର ନାଲି ପାଉଡ଼ର ସଦୃଶ ଦୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଏହାର ରାସାୟନିକ ନାମ ମର୍କ୍ୟୁରିକ୍ ଅକ୍-ସାଇଡ୍ । ଗୋଟିଏ ମର୍କ୍ୟୁରି ବା ପାରଦର ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ସହିତ ରାସାୟନିକ ଭାବରେ ମିଳିତହୋଇ ଗୋଟିଏ ମର୍କ୍ୟୁରିକ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରେ । ମର୍କ୍ୟୁରି ବା ପାରଦ ତରଳ ପଦାର୍ଥ । ଏହାର ରଙ୍ଗ ରୂପାପରି ଧଳା । ଅମ୍ଳଜାନ ଗୋଟିଏ ରଙ୍ଗହୀନ ଗ୍ୟାସ୍ । ମାତ୍ର ଏହି ଦୁଇଟିର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ମରକ୍ୟୁରିକ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍ ଭଳି ଗୋଟିଏ କଠିନ ନାଲିଆ ପଦାର୍ଥର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରୁଛି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଖାଇବାବେଳେ ସର୍ବଦା ଲୁଣ ବ୍ୟବହାର କରୁ । ଏହି ଲୁଣର ରାସାୟନିକ ନାମ ହେଉଛି 'ସୋଡ଼ିଅମ୍ କ୍ଲୋରାଇଡ୍' । ଗୋଟିଏ ସୋଡିଅମ୍ ପରମାଣୁ ଓ ଗୋଟିଏ କ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ରାସାୟନିକ ଭାବରେ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଲୁଣ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିପାରନ୍ତି । ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଗୋଟିଏ କଠିନ ଧାତୁ, କ୍ଲୋରିନ୍ ଏକ ବିଷାକ୍ତ ଗ୍ୟାସ୍, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣରେ ଲୁଣର ସୃଷ୍ଟି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଯେ, କିପରି ଭାବରେ ଏହି ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକ ମିଳିତ ହୋଇ ଏଭେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ପାରୁଛନ୍ତି ଓ ନୂତନ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ମରକ୍ୟୁରିକ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍‌ର ଅଣୁ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଗୋଟିଏ ଆମୋନିଆ ଗ୍ୟାସ୍‌ର ଅଣୁ ଗୋଟିଏ ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁ ଓ ୩ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଗଠିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ନହୋଇ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ୩ଟି ପରମାଣୁ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇଅଛି । ସେହିପରି ୪ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହିତ ଗୋଟିଏ କାର୍‌ବନ ବା ଅଙ୍ଗାର-ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମିଥେନ୍ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ୪ଟି ପରମାଣୁ ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନରେ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇଅଛି ।

ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏହି ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକ କାହିଁକି ଏଭଳି ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି; ତାହା ବୁଝାଇବା ପାଇଁ, "ଭାଲେନସି" ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ଭାଲେନସି କହିଲେ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁର ଅନ୍ୟ ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାର ଶକ୍ତି ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ । ଉଦଜାନର ଭାଲେନ୍‌ସିକୁ ୧ ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ସହିତ ଯେତୋଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ମିଶି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି, ସେହି ସଂଖ୍ୟାଟିକୁ ସେହି ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଭାଲେନସି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ୨ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଜଳ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଅମ୍ଳଜାନର ଭାଲେନ୍‌ସି ୨ । ଗୋଟିଏ ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁ ୩ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଆମୋନିଆ ଅଣୁସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଛି ତେଣୁ ଯବକ୍ଷାରଜାନର ଭାଲେନ୍‌ସି ୩ । ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କାର୍‌ବନ ବା ଅଙ୍ଗାର ପରମାଣୁ ୪ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମିଥେନ୍ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରେ । ତେଣୁ କାର୍‌ବନ ବା ଅଙ୍ଗାରର ଭାଲେନ୍‌ସି ୪ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସମସ୍ତ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଭାଲେନ୍‌ସି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ଯେ, ଉଦ୍‌ଜାନର ଭାଲେନ୍‌ସି କାହିଁକି ସର୍ବଦା ୧ ରହିବ ବା ଯବକ୍ଷାରଜାନର ଭାଲେନ୍‌ସି କାହିଁକି ସର୍ବଦା ୩ ରହିବ ? ଏହି ଭାଲେନ୍‌ସିର ପରିମାଣ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବଦଳିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଗୋଟିଏ ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁ କାହିଁକି ୩ଟିରୁ ଅଧିକ ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ଏହି ମିଳନ ପ୍ରକୃତରେ କିଭଳି ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ? ଏହି ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇବାକୁ ହେଲେ ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିନଯାଇ ପରମାଣୁ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିହେବ । କେବଳ ଏଠାରେ କେବଳ ଇଲେକଟ୍ରନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ପରମାଣୁର ନିଉକ୍ଲିଅସ ବା ନାଭିଠାରୁ ସମାନ ଦୂରତାରେ ଥାଇ ଯେଉଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରନ୍ତି, ସେହି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ସେଲ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପରମାଣୁର ସେଲ ସଂଖ୍ୟା ସମାନ ନୁହେଁ । ସେଲର ପରିମାଣ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁରେ ଥିବା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଉଦଜାନ ପରମାଣୁରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ସେଲ ଅଛି । ସେହିପରି ବୋରନ ଓ ମାଗ୍ନେସିୟମ୍ ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକର ଯଥାକ୍ରମେ ୨ଟି ଓ ୩ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ସେଲ ଅଛି । ଏହି ପରିଭାବରେ ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକର ଓଜନ ଅନୁସାରୀ ସେଗୁଡ଼ିକର ସେଲ ସଂଖ୍ୟା ଗୋଟିଏ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାତୋଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ନିଉକ୍ଲିଅସଠାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦୂରତାନୁକ୍ରମରେ ସାତୋଟି ସେଲ୍‌ର ନାମ, ଯଥା-'କେ' 'ଏଲ', 'ଏମ୍', 'ଏନ୍', 'ଓ', 'ପି', ଏବଂ 'କ୍ୟୁ' । ଏହି ସେଲ ଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ୍ ଧାରଣ ଶକ୍ତି ସୀମିତ । 'କେ' ସେଲରେ ୨ଟି, 'ଏଲ୍' ସେଲରେ ୮ଟି, 'ଏମ୍' ସେଲରେ ୧୮ଟି ଓ 'ଏନ୍' ସେଲରେ ୩୨ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିପାରିବ । ମାତ୍ର ଏହି ସେଲଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନଥାଏ ।

ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଅଛି । ତେଣୁ ଏହି ଗୋଟିକ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଏହାର 'କେ' ସେଲରେ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏହି 'କେ' ସେଲଟି ତାର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂରଣ ହୋପାରିନାହିଁ, ହିଲିଅମ୍ ପରମାଣୁରେ ଦୁଇଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହି ଦୁଇଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଏହାର 'କେ' ସେଲରେ ରହି ତାକୁ ତା'ର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । 'ବୋରନ୍' ପରମାଣୁର ୫ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି ; ତେଣୁ ଏହାର ୨ଟି ସେଲ ଅଛି । ନିଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ନିକଟତମ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ 'କେ' ସେଲଟିରେ ତା'ର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ୨ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ବାହାର 'ଏଲ୍' ସେଲରେ ବାକି ୩ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହି 'ଏଲ' ସେଲଟି ତା'ର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ୮ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଧାରଣ କରିପାରିବ, ନିଅନ୍ ପରମାଣୁର ୧୦ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଅଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ 'କେ' ସେଲଟିରେ ଦୁଇଟି ଓ ବାହାରେ ଥିବା 'ଏଲ୍' ସେଲଟିରେ ବାକି ୮ଟି ଯାକ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହାର ଭିତର ସେଲ ଓ ବାହାର ସେଲ ଉଭୟେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଧାରଣ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ମାଗ୍ନେସିଅମ ପରମାଣୁର ୧୨ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ତେଣୁ ଏହାର ୩ଟି ସେଲ ଅଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ 'କେ' ସେଲ ଓ ଏଲ୍ ସେଲରେ ଯଥାକ୍ରମେ ୨ଟି ଓ ୮ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ବାହାର 'ଏମ' ସେଲଟିରେ ବାକି ଦୁଇଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଥିବାରୁ 'ଏମ୍' ସେଲଟି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଇଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତ ପରମାଣୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରମାଣୁର ବାହାର ସେଲରେ ଥିବା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନଗୁଡ଼ିକ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭାଗ ନେଇଥାଏ, ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ 'ଭାଲେନସି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

କେବଳ ହିଲିଅମ୍, ନିଅନ୍, ଆରଗନ୍, କ୍ରିପଟନ୍, ଜେନନ୍ ଓ ରାଡ଼ନ୍ ଭଳି କେତେକ ଗ୍ୟାସ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ପୂର୍ବଭଳି ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ, ସେ ଗୁଡ଼ିକର ବାହାର ସେଲ ଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଶକ୍ତି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭାଗନେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଏଗୁଡ଼ିକୁ ରାସାୟନିକ ଭାବରେ ଅକର୍ମଠ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ଏ ଗୁଡ଼ିକୁ 'ଭଦ୍ର' ବା 'ନୋବଲ୍' ଗ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକର ବାହାର ସେଲଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଶକ୍ତି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନଥାଏ । ଏହି ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକୁ ରାସାୟନିକ ଭାବରେ କର୍ମଠ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭାଗନେଇ ଏଗୁଡ଼ିକ ତତ୍‌ସଂପୃକ୍ତ ବାହାର ସେଲଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାଶକ୍ତି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ତା'ର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିବା ବାହାର ସେଲଟିରୁ ଯଦି ସମସ୍ତ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁକୁ ଦାନ କରିଦିଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ଅନ୍ୟ ସେଲଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଶକ୍ତି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବ କିମ୍ବା ସେ ଯଦି ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁଠାରୁ ତାହାର ବାହାର ସେଲରେ ନିଅଣ୍ଟ ପଡ଼ିଥିବା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦାୟ କରି ନେବ, ତେବେ ତା'ର ସମସ୍ତ ସେଲ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ଏହିଭଳି ଭାବରେ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ଅନ୍ୟ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅଣୁ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ପରମାଣୁ ଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ନିଅଣ୍ଟ ପଡ଼ିଥିବା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଗ କରି ନେଇ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସେଲଗୁଡ଼ିକୁ ପୂରଣ କରିପାରନ୍ତି । ଏହିଭଳି ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଅଣୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରୁଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରମାଣୁ ଗୁଡିକ ମିଳିତ ହୋଇ କିପରି ଅସଂଖ୍ୟ ଅଣୁ ଉପରୋକ୍ତ ଉପାୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଛନ୍ତି, ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦାହରଣ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଅକ୍ଲେଶରେ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ।

ପରମାଣୁ ଗୁଡିକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଲାଭ କରିବା ବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ହରାଇ ନୂତନ ଅଣୁ ସମୂହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାର ରାସାୟନିକ ମିଳନକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ କୁହାଯାଏ 'ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନ ଭାଲେନ ସ । ଗୋଟିଏ ସୋଡିଅମ ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ଫ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ସୋଡିଅମ ଫ୍ଲୋରାଇଡ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସୋଡିଅମ ପରମାଣୁର ନାଭିରେ ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ୧୧ଟି ପ୍ରୋଟନ ଅଛି । ଏହି ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ୩ଟି ବିଭିନ୍ନ ସେଲରେ ରହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଗୁଡିକ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରୁଅଛନ୍ତି । ନିଉକ୍ଲିଅସ ର ନିକଟତମ 'କେ' ସେଲ ରେ ଦୁଇଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରହିଛି ଓ 'ଏଲ' ସେଲ ରେ ୮ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହି ଦୁଇଟି ସେଲ ସେଗୁଡିକର କ୍ଷମତା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ, ମାତ୍ର ଏହାର ବାହାର 'ଏମ' ସେଲ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହି 'ଏମ୍' ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନଟିକୁ ଏହାର 'ଭାଲେନ୍ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍' କୁହାଯାଏ ଓ ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନଟି ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭାଗନିଏ ।

ପରମାଣୁର ନିଉକ୍ଲିଅସ୍ ବା ନାଭିରେ ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ବା ଧନାତ୍ମକ ପ୍ରୋଟନ ଗୁଡିକ ଥିବାରୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଗୁଡିକ ନିଉକ୍ଲିଅସ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ନିଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ଏହି ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତିର ପରିମାଣ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଠାରୁ ତାର ଦୂରତା ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ନିଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ନିକଟତମ 'କେ' ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକ ନିଉକ୍ଲିଅସ୍ ପ୍ରତି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଗୁଡିକ ସହଜରେ ପରମାଣୁଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ନାଭିର ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି 'କେ' ସେଲ୍‌ଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ । କାରଣ ନାଭିଠାରୁ 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ର ଦୂରତା 'କେ' ସେଲ୍ ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ । ଏହିପରି ଭାବରେ ନାଭିଠାରୁ ଦୂରତା କ୍ରମରେ ବିଭିନ୍ନ ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକର ନାଭି ପ୍ରତି ଥିବା ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସପାଏ । ସୋଡିଅମ୍ ପରମାଣୁର 'ଏମ୍' ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ଭାଲେନ୍ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ଟି ନିଉକ୍ଲିଅସ୍ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପ ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ଯଦି କୌଣସି ବାହ୍ୟଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ଟିକୁ ପରମାଣୁଠାରୁ ସହଜରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଫ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଏହି ପରମାଣୁର ନିଉକ୍ଲିଅସ୍‌ରେ ୯ଟି ପ୍ରୋଟନ୍ ରହିଛି ଓ ୨ଟି ସେଲ୍‌ରେ ଏହି ୯ଟି ଯାକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରହିଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ 'କେ' ସେଲ୍‌ରେ ୨ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରହିଛି ଓ ବାହାର 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ଟିରେ ୭ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରହିଛି । ଏହି 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ରେ ଥିବା ୭ଟି ଯାକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌କୁ ଏହାର ଭାଲେନ୍ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡ଼ିକ ରସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭାଗ ନେଇଥାଆନ୍ତି । 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ଟିରେ ଯଦି ଆଉ ଗୋଟିଏ 'ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍' ଥାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ତାହା ଯଥା ଶକ୍ତି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା ।

ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ଯେ, ସୋଡିଅମ୍ ପରମାଣୁ ଦେହରୁ ତା'ର ଭାଲେନ୍ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ଟିକୁ ବାହ୍ୟ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅତି ସହଜରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ଟି ଯଦି ଫ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ଦେହକୁ ଚାଲିଆସେ, ତାହାହେଲେ ତା'ର 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ପ୍ରକୃତରେ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ ।

ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବାଦ୍ୱାରା ସୋଡିଅମ୍ ପରମାଣୁ ଓ ଫ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ଆଉ ପରମାଣୁ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପରମାଣୁର କୌଣସି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଚାର୍ଜ୍ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୋଡିଅମ୍ ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଦାନ କରିଦେଇଥିବାରୁ ଏହି ପରମାଣୁରେ ପ୍ରୋଟିନ୍ ସଂଖ୍ୟା ୧୧ ଓ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ସଂଖ୍ୟା ୧୦ ହୋଇଗଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ ଯେ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରୋଟନ୍‌ର ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜର ପରିମାଣ ୧ ଓ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ୍ ସମପରିମାଣରେ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ପରମାଣୁରେ ପ୍ରୋଟନ୍-ଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ସଂଖ୍ୟା ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ବଢ଼ିଯାଇ-ଥିବାରୁ ଏହି ପରମାଣୁ ଆଉ 'ନିଉଟ୍ରାଲ' ବା ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ବିହୀନ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ଏହା ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଓ ଏହାର ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜର ପରିମାଣ ୧ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ପରମାଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରମାଣୁ ଅବସ୍ଥାରେ ନ ରହି 'ଆୟନ' ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସି-ଗଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ସୋଡ଼ିଅମ ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଆୟନରେ ପରିଣତ ହେଲା । (ଆୟନଗୁଡ଼ିକ ବୈଦୁତିକ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ; ମାତ୍ର ପରମାଣୁର କୌଣସି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଚାର୍ଜ ନାହିଁ ।) ସେହିପରି ଫ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ପାଇପାରିଥିବାରୁ ଏହି ପରମାଣୁରେ ପ୍ରୋଟନ ସଂଖ୍ୟା ୯ ଓ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ସଂଖ୍ୟା ୧୦ । ପରମାଣୁଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରେ ଏହାର ନେଗେଟିଭ ଚାର୍ଜର ପରିମାଣ ମଧ୍ୟ ୧ । ଏହାକୁ 'ଫ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ' ବୋଲି କୁହା ନଯାଇ 'ଫ୍ଲୋରିନ୍ ଆୟନ୍' ବୋଲି କୁହାଯିବା ହିଁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଆୟନ୍ ପଜିଟିଭ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଫ୍ଲୋରିନ୍ ଏହିଠାରୁ ଆୟନ୍ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ; ମାତ୍ର ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ବା ଗୁଣ ହେଉଛି ଯେ, ଗୋଟିଏ ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜବିଶିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ସର୍ବଦା ଗୋଟିଏ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ । ତେଣୁ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଆୟନ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଏକାଠି ମିଶିଯାଆନ୍ତି । ଏହି ମିଶ୍ରଣ ଯୋଗୁ ଗୋଟିଏ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଫ୍ଲୋରାଇଡ୍ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଲୁଣ ବା ସୋଡ଼ିଅମ କ୍ଲୋରାଇଡ୍‌ର ଅଣୁ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି ଭାବରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଛି । ସୋଡ଼ିଅମ ପରମାଣୁର ଗଠନ ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଏହାର 'ଏମ୍' ସେଲରେ ଗୋଟିଏ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । କ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁରେ ୧୭ଟି ପ୍ରୋଟନ୍ ଓ ୧୭ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ 'କେ' ସେଲରେ ୨ଟି ଓ 'ଏଲ୍' ସେଲ୍‌ରେ ୮ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହିଛି । ଏହି ସେଲ ଦୁଇଟି ଯଥାଶକ୍ତି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅବଶିଷ୍ଟ ୭ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ 'ଏମ୍' ସେଲରେ ଅଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ କ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁର ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ପାଇଲେ ଏହାର 'ଏମ୍' ସେଲଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । (ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, 'ଏମ' ସେଲ୍ ୧୮ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଧାରଣ କରିପାରିବ, ମାତ୍ର ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀହେଲେ ଏହି 'ଏମ' ସେଲ୍ ୮ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଧାରଣ କରିଥାଏ ।) ଠିକ୍ ପୂର୍ବ ଉଦାହରଣ ଭଳି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୋଡ଼ିଅମ୍ କ୍ଲୋରାଇଡ୍ ଅଣୁ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ସୋଡ଼ିଅମ ତା'ର ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନଟିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଆୟନରେ ପରିଣତ ହୁଏ ଓ ଏହି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ୍‌ଟି କ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ଦେହକୁ ଚାଲି ଆସେ । ତେଣୁ କ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁଟି ସମପରିମାଣରେ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇ କ୍ଲୋରିନ ଆୟନରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଆୟନ୍ ଓ କ୍ଲୋରିନ ଆୟନ୍ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟହୋଇ ଏକାଠି ମିଶିଯାଆନ୍ତି । ଏହି ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ସୋଡ଼ିଅମ୍ କ୍ଲୋରାଇଡ୍ ବା ଲୁଣ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କଦ୍ୱାରା ଆୟନ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ମିଳିତ ହୋଇ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ତାହାକୁ 'ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ' କୁହାଯାଏ । 'ବଣ୍ଡ୍' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସମ୍ପର୍କ । ଯେଉଁ ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ସୋଡ଼ିଅମ୍ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଦାନ କରି ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ଆୟନ୍‌ରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ +୧ । ସେହିଭଳି ଯେଉଁ ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଲାଭକରି ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ଆୟନ୍‌ରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ − ୧ । ଲିଥିଅମ୍ ଓ ପଟାସିଅମ୍ ଭଳି ଧାତୁଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ +୧ ଓ ଧାତୁ ହୋଇ ନଥିବା କ୍ଲୋରିନ ଓ ଫ୍ଲୋରିନ ଭଳି ମୌଳିକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ −୧ । ଧାତୁ ବା 'ମେଟାଲ'ର ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ୍ ଦାନ କରି ପାରନ୍ତି ଓ ଅଧାତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଧାତୁ ହୋଇ ନ ଥିବା ମୌଳିକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ପରମାଣୁ ସବୁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଆଦାୟ କରିପାରନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ଧାତୁ ବା ଅଧାତୁଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍ ସର୍ବଦା +୧ ବା −୧ ନୁହେଁ । ବେରିଅମ୍ ଓ ମାଗ୍ନେସିଅମ ଧାତୁର ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ଦୁଇଟି ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦାନ କରି ପାରନ୍ତି, ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ ହେଉଛି +୨ । ସେହିଭଳି ସ୍କାଣ୍ଡିଅମ୍, ଇଟ୍ରିଅମ୍ ଓ ବୋରଅମ୍‌ର ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ୩ଟି ଲେଖାଏଁ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦାନ କରିପାରୁଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ +୩ ଓ ଟିଟାନିଅମ୍, ଜିର୍‌କୋନିଅମ୍, ହାଫ୍‌ନିଅମ୍‌ର ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ୪ଟି ଲେଖାଏଁ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦାନ କରି ପାରୁ ଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ +୪ । ଧାତୁ ହୋଇ ନ ଥିବା ସଲଫର୍ ପରମାଣୁ ୨ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଲାଭ କରି ପାରୁଥିବାରୁ ଏହାର ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସିର ପରିମାଣ −୨ । ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ ପରମାଣୁର ଗଠନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ 'ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ' ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ବହୁତ ଅଣୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଛି ।

ସବୁ ପ୍ରକାର ଅଣୁ ଗଠନ ଯେ କେବଳ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ, ତାହା ନୁହେଁ । ଅନେକ ଅଣୁ ଅଛି—ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଗଠନକୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଗବେଷଣା କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟରେ ଏହି ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ବୁଝାଇ ପାରିଥିଲେ । ଏହା 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ' ନାମରେ ପ୍ରଚଳିତ । 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ' ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକରୁ ସହଜରେ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ।

ଗୋଟିଏ କ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ଓ ଗୋଟିଏ ଫ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇ ପାରିବେ କି ନାହିଁ ? ଏ ଦୁଇଟିଯାକ ପରମାଣୁର ବାହାର ସେଲ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନର ଅଭାବ ଅଛି । ତେଣୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନଗୁଡ଼ିକର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା ଏ ଦୁଇଟିଯାକର ମିଳନ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦୁଇଟି ପରମାଣୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ନ କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ନେଇଯାଆନ୍ତି । ଏ ଦୁଇଟି ପରମାଣୁର ୭ଟି ଲେଖାଏଁ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଛି । ଏହି ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନଗୁଡ଼ିକ ବାହାର ସେଲରେ ରହି ଅନ୍ୟ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନଗୁଡ଼ିକ ଭଳି ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭ୍ରମଣ କରେ ଓ ସେହି ଦୁଇ ପରମାଣୁର ମୋଟ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ୧୪ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଭାଗ ବାଣ୍ଟି ନେବେ । ଏପରି କି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରମାଣୁର ବାହାର ସେଲରେ ୬ଟି ଲେଖାଏଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ରହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରମାଣୁର ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରିବେ । ମାତ୍ର ଭାଗବଣ୍ଟା ହୋଇଥିବା ୨ଟି ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ ଉଭୟ ପରମାଣୁର ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭ୍ରମଣ କରିବେ । ଏପରି ଘଟିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରମାଣୁକୁ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ତାର ବାହାର ସେଲରେ ୮ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଥିବା ଭଳି ଜଣା ପଡ଼ିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଏ ଦୁଇଟି ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇପାରିବେ । ଏ ପ୍ରକାର ମିଳନକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍ ସମ୍ପର୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ କ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ଗୋଟିଏ ଫ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ସହ ମିଶି 'କ୍ଲୋରିନ୍ ଫ୍ଲୋରାଇଡ଼୍' ନାମକ ଏକ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । କ୍ଲୋରିନ ଓ ଫ୍ଲୋରିନ ଉଭୟର କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ ହେଉଛି +୧ । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୁଇଟି କ୍ଲୋରିନ ପରମାଣୁ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଗୋଟିଏ କ୍ଲୋରିନ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବେ ଓ ଦୁଇଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ମଧ୍ୟ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍‌ଜାନ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବେ ।

ନାଇଟ୍ରୋଜେନ ବା ଯବକ୍ଷାରଜାନର କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ ୩ । ଏହାର ବାହାର ସେଲରେ ୩ଟି ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଛି । ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁର ଗୋଟିଏ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଛି । ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁର ଗୋଟିଏ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଉଦ୍‌ଜାନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରମାଣୁର ଗୋଟିଏ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ସହ ଭାଗ ହୋଇପାରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁର ୩ଟି ଯାକ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ପୃଥକ ଭାବରେ ୩ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁରେ ଥିବା ୩ଟି ଯାକ ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ସହ ମିଶିଯାଇ ପାରନ୍ତି । ଏପରି ଘଟିବା ଦ୍ୱାରା ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁଟିକୁ ପୃଥକ ଭାବରେ ଗ୍ରହିଲେ ଏହାର ବାହାର ସେଲରେ ୭ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରହି ତା'ର ନଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କଲାଭଳି ଦେଖାଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁକୁ ପୃଥକ ଭାବରେ ଗ୍ରହିଲେ ଏହାର 'କେ' ସେଲ୍‌ଟି ୨ଟି ଭାଲେନ୍‌ସି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଭଳି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯିବ । ତେଣୁ ଭାଗ ବଣ୍ଟା-ବଣ୍ଟି ହୋଇ ଯେଉଁ ୩ଟି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ପେଆର (ବା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଯୁଗଳ) ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପେଆର୍‌ଟି ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁର ନାଭି ଓ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁର ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରି ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଯବକ୍ଷାରଜାନ ପରମାଣୁ ୩ଟି ଉଦ୍‌ଜାନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଆମୋନିଆ ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

କାର୍ବନ୍‌ର କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍‌ର ପରିମାଣ ୪ । ୪ଟି କ୍ଲୋରିନ୍ ପରମାଣୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଉପାୟରେ ଗୋଟିଏ କାର୍ବନ ପରମାଣୁ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ବନ 'ଟେଟ୍ରା କ୍ଲୋରାଇଡ୍' ଅଣୁର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । ଏହି କାର୍ବନ ଟେଟ୍ରା କ୍ଲୋରାଇଡ ମୂଲ୍ୟବାନ ପୋଷାକ ସଫା କରିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା 'ଡ୍ରାଇ-କ୍ଲିନିଙ୍ଗ୍' (ପୋଷାକକୁ ଓଦା ନ କରି ସଫା କରିବା) ସମ୍ଭବ ହେଉଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ୍' ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପରମାଣୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଛି ।

ପୂର୍ବ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଜଣାପଡ଼େଯେ, କେତେକ ଅଣୁ 'ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋ ଭାଲେନ୍‌ସ ବଣ୍ଡ' ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଓ ଆଉ କେତେକ ଅଣୁ 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ ବଣ୍ଡ' ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଏଭଳି କେତେକ ଅଣୁ ଅଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଗଠନକୁ ଠିକ ଭାବରେ 'ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋ ଭାଲେନ୍‌ସ' ବା 'କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ' ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଭଳି ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଦୁଇଟି ଅଣୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ ପ୍ରଣାଳୀ ଭଳି ଗୋଟିଏ ପେୟାର ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଭାଗବାଣ୍ଟି ନେଇ ପାରନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦ୍ୱୟ ଉଭୟ ପରମାଣୁର ନାଭିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରିବାର କଥା । ଯଦି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଦ୍ୱୟ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁର ନଉକ୍ଲିଅସର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ପରମାଣୁର ନଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭ୍ରମଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ ସମୟ ନିଅନ୍ତି, ତାହା-ହେଲେ ଯେଉଁ ପରମାଣୁର ନଉକ୍ଲିଅସ୍‌ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ସମୟ ନିଅନ୍ତି, ତାହା ଆଂଶିକ ଭାବରେ ନେଗେଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ବା ଋଣାତ୍ମକ ହୋଇଯିବ ଓ ଅନ୍ୟ ପରମାଣୁଟି ଆଂଶିକ ଭାବରେ ପଜିଟିଭ୍ ଚାର୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ବା ଧନାତ୍ମକ ହୋଇଯିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ମିଳିତ ହୋଇ ଏହି ପରମାଣୁ ଦ୍ୱୟ ଯେଉଁ ଅଣୁ ଗଠନ କରନ୍ତି, ତାହା ବୈଦ୍ୟୁତିକ ନିରପେକ୍ଷ (ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକାଲ ନିଉଟ୍ରାଲ) ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହିଭଳି ଅଣୁକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଆୟନ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ କୋ-ଭାଲେନ୍‌ସ୍ ବଣ୍ଡ୍ ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ବୋଲି କହିବା । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଜଳର ଅଣୁ ଅନ୍ୟତମ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ପରମାଣୁଗୁଡ଼ିକ ମିଳିତ ହୋଇ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଅଣୁ ଗଠନ କରନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକରେ କେବଳ କେତେକ ଅତି ସରଳ ଅଣୁର ଗଠନ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଏପରି କେତେକ ଅଣୁ ଅଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଗଠନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଟିଳ । ଏକ ହଜାର ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରମାଣୁ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଣୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଜୈବିକ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ବିଶେଷ କରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରୋଟିନଗୁଡ଼ିକର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଧରଣର । ଦୁଗ୍ଧରେ ଥିବା ଲ୍ୟାକ୍‌ଟାଲ ବ୍ୟୁମିନ ନାମକ ଗୋଟିଏ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରୋଟିନ୍‌ର ଅଣୁ ପ୍ରାୟ ୧୭,୫୦୦ ପରମାଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ଓ ଆମ ରକ୍ତରେ ଥିବା ହେମୋସିଆନିନ୍‌ର ଗୋଟିଏ ଅଣୁ ପ୍ରାୟ ୬୭୦୦,୦୦୦ ପରମାଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ଗଠିତ ହୋଇଛି । ସେହିପରି ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା ଆଲ୍‌ବୁମିନ ନାମକ ଏକ ପ୍ରୋଟିନ, ଦୁଗ୍ଧରେ ଥିବା କେସିନ ନାମକ ଏକ ପ୍ରୋଟିନ, ହାଡ଼ରେ ଥିବା ଜିଲାଟିନ ନାମକ ଏକ ପ୍ରୋଟିନ ଓ କେଶରେ ଥିବା କେରାଟିନ ନାମକ ଏକ ପ୍ରୋଟିନର ଗଠନ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରମାଣୁର ମିଶ୍ରଣ ଫଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । କିନ୍ତୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣୁଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏହି ବିରାଟ ଅଣୁ-ଗୁଡ଼ିକର ପରମାଣୁ ସମୂହ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ ମିଳିତ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

(ଦେଖନ୍ତୁ- ଆଇସୋଟୋପ୍, ଆଟମ୍, ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରି-ସିଟୀ, ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନ, କେମିଷ୍ଟ୍ରି, ନିଉଟ୍ରନ, ମଲିକୁଲ, ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟା, ପରମାଣୁ, ପ୍ରୋଟନ)

(୨) ଅଣୁ (ହିନ୍ଦୁ ଦର୍ଶନ) - ଭାରତୀୟ ଷଡ଼ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । କଣାଦ ରଚିତ ବୈଶେଷିକ-ଦର୍ଶନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସକଳ ଜାଗତିକ ପଦାର୍ଥ ଅଣୁ ବା ପରମାଣୁରୁ ସୃଷ୍ଟି । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ଅଣୁ ଓ ପରମାଣୁର ବ୍ୟବହାରରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଣୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଦେଖି ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଣୁର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇଛି, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣିତ । ଦୁନିଆରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ଆମକୁ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ଓ ଅନେକ ଅଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ବି ବହୁ ଅଣୁର ସଂଯୋଗରୁ ସୃଷ୍ଟି । ପ୍ରଥମେ ଦୁଇଟି ଅଣୁର ସଂଯୋଗ ଘଟି ଦ୍ୱ୍ୟଣୁକରୁ ପୃଥିବୀ, ତିନୋଟି ଅଣୁର ସଂଯୋଗ ଘଟି ତ୍ର୍ୟଣୁକରୁ ଜଳ, ଚାରୋଟି ଅଣୁର ସଂଯୋଗ ଘଟି ଚତୁରଣୁକରୁ ଅଗ୍ନି ଓ ବାୟୁର ଉତ୍ପତ୍ତି ଘଟିଲା । ପୃଥିବ୍ୟାଦିର ମୂଳ କାରଣ ରୂପ ଅଣୁ ବା ପରମାଣୁ ନିତ୍ୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ନାଶ ନାହିଁ । କାରଣ, ଦ୍ରବ୍ୟର ପରମାଣୁମାନଙ୍କର ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ନାଶ କୁହାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ପରମାଣୁର କୌଣସି ଅଂଶ ନ ଥିବାରୁ ତାହାର ନାଶ ଅସମ୍ଭବ । ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଯେତେ ଛୋଟ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହାର ଅଂଶ ରହିଥାଏ, ସେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବା ସମ୍ଭବ, ମାତ୍ର ପରମାଣୁକୁ ଛୋଟ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ, ତାହାର ଅଂଶ ରହେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପରମାଣୁ ଅଂଶହୀନ ଓ ତା'ର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଯେ କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଭାଗ କରିବା ପରେ ଯେଉଁ ଅଂଶର ଭାଗ ଆଉ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେହି ଅବିଭାଜ୍ୟ ଅଂଶକୁ ଅଣୁ ବା ପରମାଣୁ କୁହାଯାଏ ।

ପୂର୍ବରୁ ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀ ଆଦିର ପରମାଣୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ସେଥିରେ କୁହାଯାଇଛି, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀ ଆଦିର ପରମାଣୁ ପରସ୍ପର ପୃଥକ, ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀର ପରମାଣୁ ଜଳର ପରମାଣୁଠାରୁ ପୃଥକ ଏବଂ ଭିନ୍ନଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ । ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶ ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ମଧ୍ୟରେ, ବୈଶେଷିକ ମତରେ କେବଳ ଆକାଶହିଁ ନିତ୍ୟ ।

ଆକାଶ ଶବ୍ଦର ବାହକ ଓ ଶବ୍ଦର ଅନୁଭୂତିରୁ ତଦାଧାର ଆକାଶର ଅବସ୍ଥିତି ଅନୁମେୟ । ଏହା ପରମାଣୁ ପରି ନିତ୍ୟ, ଅତଏବ ପରମାଣୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ନୁହେଁ । କାଳ, ଦିକ୍, ଆତ୍ମା ଓ ମନସ୍ ବୋଲି ଅପର ଚାରିଗୋଟି ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପରମାଣୁରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ନୁହନ୍ତି, ଅତଏବ ପରମାଣୁ ପରି ନିତ୍ୟ । ବୈଶେଷିକ ମତରେ ଈଶ୍ୱର ବା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ନିତ୍ୟ ପରମାଣୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗତି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ଘଟେ ଓ ସଂଯୁକ୍ତ ପରମାଣୁ-ମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାନୁସାରେ ଦ୍ୱ୍ୟଣୁକାଦିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ତିନି ବା ତତୋଧିକ ଅଣୁ ମିଶି ତ୍ର୍ୟଣୁକ ବା ତ୍ରସରେଣୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ଏହା ଆକାଶରେ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଆକାର ରୂପରେ ଉଡୁଥିବା ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଏ । ଦ୍ୱ୍ୟଣୁକାଦିମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଗମ୍ୟ, ତେଣୁ କେବଳ ତଜ୍ଜନିତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସତ୍ତା ଅନୁମେୟ ।

ଅଣୁଆ କାଢ଼ିବା-ପ୍ରାଦେ. (ବାଲେଶ୍ୱର) - ତେଲବାଳକୁ ବଢ଼ି ତେଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।

ଅଣୁକ-ସଂ.ବି. (ଅଣୁ+ ସ୍ୱାର୍ଥେକ) - ଅଣୁଧାନ୍ୟ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ସଂ.ବିଣ (ଅଣୁ+କ) - ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ । (ଅଣ ଧାତୁ+ କର୍ତ୍ତୃ. ଉକ) - ଚତୁର ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣୁଖିଆ-ଗ୍ରା.ବି.-ଅଣ୍ଡଖିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣୁଚକ୍ରିକା - (*Phatelets*) - ସଂ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - ମନୁଷ୍ୟର ରକ୍ତରେ ଯେଉଁ ଉପାଦାନମାନ ଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଣୁଚକ୍ରିକା ଅନ୍ୟତମ । ରକ୍ତର ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ଲୋହିତ ରକ୍ତ କଣିକା ଅପେକ୍ଷା ଆୟତନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏକ ଘନ ମିଲିଲିଟରର ରକ୍ତରେ ପ୍ରାୟ ୨୫୦,୦୦୦ ଅଣୁ ଚକ୍ରିକା ରହିଥାଏ । ଏହା ରକ୍ତ ଜମାଟ ବାନ୍ଧିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ଅଣୁଚ୍ଛେଦ-ସଂ. ବି. (ଅଣୁ+ଛେଦ, ସନ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ଚ ସ୍ଥାନରେ ଚ୍ଛ)- ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବିଷୟ ।

ଅଣୁଜୀବ-(*Micro-organism*)-ସଂ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - କେତେକ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଯେ ସେମାନେ ଖାଲି ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ କେବଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଅଣୁଜୀବ କହନ୍ତି । ଅଣୁଜୀବମାନଙ୍କର ଶରୀର ଏକ ବା ଏକାଧିକ କୋଷରେ ଗଠିତ । ଅଣୁଜୀବମାନେ ଶୈବାଳ, କବକ, ଜୀବାଣୁ, ଭୂତାଣୁ, ରିକେଟସିଆ ଏବଂ ଆଦ୍ୟପ୍ରାଣୀ (*Protozoa*) ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏହି ଅଣୁଜୀବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କଠାରେ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । କେତେକ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗର ଜୀବାଣୁ ସଂସର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ କେତେକର ଜୀବାଣୁ ଜଳ, ବାୟୁ, କୀଟ ପତଙ୍ଗ ଏବଂ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରୋଗୀର ଶରୀରରୁ ସୁସ୍ଥ ଲୋକର ଶରୀରକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଥାଏ ।

ହଇଜା, ଆନ୍ତ୍ରିକଜ୍ୱର, ଯକ୍ଷ୍ମା, ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର, ପ୍ଲେଗ, କୁଷ୍ଠ ଏବଂ ଡିପ୍‌ଥେରିଆ ରୋଗମାନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବାଣୁ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ । ବସନ୍ତ, ହାଡଫୁଟି, ମିଳିମିଳା, ଇନଫ୍ଲୁଏଞ୍ଜା, ଜଳାତଙ୍କ, ପୋଲିଓ ରୋଗମାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂତାଣୁ (*Virus*) ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୁଏ । ପ୍ଲାସମୋଡିଅମ୍ ନାମକ ଏକ ଆଦ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ଦ୍ୱାରା ମ୍ୟାଲେରିଆ ରୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବାତଜ୍ୱର ଏକ ଗୋଲକୃମି ଦ୍ୱାରା ହୁଏ । ଯାହାକୁ ଏକ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଚିଙ୍କ ଜାତୀୟ ସନ୍ଧିପଦ ପ୍ରାଣୀ ଏବଂ ଯାଦୁ ଏକ କବକ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଏ ।

ଅଣୁତା-ସଂ.ବି. (ଅଣୁ+ଭାବାର୍ଥେ. ତା) - ସୂକ୍ଷ୍ମତ୍ୱ ।

ଅଣୁତୈଳ-ସଂ.ବି.-ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ତୈଳ ବିଶେଷ ।

ଅଣୁଦେହ- ସଂ. ବି. (ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)- ଜଳାଦି ପଦାର୍ଥରେ ଥିବା ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ୍ତୁ, ଜୀବାଣୁ ।

ଅଣୁଧାନ୍ୟ-ସଂ.ବି.- ସୂକ୍ଷ୍ମଧାନ୍ୟ, ଦେଖିବାକୁ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶସ୍ୟ (ଯଥା- ଚିନା, ମାଣ୍ଡିଆ, ସୋରିଷ, କୋଦୁଅ, ସୁଆଁ ।)

ଅଣୁପରମାଣୁ-ସଂ.ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - (ଦେଖନ୍ତୁ- ଅଣୁ, ପରମାଣୁ)

ଅଣୁ ପ୍ରମାଣ-ସଂ.ବିଣ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଣୁ ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର, ଅତି ସାମାନ୍ୟ ।

ଅଣୁବାଦ-ସଂ.ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)- ଯେଉଁ ମତଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ଅକ୍ଷୟ ଅଣୁମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟି ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ- ସଂ. ବି (ଅଣୁ+ବୀକ୍ଷଣ) - ବସ୍ତୁର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶମାନଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ଅତି ଯତ୍ନ ପୂର୍ବକ ନିରୀକ୍ଷଣ ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର (*Microscope*) - ଦେ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁ ବଡ଼ ଆକାରରେ ଦେଖାଯାଏ, ତାହାକୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କୁହାଯାଏ । ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ କୁହାଯାଏ "ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ୍" । ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାର 'ମାଇକ୍ରୋ' (ସୂକ୍ଷ୍ମ) ଓ 'ସ୍କୋପିନ' (ଦେଖିବା) ଶବ୍ଦର ମିଶ୍ରଣରେ ଏହି ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଟିର ସୃଷ୍ଟି । ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖି ପାରୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦର୍ଶକ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କ'ଣ ଓ ଏହା ଦ୍ୱାରା ମାନବ ସମାଜର କି ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ହେଉଛି ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ କିଏ, କେବେ ଓ କାହିଁକି ଏହି ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଦ୍ଭାବନ ହେବାର ବହୁ ପୂର୍ବ କାଳରୁ ସାଧାରଣ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧକ କାଚର ବ୍ୟବହାର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ଅଭିବର୍ଦ୍ଧକ କାଚ କ'ଣ, ସାଧାରଣ ଉଦାହରଣଟିଏ ଦେଲେ ସହଜରେ ବୁଝି ହୋଇପିବ । ସାଧାରଣତଃ ଦୂରରେ ଥିବା ଜିନିଷ ନିକଟତର ହେଲେ କ୍ରମେ ବଡ଼ ଦେଖାଯାଇଥାଏ, ମାତ୍ର ୨୫ ସେଣ୍ଟିମିଟରରୁ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ବସ୍ତୁଟି ଆକାରରେ ବଡ଼ ଦେଖାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତଲ-କାଚ (*Convex lens*) ସେହି ବସ୍ତୁ ଓ ଆଖି ମଧ୍ୟରେ ରଖିଲେ ବସ୍ତୁଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ବସ୍ତୁଟିକୁ ନ ଦେଖି ଏହାର ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ହିଁ ଦେଖିଥାଉଁ । ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଆମ ଆଖିକୁ ବସ୍ତୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତଲ-କାଚକୁ 'ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର' ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗାଲିଲିଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରଖର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ର ବଳରେ ଅତିଦୂରରେ ଥିବା ଜିନିଷଗୁଡିକ ଖୁବ୍ ବଡ ବଡ଼ ଆକାରରେ ଓ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଯାଇ ପାରିବ, ସେହିଭଳି ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ମହାମତି ଗାଲିଲିଓ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପୃଥ୍ୱେତର ବସ୍ତୁ ପିଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ପରଠାରୁ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନିର୍ମାଣ ପଦ୍ଧତି ଓ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭୂତ ଅଗ୍ରଗତି ସାଧିତ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତି ବିଜ୍ଞାନର ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ ପାଇଁ ଗାଲିଲିଓ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା ଫଳରେ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରର ଅନୁକରଣରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅତି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଯୌଗିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବିତ ହେଲା । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜୋହାନ୍ସ କେପଲର ଓ ତାଙ୍କ ସହକାରୀ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଟରସେଲି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନିର୍ମାଣ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଇ ଦେବା ପରଠାରୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଦିଗରେ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ କାରିଗରମାନେ ବ୍ୟାପକ ଉଦ୍ୟମ ଚଳାଇଲେ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏହି ଗବେଷଣାର ତୀବ୍ରତା ବିଶେଷ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା ।

ଇଟାଲୀର ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ମାର୍ସେଲୋ ମାଲପିଗି (୧୬୨୮ - ୧୬୯୪) ଓ ହଲାଣ୍ଡର ପ୍ରବୀଣ ଉଦ୍ଭାବକ ଆଣ୍ଟନଭନ ଲେଓ୍ୱେନ୍ ହୁକ୍ (୧୬୩୨-୧୭୨୩) ସମସାମୟିକ ଭାବରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଦିଗରେ ବିଚକ୍ଷଣ ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଲେଓ୍ୱେନହୁକ୍ ସ୍ୱୀୟ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଉଦ୍ୟମ, କର୍ମକୁଶଳତା ଓ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ବହୁମୁଖୀ ଜନପ୍ରିୟ ଉପଯୋଗ ଜରିଆରେ ଏପରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଜନକ ଭାବରେ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଉଛି ।

ଲେଓ୍ୱେନହୁକ୍ ଖୁବ ଅଳ୍ପଦିନପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତ୍ରାଳୟରେ କିରାଣୀ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ମାତ୍ର ୧୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଅୟମାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିଛିକାଳ ପରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ନିଜର ଗୋଟିଏ ଲୁଗା ଦୋକାନ ଖୋଲିଥିଲେ । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ତାଙ୍କୁ ଡେଲଫଟ ସିଟି ହଲରେ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷକ ଚାକିରି ମିଳିଗଲା । ଦେହାବସାନ ଘଟିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ ଶ୍ରମ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଶିଷ୍ଟ ଚାକିରିଟିକୁ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ବସ୍ତୁଗୁଡିକୁ ବଡ ଆକାରରେ ଦେଖିବାର ବାସନା ତାଙ୍କ ମନରେ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଘଷକାଚକୁ ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେ ବାସନା ମେଣ୍ଟାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର କାଚକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଘଷି ସେ ଘଷକାଚଗୁଡିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରୁଥିଲେ ଯେ ସେଗୁଡିକର ଆବର୍ଦ୍ଧନ କ୍ଷମତା ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ଗୁଣ ହେଉଥିଲା । ଏଠାରେ ଆମେ ବୁଝିବାର କଥା ଯେ, ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଯୌଗିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାନର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ପଥ ସୁଗମ କରିଥିଲା, ଲେଓ୍ୱେନହୁକଙ୍କ କର୍ମାଭିମୁଖ୍ୟ ସେ ଦିଗକୁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇ ନଥିଲା । କାରଣ ସୁନାମଧନ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନୀ ରବର୍ଟହୁକ (୧୬୩୫-୧୭୦୩) ପ୍ରଥମେ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଯୌଗିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଲେଓ୍ୱେନହୁକଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଯେ ସେ ସ୍ୱନିର୍ମିତ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଜରିଆରେ ବହୁବିଧ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।

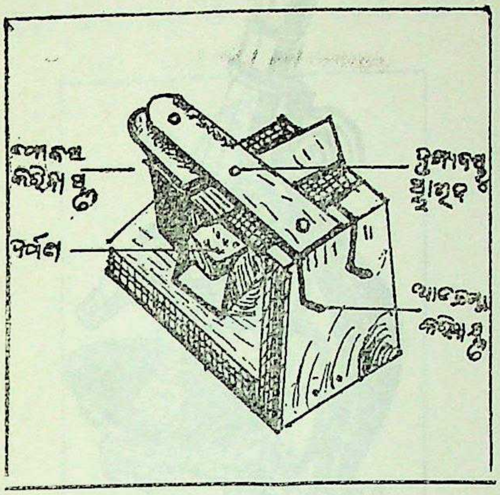

(ଲେଉଏନ୍‌ହକ୍‌ଙ୍କ ତିଆରି
ଏକ ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର)

ଏଥିପାଇଁ ଜୀବବିଜ୍ଞାନର ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ୍ତବିକ ସେ ଜଣେ ଯୁଗ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

୧୬୭୬ ମସିହାରେ ସେ ସ୍ୱନିର୍ମିତ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାରକରି ଏକକୋଷୀ ଆଦିଜୀବ ବା ପ୍ରୋଟୋଜୋଆ-ମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ମାଲପିଗି ଓ ସ୍ୱାମରଡାମ୍‌ଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ରକ୍ତବାହୀ ନଳୀ ଓ ଲୋହିତ ରକ୍ତ କୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ଶୁକ୍ରାଣୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଉଏନ୍‌ହକ୍ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣାତ୍ମକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯୋଗାଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର ରୟାଲ ସୋସାଇଟି ଓ ଫ୍ରାନ୍‌ସର ଏକାଡେମୀ ଅଫ୍ ସାଇନ୍‌ସକୁ ସେ ଯଥାକ୍ରମେ ୩୭୫ ଓ ୨୭ଟି ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଠାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗବେଷଣାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଏହି ଦୁଇଟି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କୁ ସଭ୍ୟଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପୁଣି ସେ ସ୍ୱନିର୍ମିତ ୨୬ଟି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଇଂଲଣ୍ଡର ରୟାଲ ସୋସାଇଟିକୁ ପଠାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ମାଂସପେଶୀ, କେଶ, ଚର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣାତ୍ମକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ସେ ଅଚିରେ ବିଶେଷ ଜନପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଏସିଆ ମହାଦେଶର କୀଟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଡଚ୍ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ନେଦରଲାଣ୍ଡକୁ ଜାହାଜ ନିର୍ମାଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆସିଥିବା ବେଳେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଣୀ ପିଟର ଦି ଗ୍ରେଟ ଓ ରୁଷିଆର ଜାର ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ ।

ସେ ୧୬୮୩ ମସିହାରେ ଗୋଟିଏ ଚମତ୍କାର ଆବିଷ୍କାରର ସଙ୍ଗଠକ ଭାବରେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କଲେ । ସେ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯୋଗାଇଦେଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟାକ୍‌ଟେରିଆ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରୁଛୁ । ତାଙ୍କ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଆବର୍ଦ୍ଧନ କ୍ଷମତା ସୀମିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଏପରି ଗବେଷଣାରେ ଆଗେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ଦକ୍ଷତାରସହ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ନେବାପାଇଁ ଆହୁରି ୧୦୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଦୃଶ୍ୟମାନ ଆଲୋକରଶ୍ମି ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁ-ବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କହୁଛୁ । ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଓ ସ୍କୁଲ କଲେଜର ପରୀକ୍ଷାଗାରମାନଙ୍କରେ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅତି ପରିଚିତ ଓ ଦରକାରୀ ଯନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି । ମାତ୍ର ମୌଳିକ ବିଜ୍ଞାନର ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁ ତଥା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ନେବାକୁ ଚାହିଁଲା, ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଜରିଆରେ ତଦନୁରୂପ ବ୍ୟାପାର ତୁଲାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ବୈଜ୍ଞାନିକ-ମାନେ ଜାଣି ପାରିଲେ ଯେ, ବ୍ୟବହୃତ ଆଲୋକର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟଠାରୁ ଆହୁରି କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁକୁ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆବର୍ଦ୍ଧିତ ମାର୍ଗରେ ଦେଖିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ବ୍ୟାପାରରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଆଲୋକ ତରଙ୍ଗ ଠାରୁ ଆହୁରି କ୍ଷୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗ-ଦୈର୍ଘ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୌଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରଶ୍ମିର ତରଙ୍ଗ ପ୍ରକୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ମାର୍କିନ୍ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନୀ ଡେଭିସନ (୧୮୮୧-୧୯୫୮) ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାମାଣିକ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେଲେ। ଏଥିପାଇଁ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ ଜଗତରେ ଅଚିରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ-ପ୍ରକାଶିକୀ ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଅନୁବିଭାଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା। ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ବିଜେତା ଅରନେଷ୍ଟ ରସ୍କା ଏହି ଅନୁବିଭାଗଟିର ବିକାଶ ପଥରେ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଅବଦାନ ଯୋଗାଇଥିଲେ। ଦୃଶ୍ୟମାନ ଆଲୋକକୁ ଯେପରି ଯବକାଚ ସାହାଯ୍ୟରେ ବଙ୍କାଇ ଦିଆଯାଇ ଫୋକସ କରାଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ କଣିକାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଚୁମ୍ବକୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ କରାଇ ସେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ରଶ୍ମିକୁ ଫୋକସ କରାଇବା ବ୍ୟାପାରରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ। ୟୁରୋପ ମହାଦେଶରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଉଦ୍ୟମବଳରେ ନିର୍ମିତ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ସେତେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ହୋଇନଥିଲା। ବ୍ୟବହାର ଯୋଗ୍ୟ ଟେଲିଭିଜନ କାମେରାର ପ୍ରଥମ ନିର୍ମାତା ପ୍ରବୀଣ ମାର୍କିନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭ୍ଲାଡିମିର କୋସମା ଜୋରକିନ (୧୮୮୯-୧୯୩୯) ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚମାନର ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣକଲେ। ଏହାର ଆବର୍ଦ୍ଧନ-କ୍ଷମତା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାନସମ୍ପନ୍ନ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତୁଳନାରେ ପ୍ରାୟ ୫୦ ଗୁଣ ଅଧିକ ହୋଇଥିଲା।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାଧାରଣ ଭାବେ ବିଭିନ୍ନ ଡାକ୍ତରଖାନା ଓ ପରୀକ୍ଷାଗାରମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି, ତାହା ଏକାଧିକ ଉତ୍ତଲ-କାଚ ଦ୍ୱାରା ଗଠନ କରାଯାଇଛି। କୌଣସି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତଲ-କାଚ ବ୍ୟବହାର କରି ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥକୁ ଆମେ ଦେଖିଲେ, ପଦାର୍ଥଟି ଯେତିକି ଆକାର ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ, ତା'ର ୫୦ ଗୁଣ ବଡ଼ ହୋଇ ଦେଖାଯାଏ। ୫୦ ଗୁଣରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ହୋଇ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ। ଯଦି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଏକରୁ ଅଧିକ ଉତ୍ତଲକାଚ ବ୍ୟବହାର କଲେ ସେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନିଜଆକାର ଗୁଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ ହୋଇ ଦେଖାଯାଏ। ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବେ

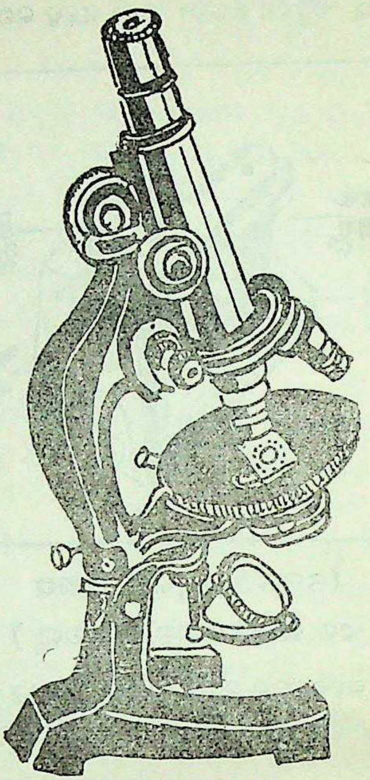

(ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର)

ଯେଉଁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କରାଯାଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଜଟିଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କୁହାଯାଏ।

ସଂଗ୍ରାହକ, ବସ୍ତୁବୀକ୍ଷ ଓ ନେତ୍ରବୀକ୍ଷ ଏହି ତିନିଗୋଟି ଜଟିଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ। ଏହି ତିନୋଟି-ଯାକ ଅଙ୍ଗ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ସେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ। ଏହା ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଲେ ଯନ୍ତ୍ରଟି ଅଚଳ ହୋଇପଡ଼େ। ଯନ୍ତ୍ରରେ ଥିବା 'ସଂଗ୍ରାହକ' ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକ ସଂଗୃହୀତ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ। ବସ୍ତୁର ନିକଟରେ ଯେଉଁ କାଚଟି ଥାଏ, ତାହାକୁ ବସ୍ତୁବୀକ୍ଷ (ଚଶମେ-ତଲ) କୁହାଯାଏ। ବସ୍ତୁ ଦେହରୁ ଯେଉଁ ଆଲୋକ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହୁଏ, ତାହା ଏହି କାଚ (ବସ୍ତୁବୀକ୍ଷ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରିବା ପରେ ନେତ୍ରବୀକ୍ଷ (ଚିତ୍ରରେ-ନେ) ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ବୃହଦାକାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଚିତ୍ରରେ କ ଖ ବସ୍ତୁ ଓ କ'ଖ' ଏହାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ।

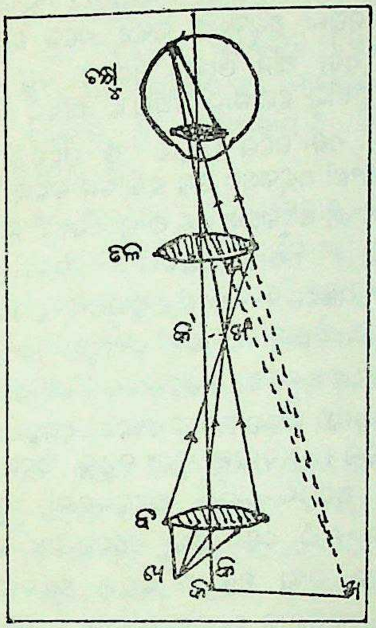

(ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ)

'ନେତ୍ରବୀକ୍ଷ' ଏହି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ 'କ' 'ଖ' କୁ ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ପରି ଆହୁରି ବଡ଼ କରିଦେଇଥାଏ । ତେଣୁ 'କ' 'ଖ' ପ୍ରତିବିମ୍ବଟି ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ଜଟିଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଏହିପରି ଭାବରେ ଦୁଇସ୍ତରରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିବାରୁ ବହୁତ ବଡ଼ ଆକାରରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଯେପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବ୍ୟବହାର ନ କଲେ ଆଦୌ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏଠାରେ ଜଟିଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କଥା ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉ । ଆମେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେଲେ, ସେହି ବସ୍ତୁଟିକୁ ଖଣ୍ଡିଏ କାଚ ଉପରେ ବସ୍ତୁବୀକ୍ଷ ତଳେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ କାଚଖଣ୍ଡ ଉପରେ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଆମେ ରଖିଥିବା, ସେହି କାଚ ଖଣ୍ଡକୁ ଦୁଇଟି ଚିପୁଆଣି ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଧାତୁ ପଟା ଉପରେ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ଫଳରେ ଦୁଇଟି ଯାକ ଚିପୁଆଣି କାଚଖଣ୍ଡକୁ ଆଣ୍ଟି ରଖେ । ସେ ଆଉ ସହଜରେ ଏପଟ ସେପଟ ବା ହୁଗୁଳା ହୁଏ ନାହିଁ । ଧାତୁ ପଟାର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ଛିଦ୍ର ଥାଏ । ସେହି ଛିଦ୍ର ସିଧାରେ ବସ୍ତୁଟିକୁ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । କାରଣ ବସ୍ତୁଟି ଛିଦ୍ର ସିଧାରେ ରହିଲେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିହୁଏ । ବସ୍ତୁଟିକୁ ଭଲଭାବରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବସ୍ତୁବୀକ୍ଷ ଓ ନେତ୍ରବୀକ୍ଷ ଯେଉଁ ଧାତୁ ନିର୍ମିତ ନଳୀରେ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥାଏ, ସେହି ନଳୀଟିକୁ ପେଚ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉପର ତଳ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ବସ୍ତୁଟି ଭଲଭାବେ ଦେଖାଗଲେ ଏହାକୁ ଅଧିକ ଭଲଭାବେ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ଥିବା 'ସଂଗ୍ରାହକ'କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ଘୁରାଇବାକୁ ହୁଏ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଓ ଗବେଷଣାରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଏକାନ୍ତ ବେଶୀ । ଏହା ଖାଲି ଯେ ଜୀବ ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷଣାରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ, ତା ନୁହେଁ । ଏହା ପ୍ରାଣୀ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ବିଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ, ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନ, ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ, ଭୂତତ୍ତ୍ୱ ବିଜ୍ଞାନ ଆଦି ବିଜ୍ଞାନର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖାରେ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏତେ ଅଧିକ ଯେ, ଏହା ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶେଷ ଡିଗ୍ରୀ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଶ୍ରେଣୀରେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ପୃଥିବୀରେ କେତୋଟି ଧନୀ ଦେଶକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଅନ୍ୟ ବହୁ ଦେଶରେ ସ୍କୁଲ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଆଶାଜନକ ଭାବରେ କରାଯାଇ ପାରି ନାହିଁ । ତାହାର ମୂଳରେ ରହିଛି ଏହାର ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟତା । ଇଂଲଣ୍ଡ, ଆମେରିକା, ରୁଷିଆ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ବହୁ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍କୁଲର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ସୁବିଧା ଦେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଜୀବବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ୁଥିବା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ପଢ଼ୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ ନ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ପଢ଼ାର ସାର୍ଥକତା ଆସେ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନ ଏକ ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟାଭଳି ରହିଯାଏ । ଏହି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅସୁବିଧାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ସ୍କୁଲଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କଲେଜ ସ୍ତରର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ସୁବିଧା ଦେବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଅବଶ୍ୟ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ସାଧାରଣ ଛାତ୍ରୋପଯୋଗୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ମୂଲ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ ପୃଥିବୀର ବହୁଦେଶରେ

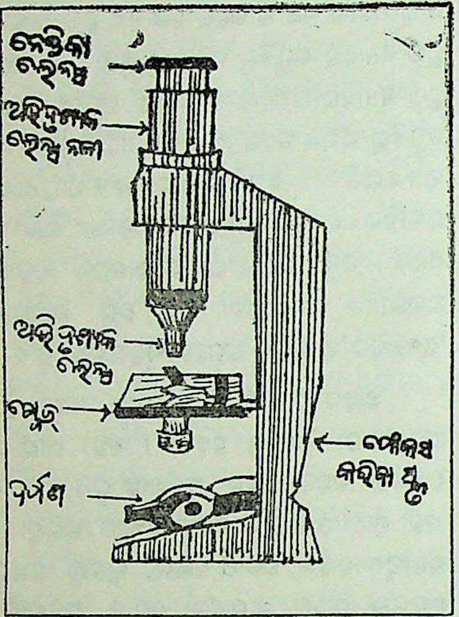

(ଏକ ବହୁଅଂଶୀ ଶସ୍ତା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର)

ସ୍କୁଲପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲାଭଳି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଯୋଗାଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । ଫଳରେ ବିଜ୍ଞାନଶିକ୍ଷା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଉଛି । ଏହି ଅସୁବିଧାକୁ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ଆମ ଦେଶରେ ଶସ୍ତା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଛି ।

ତେଣୁ ଆମ ଦେଶରେ ତିଆରି ହେଲା ଖୁବ୍ ଶସ୍ତା ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଏଥିରେ ଲେନ୍ସର ବ୍ୟବହାର ପୁରାପୁରି ଉଠାଇ ଦେଇ ଲେନ୍ସ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟବହାର କରାଗଲା କାଚ ଗୁଟିକା । ଯାହାକୁ କି ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ ଗ୍ଲାସ ବ୍ଲାଡ (*Glass blad*) । ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଉନଥିବା ବହୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥ ଦେଖି ହେଲା । ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା । ଯେ କୌଣସି ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ପକ୍ଷରେ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ସାପେକ୍ଷ ନୁହେଁ । ଏହାର ଉଦ୍ଭାବକ ହେଉଛନ୍ତି ଅହମଦାବାଦ ସହରସ୍ଥ ବିକ୍ରମ ସାରାଭାଇ କମ୍ୟୁନିଟି ବିଜ୍ଞାନ କେନ୍ଦ୍ରର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏମ୍.ଏସ୍. ପ୍ରହ୍ଲାଦରାଓ । ଏହି ସରଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଟି ଏତେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହେଲା ଯେ ଏହା ଆମ ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ବହୁ ରାଜ୍ୟର ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିଲା ।

ଏହା ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ରାଓ ଗବେଷଣା କରି ଶସ୍ତା ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ । ସାଧାରଣ ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ବହୁ କମ୍ ପଡ଼ିଲା । ଏହାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ କ୍ଷମତା ଥିଲା ୧୫୦ରୁ ୩୫୦ ମଧ୍ୟରେ । ଏଥିରେ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ କାଚ ଗୁଟିକା ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଇଥିଲା । ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି, ଏଥିରେ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କରାଗଲା । ତାହାଛଡ଼ା ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା ପାଇଁ ଅବତଳ ଦର୍ପଣ, ଆଲୋକନଳୀ, ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ରଖିବା ପାଇଁ ଷ୍ଟେଜ ଆଦି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ରଖାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ବ୍ୟୟ ସାପେକ୍ଷ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ନଳୀ ସହିତ ଲାଗି ନ ଥାଏ । ତା' ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଯନ୍ତ୍ର ନାହିଁ । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଲେନସ ଲାଗିଥିବା ନଳୀ ଅଲଗା ଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ନଳୀ ଦରକାର, ସେତେବେଳେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରୁ ଗୋଟିଏ ନଳୀ ବାହାର କରି ଥାଉ ଏକନଳୀ ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ଲଗାଇ ଏହାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବଢ଼ାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭଳି ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ଓ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ଲାଗିଥିବା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ନଳୀ ଉପର ତଳ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଫୋକସ କରେ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଜଟିଳତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁ ରହିଥିବା ଷ୍ଟେଜକୁ ଉପର ତଳ କରାଯାଇ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଫୋକସ କରାଯାଏ, ଏଥିରେ ଠିକ ସେହିପରି । ସାଧାରଣ ଯନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ନଳୀକୁ ଉପର ତଳ କରି ଫୋକସ କଲାବେଳେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁଥିବା ସ୍ଲାଇଡ଼୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅସାବଧାନତା ବଶତଃ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ, ସେହି ଅସୁବିଧା ଏହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ଆଲୋକନଳୀ ଓ ତା'ର ଏକ ଠିପି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହା ଆଲୋକ ପରିମାଣକୁ କମ୍ ବେଶୀ କରିପାରେ, ଫଳରେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁ ମନ-ମୁତାବକ କମ୍ ବା ବେଶୀ ଆଲୋକିତ ହୋଇପାରେ । ଏଥିପାଇଁ ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଲେନ୍ସ ଓ ଡାଏଫାଗ୍ରାମ୍‌ର ଆବଶ୍ୟକତା ଉଠାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାପାଇଁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଆଲୋକ ଆସୁଥିବା ଝରକା ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଟେବୁଲ ଉପରେ ଏହାକୁ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ । ପ୍ରଥମେ କମ୍ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ନଳୀକୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣରେ ପୁରାଇ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସକୁ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ଦର୍ପଣକୁ ଏପଟ ସେପଟ କରି ଓ ଆଲୋକନଳୀ ଠିପିକୁ ଏପଟ ସେପଟ କରି ଯେମିତି ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଆଲୋକ ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ପଡ଼ିବ ସେଥିପ୍ରତି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯଦି ଏକ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବତି ଆଲୋକ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ, ତେବେ ଏହା କେଉଁ ଦୂରତାରେ ରହିଲେ ଆଶାଜନକ ଆଲୋକ ଆସିବ, ତାହା ଭଲ କରି ଦେଖାଯାଏ । ତତ୍ପରେ ଷ୍ଟାଣ୍ଡ ଦେହରେ ଲଗିଥିବା ସ୍କ୍ରୁକୁ ମୋଡି ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁ ଥିବା ଷ୍ଟେଜକୁ ଉପରତଳ କରାଯାଏ, ଯେପରିକି ଏହା ଠିକ ଭାବରେ ଫୋକସିତ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ସ୍ଲାଇଡ୍‌ରେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ଷ୍ଟେଜ ଉପରେ ରଖାଯାଏ, ଷ୍ଟେଜକୁ ଉପରତଳ କରି ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ଫୋକସ କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ଅଧିକ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ହେଲେ ନଳୀଟିକୁ ବାହାର କରିଦେଇ ଅଧିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ନଳୀ ପୁରାଯାଏ । ସେଥିସହିତ ନେତ୍ରିକା ଲେନସକୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଲଗାଯାଏ, ତତ୍ପରେ ଷ୍ଟେଜକୁ ଉପରତଳ କରି ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁକୁ ଫୋକସ କରାଯାଏ ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଆଲୋକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଏକତମ । ଆଲୋକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଦୁଇପ୍ରକାରର । ଯଥା–ସରଳ ଓ ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଏହି ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ପୁଣି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର, ଯଥା ମନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ମନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଆଖିରେ ଦେଖିବାକୁ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ଆଖି ବନ୍ଦକରି ଅନ୍ୟ ଆଖିରେ ନେତ୍ରିକାଲେନସ ଦେଇ ଦେଖିବାକୁ ପଡେ । ମନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ଓ ଗୋଟିଏ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ନଳୀରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଲେନସ ଲଗିଥାଏ ।

କିନ୍ତୁ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ପଡେ ନାହିଁ । ଦୁଇଆଖିରେ ଦୁଇଟିଯାକ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସକୁ ଅନାଇଲେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ବସ୍ତୁଟି ଅତି ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଦିଶେ । ଗୋଟିଏ ଆଖି ବନ୍ଦକରି ରହିବାର ଅସୁବିଧା ଏଥିରେ ନାହିଁ । ଏହି ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ପୁଣି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର । ଉଭୟଟିରେ ଦୁଇଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମଟିରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସ ଦ୍ୱାରା ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ବସ୍ତୁର ପ୍ରତିଫଳିତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି, ଏକ ପ୍ରିଜମ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଦୁଇଟିଯାକ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସଠାକୁ ଯାଏ । ଫଳରେ ନେତ୍ରିକା-ଲେନ୍ସ ଦେଇ ଅନାଇଲେ ସେହି ବସ୍ତୁଟି ଏକ ଭାବରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଆଖିକୁ ସମାନ ଦିଶେ । ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ, ଯଦିଚ ଏଥିରେ ଦୁଇଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହୃତହୁଏ । ଏହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଦ୍ୱିନେତ୍ରୀ ମନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସ ଓ ଦୁଇଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ପ୍ରକୃତ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ନଳୀ ସହିତ ଲଗିକରି ଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସ ଲଗିଥାଏ । କୌଣସି କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁଟି ଉପରେ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଫୋକସ କରାଯାଏ । ଆମ ଦୁଇଟିଯାକ ଆଖିରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ, ସେହି ବ୍ୟବଧାନ ଏହି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ଓ ନଳୀ ଭିତରେ ରଖାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ନଳୀରେ ଲଗିଥିବା ନେତ୍ରିକା ଓ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ପରସ୍ପର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏକ ପ୍ରକାରର ଓ ଭଲଭାବରେ ମେଳଯୁକ୍ତ । ଦୁଇଟିଯାକ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍‌ସରେ ଅନାଇଲେ ବସ୍ତୁଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଦୁଇଟି ଯାକ ଚକ୍ଷୁରେ ପୁଣି ଚକ୍ଷୁର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଥିବା ଅକ୍ଷି ପଟରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ବସ୍ତୁର ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଚ୍ଛବିର ଧାରଣା ହୁଏ ।

ଆମେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଦେଖିପାରୁ କିପରି ? ଆମର ଦୁଇଟି ଆଖିଥିବାରୁ ଆମେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଅନାଇଲେ ପଦାର୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ପାର୍ଶ୍ୱର ଚିତ୍ର ଅଲଗା ଅଲଗା ଭାବରେ ଦୁଇ ଆଖି ଦେଇ ଚକ୍ଷୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରସ୍ଥ ଅକ୍ଷିପଟ ଉପରେ ପଡ଼ି ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ନାୟୁ ଦେଇ ମସ୍ତିଷ୍କର ଦୃଷ୍ଟି କେନ୍ଦ୍ରରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୁଏ । ଫଳରେ ଆମେ ଧାରଣା ପାଉଁ ଯେ ଏହା ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଆଖି ଅଛି, ଅନ୍ୟ ଆଖିଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି, ସେମାନେ ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଦେଖିଲେ ହେଁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କାରଣ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ପ୍ରତିଚ୍ଛବିର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ନାହିଁ । ଆମେ ଦୁଇଟି ଆଖି ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେମିତି ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥର ଧାରଣା ପାଉଁ, ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ପଦାର୍ଥର ଅଲଗା ଅଲଗା ପାର୍ଶ୍ୱରୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ, ଅଲଗା ଅଲଗା ନଳୀ ଓ ଅଲଗା ଅଲଗା ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ଦେଇ ଅକ୍ଷିପଟରେ ପହଞ୍ଚେ ଓ ସେଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ନାୟୁ ଦେଇ ମସ୍ତିଷ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକେନ୍ଦ୍ରରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥର ସୂଚନା ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଥମ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ତ୍ରିପରିସରଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥର ସେଭଳି ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଏକ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଅଛି, ଯେଉଁଥିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣିକାର ଗତିଶୀଳ ଅବସ୍ଥା ଭଲ ଭାବରେ ଦେଖିହୁଏ । ଏହି ଗତିଶୀଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ବ୍ରାଉନ୍‌-ଆନ ଗତି କୁହାଯାଏ । କୌଣସି ଏକ ତରଳ ପଦାର୍ଥରେ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣିକା କିଭଳି ମନକୁ ମନ ଗତିଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି, କେଉଁ କଣିକାଟି ଉପରକୁ ଯାଇ କିଭଳି ଭାବରେ ତଳକୁ ଆସେ ତାହା ଭଲଭାବରେ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏହି ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଏହାର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ସମାନ । କେବଳ ତଫାତ୍ ହେଉଛି କେତେକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ବ୍ରାଉନ୍‌ଆନ ଗତିକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର ।

ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଭଳି ଗୋଟିଏ ନଳୀ ଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ନଳୀଟି ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନଳୀଭଳି ସେତେ ଲମ୍ବ ନୁହେଁ । ଏହି ନଳୀର ଦୁଇମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ଲେନସ ଲଗିଥାଏ । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ଓ ଅନ୍ୟଟି ନେତ୍ରିକା ଲେନସ । ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ନଳୀର ତଳେ ଥାଏ ଓ ଦେଖୁଥିବା ବସ୍ତୁର ଠିକ ଉପରକୁ ଥାଏ । ନେତ୍ରିକା ଲେନସଟି ନଳୀର ଅପର ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଏ, ଏହି ନେତ୍ରିକା ଲେନସ ପାଖରେ ଆଖିକୁ ଲଗାଇ ବସ୍ତୁଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ହୁଏ ।

ଏହି ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଥିବା ଅଭି-ଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସର କାମ ହେଉଛି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁକୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରି ଏହାର ଏକ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିଛବି ଏହାର ଫୋକେଲ ବିନ୍ଦୁଠାରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବା, ତତ୍ପରେ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍‌ସ ଏହି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିଛବିକୁ ଆହୁରି ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରି ବଡ଼ କରି ଦେଖାଏ । ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନସ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାର ଆକାର, ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭଳି ବଡ ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଏହାର ପରିବର୍ଦ୍ଧନ ଶକ୍ତି ଯେତେ ବେଶି ହେବ ସେତେ ଭଲ । ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସର ଫୋକେଲ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଯେତେ କମ୍ ହେବ, ଲେନ୍‌ସର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେତେ ବେଶୀ ହେବ, ତେବେ ଲେନ୍‌ସର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଅପରିମିତ ଭାବରେ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଆମେ ଲେନ୍‌ସର ଫୋକେଲ ଦୈର୍ଘ୍ୟକୁ ମନଇଚ୍ଛା କମାଇଦେଇ ପାରିବା ନାହିଁ, କାରଣ ତାହା କଲେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ତାହା ବଙ୍କେଇଯିବ ଓ ବିକଟାଳ ଦିଶିବ । ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନଳୀ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ଓଲଟା ହୋଇଥାଏ । ଏହା ପୁଣି ଯେତେବେଳେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

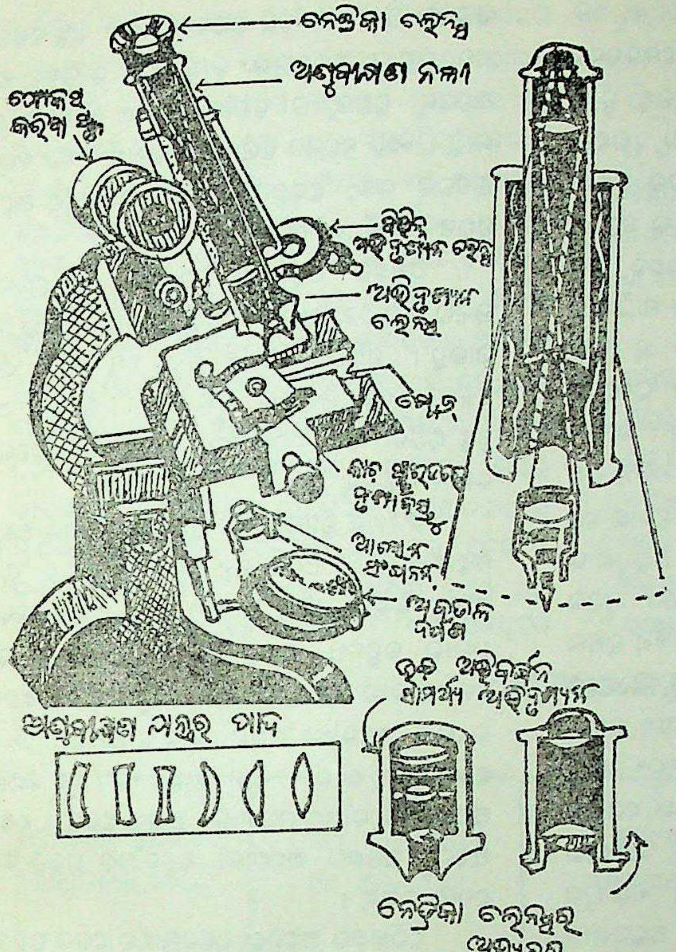

(ଏକ ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ)

ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ଦ୍ୱାରା ପୁଣି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ, ଏହା ପୁଣି ଓଲଟି ଯାଇ ସିଧା ଦିଶେ ।

ବହୁ ଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଦୁଇଟିଯାକ ଉତ୍ତଲ ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଲେନ୍ସ ଏଭଳି ଭାବରେ ଏକନଳୀର ଦୁଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଯାଇଥିଲା, ଯେମିତିକି ଦୁଇଟିଯାକର କେନ୍ଦ୍ର ଗୋଟିଏ ସରଳ ରେଖାରେ ରହିବ । ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସର ଫୋକେଲ ଦୈର୍ଘ୍ୟ କମ ହେବ ଓ ଦ୍ୱାରକ ମଧ୍ୟ କମ ହେବା ଉଚିତ୍ । ନଳୀର ଉପର ମୁଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ରହିବ ତାହାର ଫୋକେଲ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ମଧ୍ୟ କମ ହେବ କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରକ ବେଶି ହେବ ।

ଆଧୁନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଓ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲେନ୍ସ ନ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଯୁଗ୍ମ ଲେନ୍ସ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି । ଗୋଟି ଗୋଟିକିଆ ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପ୍ରତିସରଣ ବେଳେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ସେ ଅସୁବିଧା ଦୁଇଟି ହେଲା ଘନବୃତ୍ତୀୟ ବିପଥନ ଓ ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ । ଏହି ଅସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ହୋଇଥାଏ (ଦେଖନ୍ତୁ–ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର) । ଘନବୃତ୍ତୀୟ ବିପଥନ ଫଳରେ ଅଣୁ-ବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦିଶୁଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶେ । ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ ଫଳରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦିଶୁଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନାନାପ୍ରକାର ଅପ୍ରାକୃତିକ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶେ ।

ଯେତେବେଳେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଏକ ବଡ଼ ଲେନ୍ସ ଦେଇ ଆସେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ରଶ୍ମି ଲେନ୍ସର କେନ୍ଦ୍ର ଦେଇ ଆସେ ତାହା ଅଧିକ ପ୍ରତିସରିତ ହୁଏ ଓ ଯାହା ଲେନ୍ସର ଧାର ଦେଇ ଆସେ, ତାହା କମ ପ୍ରତିସରିତ ହୁଏ, କାରଣ ଲେନ୍ସ ମଝିରେ ଅଧିକ ମୋଟ, ଧାର ଆଡ଼କୁ କମ ମୋଟ । ଏହା ଫଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ବଙ୍କା ଓ ବକ୍ରାକାର ଦିଶେ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଘନବୃତ୍ତୀୟ ବିପଥନ (*Spherical aberration*) । ଏହି ବିପଥନକୁ ଦୂର କରିବା ଲେନସର କେନ୍ଦ୍ର ଅଂଶକୁ ମାତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ।

ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ(*Chromatic aberration*)ର କାରଣ ହେଉଛି ଏକ ଉତ୍ତଳ ଲେନ୍ସ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଛୋଟ ଛୋଟ ପ୍ରିଜମର ସମଷ୍ଟି ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଆଲୋକରଶ୍ମି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିଜମ ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତିକରେ, ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ତରଙ୍ଗ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ବିଚ୍ଛୁରିତ ହୁଏ । ପ୍ରିଜ୍‌ମରେ ଯାହା ହୁଏ, ତାହା ଏହି ଲେନ୍‌ସରେ ହେବାରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଲେନ୍‌ସ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହେଲାଭଳି ଦିଶେ, ଏହାହିଁ ହେଉଛି ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ । ଏହାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଅବର୍ଣ୍ଣିକ ଲେନ୍‌ସ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ୧୭୫୮ ଖ୍ରୀ.ରେ ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରେଜ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜନ ଡୋଲଣ୍ଡ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଉପାୟ ବାହାର କଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଉପାୟକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ ଇଂରେଜ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚେଷ୍ଟର ମୁରହଲ ୧୭୩୦ ଖ୍ରୀ. ରେ । କ୍ରାଉନ ଓ ଫ୍ଲିଣ୍ଟକାଚରୁ ତିଆରି ଦୁଇଟି ଲେନ୍‌ସକୁ ଏକତ୍ର କରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ ହୁଏନି ବୋଲି ସେ ପ୍ରଥମେ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ସେ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସକୁ ଖଣ୍ଡିଏ କାଚରୁ ତିଆରି ନକରି ଏକ ଯୁଗଳ ଲେନ୍‌ସ ନେଲେ । ସେହି ଦୁଇଟି ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତଳ ଲେନ୍‌ସ ଓ ଏହା କ୍ରାଉନ କାଚରୁ ତିଆରି । ତତ୍ପରେ ସେ ଫ୍ଲିଣ୍ଟକାଚରୁ ଏକ ଅବତଳ ଲେନ୍‌ସ ତିଆରି କଲେ, ଯାହାର ଗୋଟିଏ ପାଖ ସମତଳ ଓ ଅନ୍ୟ ପାଖଟି ଅବତଳ, ଏ ଦୁଇଟିଯାକ ଲେନ୍‌ସ ଏଭଳି ଯେ ସେ ଦୁଇଟିକୁ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଲାଗିଯାଇ ଗୋଟିଏ ଲେନ୍‌ସ ଭଳି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଯୁଗ୍ମ ଲେନ୍‌ସର ସମତଳ ଅଂଶକୁ ତଳକୁ ରଖି ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ ରୂପରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ତଳ ଅଂଶରେ ଲଗାଯାଏ । ଏଭଳି କରିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଆଉ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ ହେଲାଭଳି ଦିଶେ ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଅବର୍ଣ୍ଣିକ ଲେନ୍‌ସ (*achromatic lens*) । ଏହି ଅବର୍ଣ୍ଣିକ ଲେନ୍‌ସ ବ୍ୟବହାର ଫଳରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଆଉ ବର୍ଣ୍ଣିକ ବିପଥନ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଆହୁରି ପରେ ଏଥି ସହିତ ତୃତୀୟ ଲେନ୍‌ସ ଯୋଗକଲେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଆହୁରି ଉନ୍ନତ ହୁଏ ଓ ଏହି ତୃତୀୟ ଲେନ୍‌ସଟି ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର କାଚରୁ ତିଆରି ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଉନ୍ନତି ବ୍ୟତୀତ ଆଜିକାଲି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଲେନ୍‌ସରେ ଏକପ୍ରକାର ପାତଳ ପ୍ରଲେପ ଦିଆଯାଉଛି, ଯାହାଫଳରେ ଅଧିକ ଆଲୋକ ଲେନ୍‌ସ ଭିତରକୁ ଯିବା ଫଳରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି । ଏହି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ ଦ୍ୱାରା ଲେନ୍‌ସ ପୃଷ୍ଠରୁ ଅଧିକ ଆଲୋକ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଅଯଥା ବାହାରି ଯାଉ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରଲେପ ଯୋଗୁଁ ଆଜିକାଲି ଲେନ୍‌ସଗୁଡ଼ିକ ଉପରକୁ ନୀଳ, ଲୋହିତ ବା ବାଦାମୀ ବର୍ଣ୍ଣର ଆଲୋକ ପ୍ରତିଫଳନ କରିବା ଦେଖାଯାଏ ।

ଆଧୁନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଏହି ଲେନ୍‌ସର ଉନ୍ନତି ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଢେର ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତିବିମ୍ବ କିଭଳି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶିବ, ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଏହି ଉନ୍ନତିର ମୂଳ ଲକ୍ଷଣ । ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶିବା ପାଇଁ ଦେଖୁଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ଅଧିକ ଆଲୋକିତ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ଜର୍ମାନୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜେନା ସହରର ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ନେଷ୍ଟ ଆବେ ଓ ଡକ୍ଟର ଅଟୋ ସ୍କଟ୍ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ୧୮୭୩ ଖ୍ରୀ. ଠାରୁ ଗବେଷଣା ଚଳାଇ ବହୁବର୍ଷ ପରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଏକ ଉନ୍ନତ ଧରଣର କାଚ (ଯାହାକୁ କହନ୍ତି ଫ୍ଲୋରକାଚ) ଆବିଷ୍କୃତ କଲେ । ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଲେନ୍‌ସ ତିଆରି ପାଇଁ ଏହା ହେଲା ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କାଚ । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଧୁନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରମାନ ତିଆରି ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ଆବେଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଜନକ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆବେଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଜେନା ସହରରେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ କମ୍ପାନୀ ଗଢ଼ିଉଠିଲା, ଯାହା ଏହି ଲେନ୍‌ସ ତିଆରି ପାଇଁ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କଲା । ଏହି କମ୍ପାନୀର ନାମ ଜାଇସ୍ ଏଣ୍ଡ କମ୍ପାନୀ । ଏହି କମ୍ପାନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ବିଖ୍ୟାତ ଶିଳ୍ପପତି ଓ ଇଂଜିନିଅର କାର୍ଲ ଜାଇସ୍ । କାର୍ଲ ଜାଇସ୍ ପ୍ରଥମରୁ ଆଲୋକୀୟ କାଚ ତିଆରିରେ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ତିଆରି ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଓ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସେ ଯୁଗରେ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ୧୮୪୬ ଖ୍ରୀ. ରେ କାର୍ଲ ଜାଇସ୍ ଜେନା ସହରରେ କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସମୟରେ ଆରନେଷ୍ଟ ଆବେ ଥିଲେ ଜେନା ସହରସ୍ଥ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ । କାର୍ଲ ଜାଇସ ସର୍ବଦା ଆବେଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେଉଥିଲେ ନିଜ ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା ବଜାୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଦେଖିବା ପାଇଁ । ସେତେବେଳେ ଆବେ ଓ ସ୍କଟ ଯେଉଁ ନୂଆ ଆଲୋକୀୟ କାଚ ତିଆରି କଲେ, ସେହି କାଚକୁ ବ୍ୟବହାର କରି କାର୍ଲ ଜାଇସ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଆଦି ତିଆରି କଲେ । ଏହା ଖୁବ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ହେବାରୁ କାର୍ଲ ଜାଇସ୍ ଆବେଙ୍କୁ ନିଜ କମ୍ପାନୀର ଏକ ଅଂଶୀଦାର କରିଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆବେଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ସୁବିଖ୍ୟାତ କାଚ ତିଆରି ଇଂଜିନିଅର ଅଟୋ ସ୍କଟ ଏହା ସହିତ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଅଟୋ ସ୍କଟ ପ୍ରାୟ ଶହେ ପ୍ରକାର ଆଲୋକୀୟ କାଚ ତିଆରିର କୌଶଳ ଜାଣିଥିବାରୁ ଆବେଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି, ସ୍କଟଙ୍କ କାଚ ତିଆରି କୌଶଳ ଓ କାର୍ଲ ଜାଇସଙ୍କ କାରଖାନା ସୁବିଧା ଏହି ତିନିମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଯୋଗସୂତ୍ର ଆଣିଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଗୁଣ ବହୁଗୁଣ ବଢ଼ିଗଲା । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥିବୀର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଜନ୍ମ ନେଲା । କାର୍ଲ ଜାଇସ୍ ୧୮୮୮ ଖ୍ରୀ:ରେ ମରିଯିବା ପରେ ଏହି କମ୍ପାନୀର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ ହେଲେ ଆବେ । ଏହି ସମୟରେ ଅଧିଲେ ତ ନିମଜ୍ଜନ ଲେନ୍ସ ଉଦ୍ଭାବିତ ହେଲା । ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଓଲନ୍ଦାଜ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଫ୍ରିଜ ଜୋରନିକେ ଯେଉଁ ଫେଜ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ, ତାହା ଏହି କମ୍ପାନୀ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି କରାଯାଇ ବିକ୍ରି ପାଇଁ ୧୯୩୫ ଖ୍ରୀ: ରେ ବଜାରକୁ ପଠାଗଲା ।

ଏତଦ୍ ଭିନ୍ନ ଏହିପରି ବହୁ ପ୍ରକାରର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରମାନ ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଛି, ଯଥା :- ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ରାସାୟନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ଟେଲିଭିଜନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ଧ୍ରୁବୀଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ଫେଜ୍ ବୈଷମ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର, ପକେଟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ନିମ୍ନରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ ତାଲିକା ଦିଆଗଲା ।

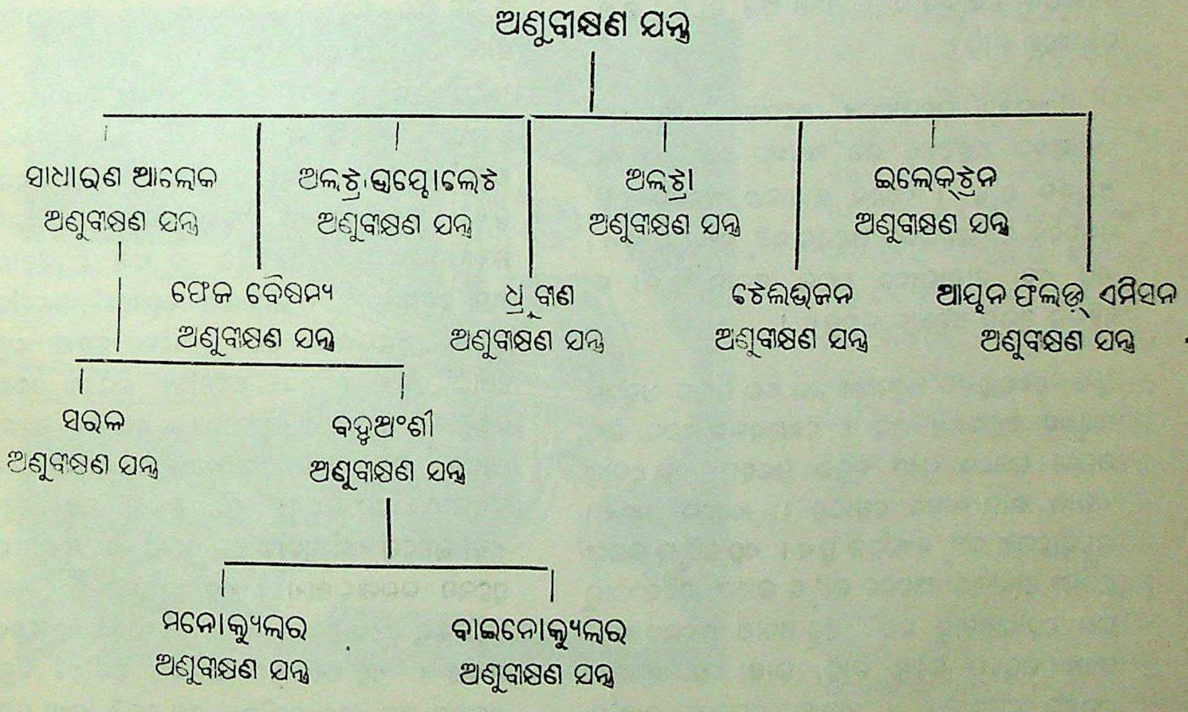

ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅଧିକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଓ ସାଧାରଣ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୃଶ୍ୟ ନଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ଏଥିରେ ଦେଖିହୁଏ । ଏଥିରେ କାଚ ତିଆରି ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ୍ ରଶ୍ମିର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଢେର କମ ହୋଇଥିବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କ୍ଷୁଦ୍ରତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଂଶ ଏଥିରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଘନ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଘନ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଦେଖୁଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁ ଉପରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ରଶ୍ମି ପକାଯାଏ । ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ରଶ୍ମି ଆଖିକୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ଥିବାରୁ ଦେଖୁଥିବା ବସ୍ତୁଟି ମଧ୍ୟ ଘନ ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଖିକୁ ଦିଶେ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁ ଉପରେ ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ୍ ରଶ୍ମି ପଡ଼ି ଏହା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସ ଦେଇ ଯାଇ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ ଏହା ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍ସ ଦ୍ୱାରା ଆହୁରି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଦେଖିବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସେ । ଏଥିରେ କାଚ ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହାର କରା ନ ଯିବାର କାରଣ ହେଲା କାଚ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ରଶ୍ମି ଗଲେ ଏହା କାଚ ଦ୍ୱାରା ପୁରାପୁରି ବିଶୋଷିତ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ଆଉ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭଳି ରାସାୟନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନରେ ଏକ ଅଭିନବ ସୃଷ୍ଟି । ଏଥିରେ ସାଧାରଣ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପରିବର୍ତ୍ତେ ପୋଲାରାଇଜଡ୍ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏଣୁ ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦାନା ବା ସ୍ଫଟିକର ପ୍ରକୃତ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିହୁଏ ।

ଟେଲିଭିଜନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଅତି ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଆଧୁନିକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଟେଲିଭିଜନ ପରଦା ଭଳି ପରଦା ଉପରେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଏପରି ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଅଲଟ୍ରା ଭାୟୋଲେଟ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହି ରଶ୍ମିର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ସାଧାରଣ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟଠାରୁ କମ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ପଦାର୍ଥ ଆଲୋକ ଅଣୁ-ବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦିଶନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏହାର ଲେନ୍ସ କ୍ୱାର୍ଟଜ୍ ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ।

ଧ୍ରୁବୀଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତର ପରୀକ୍ଷକ ବା ପେଟ୍ରୋଗ୍ରାଫିକ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ସାଧାରଣତଃ ଭୂତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଓ ଖଣିଜ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହୃତ । ଜୀବବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବି ଏହାକୁ ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ସାଧାରଣ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ନ ହୋଇ ଧ୍ରୁବୀକୃତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହି ଧ୍ରୁବୀକୃତ ଆଲୋକର ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ଏହି ସାଧାରଣ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିରୁ । ଏହି ଧ୍ରୁବୀକୃତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପକାଇ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଦେଖିଲେ ନାନା ନୂଆ ନୂଆ ବିଷୟ ଦେଖି ହୁଏ, ଯାହା ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁକୁ ରଞ୍ଜିତ ନ କରାଇ ବେଶ୍ ଭଲ ଭାବରେ ଦେଖିହୁଏ । ଭୂତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଖଣିଜ ବିଜ୍ଞାନରେ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତର ଓ ଖଣିଜର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଧାତୁ ପ୍ରସ୍ତର, ଖଣିଜ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ପ୍ରସ୍ତରର ଗଠନ, ସ୍ଫଟିକାକାର ଓ ରୂପ ଆଦି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାରେ ଏହି ଜାତୀୟ ଅଣୁ-ବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଅବଦାନ ବିଶେଷ ।

ଫେଜ୍ ବୈଷମ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଜୀବବିଜ୍ଞାନ ଓ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନରେ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଆଦର୍ଶ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ବସ୍ତୁକୁ ରଙ୍ଗ ନକରି ଏଥିରେ ଦେଖି ହୁଏ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଜୀବନ୍ତ କୋଷର ଅଭ୍ୟନ୍ତର, ଜୀବାଣୁର ଶରୀରାଭ୍ୟନ୍ତର, ଟିସୁର ରୂପ ଆଦି ଦେଖିବାରେ ଏହା ବେଶ୍ ସୁଦକ୍ଷ । ସାଧାରଣ ବହୁଅଂଶୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍ସଠାରେ ଫେଜ୍ ପ୍ଲେଟ ଥୋଇ ଫେଜ ବୈଷମ୍ୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ କରିହୁଏ । ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ଫୋକସ୍ ସମତଳ ଠାରେ ବଳୟାକାର ଡାଏଫ୍ରାଗ୍ରାମ ଥୋଇ ଏହା କରାଯାଏ । ଫେଜ ପ୍ଲେଟ ଏକ କାଚରୁ ତିଆରି ପ୍ଲେଟ. ଏହା ଉପରେ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱଚ୍ଛ ପଦାର୍ଥ ବଳୟାକାରରେ ପ୍ରଲେପ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସ୍ୱଚ୍ଛ ପଦାର୍ଥଟି କାଚର ଆଲୋକୀୟ ପଥର ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବଢାଇ ଦେଇ-ପାରେ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ବିବର୍ତ୍ତନ ରୂପ ଏତେ ବଢ଼ିଯାଏ ଯେ ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଘନତା ବୃଦ୍ଧି ନ ପାଇ ଆଲୋକପଥ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ସେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବସ୍ତୁକୁ ସହଜରେ ଦେଖିହୁଏ । ବିଜ୍ଞାନର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ଏହି ଧରଣର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଖୁବ୍ ଅଧିକ ।

ପକେଟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଏପରି ଏକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଯାହାକୁକି ପକେଟରେ ସହଜରେ ବହନ କରିହେବ । ଏହାର ଲମ୍ବ ୪ ଇଞ୍ଚ ଓ ଓସାର ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ଏବଂ ଉଚ୍ଚତା ଅଢ଼େଇ ଇଞ୍ଚ । ଏହାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦୁଇହଜାର ଗୁଣ । ଏହାର ନାମ ମେକ୍‌ଆର୍ଥର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଏହାର ଓଜନ ୫୦୦ ଗ୍ରାମ । ଲଣ୍ଡନର ସୁବିଖ୍ୟାତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ରେଙ୍ଗ ଅରଗେନଜେସନ ଏହାକୁ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଧରଣର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଏଥିରେ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ତଳେ ଥାଏ । ଆଲୋକ ସଂଗ୍ରାହକ ମଧ୍ୟ ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ ପାଖରେ ଥାଏ । ଏ ଦୁଇଟି ଯାକ ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଅଚଳ ଭାବରେ ସଂଯୁକ୍ତ । ଯନ୍ତ୍ରର ତଳ ଅଂଶରେ ଏକ ଆଲୋକନଳୀ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁରୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଅଭିଦୃଶ୍ୟକ ଲେନ୍‌ସ ଦେଇ ଦୁଇ ସମକୋଣୀ କୋଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍‌ସ ଠାରେ ପହଞ୍ଚେ । ଫଳରେ ନେତ୍ରିକା ଲେନ୍‌ସ ଠାରେ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖିହୁଏ ।

ବିଜ୍ଞାନର ଦ୍ରୁତ ଅଗ୍ରଗତି ଫଳରେ ଆଧୁନିକ ଏକ ପ୍ରକାର ଜଟିଳ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ ହେଲା । ଯେଉଁଥିରେ କି ବସ୍ତୁର ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର ଗୁଣ ବଡ଼

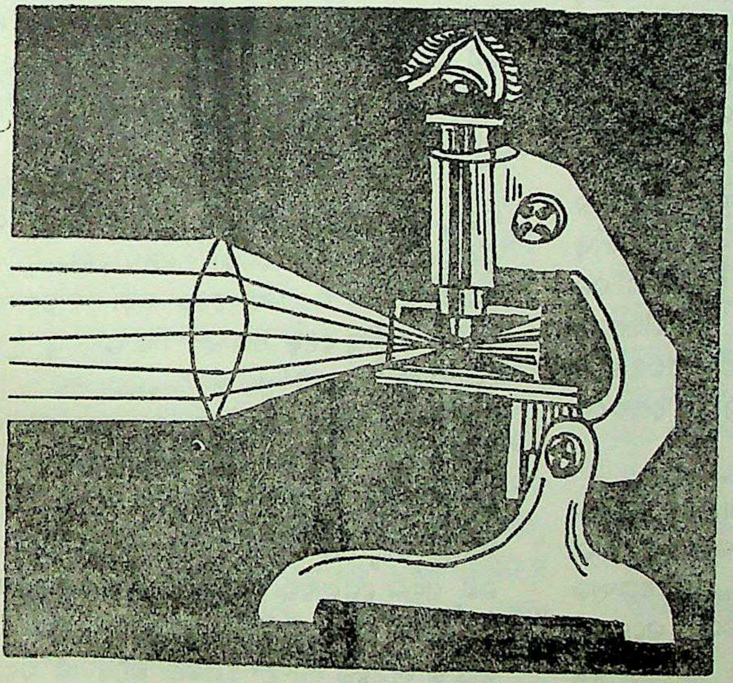

(ଅଲଟ୍ରା ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ୍)

ପ୍ରତିବମ୍ବ ଦେଖି ହୋଇ ପାରିଲା । ଏ ପ୍ରକାର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଅଲଟ୍ରା ।

ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ ବା ଅଧି-ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ସାଧାରଣ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ଏହି ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଯେଉଁ ଖୁବ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥମାନ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଦେଖାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଭଲ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦେଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କଲୟଡୀୟ ପଦାର୍ଥ । ସାଧାରଣ କ୍ଷୁଦ୍ରତର ପଦାର୍ଥ ଯାହା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ, ତାହାର ଆକାର ହେଉଛି ଏକ ମିଲିମିଟରର ହଜାରେ ଭାଗରୁ ଏକଭାଗ । କିନ୍ତୁ କଲୟଡୀୟ ପଦାର୍ଥର ଆକାର ଏକ ମିଲିମିଟରର ଦଶଲକ୍ଷ ଭାଗରୁ ଏକଭାଗଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ । ତେଣୁ ଏତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଯେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲେ ବି ଦେଖାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଦୁଧ, ଦୁଧରେ ଛେନାଜାତୀୟ ପଦାର୍ଥ କଲୟଡୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଏହି କଲଡୀୟ କଣିକା ଏତେ ଛୋଟ ଯେ ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତଳେ ଦେଖିଲେ ଦୁଧର କଲୟଡୀୟ କଣିକାଗୁଡ଼ିକ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦେଖାଯାଏନି । ଖାଲି ଆଖିରେ ଦୁଧ ଯେମିତି ଏକ ଦ୍ରବଣ ଭଳି ଦିଶେ, ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତଳେ ଦେଖିଲେ ଏହା ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଦେଖାଯାଏ । ଦୁଧର କଣିକା ଏତେ ଛୋଟ ହୋଇଥିବାରୁ ପରିସ୍ରବଣ କାଗଜରେ ଦୁଧକୁ ଛାଣିଲେ ଦୁଧର କଣିକା ଛାଣିହୋଇ ପରି-ସ୍ରବଣ କାଗଜରେ ରହିଯାଏନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କିନ୍ତୁ ବର୍ଷାଦିନରେ ନଦୀର ଗୋଳିଆ ପାଣିକୁ ଛାଣିଲେ ପରିସ୍ରବଣ କାଗଜରେ ଜଳର ମଇଳାତକ ରହିଯାଏ । ପରିସ୍ରବଣ କାଗଜ ଦେଇ ପରିଷ୍କୃତ ପାଣି ବାହାରି ଆସେ ସେହି ଗୋଳିଆ ପାଣିକୁ ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ତଳେ ଦେଖିଲେ ଜଳରେ ଭାସୁଥିବା କଣିକାକୁ ବେଶ୍ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଦେଖିହୁଏ । ଏହି ସବୁ କଣିକାର ଆକାର ଏକ ମିଲି ମିଟରର ଦଶଭାଗରୁ ଏକଭାଗଠାରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଣିହୁଏ ଓ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ତଳେ ପରିଷ୍କାର ଦେଖିହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଦୁଧରେ ଥିବା କଣିକା ଆକାରରେ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଣିହୁଏ ନାହିଁକି, ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ରକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏଚ. ସିଡେନଟର୍ଫ, ଆର. ଜିଗମଣ୍ଡି ଓ ରିଚାର୍ଡ ଏଡ୍‌ଲଫ୍ ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଅଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜିଗମଣ୍ଡି ପ୍ରଥମେ ଜେନା ସହରସ୍ଥ ସ୍କଟଙ୍କ ଆଲୋକୀୟକାଚ କାରଖାନରେ ରସାୟନଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ । ସେଠାରେ କାମ କରୁ କରୁ ସୁନାର କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକାର ପ୍ରକୃତି ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ସେ ସୁନାର କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣବ୍ୟତୀତ ବହୁ ବିଭିନ୍ନ ଧାତୁରୁ ନାନା ପ୍ରକାର କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଏହି କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣର ଅନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ ବୋଲି ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ ଓ ଏହି ସବୁ ଗବେଷଣା ଆବିଷ୍କାର ଓ ଉଦ୍ଭାବନ ପାଇଁ ସେ ୧୯୨୫ ଖ୍ରୀ.ରେ ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନରେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଲାଭକଲେ ।

ଜିଗମଣ୍ଡିଙ୍କ ବାପା ଭିଏନା ସହରର ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିକିତ୍ସକ ଥିଲେ । ଜିଗମଣ୍ଡି ଜର୍ମାନୀରେ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କଲୟଡ଼୍ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଏ ଦିଗରେ ବ୍ୟାପକ ଗବେଷଣା ଚଳାଇଲେ । ସେ ଜୈବ ରସାୟନରେ ଗବେଷଣା କରି ମିଉନିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଡକ୍ଟରେଟ ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ, ସେ ସ୍କଟଙ୍କ କାଚ କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲା ବେଳେ ଦୁଧିଆ କାଚ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବଲ୍‌ବ ତିଆରିରେ ଏହି ଦୁଧିଆ କାଚ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି, ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସେ ନାନାପ୍ରକାର ରଙ୍ଗୀନ୍ କାଚ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ସେ ଗଟିନଜେନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଜୈବ ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନରେ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲେ । ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ସେମିତି କିଛି ପୁରାପୁରି ଅଲଗା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ସାଧାରଣ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ତେବେ ଏଥିରେ କେତେକ ଅଲଗା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିବାରୁ ଖୁବ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣିକାକୁ ଦେଖିହୁଏ । ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ରର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ମୋଟା ମୋଟି ଟିଣ୍ଡେଲ୍ ପ୍ରଭାବ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ଏହି ପ୍ରଭାବକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଜନ୍ ଟିଣ୍ଡେଲ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏହି ଟିଣ୍ଡେଲ୍ ପ୍ରଭାବ କଅଣ ଆଗ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଆମ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଧୂଳିକଣା ସଦା ସର୍ବଦା ଭାସିବୁଲୁଛନ୍ତି । ଆମେ ପ୍ରତି ନିଶ୍ୱାସରେ କୋଟି କୋଟି କଣିକା ଆମ ନାକ ଭିତରକୁ ଯେ ନେଉଛୁ, ଆମେ ଜାଣି ପାରୁନୁ । ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ କଣିକା ଆମ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଭାସିବୁଲୁଥିଲେ ହେଁ ଆମକୁ ବାୟୁ ବେଶ୍ ପରିଷ୍କାର ଜଣାପଡେ ।

ଯେଉଁ ଘରର ବାୟୁ ଆମକୁ ବେଶ୍ ପରିଷ୍କାର ଦିଶେ, ଆମେ ସେହି ଘରର ସବୁ ଦୁଆର, ଝରକା ବନ୍ଦ କରି ଦେଇ ଅନ୍ଧାର କରିଦେବା । ସେହି ଘରର ଛାତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଣାକରି ସେହି କଣା ବାଟେ ଯଦି ସୌର ରଶ୍ମିକୁ ସେହି ଅନ୍ଧାର ଘର ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ିବୁ, ତେବେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଏକ ସରଳ ରେଖା ଭଳି ଛାତରୁ ଆସି ଚଟାଣ ସହିତ ଲାଗି ଯାଉଥିବ । ଘର ବାହାରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ସରଳ ରେଖାରେ ଆସୁଛକି କଅଣ ଆମକୁ ମୋଟେ ଦିଶେନି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧକାର ଗୃହ ଭିତରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପଥ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇ ପାରୁଥିବାରୁ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ସରଳ ରେଖାରେ ଗତିକରେ ବୋଲି ଆମକୁ ବୋଧ ହୁଏ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେହି ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଚିହ୍ନିତ ବାୟୁରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଧୂଳିକଣା ଭାସୁଥିବାର ଦିଶେ । ଏହି ପରିମାଣ ପୁଣି ଏତେ ଅଧିକ ଯେ ଦେଖିଲେ ଆମକୁ ବୋଧ ହେଉଥିବ ସତେ ଯେପରି ଆମେ ନିଶ୍ୱାସରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏ ଗୁଡ଼ିକ ନାକ ଭିତରକୁ ନେବା ଫଳରେ, ଆମ ନାକ ଯେମିତି ରୁନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଘରଟି ଅନ୍ଧାର ଥିଲା ବେଳେ ଆମକୁ ଏହି ଧୂଳିକଣା ଗୁଡ଼ାକ ଦିଶୁ ଥିଲା, ଘରକୁ ସୁର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ମେଲ କରିଦିଅ, ଧୂଳିକଣା ଆଉ ଆମ ଆଖିକୁ ଦିଶିବନାହିଁ । ଏହା ଟିଣ୍ଡେଲ୍ ପ୍ରଭାବର ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ।

ଏହି ଟିଣ୍ଡେଲ ପ୍ରଭାବକୁ ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ଏକ ଉଦାହରଣ ନିଆଯାଉ । ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରେ ଖାଲି ପରିଷ୍କାର ପାଣି ନିଅ । ତା' ଭିତରକୁ ସୌର ରଶ୍ମିକୁ ଏକ ସରୁ କଣା ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରାଅ । ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପାଣି ଦେଇ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆରପାଖକୁ ଚାଲିଯିବ ସିନା, କିନ୍ତୁ ଜଳରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପଥ ଚିହ୍ନିତ ହେବ ନାହିଁ । ସେହି ପାତ୍ରରେ ଜଳ ନ ନେଇ ଏକ କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣ ନିଅ, ସେଥି ଭିତରକୁ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପକାଅ । ଏଥର ଦ୍ରବଣ ଭିତରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପଥ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଯିବ । ଏହା ଟିଣ୍ଡେଲ ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବପର ହେଉଛି । ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଏହି କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକା ଦ୍ୱାରା ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ବେଶ୍ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶେ ।

ଏହି ଟିଣ୍ଡେଲ ପ୍ରଭାବକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସିଡେନ-ଟର୍ଫ ଓ ଜିଗମଣ୍ଡେ ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ କାଚ ପାତ୍ରରେ ସେମାନେ କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣ ନେଲେ । ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ତା ଉପରେ ରଖି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ରରେ କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣକୁ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣରେ ଭାସୁଥିବା କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକା ଅଲଗା ଅଲଗା ପରିଷ୍କାର ଦିଶିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରକୁ ଅନ୍ଧାରକରି ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣକୁ ଏକ ଦର୍ପଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ପାତ୍ର ସହିତ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ଏକ ସରୁ କଣା ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରାଅ । ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଦ୍ରବଣ ଭିତରକୁ ପଶିବା ପୂର୍ବରୁ ଏକ ଉତ୍ତଲ ଲେନ୍ସ ଦ୍ୱାରା ଦ୍ରବଣ ଭିତରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହେବା ଦରକାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ସୌର ରଶ୍ମି ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣକୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକା ଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶିବ । ଯେଉଁ କଣିକା ସାଧାରଣ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦିଶୁ ନଥିଲା, ତାହା ଏହି ଉପାୟ ଖଞ୍ଜିଲରୁ ସେହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣରେ ଦିଶିଲା । ଏହାହିଁ ହେଲା ଅଲଟ୍ରା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ହଜାର ହଜାର ପ୍ରକାର କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣକୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଜାଣି ହେଉଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତ କଲୟଡ଼ୀୟ ଦ୍ରବଣକୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଜାଣି ହେଉଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତ କଲୟଡ଼ୀୟ କଣିକାକୁ ନ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଚ୍ଛୁରିତ ଆଲୋକରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରଣା କରି ହେଉଛି ।

ଏହାପରେ ଏକ ନୂତନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ ହେଲା । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ଆଲୋକ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ କରାଗଲା । ଏହା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର । ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ଅଢ଼େଇ ହଜାର ଗୁଣରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । ଯେତେ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହାର କଲେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋକୀୟ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ୨୫୦୦ଠାରୁ ବେଶୀ ହେବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ୨୦୦,୦୦୦ଗୁଣ ପାଖାପାଖି, ଅର୍ଥାତ ଗୋଟିଏ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ସାଧାରଣ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଠାରୁ ହାରାହାରି ଶହେ ଗୁଣ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉ-ଥିଲା ବେଳେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଇଲେକ୍-ଟ୍ରନ ରଶ୍ମି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ବ୍ୟବଧାନ ଭିତରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚକୁ ଉଠିଥିଲା ବେଳେ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ୩୦୦ବର୍ଷ ନେଇଥିଲା ।

୧୯୨୪ ଖ୍ରୀ. ରେ ବରିଷ୍ଠ ଫରାସୀ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଲୁଇ. ଡ଼ି. ବ୍ରଗଲି ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯଦିଚ ଏକପ୍ରକାର ବସ୍ତୁ କଣିକା, ତଥାପି ଏଥି ସହିତ ଏକ ପ୍ରକାର ତରଙ୍ଗ ପ୍ରକୃତି ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ରହିଛି । ସେ ଗଣନା ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ, ୭୦,୦୦୦ ଭୋଲଟ ବିଭବାନ୍ତରରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଯେଉଁ ତରଙ୍ଗ ରୂପ ଧାରଣ କରେ ସେହି ତରଙ୍ଗର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ହେଉଛି ୦.୦୫ ଏଙ୍ଗଷ୍ଟ୍ରମ (ଏକ ଏଙ୍ଗଷ୍ଟ୍ରମ = 10^{-8} ସେଣ୍ଟିମିଟର) । ଏହି ତରଙ୍ଗର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଆଲୋକ ତରଙ୍ଗର ତରଙ୍ଗ ଦୈର୍ଘ୍ୟଠାରୁ ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ କମ୍ ।

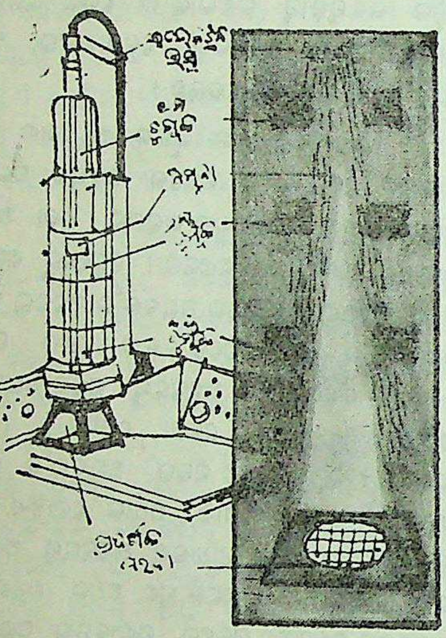

(ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର)

୧୯୨୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ଏରଉଇନ ସ୍କ୍ରୁଡିନଜର ୱେଭ୍ ମେକାନିକ୍ସ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ର ତରଙ୍ଗ ପ୍ରକୃତି ଧାରଣାକୁ ଆହୁରି ସୁଦୃଢ଼ କଲେ ।

ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରି ଏକ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନର ଧାରଣା ସ୍କ୍ରୁଡିନ୍‌ଜରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ହେଁ, ସେ ଏହାର ପ୍ରକୃତ ରୂପରେଖ ଦେଇ ପାରିନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସମ୍ଭାବନାକୁ ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ତେବେ ଲେନ୍ସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିକୁ ଘନୀଭୂତ କରି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରି ହେଉଥିଲାବେଳେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ କିଭଳି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିହେବ ତାହାର ଧାରଣା ସେତେବେଳେ କାହାରି ମୁଣ୍ଡକୁ ପଶିନଥିଲା, ୧୯୩୧ ଖ୍ରୀ:ରେ ବିଖ୍ୟାତ ଜର୍ମାନ ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାବିତ୍ ହ୍ୟାନ୍ସ ବୁସ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବାର ଏକ ଉପାୟ ବାହାର କଲେ । ସେ ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ ଚୁମ୍ବକୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବାରେ ସହାୟକ ହେବ । ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ବୁସ୍ ଏକ ଚୁମ୍ବକୀୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଲେନ୍ସ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରି ପାରିଲେ । ୧୯୩୧ ଖ୍ରୀ.ରେ ମାର୍କିନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଡେଭିସନ୍ ଓ କଲବିକ୍ ବୁସ୍‌ଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପୁନଃ ସମ୍ପାଦନ କରି ଚୁମ୍ବକୀୟ ଲେନ୍ସର ଦକ୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ । ୧୯୩୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ଆରନେଷ୍ଟ ବ୍ରୁସ୍ ଓ ଜୋହନସନ୍ ଜର୍ମାନୀରେ ଏକପ୍ରକାର ବିଦ୍ୟୁତ ଲେନ୍ସ ବ୍ୟବହାର କରି ଏକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ଜର୍ମାନୀର ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏମ.ନଲ ଓ ଇ. ରୁସକା ଚୁମ୍ବକୀୟ ଲେନ୍ସକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଏକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କଲେ । ୧୯୩୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ସେମାନେ ପ୍ରମାଣ କଲେ ଯେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ଯେଉଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ତାହା ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍‌ର ବେଗ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେବା ଦରକାର । ୧୯୩୮ ଖ୍ରୀ.ରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ନଲ୍, ରୁସ୍କା ଓ ହେଲିଭିକରର ସୃଷ୍ଟି ଭିତ୍ତିରେ ଜୋରଉଇକିନ୍ ମିଶି ଯେଉଁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କଲେ, ତାହାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲା ୩୦,୦୦୦ ଗୁଣ । ଏହା ସେତେବେଳେ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରଠାରୁ ଦଶ ବାର ଗୁଣ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲା ।

ଏହି ଘଟଣାର ପରେ ପରେ ଜର୍ମାନୀ ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ବହୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ପାଇଁ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭନ୍ ବୋରିସ, ହ୍ୟାନସମଲ୍ ଆଦି ଜର୍ମାନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ହିଲିୟର, ମାରଟନ ଆଦି ଆମେରିକୀୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅଗ୍ରଣୀ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆମେରିକାର ରେଡ଼ିଓ କର୍ପୋରେସନ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଆଧୁନିକ ଧରଣର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କରି ବଜାରକୁ ଆଣିପାରିଲେ ଯାହାର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲା ଦୁଇଲକ୍ଷ ଗୁଣ ପାଖାପାଖି ।

ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଆମେ ଯେମିତି ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଏକ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖିପାରୁ, ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ସେମିତି ଦେଖିହୁଏନି । ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଏକ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଏକ ଫଟୋଗ୍ରାଫିକ ପ୍ଲେଟ ଉପରେ ପକାଇ ତାହାର ଆଲୋକ ଚିତ୍ର ଉଠାଇ ହୁଏ ।

ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଏକ ବିରାଟ ଜଟିଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଯନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ । ସାଧାରଣ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଆକାର ସହିତ ଏହାର ମୋଟେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ସବା ଉପର ଅଂଶରେ ଏକ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଯନ୍ତ୍ର ଥାଏ, ତାକୁ କହନ୍ତି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ବନ୍ଧୁକ । ଏହା ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମିକୁ ଖୁବ୍ ବେଗରେ ତଳକୁ ନିକ୍ଷେପ କରେ । ଏହି ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ଏକ ଚୁମ୍ବକୀୟ ଫିଲ୍ଡର ସାହାଯ୍ୟରେ ଘନୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଏଥିରୁ ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ଫଟୋଗ୍ରାଫିକ୍ ପ୍ଲେଟ ଉପରେ ପକାଇଲେ ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁର ଏକ ଅଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ଚିତ୍ର ଉଠିଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଦୃଶ୍ୟବସ୍ତୁର ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବାଇନୋକ୍ୟୁଲର ନେଲିକା ଲେନ୍ସ ଲଗିଥାଏ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ଜନିତ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଖାଲି ଆଖିକୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରତିପ୍ରଭ ପରଦା ଉପରେ ପକାଇ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ରଶ୍ମି ଜନିତ ଅଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଏକ ଆଲୋକ ପ୍ରତିବିମ୍ବରେ ପରିଣତ କରାଯାଏ ।

ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ କ୍ଷମତା ଅତି ଅଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ଆଲୋକୀୟ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି ହୁଏ ନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖିହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ରୋଗ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଭାଇରସ ବା ଭୂତାଣୁକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଏକ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଯନ୍ତ୍ର । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ବସନ୍ତ ରୋଗର ଭୂତାଣୁ, ଇନ୍‌ଫ୍ଲୁଏଞ୍ଜା ରୋଗର ଭୂତାଣୁ, ଶିଶୁପକ୍ଷାଘାତ ରୋଗର ଭୂତାଣୁ ଆଦିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଆକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା କରାଯାଇ ପାରିଛି ।

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ମାନବ ସମାଜକୁ ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଦତ୍ତ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ପାଇଛି, ସେ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ତା' ଚାରିପାଖେ ଘେରି ରହିଥିବା ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖିବାକୁ କଦାପି ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ, ସେହି ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବାରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଚାର କରିବା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର କି ଉପକାରରେ ଲାଗୁଛି । ଜଳର ଅନ୍ୟନାମ ଜୀବନ । ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଜଳ ପାନୀୟରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରେ ନିଜେ ବଞ୍ଚିରହିବା ପାଇଁ । ତେଣୁ ସେ କୂଅ, ପୋଖରୀ ଓ ନଦୀର ଜଳକୁ ପାନୀୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ ଏହି ଜଳ ମଧ୍ୟରେ କି କି ଅଦୃଶ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ରହିଛି । ବୁନ୍ଦାଏ ଜଳ ଆଣି ଆମେ ଯଦି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରୀକ୍ଷା କରିବା, ତାହା ହେଲେ ଆମେ ପରିଷ୍କାର ଭାବେ ଦେଖିବା ବହୁ ଏକକୋଷୀ ଜୀବ ବୁନ୍ଦାଏ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କେବଳ ଭରପୂର ହୋଇ ସ୍ଥିର ଭାବେ ମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଯେପରି ଆମର ଜୀବନ ଧାରଣ ପାଇଁ ଚଲବୁଲ କରୁଥାଏ, ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥାଏ ଓ ବର୍ଜ୍ୟ ବସ୍ତୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଥାଏ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଦେହରେ ଖାଦ୍ୟ ଭେଦାଉଛନ୍ତି ଓ ନିଜ ଦେହ ମଧ୍ୟରୁ ମଇଳା ତ୍ୟାଗ କରୁଛନ୍ତି । ଏହିଥିରୁ ଆମେ ସହଜରେ ବିଚାର କରିବା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଆମକୁ କେତେ ସାହାଯ୍ୟ ନକରୁଛି ! ଏହିପରି ଅନେକ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ଯେତେବେଳେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ବାହାରି ନଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି କିପରି ଭାବେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତା । ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କରିପାରନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେ ସେତେବେଳେ କଦାପି ଚିନ୍ତା କରି ନଥିବ, କେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ । ଏହି ବ୍ୟାକୁଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମନୋଭାବ ନେଇ ବହୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯନ୍ତ୍ରମାନ ଉଦ୍ଭାବନ କରି ସୂକ୍ଷ୍ମାତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଦାର୍ଥମାନ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିବେ । କେତେ ବା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ନହୋଇ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିବେ । କେତେ ବା ବିଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇ ମୁହଁପୋତି ରହିଯାଇଥିବେ । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ଏହିଭଳି ବିଫଳ ହୋଇ ଏ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମଣିଷ ରହିନ । କୌଣସି-ମତେ ବୁଦ୍ଧି ଖଟେଇ ପଥ ଖୋଜି ଖୋଜି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିଛି । ବିଜ୍ଞାନର ଅଗ୍ରଗତି ବେଳରେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ କେତେ ଦିନ ବା ଆଉ ଡେରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଆଉ ଅପେକ୍ଷା

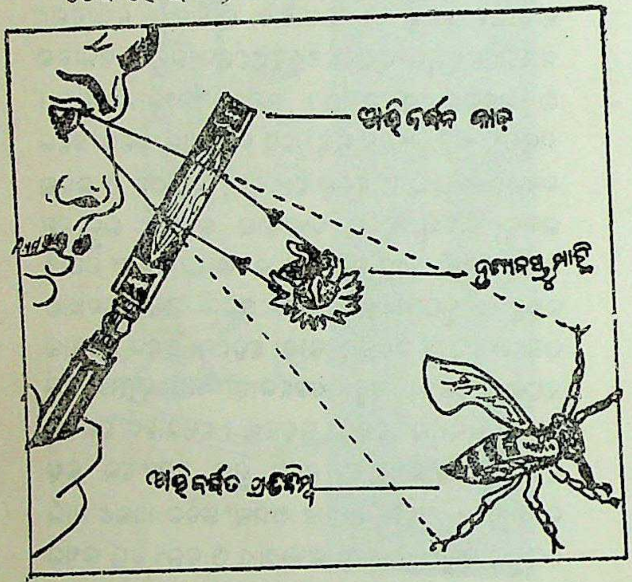

(ଅଭିବର୍ଦ୍ଧନ କାଚରେ ମାଛିଟି କେମିତି ବଡ ଦିଶୁଛି)

ନକରି ଉଦ୍ଭାବନ କରିଦେଲେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର । ଏହି ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ତାର ଶରୀରକୁ ଦେଖିଲା, ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେଖି ଜାଣି ପାରିଲା ତା'ର ଦେହ କୋଟି କୋଟି ସେଲ୍ ବା କୋଷରେ ଗଠିତ । କୋଷ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ପ୍ରୋଟୋ-ପ୍ଲାଜମ ବା ଆଦ୍ୟ ଜୀବ-ବସ୍ତୁ । ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ ହୋଇ ନଥିଲେ ମଣିଷ କଦାପି ଜାଣି ପାରି ନଥାନ୍ତା, ତା' ଶରୀର କି କି ପଦାର୍ଥରେ ଗଠିତ ।

ରୋଗ ଜୀବାଣୁ କ'ଣ ଆମେ ଜାଣି ନଥିଲୁ । ଏହି ରୋଗ ଜୀବାଣୁ ଯୋଗୁ ମଣିଷ ଜାତି ବିଭିନ୍ନ ରୋଗରେ ପଡି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ସବୁ ରୋଗର ଜୀବାଣୁକୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା ଯୋଗୁ ମଣିଷ ଆଜି ବଡ଼ ବଡ଼ ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇପାରିଛି । ତେଣୁ ମାନବ-ଜ୍ଞାନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗ ସ୍ୱୀକାର କଲଣି ଯେ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ସେହି ବିଭାଗ ଏତେ ଉନ୍ନତି କରିପାରି ନଥାନ୍ତା । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଆଖି, ଆଲୋକ, ଜୀବାଣୁ, ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରନ, ବାଇ-ନୋକୁଲର, ଚଷମା, ବୃହଂଶ-କାଚ)

ଅଣୁବୀକ୍ଷଣାତୀତ ରୋଗବୀଜ (*Virus*)-ସଂ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) – ଜୀବାଣୁ ଓ ବୀଜାଣୁଙ୍କ ଛଡ଼ା ଦେଲେ ବହୁକ୍ଷୁଦ୍ର କେତେଗୁଡିଏ ରୋଗବୀଜ ଥିବା ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ । ଏଗୁଡିକ ବ୍ୟାକ୍ଟେରିଆ ଓ ଫାଜ ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ବୋଲି କେହି କେହି କହନ୍ତି । ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ ବା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଏହି ରୋଗବୀଜ ସବୁ ଦେଖିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଣୁ-ବୀକ୍ଷଣାତୀତ ବା ଅଲଟ୍ରା-ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପିକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏଗୁଡିକ ଜୀବଜଗତରେ କେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ତାହା ଜଣା ନପଡିବା ଯୋଗୁ ଏପରିକି ଏଗୁଡିକ ପ୍ରକୃତରେ ଜୀବନ ପଦାର୍ଥ କି ନୁହେଁ ତା'ର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଠିକଣା ନଥିବାରୁ ଏଗୁଡିକୁ ଜୀବାଣୁ ନକହି କେବଳ ଭାଇରସ (*Virus*) ବା ବୀଜ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହି ଭାଇରସଗୁଡିକୁ ଅଲଟ୍ରା-ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପିକ ଭାଇରସ ବା ଫିଲ୍‌ଟାରେବଲ୍ ଭାଇରସ କୁହାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଦେଖିବା ଯେପରି ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ, ଗବେଷଣା କରି ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବୁଝିବା ସେପରି ସହଜ ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ଭାଇରସ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହସ୍ୟାବୃତ । ତଥାପି ଏଗୁଡ଼ିକର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧେ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରୁ ଏମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ କଥା ହେଉଛି, (୧) ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୋଗବୀଜର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀ ଉପରେ ପକ୍ଷପାତ ଅଛି, ସେହି ପ୍ରାଣୀ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ଶରୀରରେ ଉକ୍ତ ବୀଜ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ପାଏ ନାହିଁ । (୨) ଯାହାର ଥରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭାଇରସ ଦ୍ୱାରା ରୋଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ତାହା ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପାଇଁ ଆଉ ସେହି ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ରୋଗୀ ଶରୀରରେ ଏଣ୍ଟିବଡ଼ି ଜନ୍ମାଇ ପାରିବା ଭଳି କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଏଣ୍ଟିଜେନ୍ ଶକ୍ତି ଏମାନଙ୍କର ଅଛି, ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ । ଏପରିକି ଜୀବାଣୁମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭାଇରସର ଏପରି ଶକ୍ତି ଅଧିକ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି ।

ଭାଇରସ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ରୋଗ ମାତ୍ରକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ରାମକ ଏବଂ ଥରେ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ରୋଗଦ୍ୱାରା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ପୁନର୍ବାର ତା'ଠାରେ ସେହି ରୋଗ ହେବା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବସନ୍ତ, ହାଡ଼ଫୁଟି, ମିଳିମିଳା, ଡେଙ୍ଗୁ, ସର୍ଦ୍ଦି, ଜଳାତଙ୍କ, ଏଲୋଫିଭର, ପଲିଓମାୟେଲାଇଟିସ, ଏନ୍‌କେଫାଲାଇଟିସ୍ ଓ ହାର୍ପିସ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ରୋଗ ଏହି ଭାଇରସ ଗୋଷ୍ଠୀର ରୋଗବୀଜ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ।

ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନ୍ ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ ଉଦ୍ଭାବନ ପରେ କେତେକ ଭାଇରସର କିଛି କିଛି ଚେହେରା ଓ କର୍ମପଦ୍ଧତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣାଯାଇଛି । ଡ଼. ହେରେଲଙ୍କ ବ୍ୟାକ୍ଟିରିଓଫାଜ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଭାଇରସ ଏବଂ ଏହା କେବଳ ବ୍ୟାକ୍ଟିରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଭକ୍ଷଣ କରି ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବ୍ୟାକ୍ଟିରିୟାମାନଙ୍କ ଦେହରେ ରହି ଏଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ବଂଶ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇସାରିଛି । ଏମାନଙ୍କର ଆଉ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଦେହରେ ହିଁ ଜନ୍ମନ୍ତି ଓ ବଢ଼ନ୍ତି । ଜଳ, ବାୟୁ ଏବଂ ମୃତ୍ତିକାରେ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଆନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଜୀବମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବଞ୍ଚନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ରହି ପ୍ରଜନନ ତଥା ସମସ୍ତ ଜୀବନ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ।

ଭାଇରସମାନେ ଠିକ୍ କି ଉପାୟରେ ରୋଗ ଉତ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସଠିକ୍ ଭାବେ ଜଣାଯାଇ ନାହିଁ । କେତେକ ରୋଗରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଭାଇରସ କୋଷାଣୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଚାଲନ୍ତି । ଆଉ କେତେକ ରୋଗରେ ଦେଖାଯାଏ ଏମାନେ କୋଷ ପରେ କୋଷ ଜନ୍ମାଇ ଗୁଳ୍ମ ପରି ବଢ଼ି ଯାଆନ୍ତି । ପୁଣି ବ୍ୟାଧି ଆରାମ ହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଭାଇରସ କୋଷ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଯାନ୍ତି, ମରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି କୋଷ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ହେଲେ ଏଣ୍ଟିବାୟୋଟିକ୍ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣୁ କୌଣସି ଏଣ୍ଟିବାୟୋଟିକ୍ସ ଦ୍ୱାରା ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିନି । ଭାଇରସମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାର ଉପାୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ଏବେସୁଦ୍ଧା ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି ।

ଅଣୁବେଦାନ୍ତ-ସଂ.ବି. (ନାମ)-ବେଦାନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଶେଷ ।

ଅଣୁ ବ୍ରତ-ସଂ. ବି.- ଜୈନମାନଙ୍କର ବାରଗୋଟି ଓଷା ବା ବ୍ରତ । ଜୈନଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଏହା ଗୃହସ୍ଥ ଧର୍ମର ଏକ ଅଙ୍ଗ । ଏହା ପାଞ୍ଚଟି ଭେଦ ବିଶିଷ୍ଟ (୧) ପ୍ରାଣାତିପାତ ବିରମଣ ବା ଅହିଂସା (୨) ମୃଷାବାଦ ବିରମଣ ବା ସତ୍ୟ (୩) ଅଦତ୍ତାଦାନ ବିରମଣ ବା ଅସ୍ତେୟ (୪) ମୈଥୁନ ବିରମଣ ବା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ (୫) ପରିଗ୍ରହ ବିରମଣ ବା ଅପରିଗ୍ରହ । ଏହାକୁ ପାତଞ୍ଜଳ ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯମ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

(୧) ଜୀବହିଂସାର ପରିତ୍ୟାଗକୁ ଅହିଂସା କୁହାଯାଏ ।

(୨) କାହାରି ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ହେତୁ ବା କାହାରି ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ ଅସତ୍ୟ କହିବାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବାର ନାମ ସତ୍ୟ ।

(୩) ମନ୍ଦ ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରି ସ୍ଥୂଳତଃ ଅନ୍ୟର ବସ୍ତୁ ଅପହରଣକୁ ସର୍ବଥା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାର ନାମ ଅସ୍ତେୟ ।

(୪) ପର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଲାଳାୟିତ ନ ହୋଇ ସ୍ୱ-ସ୍ତ୍ରୀମାତ୍ରରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ।

(୫) ଧନ ସମ୍ପତ୍ତିର ଲିପ୍ସାକୁ ନିୟମିତ କରି ପରଠାରୁ କିଛି ହେଲେ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବାର ନାମ ଅପରିଗ୍ରହ ।

ଏହି ଅଣୁବ୍ରତ, ଶ୍ରାବକ ବା ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ଅବଲମ୍ବନୀୟ ସାଧୁମାନେ ଅତି କଠୋର ଭାବରେ ଏହା ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣୀୟ ଏହି ବ୍ରତକୁ ମହାବ୍ରତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣୁବ୍ରତ ଆନ୍ଦୋଳନ-ସଂ. ବିଶ୍ୱ - ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ 'ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଜ୍ଞାନ କୋଷ'ରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଯେ ଜୈନମୁନି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀ ତୁଳସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ୬୫୦ ଜଣ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୯୫୦ ସାଲରୁ ମଧ୍ୟଭାରତ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଚାରିତ ଏକ ନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏହା ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅପରିଗ୍ରହ ଭଳି ଶାଶ୍ୱତ ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକୁ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ରୂପଦାନ କରି ଜନତା ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛି । ଧର୍ମ ଓ ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏହାର ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ । ଭୂଦାନ କର୍ମୀଙ୍କ ଭଳି ଅଣୁବ୍ରତର ପ୍ରଚାରକମାନେ ମଧ୍ୟ ପଦଯାତ୍ରା କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର "ଅଳ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ତ୍ରାୟତେ ମହତୋଭୟାତ୍" ଭଳି ଅଣୁବ୍ରତ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ୍ୟ କହେ ଯେ ଅଣୁମାତ୍ର କୌଣସି ବ୍ରତକୁ ପାଳନ କରିପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ସେହି ବ୍ରତକୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପାଳନ କରିପାରିବେ । ସାର୍ଥକ ଜୀବନର ଅର୍ଥ-ସଂଯମ ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜୀବନ—"ସଂଯମଃ ଖଳୁ ଜୀବନମ୍" । ଜୀବନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଶାନ୍ତିମୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତୋଟି ନିୟମ ବା ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଏ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀ ତୁଳସୀଙ୍କ ମତରେ ଭୌତିକତା ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବଜୀବନକୁ ଏକ କୁହେଳିକାର ଆଚ୍ଛାଦନରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖିଅଛି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଭୌତିକତା ଆଡ଼ୁ ଫେରାଇ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯେ ଆତ୍ମ ଚେତନା ଓ ଚରିତ୍ର-ଶୁଦ୍ଧି ଭୌତିକ ସାଫଲ୍ୟଠାରୁ ମହତ୍ତର, ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ, ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ମାନବର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଉନ୍ନତିଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ସର୍ବତୋମୁଖୀ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି କାମନା କରେ ଏବଂ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ପାରିବାରିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଏହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ପନ୍ଥାରେ ସର୍ବତୋମୁଖୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ-ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରି ନିଜର ଓ ଅନ୍ୟର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରିପାରେ । ଅଣୁବ୍ରତର ସଂଯମ ପଥ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ପରିସ୍ଥିତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉ ବା ନହେଉ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କାମ୍ୟ । ଅସାଧୁତାର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ସାଧୁତାର ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାରେ ଦୃଢ଼ ରହେ, ତେବେ କ୍ରମଶଃ ଏହା ସଂକ୍ରାମକ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବାନ୍ୱିତ କରିବ ଏବଂ କ୍ରମଶଃ ପରିବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟ ବଦଳିବ । ତେଣୁ ଅଣୁମାତ୍ର ସାଧୁତାର ବ୍ରତ ଘେନି ମାତ୍ର କେତୋଟି ଲୋକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସାଧୁତା ଯେ ନିଶ୍ଚୟ ବ୍ୟାପିଯିବ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ତୁଳସୀ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଏ କଥା ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅଚୌର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ସଂଯମ, ଅପରିଗ୍ରହ ଓ ଆତ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର ଦିଏ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀତୁଳସୀଙ୍କ ମତରେ ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ, ବୈଦିକ, ଇସ୍‌ଲାମ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ-ଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ୟଧର୍ମକୁ ଆବୃତ କରିବାର ବିଭିନ୍ନ ବହିରାବରଣ ମାତ୍ର । ସତ୍ୟଧର୍ମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ୱକୀୟ ସାଧନା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ, ତାହାହିଁ ତାହାର ଧର୍ମ । ଏଭଳି ଧର୍ମ ଉପରେ ଜୈନ ବା ବୌଦ୍ଧ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ କୌଣସି ଛାପ ମରାଯାଇ ନଥାଏ । ଧର୍ମର ବ୍ୟାଖ୍ୟାତା'ମାନେ ହିଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବା ମତଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟଭେଦରେ ଧର୍ମ ଉପଲବ୍ଧିର ପଦ୍ଧତି ଭିନ୍ନ ହେଲେହେଁ ମୂଳତଃ ଧର୍ମ ଏକ, ତେଣୁ ଅଣୁବ୍ରତ ଆନ୍ଦୋଳନ ସର୍ବବାଦୀ ସମ୍ମତ ନବନୀତ ଆହରଣ କରି ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରେ ଯଦ୍ୱାରା ମୌଳିକ ଧର୍ମର ଆଚରଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ଏବଂ ଧର୍ମାନୁସରଣକାରୀ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ରହିବ ନାହିଁ । ଅଣୁବ୍ରତ ଆନ୍ଦୋଳନ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର "ମରାଲ୍ ରି' ଆର୍ମାମେଣ୍ଟ" ଆନ୍ଦୋଳନ ଭଳି ନୈତିକତାର ଅବନତିକୁ ଜଗତର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁରବସ୍ଥାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ଉନ୍ନତତର ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର-ଗଠନ କରିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀତୁଳସୀ କହିଅଛନ୍ତି, "ଅଣୁବ୍ରତମାନେ ସାନବଡ଼ଟିଏ । ଏହିଭଳି ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ ପରମ୍ପରା ଭାରତୀୟ ମାନସ-ଧାରାର ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ଅବଦାନ । ମୁଁ କୌଣସି ନୂତନ ଆବିଷ୍କାର କରିନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ କେବଳ ଭାରତର ସେହି ଅତିପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତିକୁ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ବାଟ ଦେଖାଇଅଛି ମାତ୍ର" । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆତ୍ମ-ସଂଯମ ପଥରେ ଚାଳିତ କରିବା ଏବଂ ଅହିଂସା ଓ ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତିର ଭାବନା ପ୍ରସାର କରିବା । ଜୀବନ ଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ଯେ କୌଣସି ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ ଅଣୁବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ । ଅଣୁବ୍ରତର ପ୍ରତିପାଦିତ ଅହିଂସା ବ୍ରତ ପାଳନ ପାଇଁ ଅଣୁବ୍ରତୀ ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସଂକଳ୍ପ ପୂର୍ବକ ଆଘାତ କରିବେ ନାହିଁ, ହତ୍ୟା ବା ଧ୍ୱଂସ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କୌଣସି ଦଳ ବା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗ ଦେବେ ନାହିଁ, ଜାତିଭେଦ ମାନି କାହାରିକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବା ଘୃଣ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ, ସକଳ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ତିତିକ୍ଷା-ଭାବ ପୋଷଣ କରିବେ ଓ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ବା ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ କାହାରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଚାର କରିବେ ନାହିଁ, କାହାରି ସହିତ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିଭଳି ଭାବରେ ସତ୍ୟ, ଅଚୌର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅପରିଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରତରେ ମଧ୍ୟ ଅଣୁବ୍ରତୀଙ୍କୁ ନାନାବିଧ ବିଧି ନିଷେଧ ମାନି ଚଳିବାକୁ ହେବ, ଯଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ଓ ସମାଜର ଜୀବନ ଦିନକୁ ଦିନ ସୁନ୍ଦରତର ଓ ସଂଯତ ହୋଇ ଉଠିବ ବୋଲି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀତୁଳସୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ଅଣୁବ୍ରତ ପ୍ରାର୍ଥନାର ଶେଷ ଚାରୋଟି ପଂକ୍ତି ହେଉଛି—

"ଭୌତିକବାଦୀ ପ୍ରଲୋଭନୋ ମେଁ କଭି ନହିଁ
ଲୁଭାୟେଁ ହମ୍
ଆତ୍ମ ସାଧନା କେ ସତ୍‌ପଥ ମେଁ ଅନୁବ୍ରତୀ ବନ୍
ଯାଏଁ ହମ୍
ସୁଧରେ ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ, ଉସ୍ କା
ଅସର୍ ରାଷ୍ଟ୍ରପର ହୋ
ଜାଗ୍ ଉଠେ ଜନ୍ ଜନ୍ କା ମାନସ୍ ଐସି ଜାଗୃତି
ଘର ଘର ହୋ ।"

ଅଣୁବ୍ରୀହି-ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା)-ଅଣୁଧାନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣୁଭା-ସଂ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଣୁ=ଅଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟିନୀ + ଭା=ପ୍ରଭା, ଯାହାର)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଣୁମାତ୍ର-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଣୁ+ମାତ୍ରା)-ଅଣୁ ପରିମିତ, ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର, କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର, ଅଣୁ ଆକାର ବିଶିଷ୍ଟ । ଦେ.ବି.-ଅତି ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣ । ଦେ କ୍ରି. ବିଣ.- ଅଣୁ ମାତ୍ରେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଶ୍ୱଗଜ ଯେ ନର ପଡ଼ିବାରେ ମହୀ
ଅଣୁମାତ୍ର ନ ଦିଶିଲା ହେ ନରସାଇଁ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ-ମହାଭାରତ-ଦ୍ରୋଣ)

ଅଣମାତ୍ରକ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଣୁମାତ୍ର)-ଅଣୁମାତ୍ର (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଦେ: କ୍ରି: ବିଣ.-ଅଣୁମାତ୍ରେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣମାତ୍ରେ-ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ. (ସଂ. ଅଣୁମାତ୍ର)-ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ, ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ, ଟିକିଏ ମାତ୍ର ।

ଅଣୁରେଣୁ-ସଂ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)-ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ରେଣୁ ।

ଅଣୂରେବତୀ-ସଂ. ବି -କନକା ଗଛ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-ଦନ୍ତୀବୃକ୍ଷ)

ଅଣୂଶ୍ରୋତ୍ର-ସଂ.ବି: (ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)- ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତିକ୍ଷୀଣ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଶୁଣାଯାଏ ।

ଅଣେ-ଗ୍ରା. ବି. (ଅଣା ସଙ୍ଗେ ଏକ ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ ଏ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବିକଳ୍ପରେ ଧାରଣ କରିବା ରୂପ, ଅନ୍ୟ ରୂପ ଅଣାଏ, ଏକଅଣା, ଏକଅଣା ମାତ୍ର ।

ଅଣେଇବା-ଦେ. କ୍ରି.- ଅଣାଇବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟ୍-(ଧାତୁ) ସଂ-ଗତିକରିବା, ଅଗ୍ରସର ହେବା ।

ଅଣ୍ଟ୍‌କୁରା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. ପୁଂ.-ଆଣ୍ଟୁକୁଡ଼ା, ଅପତ୍ୟହୀନ, ନିଃ ସନ୍ତାନ ।
(ଅଣ୍ଟ୍‌କୁରି-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଣ୍ଟ-ଦେ ବି. (ସଂ. ଅଟନ=ଚଳନ)-ଅଣ୍ଟିବା, କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବା ।

ଅଣ୍ଟନଅଣ୍ଟ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଟନ ଓ ଅନଟନ, ବିପରୀତ ସହଚର)-ଅଣ୍ଟିବା ଓ ନଅଣ୍ଟିବା ଅବସ୍ଥା । ଦେ. ବିଣ.-କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବା ଓ ନ ଅଣ୍ଟିବ (ପଦାର୍ଥ), ସାମାନ୍ୟରେ ଊଣା, କଣ୍ଟିକାଣ୍ଟି ହୋଇ ଅଣ୍ଟିବା (ବସ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟନଅଣ୍ଟ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣ୍ଟନଅଣ୍ଟ
(ଦେଖନ୍ତୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ୍ଟା-ଦେ. ବି. (ସଂ. କଟି, ତୁଳନା କର-ସଂ. ଅଟ ଧାତୁ, ଅଣ୍ଠଧାତୁ=ଗତି କରିବା ପାଇଁ ଅଣ୍ଟାର ବଳ ଦରକାର ପଡ଼େ)-କଟି ଦେଶ, ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଡ ଓ ପେଟ ପିଠି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦେହାଂଶ, ପଶୁର ପିଠି, ପେଟ ଓ ପଛ ଗୋଡର ଫଣ୍ଡିଆ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅଂଶ। ଅଣ୍ଡିବା (କର୍ମ) (ଦେଖନ୍ତୁ) ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ୍ଟୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଣ୍ଟି)

ଅଣ୍ଟାଇବା-ଦେ. କ୍ରି. (ସଂ. ଅଟ୍ଟ ଧାତୁ=ଅତିକ୍ରମ କରିବା, ହିଂସା କରିବା)-କୌଣସି ଅସାଧ୍ୟ କାମକୁ ଅଣ୍ଟା ଲଗାଇ ସମାଧାନ କରିବା, (ଶଗଡ଼ ଆଦିକୁ) ଅଣ୍ଟା ଲଗାଇ ବଳପୂର୍ବକ ପେଲିବା, ଶଗଡ଼ର ଦଣ୍ଡାକୁ ଧରି ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ପଛଆଡୁ ଆଗକୁ ପେଲିବା, ପେଚକସ୍‌କୁ ପେଚର ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ଘରରେ ବସେଇ ବଳପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ ବୁଲାଇବା ଦ୍ୱାରା ପେଚକୁ ଭିତରକୁ ପୂରାଇବା, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବଳ ବା ସାହାଯ୍ୟ କରିବା।

ଅଣ୍ଟାଉଠିବା-ଦେ: କ୍ରି.-କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବଳ ବା ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇବା।

ଅଣ୍ଟା ନ ଉଠିଲା କରିବ କିସ,
ମୋ ବିନା କାହାକୁ କରିବୁ ଆଶ।

(ହାସ୍ୟ ତରଙ୍ଗ)

ଇତସ୍ତତଃ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେବା।

ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ବାଜିଲା ଘଣ୍ଟା
ଖାଣ୍ଡି ଖିଆଙ୍କର ଉଠିଲା ଅଣ୍ଟା। (ଢଗ)

ଅଣ୍ଟାଏ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ୍ଟାକ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚତା, ଅଣ୍ଟା ବୁଡ଼ିଯିବାଭଳି ଗଭୀରତା।

ଅଣ୍ଟାକ-ଦେ. ବିଣ.-ମନୁଷ୍ୟର ଅଣ୍ଟା ବୁଡ଼ିଯିବା ଭଳି ଗଭୀର, ଅଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ।

ଅଣ୍ଟାକସା-ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାକସିବା-ଦେ. କ୍ରି.-(ଓ ଅଣ୍ଟା+ଫା. କଶ୍‌ନା)-କୌଣସି ବଳସାଧ୍ୟ କର୍ମ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି ଅଣ୍ଟାରେ ଲୁଗା ଭିଡ଼ିବା, କୌଣସି କାମ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ବା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା, କୌଣସି କର୍ମ କରିବାକୁ ଦୃଢ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା, ଗମନୋଦ୍ୟତ ହେବା।

ଅଣ୍ଟାକୁ ମାରିବା-ଦେ. କ୍ରି:-ଅଣ୍ଟା ବନ୍ଧା ହେବା।

ଅଣ୍ଟା ଖସାଇବା-ଦେ. କ୍ରି.-ହାତ ବା ଲେଞ୍ଜ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟଥାଯୁକ୍ତ ଅଣ୍ଟାକୁ ଚାପି ଘଷି ସମ୍ମୋହନ କରିବା।

ଅଣ୍ଟାଖୋସା-ଦେ. ବି. (ଯାହା ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସାଯାଏ) ଲାଞ୍ଚ, ଉତ୍କୋଚ।

ନପାଇଲେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଣ୍ଟାଖୋସା
ଚମତ୍କାର ଦେଖିବା ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷା।

(ଉତ୍କଳ ଭ୍ରମଣ-ଫକିର ମୋହନ)

ଅଣ୍ଟାଗୁଞ୍ଜା-ଦେ. ବି: (ଯାହା ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋପନରେ ଗୁଞ୍ଜାଯାଏ)-ଲାଞ୍ଚ, ଉତ୍କୋଚ।

ସମସ୍ତେ ଗୋଟି ଗୋଟି କପଟ କଲିଆ,
ଅଣ୍ଟାଗୁଞ୍ଜା ପାଇଁ କିଛି ନାହିଁ ସେ ଭଲିଆ।

(ଭିକାରି-ଗୀତ ଲହରୀ)

ଅଣ୍ଟାଘିନା-ପ୍ରାଦେ: (ଗଞ୍ଜାମ) ବି:-ଅଣ୍ଟା ବନ୍ଧିବା।

ଅଣ୍ଟାଜାଦୁ-ଦେ: ବି.-ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଓଦାଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ଯୋଗୁଁ ଅଣ୍ଟା ଚାରିପାଖରେ ହେବା ଏକପ୍ରକାର ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ଦଦ୍ରୁ ରୋଗ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଜାଦୁ)

ଅଣ୍ଟାଦବାଣ୍ଡିବା-ଦେ. କ୍ରି.-କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗାରେ ଅଣ୍ଟା ପାଖରେ କିଛି ଟଙ୍କା ପଇସା ଖୋସି କରି ଲୁଚାଇ ରଖିଛି କି ନାହିଁ, ଏହା ଦେଖିବା ପାଇଁ ତା' ଅଣ୍ଟା ଚାରି ପାଖରେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗାକୁ ଅଣ୍ଡାଳିବା ବା ହାଣ୍ଡିବା।

ଅଣ୍ଟାଧରା-ଦେ. ବି.-କଟିପାତ, (ଏଥିରେ ଅଣ୍ଟା ଅବଶ ହେବାରୁ ଲୋକ ଚାଲିପାରେ ନାହିଁ)। ଅଣ୍ଟାବଥା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାପାଣି-ଦେ ବି.-ଅଣ୍ଟାଠାରୁ ତଳକୁ ଧୋଇବା ପାଦଠାରୁ ଅଣ୍ଟାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଣିରେ ବୁଡାଇ ଗାଧୋଇବା।

ଅଣ୍ଟାପିଠି-ଦେ. ବି. (ସହଚର)-କଟି ଓ ପୃଷ୍ଠ।

ଅଣ୍ଟାପିଠି ଲାଗିଯିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ବହୁ ସମୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସି ବା ଠିଆ ହୋଇ ରହିବା ବା ଅତ୍ୟଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ଯୋଗୁଁ କଟି ଓ ପୃଷ୍ଠରେ ବେଦନା ବା ପୀଡା ଅନୁଭୂତ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ୍ଟାବଥା-ଦେ.ବି. (ଓ. ଅଣ୍ଟା + ସଂ. ବ୍ୟଥା)- ଅଣ୍ଟାଧରା, କଟିବାତ,
ଯେଉଁ ବାତରେ ଅଣ୍ଟା ଅବଶ ହେବାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଚଳପାରେ ନାହିଁ, ଶୂଳ ବିଶେଷ, ପାର୍ଶ୍ୱଶୂଳ । (ଦେଖନ୍ତୁ-କଟିବାତ)

ଅଣ୍ଟାବସିଯିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ବା ରୋଗ ଯୋଗୁଁ ବଳହାନି ଘଟିବା, ଅଣ୍ଟାରେ ଜଖମଥିବା ଯୋଗୁଁ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ବା ବହୁଦୂର ଚାଲିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବା, (ଅଣ୍ଟା ବସିଯାଇଥିବା ଘୋଡାଙ୍କୁ 'କମରି' ବୋଲାଯାଏ) ।

(ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗିଯିବା-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାବାନ୍ଧିବା-ଦେ କ୍ରି.-ଅଣ୍ଟା କସିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାବିନ୍ଧା-ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଟାବଥା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାଭଙ୍ଗା-ଦେ.ବିଣ.-କମରା, ଯାହାର ଅଣ୍ଟା ଜଖମ ହୋଇଅଛି ।

ଅଣ୍ଟା ଭଙ୍ଗା ହୋଇ ଯେବଣ ବାରୁ,
କହେ ଦନାଇ ଏ ଉନହେ ମାରୁ । (ପହଲୀ)

ଅଣ୍ଟାଭଙ୍ଗା ଚାଲି-ଦେ.ବି.-ଚାଲିବାର ଏକ ଢଙ୍ଗ, ବିଶିଷ୍ଟତା, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଚାଲି । ଚାଲିବାବେଳେ ଅଣ୍ଟାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି, ବଙ୍କାଇବଙ୍କାଇ, ଦୋହଲାଇ ଦୋହଲାଇ, ମୋଡି ମୋଡି ଚାଲିବା । ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ମରାଳୀଗତି । ହଂସୀମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଅଙ୍ଗ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ ଚାଲିବାଭଳି ଚାଲି । ନାଟକରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବାବେଳେ ଅଣ୍ଟାକୁ ଦୋହଲାଇ ଦୋହଲାଇ ଅଭିନୟ କରିବା । ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ନାରୀ ଚାଲି ପରି ଚାଲି । ଯୁବତୀର ଗତି, ମରାଳୀ ଚାଲି, ନବଯୌବନାର ଚାଲି, ଅନ୍ତଃପୁରଣା ବା ପ୍ରୌଢ଼ ଯୁବତୀର ଚାଲି । ମାଇଚିଆ ବା ମାଇଚିଆ ଯୁବକର ଚାଲି ।

ଦେଖିଲେ ଚମ୍ପା ବୋଲି ଅଣ୍ଟା ଭଙ୍ଗା ଚାଲିକି,
ନାଗର ଦେଇଛି କଣ୍ଠ ଆସିବ ସେ କାଲିକି । (ଢ଼ଗ)
ଆହା ମୋ ସଜ ମଉଳ ମଲ୍ଲୀ
ଭାଙ୍ଗିଯିବ ତୋ'ର ଅଣ୍ଟାଭଙ୍ଗା ଚାଲି । (ଢ଼ଗ)

ଅଣ୍ଟାଭାଙ୍ଗିଯିବା-ଦେ.କ୍ରି -କୌଣସି ଗୁରୁତର ଆଘାତ (ଯଥା-ପ୍ରହାର ବା ଉଚ୍ଚରୁ ପଡ଼ିଯିବା) ଯୋଗୁଁ ଅଣ୍ଟାର ହାଡ଼ ଜଖମ ହେବା, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ବା ରୋଗ ଯୋଗୁଁ ବଳ କମିଯିବା, ଅଣ୍ଟା-ବସିଯିବା, ହତୋତ୍ସାହ ହେବା, ନିରୁତ୍ସାହ ହେବା ବା ହତାଶ ହେବା, କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ, ପରିଜନ ବା ସହାୟକଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ ବା ମୃତ୍ୟୁ ଯୋଗୁଁ ମନରେ ଗୁରୁତର ଦୁଃଖ ଜନ୍ମିବା ।

ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼-ଦେ.ବି-ଗୁରୁତର କାୟିକ ପରିଶ୍ରମ ।
ଦେ.ବିଣ.- ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ା- ଦେ.ବି- କୌଣସି ପରିଶ୍ରମ ସାଧ୍ୟ କର୍ମ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା, ପରିଶ୍ରମ ସାଧ୍ୟ କର୍ମ କରିବା ବା ବହୁଦୂର ପଥ ଚାଲିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଭିଡ଼ାସିବା ଗାମୁଛା । ଦେ.ବିଣ (ଏଥିରେ ଅଣ୍ଟା ଉପରେ ଭିଡ଼ା ପଡ଼ୁଥିବାରୁ)-ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ସାଧ୍ୟ (କର୍ମ) ।

ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅଣ୍ଟା କସିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାମରା-ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଟାବଥା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟା ସଳଖିବା-ଦେ କ୍ରି.-ଏକାଦିକ୍ରମେ କିଛିକାଳ କୌଣସି ପରିଶ୍ରମ ସାଧ୍ୟ କାମ କରିବା ଯୋଗୁଁ ଅଣ୍ଟା ପିଠି ଲାଗିଗଲେ ବା ଗୋଲ ହେଲେ କିଛିକାଳ ଠିଆ ହୋଇ ଦେହକୁ ଓ ଅଣ୍ଟାକୁ ସିଧା କରିବା, ଶ୍ରମ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ କିଛିକ୍ଷଣ ବିଶ୍ରାମ ନେବା । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର, ଗଡଜାତ)-ପଦ୍ଧତି ପାଳି ଯାଇଥିବା ଝିଅ କିଛିଦିନ ସ୍ୱାମୀ ଘରେ ଖଟିବା ପରେ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ବାପଘରକୁ ଆସିବା ।

ଅଣ୍ଟା ସଳଖି ହେବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଣ୍ଟା ସଳଖିବା
(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟା ସାଉଁବା-ଅଣ୍ଟା ସଳଖିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟାସୂତା-ଦେ.ବି. (ସଂ. କଟି + ସୂତ୍ର)-କରଧନୀ, କରସୂତା, ଅଣ୍ଟାରେ ବନ୍ଧାଯିବା ସରୁ ଦଉଡ଼ି, ଧାତୁ ନିର୍ମିତ କଟିସୂତ୍ର ।

ଅଣ୍ଟି-ଦେ.ବି (ମୂଳ ସଂ. ଗ୍ରନ୍ଥି, ସଂ. ଟଙ୍କ = ଜଙ୍ଘ, ଖଡ୍ଗ କୋଷ) ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗାର ସାମନା ବା କୁକ୍ଷି ପାଖରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ରଖିବାପାଇଁ କରାଯିବା ପାଶାକୃତି ମୁଣି ବା ପାକଟି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅରଜୁନ ବାଲ୍ ଅଣ୍ଟିରେ ପୁରାଇଲେ,
ଉପରକୁ ତାହାଟି ଫିଙ୍ଗି ଫିଙ୍ଗି ଗଲେ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ. ମହାଭାରତ. ସଭା)

ପିନ୍ଧା ଲୁଗାର ଅଣ୍ଟାପାଖ ଖୋଷଣୀ, ଅଣ୍ଟାପାଖେ ଥିବା ପିନ୍ଧା ଲୁଗାର ଗଣ୍ଠି ।

ଅଣ୍ଟିରୁ ଆପଣେ ଯେ କାଢିଲେ ଖଡ଼ ଗୋଟି,
ପଶାକୋଠୀ କାଟିଦେଲେ ଧରମ ଯୁଧିଷ୍ଠି ।
(ସାରଳା. ମହାଭାରତ. ସଭା)

ଅଣ୍ଟା, କଟି, କୋଳ, ଉତ୍ସଙ୍ଗ ।

ଅଣ୍ଟିଓକ୍ (*Antioch*)-ବୈ.ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଏହା ଏକ ନଗର । ଏହି ନଗରଟି ସିରିଆ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମହାଯୋଦ୍ଧା ଆଲେକ୍‌ଜେଣ୍ଡରଙ୍କ ସେନାପତି ସେଲ୍ୟୁକସ୍ ଅଣ୍ଟିଓକ୍ ନଗର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ପିତା ଅଣ୍ଟିଓକସ୍‌ଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ନଗରର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ଅଣ୍ଟିଓକ୍ । ଅଣ୍ଟିଓକ୍ ନଗର ଅରନ୍ତସ୍ ନଦୀ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆଲେପ୍‌ପୋ ସହରଠାରୁ ୬୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ନଗରର ନାମ ଐତିହାସିକ ଅଶୋକଙ୍କ ଅନୁଶାସନ ମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ଏଠାକୁ ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁ ପଠାଇଥିଲେ । ପରେ ଏଠାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅବନତି ଘଟିବାରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରଚାରର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ହେଲା । ପାରସ୍ୟ ସମ୍ରାଟ ଖସରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୫୩୮ ଖ୍ରୀ:ରେ ଏହି ନଗରୀ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରୋମାନ୍-ସମ୍ରାଟ ଜଷ୍ଟିନିୟାନ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଢି ଉଠିଥିଲା । ଜଷ୍ଟିନିୟାନ୍ ଅଣ୍ଟିଓକ୍ ନାମଟି ବଦଳାଇ ନଗରର ନୂତନ ନାମ କରଣ କରିଥିଲେ-ଥିଓପୋଲିସ୍ (ଦେବପୁରୀ) । ଖ୍ରୀ: ୬୫୮ ରେ ଏହା ଆରବୀୟ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା । ଖ୍ରୀ: ୧୬୬୮ରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ସୀରିୟାନ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍‌ମାନଙ୍କ ମହନ୍ତ ବା ବିଶପଙ୍କ ବାସସ୍ଥଳ ହେଲା ।

ଅଣ୍ଟିକଟା-ଦେ.ବି.-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ପିନ୍ଧାର ଲୁଗାର ଅଣ୍ଟିକୁ (ବସ୍ତ୍ର ଗଣ୍ଠି) କାଟି ଅଣ୍ଟିରେ ଥିବା ଧନକୁ ଚୋରିକରେ, ଦଗାବାଜ୍, ପକେଟମାରୁ ।

ଅଣ୍ଟି ଛୁରୀ ତଣ୍ଟି କାଟିବା-ଦେ.ନ୍ୟାୟ-ନିଜର କୌଣସି ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କଲେ ଏହି ନ୍ୟାୟ ଉଦାହୃତ ହୁଏ ।

ଅଣ୍ଟିଧନ-ଦେ ବି.-ଅଣ୍ଟିରେ ରଖାଯିବା ଧନ, ଗଣ୍ଠି ଧନ, ଯତ୍ନ ରକ୍ଷିତ ଧନ, ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରିୟତମ ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତି, ଅତି ଯତ୍ନରେ ପାଳିତ (ବ୍ୟକ୍ତି)
ଅଣ୍ଟି ଧନ ତଣ୍ଟି କାଟେ (ଢଗ)

ଅଣ୍ଟିନିଆଁ-ଦେ ବି. (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ, ଆପଣା ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗାର ଅଣ୍ଟିରେ ନିଆଁ ରଖିଲେ ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ପୋଡିପକାଏ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ)-ନିଜର ପରିବାରର କୌଣସି ନିନ୍ଦାଜନକ ବା ଅନିଷ୍ଟକର ଗୁପ୍ତକଥା, ନିଜ ପରିବାରର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରକୃତ ଦୁଷ୍କ୍ରିୟା ।

ଅଣ୍ଟିପତେଇବା-ଦେ.କ୍ରି. (ଓ.ଅଣ୍ଟି + ସଂ. ପତଧାତୁ ଣିଚ ପାତି ଥାତୁ) କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଣ୍ଟିରେ ପଡିବା ପାଇଁ ଅଣ୍ଟିକୁ ପ୍ରସାରଣ କରିବା, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଆଶା କରିବା, ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିବା ।

ଅଣ୍ଟିପୂରା-ଦେ.ବିଣ. (ଓ. ଅଣ୍ଟି + ପୂର୍ତ୍ତି)- ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗାରେ ଅଣ୍ଟି ପୂର୍ତ୍ତିହେଲା ଭଳି, ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ।

ଅଣ୍ଟିବା-ଦେ କ୍ରି.(ସଂ. ଅଟନ = ଚଳନ) ପ୍ରୟୋଜନାନୁରୂପ ହେବା, ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ହେବା, ଯଥେଷ୍ଟ ହେବା ।

କଲେ ତା ଭୋଗେ ଅଭିଳାଷ ଲବ
ଅଣ୍ଟିବ ନାହିଁଟି ନବ ପଲ୍ଲବ ।
(କବି ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ)

ସମ୍ଭାଇବା, ଉପଯୋଗୀ ହେବା, ସମକକ୍ଷ ହେବା, ପ୍ରାଦେ. (ଗଡଜାତ)-କମିଯିବା, ଶୁଖିଯିବା, ମରିଯିବା ।

ଅଣ୍ଟେଇବା-ଦେ.କ୍ରି-ଅଣ୍ଟାଇବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟେଇ-ଦେ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଆଣ୍ଟେଇ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଟେରଓ-ବୈଦେ.ବି.(ନାମ)-୧) ଉତ୍ତର ଆମେରିକାର କାନାଡା ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ସୀମା ନିକଟରେ ପଞ୍ଚହ୍ରଦର ଅଞ୍ଚଳ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ହ୍ରଦଗୁଡିକ ହେଲା-ସୁପିରିଅର,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମିଚିଗାନ, ହୁରନ, ଇରି ଓ ଅଣ୍ଟେରିଓ କାନାଡା ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ଅର୍ନ୍ତଗତ ଏହି ହ୍ରଦ ଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥିତି ହେତୁ ଉନ୍ନତ । ପୂର୍ବେ ଏହି ହ୍ରଦ ଅଞ୍ଚଳ ବରଫାବୃତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମେ ବରଫ ପଡ଼ିବା ଏ ଅଞ୍ଚଳରୁ କମିଯାଇଛି । ଅଣ୍ଟେରିଓ ହ୍ରଦଟି ପଞ୍ଚହ୍ରଦର ପୂର୍ବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ଇରୋକ୍ୱିଓଇସ ଜାତି ଯେଉଁ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି, ସେହି ଭାଷାରେ 'ଅଣ୍ଟେରିଓ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ମନୋହର ହ୍ରଦ' । ଏହି ହ୍ରଦର ଉତ୍ତରରେ କାନାଡ଼ାର ଅଣ୍ଟେରିଓ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ନିଉୟର୍କ ଷ୍ଟେଟ । ଏହାର ଲମ୍ବ ୧୯୦ ମାଇଲ ଏବଂ ଓସାରିଆ ଅଂଶର ଓସାର ୬୦ ମାଇଲ । ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପାଣିଥାଏ, ତାହା ୭୫୦୦ ବର୍ଗମାଇଲ । ହ୍ରଦର ଗଭୀର ୭୩୮ ଫୁଟ । କୂଳ ଦେଶରେ ଫଳ ବଗିଚାମାନ ଦେଖାଯାଏ । ନାଏଗ୍ରା ନଦୀ ଜଳଦ୍ୱାରା ଏହି ହ୍ରଦ ପୁଷ୍ଟ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଛୋଟ ଛୋଟ ନଦୀର ଜଳ ହ୍ରଦ ମଧ୍ୟକୁ ନିଷ୍କାସିତ ହୁଏ । ଶୀତଦିନେ ଏହାର ସମୁଦାୟ ଜଳରାଶି ବରଫ ନ ପାଲଟି ଅଳ୍ପ କେତେକ ଅଂଶର ଜଳ ବରଫରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । କେତେକ ସମୟରେ ପ୍ରବଳ ଝଡ଼ହୁଏ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଜଳସ୍ତର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଏ । କିଙ୍ଗ୍‌ଷ୍ଟନ, ଟରୋଣ୍ଟୋ, ହାମିଲ୍‌ଟନ ବନ୍ଦର ଓ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ଅସ୍‌ୱେଗୋ ବନ୍ଦର ଏହା କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

୨) ଉତ୍ତର ଆମେରିକା କାନାଡାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶ । ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଏହା ୧୦୦୦ ମାଇଲ ଲମ୍ବ । କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୪୧୨, ୫୮୨ ବର୍ଗମାଇଲ । ଏହାର ରାଜଧାନୀ ଟରୋଣ୍ଟୋ । କାନାଡ଼ାର ରାଜଧାନୀ ଅଟାଓ୍ୱା ଏହି ପ୍ରଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଥିରେ ୨୪୦,୦୦୦ ବର୍ଗମାଇଲ ଅଞ୍ଚଳ ଜଙ୍ଗଲ । ଏଥିରୁ ସରଳ ବର୍ଗୀୟ ପାଇନ କାଠ ମିଳେ । ତେଣୁ ଏଠାରେ କାଗଜ ତିଆରି ଶିଳ୍ପ ବିଶେଷ ଦେଖାଯାଏ । ଜଙ୍ଗଲରେ ଲୋମଶ ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଟର, ବିଭର, ମିଙ୍କ ଓ ସ୍କିଙ୍କ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏଠାକାର ଆୟବୃଦ୍ଧି ମତ୍ସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ତମ୍ବା, ରୂପା, ସୁନା, ଲୁହା, ସୀସା, ଦସ୍ତା, ପ୍ଲାଟିନମ ଓ କୋବାଲ୍‌ଟ ମିଳେ । ଗ୍ରାଫାଇଟ୍, ପେଟ୍ରୋଲିୟମ, ଟିଣ, ଚୂନ, ମାର୍ବଲ, ଶଙ୍ଖୁଆ ଓ ଅଭ୍ର ଏଠାରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ମିଳେ । ଏଠାକାର ଅଧିବାସୀଙ୍କର କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଜୀବିକା । ଖଣିଜ ଦ୍ରବ୍ୟର ପ୍ରଚୁରତା ହେତୁ, ବହୁ ପରିମାଣରେ କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବାରୁ ଓ ଜଳବିଦ୍ୟୁତ୍ ମିଳୁଥିବାରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରଧାନ ଅଞ୍ଚଳ ।

ଅଣ୍ଟ୍-(ଧାତୁ) ସ.-ଅଣ୍ଠ (ଧାତୁ) (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡ୍‌ରା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର)-ଅଣ୍ଡିରା, ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. ପୁରୁଷ, ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁରୀ ନୀଚ ଭାଷା)-ସ୍ୱାମୀ, ପତି ।

ଅଣ୍ଡ-ସଂ.ବି. (ଅମ ଧାତୁ=ସଙ୍ଗମ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ.ଡ) ଡିମ୍ବ, ପକ୍ଷୀ ଓ ସରୀସୃପ ଆଦିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନିର୍ଗତ ଶାବକାଧାର, ମୁଷ୍କ, ଅଣ୍ଡକୋଷ, ପେଲ, କୁରୁଣ୍ଡ, ଶୁକ୍ର, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ମୃଗନାଭିର ଖୋଳ, ଅଣ୍ଡାକାର ବସ୍ତୁ, ଗୋଲକାର ବସ୍ତୁ, ଶିବ, ମହାଦେବ । ଦେ.ବି.-ପୁରୁଷର ଲିଙ୍ଗ ।

ଅଣ୍ଡେ ବସଇ ପ୍ରଜାପତି
ମିତ୍ର ବରୁଣ କୋଷେ ସ୍ଥିତ ।
(ଜଗନ୍ନାଥ. ଭାଗବତ)

ଗ୍ରା. ଅ. (ଚଟାଶାଳୀରେ ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଅବଧାନ ମାନେ ପିଲାଙ୍କୁ ସତରଫଲା ପଢ଼ାଇଲା ବେଳେ ଅଶୁଦ୍ଧ ଉଚ୍ଚାର କରିବା ଧ୍ୱନି)-'ଣ୍ଡ' ଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ।

ଆଦ୍ୟରେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ଭଗବାନ ପ୍ରଥମେ ଜଳ ସୃଷ୍ଟି କରି ତହିଁରେ ଶକ୍ତିବୀଜକୁ ଆରୋପ କରି ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡ ଜାତକଲେ ଓ ସେହି ଅଣ୍ଡରୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱଜାତହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ଚରାଚର ସୃଷ୍ଟିକୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ ।

ପ୍ରଥମେ ଏହି ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ଥିଲା । ସୃଷ୍ଟି ଆଦ୍ୟରେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ଭଗବାନ ପ୍ରକଟିତ ହେଲେ । ସେ ଆପଣା ଶରୀରରୁ ଧ୍ୟାନ ମାତ୍ରକେ ଜଳ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଓ ଜଳରେ ଶକ୍ତିବୀଜ ଆରୋପ କଲେ । ସେହି ବୀଜ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭ ଅଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସେହି ଅଣ୍ଡରେ ବ୍ରହ୍ମା ବା ପରମାତ୍ମା ପ୍ରକଟିତ ହେଲେ । ସେହି ଅଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉକ୍ତ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଏକ ପରିବତ୍ସର କାଳ ବାସକରି ଧ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରି ଫଟାଇଦେଲେ । ସେହି ଦୁଇଖଣ୍ଡରୁ ଗୋଟିକରୁ ଦ୍ୟୁ ଲୋକ (ସ୍ୱର୍ଗ) ଓ ଅନ୍ୟଟିରୁ ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଏବଂ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶ, ଅଷ୍ଟଦିଗ ଓ ଜଳ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

(ଅଣ୍ଡକୋଷ-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡକ-ସଂ.ବି.-(ଅଣ୍ଡ + ସ୍ୱାର୍ଥେ. କ)-ଅଣ୍ଡ, ଡିମ୍ବ, ଶ୍ରେଷ୍ଠଡିମ୍ବ ।

ଅଣ୍ଡକଟାହ-ସଂ.ବି, (ଅଣ୍ଡ + କଟାହ, କଟାହ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନୀୟ ଅଣ୍ଡ)-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ଚରାଚର ସୃଷ୍ଟି ।
(ଷଷ୍ଠୀତତ୍)-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଖୋଳପା ।

ଅଣ୍ଡକପାଳ-ଦେ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍., ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)-ଡିମ୍ବ ଉପରର ଖୋଳପା ।

ଅଣ୍ଡକୋଟର ପୁଷ୍ପୀ-ସଂ.ବି. (ବୈଦ୍ୟକ)-ନୀଳବୃକ୍ଷା, ଅଜାନ୍ତିବୃକ୍ଷ ।

ଅଣ୍ଡକୋଶ-ସଂ.ବି.-(ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅଣ୍ଡ + କୋଷ)-ମୁଷ୍କ, ବୀଜକୋଷ, ଉପସ୍ଥର ମୂଳରେ ଚର୍ମମୁଣିରେ ଝୁଲୁଥିବା ଅଣ୍ଡାକୃତି କୋଷଦ୍ୱୟ,ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଣ୍ଡକୋଷ)

ଯେ ଅନ୍ତକାଳେ ଅଣ୍ଡକୋଶ ।
ନିମିଷମାତ୍ରେ କରେ ଗ୍ରାସ ।

(ଜଗନ୍ନାଥ ଭାଗବତ. ୪ର୍ଥ)

ଅଣ୍ଡକୋଷ-ସଂ. ବି.-ଶରୀରର ଅବୟବ ବିଶେଷ । ପୁରୁଷ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟରୁ ଅଣ୍ଡକୋଷ ଏକତମ । ଏହାକୁ ବି ଜୀବମାନଙ୍କର ପୁଂ-ବୀଜାଧାର ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହା ଦୁଇଟି ଅଣ୍ଡାକୃତି କୋମଳ ବସ୍ତୁ । ଶିଶୁ ଯେତେବେଳେ ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥାଏ ସେତେବେଳେ ଅଣ୍ଡକୋଷ ଦୁଇଟି ଶିଶୁର ଜନ୍ମୋଦର ବା ତଳପେଟ (*Abdominal Covity*) ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ । ଜନ୍ମହେବାର କିଛିଦିନ ଆଗରୁ ତାହା ତଳପରି ଅଣ୍ଡକୋଷାଶ୍ରୟକୁ ବାହାରିଆସେ ଏବଂ ଉକ୍ତ କୋଷ ଶ୍ରୟ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହେ । ଅଣ୍ଡକୋଷ ଦୁଇଟିଯାକ ରକ୍ତଶିରା, ଧମନୀ ଓ ସ୍ନାୟୁ ମଣ୍ଡଳ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ । ଏହା ପୁରୁଷର ଜଙ୍ଘ ସନ୍ଧିରେ ଲିଙ୍ଗର ତଳକୁ ରେତଃ ରଜ୍ଜୁ ଦ୍ୱାରା (*Supermatic Cord*) କୋଷା ଧାରର ଦୁଇଟି ଥଳୀରେ ଝୁଲି ରହିଥାଏ । ଏହି ଦୋଳାୟମାନ ବସ୍ତୁଟି ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରାଣ କେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ପରିଣତ ଅଣ୍ଡକୋଷ ଡିମ୍ବାକାର । କୋଷାଧାରର ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ଥଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଣ୍ଡଦ୍ୱୟ ଆବଦ୍ଧ ରହିଥାଏ । ଏହି ଥଳୀକୁ ଟିଉନିକା ଭେଜିନାଲିସ୍ (*Tunica Vaginalis*) ଥଳୀ କୁହାଯାଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବୀଜ ରକ୍ଷାହୁଏ । ଏହାର ଭିତର ଅଂଶ ସୂକ୍ଷ୍ମ କୋଷ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଏହି କୋଷ କ୍ରମାଗତ ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଶୁକ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ଅଣ୍ଡକୋଷ ଦୁଇଟି ଅଂଶରେ ବିଭକ୍ତ, ଯଥା-ନଳୀଯୁକ୍ତ ଓ ନଳୀବିହୀନ । ଅଣ୍ଡକୋଷ ଘନଶ୍ୱେତ ଆବରଣ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତଥାଏ । ଏହି ଆବରଣକୁ ଟିଉନିକା ଆଲ୍‌ବୁଜିନିଆ (*Tunica albuginea*) କୁହାଯାଏ । ଏହା ତନ୍ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କକ୍ଷରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଇଥିରେ ଶୁକ୍ରକୀଟ ଉତ୍ପାଦକ କୋଷସମୂହ ଥାଆନ୍ତି ଓ ସେମାନେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ନଳୀଦ୍ୱାରା ଅଣ୍ଡ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି, ଏହି ନଳୀଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଅଣ୍ଡଦେହରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉ ଥିବା ଶୁକ୍ରକୀଟ ଗୁଡ଼ିକ ଶୁକ୍ରକୋଷକୁ ଓ ସେଠାରୁ ଶୁକ୍ରନଳୀକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ସେଠାରେ ଶୁକ୍ରରସ ଜମା ହୋଇ ରହେ । ସେଠାରେ ଏକ ସଙ୍କୁଚିତ ପ୍ରଣାଳୀ ସଂଗୃହୀତ ହୁଏ । ସେହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଭାସଡିଫେରେନ୍ସ କୁହାଯାଏ, ଏହା ମୂତ୍ରାଶୟ ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେଇ ଯାଇ ସେମିନାଲ ଓ ଭେସିକାଲିସ୍ ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥି ସହିତ ମିଶେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଶୁକ୍ରାନୁପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରୋଷ୍ଟାରେଟ୍ ଗ୍ଲାଣ୍ଡ ଓ କାଉପରସ୍ ଗ୍ଲାଣ୍ଡ ସହିତ ସଂଯୋଗ ହୋଇଥାଏ । ପରିଶେଷରେ ମୂତ୍ରାନୁପ୍ରଣାଳୀ ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହୋଇ ଲିଙ୍ଗ ଭିତର ଦେଇ ବହିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଅଣ୍ଡର ନଳୀହୀନ ଅଂଶରୁ ନିର୍ଗତ ଅନ୍ତଃକ୍ଷରିତ ରସ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତରେ ମିଶେ । ଏହି ରସ ପୁରୁଷର ପୁରୁଷତ୍ୱ ରକ୍ଷାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । କୋଷ ଗାତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଅନୁତ୍ୱକ୍ ରହିଅଛି ସେଥିରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଏକ ପ୍ରକାର ତରଳ ପଦାର୍ଥ ବାହାରିଥାଏ । ତଦ୍ୱାରା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ୍ଡଦ୍ୱୟ କୋଷାଧାରର ଥଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଉପର ତଳ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ରୋଗ ବା କୌଣସି ଆଘାତ ଯୋଗୁ ଏହି ତରଳ ପଦାର୍ଥର ଆଧିକ୍ୟ ଘଟିଲେ ଜଳକୋଷ ରୋଗ (*Hydrocele*) ହୋଇଥାଏ । ବାତଜ୍ୱର ପ୍ରଭାବରୁ ମଧ୍ୟ କୋଷାଧାରର ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ ପୁରୁଷର ଅଣ୍ଡକୋଷ ପରି ସ୍ତ୍ରୀ-ଜାତିର ମଧ୍ୟ ଡିମ୍ବକୋଷ ଥାଏ ।

ଅଣ୍ଡଜ-ସ. ବିଶ. ପୁଂ. (ଅଣ୍ଡ + ଜନ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ)- ଡିମ୍ବଜାତ ।

ସଂ ବି.-ଯେଉଁ ଜୀବମାନେ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ପ୍ରଥମେ ଅଣ୍ଡ ଭିତରେ ଥାଇ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରନ୍ତି ଓ ପରେ ଡିମ୍ବ ଫାଟି ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରନ୍ତି ।

ରାମଶଙ୍କରଙ୍କ ମନୁସଂହିତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସୃଷ୍ଟିସ୍ଥ ସଚେତନ ବସ୍ତୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା (୧) ଜରାୟୁଜ-ମନୁଷ୍ୟ,ପଶୁ, ରାକ୍ଷସ,ପିଶାଚ (୨) ଅଣ୍ଡଜ ମତ୍ସ୍ୟ, ପକ୍ଷୀ, ସରୀସୃପ (୩) ସ୍ୱେଦଜ-ମଶା, ଡାଉଁଶ ଓଳିଁ, ମାଛି (୪) ଉଦ୍ଭିଦଜ- ବୃକ୍ଷଲତାଦି ।

ଅଣ୍ଡଜା-ସଂ. ବିଶ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଣ୍ଡଜ + ଆ) -ଅଣ୍ଡଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ସଂ,ବି.ସ୍ତ୍ରୀ- ମୃଗନାଭି, କସ୍ତୁରୀ ।

ଅଣ୍ଡଜେଶ୍ୱର-ସଂ. ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଣ୍ଡଜ + ଈଶ୍ୱର)- ପକ୍ଷିରାଜ, ଗରୁଡ଼ ।

ଅଣ୍ଡଦଳ-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଣ୍ଡ + ଦଳ)-ଡିମ୍ବର ଖୋଳପା ।

ଅଣ୍ଡଦାଶୃଙ୍ଗ-ସଂ.ବି. (ନାମ)-ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱେତକ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତର ପୂର୍ବୋତ୍ତର ଭାଗରେ କୋଙ୍ଗଦର ଦକ୍ଷିଣକୁ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ବା ଜିଲ୍ଲାର ନାମ ଥିଲା ଅଣ୍ଡଦାଶୃଙ୍ଗ (ଦେଖନ୍ତୁ-ଭୁସୁଣ୍ଡା)

ଅଣ୍ଡଦ୍ରବ ହେବା-ଦେ.ବି. (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ, ଗୁଳନାଳର, ପିଳେହି ପାଣି ହେବା)- କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ତା ଘୋଟିବା, ଭୀତ ତ୍ରସ୍ତ ହେବା ।

ଅଣ୍ଡଧର-ସଂ. ବି. (ଅଣ୍ଡ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)- ଶିବ, ମହାଦେବ ।

ଅଣ୍ଡପ୍ରସବନ- ସଂ.କ୍ରି-ଅଣ୍ଡାଦେବା, କୁକୁଡ଼ା ଓ ପକ୍ଷୀ ମାନେ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରସବ କରିବା

ଅଣ୍ଡବଢିବା-ଦେ.ବି. (ସ. ଅଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧି)-ଅଣ୍ଡବୃଦ୍ଧି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡ ବର୍ଦ୍ଧନ-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ, ତତ୍, ଅଣ୍ଡ + ବର୍ଦ୍ଧନ)- ଅଣ୍ଡବୃଦ୍ଧି (ଦେଖନ୍ତୁ) ।

ଅଣ୍ଡବୃଦ୍ଧି-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ. ତତ୍.,)-କୋଷବୃଦ୍ଧି, କୁରଣ୍ଡ ରୋଗ ଏକଶିରା ରୋଗ ।

ଅଣ୍ଡଭୂ-ସଂ.ବିଶ.(ଅଣ୍ଡ + ଭୂଧାତୁ = ଜନ୍ମିବା + କର୍ତ୍ତୃ ଉ) ଅଣ୍ଡଜ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ସଂ. ବି.-ପକ୍ଷୀ, ସର୍ପ, ମତ୍ସ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମା ।

ଅଣ୍ଡସ୍ଫୋଟନ-ସଂ.କ୍ରି-ପକ୍ଷୀମାନେ ଅଣ୍ଡା ଉଷୁମେଇବା, ଅଣ୍ଡା ପାରିବା ।

ଅଣ୍ଡର-ବୈଦେ. ଅବ୍ୟୟପଦ (ଇଂ *under*) ତଳେ ତଳକୁ, ନିମ୍ନରେ, ଅଧୀନରେ ପାଦ ଦେଶରେ, ଜଳାବୃତ, କମ, ନ୍ୟୁନ, ଭିତର, ଭିତର ପାଖରେ, ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ । ବୈ.ଦେ. ବିଣ. ବିଣର. ବିଣ.- ତଳକୁ, ତଳରେ, ନିମ୍ନକୁ, ନିମ୍ନରେ, ନିମ୍ନସ୍ଥ, ଅଧୀନସ୍ଥ ଅଧସ୍ତନ, ନିକୃଷ୍ଟ । ଉପପଦ-ଉପ, ଅନୁ, ତଳେ ଅଧସ୍ତନ ନ୍ୟୁନ ।

ଅଣ୍ଡର ଏଜ୍-ବୈଦେ.ବି (ଇଂ *under age*)- ନାବାଳକ, ୧୮ବର୍ଷରୁ କମ ବୟସ, ୧୮ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତି, ଚୁକ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଣ୍ଡର ଏଷ୍ଟିମେଟ୍-ବୈଦେ. କ୍ରି.ବି. (ଇ. *under estimate*)-ନ୍ୟୁନକର ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ନ୍ୟୁନ ବିଚାରିବା, ହେୟ ଜ୍ଞାନକରିବା ବୈଦେ.ବି.- ନ୍ୟୁନ ଅଟକଳ, ନ୍ୟୁନ ପ୍ରାକ୍କଳନ, ନ୍ୟୁନ ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ ।

ଅଣ୍ଡର ଓୟାର-ବୈଦେ.ବି.(ଇଂ. *under wear*)- ଅନ୍ତର୍ବାସ ଅଧଃ ପରିଚ୍ଛଦ, ଅଧୋବାସ ।

ଅଣ୍ଡର କନ୍‌ସିଡ଼ରେସନ୍-ବୈଦେ. (ଇଂ *under Consideration*)-ବିଚାରାଧୀନ, ବିଚାର ପାଇଁ ରହିଥିବା ଘଟଣା ବା ନ୍ୟାୟ ।

ଅଣ୍ଡର କରେଣ୍ଟ-ବୈଦେ.ବି. (ଇଂ. *under Cur-*

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

rent)-ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତ ଅନ୍ତଃପ୍ରବାହ, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥରେ) ଅନ୍ତଃବାହୀଭାବଧାରା, ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବ ।

ଅଣ୍ଡର ଗ୍ରାଉଣ୍ଡ-ବୈଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ଇଂ. *under ground)*-ଭୂଗର୍ଭରେ, ଭୂଇଁତଳେ, ଗୁପ୍ତଭାବରେ, ଲୁଚଛପିକରି । ବୈଦେ. ବିଣ.-ଭୂଗର୍ଭସ୍ଥ ମାଟି ଭିତରର, ଭୂନିମ୍ନ, ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ, ଗୁପ୍ତ, ଗୂଢ଼, ଭିତର । ବୈଦେ. ବି.-ଭୂନିମ୍ନସ୍ଥ ରେଳରାସ୍ତା ।

ଅଣ୍ଡର ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍-ବୈଦେ ବି (ଇଂ. *under graduate)*-ଉପସ୍ନାତକ ଉପାଧି (ଡ଼ିଗ୍ରୀ) ପାଇ ନଥିବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ।

ଅଣ୍ଡର ଟେକିଙ୍ଗ୍-ବୈଦେ. ବି. (ଇଂ *under taking)*-କାର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ କାମ, ନବ ଉଦ୍ୟମ, ବୃତ୍ତି ମୂଳକ କାରବାର, ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ନିର୍ଭର ଜବାବ, ଅଙ୍ଗୀକାର ।

ଅଣ୍ଡର ମାଟ୍ରିକ୍-ବୈଦେ ବି. (ଇଂ *under matric)*-ମାଟ୍ରିକ୍ ବା ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ପରୀକ୍ଷାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନଥିବା ଛାତ୍ର ।

ଅଣ୍ଡର ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ପୋଷ୍ଟିଙ୍ଗ୍-ବୈଦେ କ୍ରି. (ଇଂ *under Certificate of posting)*-ପ୍ରେରଣ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର । ଡାକରେ ଚିଠି ପଠାଇବାର ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ।

ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟେରୀ-ବୈଦେ.ବି (ଇଂ *uuder Secretary)*-(ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ)-ଅନୁକର୍ମ ସଚିବ, ସହକାରୀ କର୍ମ ସଚିବ, ମହାସଚିବର ଅନୁକର୍ମ ସଚିବ ।

ଅଣ୍ଡରା ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଣ୍ଡିରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡଲା ଅଣ୍ଡଲ-ଦେ.ବି.-ଅନ୍ଧାରରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଚିହ୍ନି ଚିହ୍ନି କରି ବହୁକାଳ ହାତଦ୍ୱାରା ଅଣ୍ଡାଳିବା ବା ଦରାଣ୍ଡିବା, ଦରଣ୍ଡା ଦରଣ୍ଡି ।

ଅଣ୍ଡ ସଣ୍ଡ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଭଣ୍ଡ)-ଭଣ୍ଡସଣ୍ଡ ଧଣ୍ଡସଣ୍ଡ, ଅଶ୍ଳୀଳ (ଭାଷା) । ଗ୍ରା.ବି.-ଅଶ୍ଳୀଳ (ଭାଷା) ।

ଅଣ୍ଡ ସେଟ୍‌ସିଗ୍ରିଡ୍-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ନରୱେର ଜଣେକା ଔପନ୍ୟାସିକା । ସେ ୧୮୮୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ୧୯୪୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ନାମ ନରୱେ କ୍ରିଆନ୍ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଡ଼ାନିଶ୍ । ସେ ୧୯୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁସ୍ତକ କ୍ରାଇଷ୍ଟିନ୍ ଲଭ୍ରା ମଡ଼ାଟେର ପାଇଁ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ ।

ଅଣ୍ଡା-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଣ୍ଡ, ଆ. ଅଣ୍ଡା)-ଅଣ୍ଡ (ଦେଖନ୍ତୁ) ପକ୍ଷିଶାବକ ବା ଛୁଆ, ଶାବକ, ଛୁଆ ଶିଶୁ ।

ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ସୃଷ୍ଟି ଅଣ୍ଡାରୁ । ବିନା ଅଣ୍ଡାରେ କୌଣସି ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବନୁହେଁ । ଅଣ୍ଡା କହିଲେ ଆମେ ସାଧାରଣ ଭାବେ କୁକୁଡ଼ା ଡ଼ିମ୍ବକୁ ହିଁ ବୁଝୁଁ । ଏହି କୁକୁଡ଼ା ଡିମ୍ବ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ଦେଇଥାଏ । ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ା ବା ଗଞ୍ଜା ପକ୍ଷେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାଏ । ତା' ହେଲେ ଏଠାରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ପେଟରେ ଅଣ୍ଡା କିପରି ଭାବରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ? ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ପେଟରେ 'ଡ଼ିମ୍ବକୋଷ' ରହିଛି । ଏହି ଡ଼ିମ୍ବକୋଷ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଡିମ୍ବ ବା ଅଣ୍ଡା ବାହାରି, ତାହା ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ପେଟ ଭିତରେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଡ଼ ହୋଇ ଖୋଳପା ବାନ୍ଧିବା ପରେ ସେ ଅଣ୍ଡା ତା'ର ମେରୁଦଣ୍ଡରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ, ସେତେବେଳେ ଆମେ କହୁ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଦେଲା, ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ କଥା ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ଡ଼ିମ୍ବକୋଷ ରହିଛି । ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ ଓଭାରୀ । ଏହି ଡିମ୍ବକୋଷ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମେ ଏକ ଇଞ୍ଚର ୧୭୫ଭାଗର ଏକଭାଗ ପରିମାଣ ଲମ୍ବର ଏକ ଅଣ୍ଡା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେଆସି ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ଜରାୟୁ କାନ୍ଥକୁ ଲାଗି କରି ରହେ । ଜରାୟୁରେ ତାହା ରହି ମାତୃ ରକ୍ତସ୍ରୋତରୁ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଦଶମାସ ଦଶଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମଶଃ ତାହା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ ! ପ୍ରାୟ ୨୮୦ ଦିନ ବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିଶୁରେ ପରିଣତ ହୋଇ ମା' ଗର୍ଭରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ ।

କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତୀୟ ଜୀବ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ଏବଂ ଅଣ୍ଡିରା ଜୀବର ବିନା ସହଯୋଗରେ ଅଣ୍ଡା କିମ୍ବା ସନ୍ତାନ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଅଣ୍ଡିରା ଏବଂ ମାଈ ଜୀବର ପରସ୍ପର ସହଯୋଗ ଏକାନ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

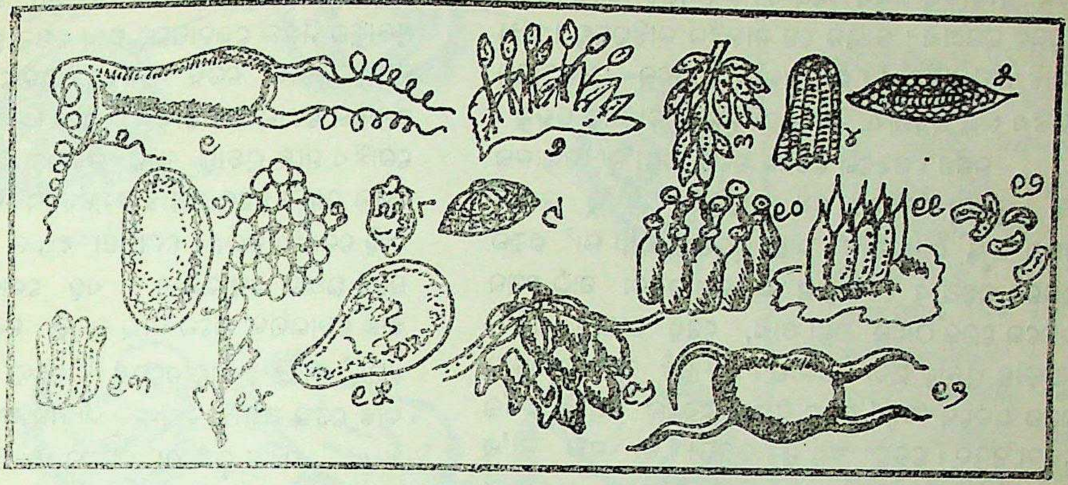

୧-ମାଛ ୨-ମାଛ (Lace wing fly) ୩-କାଉ ମାଛ ୪-ଧଳା ପ୍ରଜାପତି ୫-ମ୍ୟାଲେରିଆ ମଶା ୬-କୁମ୍ଭୀର ୭ ସମୁଦ୍ର ଗେଣ୍ଡା ୮-କାଠି ପୋକ ୯-କପା ମଥ ୧୦-ଛାରପୋକ ୧୧-ମାଛି (Alder fly) ୧୨-ପତ୍ରକଟା ମହୁମାଛି ୧୩-ସାଧାରଣ ମାଛି ୧୪-ମୂଣ୍ଡ ଉକୁଣି ୧୫-ସାମୁଦ୍ରିକ ପକ୍ଷୀ ୧୬-ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବ ୧୭-ସ୍କେଟ ମାଛ

ଆବଶ୍ୟକ । ଦୁହିଁଙ୍କର ପରସ୍ପର ସହଯୋଗର ଅଭାବରେ କଦାପି ନୂତନ ଜୀବର ସୃଷ୍ଟି ହେବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଏକକୋଷୀ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ମଣିଷ କଥା ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ, ମଣିଷ ପ୍ରଥମେ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣ୍ଡାଭଳି ମା' ପେଟରେ ରହିଥାଏ । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣ୍ଡା ମାଆର ଡିମ୍ବକୋଷରୁ ବାହାରି ଆସି ଗୋଟିଏ ନଳୀପଥ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଜରାୟୁ ଆଡକୁ ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ଗତି କରେ । ଏହି ସମୟରେ ପୁରୁଷ ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀର ସଙ୍ଗମ ହେଲେ ପୁରୁଷ ଶୁକ୍ରରେ ଥିବା କୋଟି କୋଟି ଶୁକ୍ରକୀଟ ସ୍ତ୍ରୀର ଜରାୟୁ ବାଟେ ଧାଇଁ ଯାଆନ୍ତି ମାଆ ପେଟକୁ ଆସୁଥିବା 'ଅଣ୍ଡା' ଆଡ଼କୁ । ଜରାୟୁ ଓ ଡିମ୍ବକୋଷକୁ ଯୋଗ କରୁଥିବା ନଳୀଭିତରେ ଶୁକ୍ରକୀଟ ଓ ଅଣ୍ଡାର ମିଳନ ହୁଏ । ଶୁକ୍ରକୀଟ ଓ ଅଣ୍ଡାର ମିଳନ ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେହିଁ ମଣିଷର ଜନ୍ମ । ଏହା ପରେ 'ଅଣ୍ଡା' ତା'ର ପୂର୍ବ କଳ୍ପିତ ଗତିପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଜରାୟୁ କାନ୍ଥରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ।

ମାଆ ପେଟରେ ପିଲାଟି ରହିଲେ ସେ ଗର୍ଭବତୀ ହେଲା ବୋଲି ଆମେ କହୁଁ, ମା'ର ଜରାୟୁ ଭିତରେ ପିଲାଟି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ । ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ ମା'ର ଶରୀର ଭିତରେ ଥାଇ ସେ ମା'ଠାରୁ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ପାଇଥାଏ । ପିଲାଟି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନଳୀ ବା ନାଡ଼ଦ୍ୱାରା ମାଆ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହି ନାଡ଼ ବାଟେ ସେ ତା'ର ମା'ଠାରୁ ଖାଦ୍ୟ ପାଏ । ଏହାକୁ ଗର୍ଭନାଡ଼ ବା ଫୁଲ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହି ଗର୍ଭନାଡ଼ ବା ଫୁଲ ଯେତେବେଳେ ଶୁକ୍ରକୀଟ ଓ ଅଣ୍ଡାର ମିଳନ ହୋଇ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଆସି ଜରାୟୁ କାନ୍ଥରେ ଲାଗିରହିଥାଏ, ସେତିକି ବେଳେ ଏହା ଦେହରେ ଗ୍ରୁଏଁ ଗ୍ରୁଏଁ ଲାଗିଯାଇଥାଏ । ମା' ରକ୍ତରୁ ଏହି ଗର୍ଭନାଡ଼ ଦ୍ୱାରା ପିଲାଟି ଖାଦ୍ୟପାଇ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ । ପିଲାଟି ପ୍ରାୟ ୨୮୦ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଆ ଗର୍ଭରେ ରହିଥାଏ । ମାଆ ଗର୍ଭରେ ପିଲାଟି ରହିବା ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ଆଖି, ପାଟି, କାନ, ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପରେ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତ ସନ୍ତାନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୁଏ । ସନ୍ତାନଟି ମାଆ ଦେହରୁ ଯୋନି ପଥ ଦେଇ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ । ଜନ୍ମ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇ ବାହାରକୁ ଆସିଲା ପରେ ବି ଗର୍ଭନାଡଟି ମା' ଦେହରେ ସେହିପରି ଲାଗିଥାଏ । ଡାକ୍ତର ସେ ନାଡଟିକୁ କାଟିଦିଅନ୍ତି । କଟା ଯାଗାଟି ଶୀଘ୍ର ଶୁଖିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତାନ ଦେହରେ ସେହିଠାରେ ଗୋଟିଏ ଚିହ୍ନ ରହିଯାଏ, ଏହି ଚିହ୍ନଟିକୁ ନାଭି ବା ନାହି କହନ୍ତି ।

ମଣିଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ଭାବେ 'ଅଣ୍ଡା'ରୁ ସନ୍ତାନର ସୃଷ୍ଟି । କୁକୁଡା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି 'ଅଣ୍ଡା'ରୁ କୁକୁଡ଼ା ଛୁଆର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ମାଈ କୁକୁଡାର ଅଣ୍ଡା ତା' ଶରୀର ଭିତରେ ରହିଥାଏ । ଅଣ୍ଡାକୁ ଫଳବତୀ କରିବା ପାଇଁ ଶରୀର ଭିତରେ ଯେଉଁଠାରେ ଅଣ୍ଡା ଥାଏ, ସେହି ଯାଗାକୁ ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ାର ଶୁକ୍ରାଣୁ ଯିବା ଦରକାର । ଶୁକ୍ରାଣୁଟି ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଶରୀର ଭିତରେ 'ଅଣ୍ଡା' ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ଅଣ୍ଡାଟି ନିଷିକ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡା ବା ଗଞ୍ଜା ତା'ର ଶୁକ୍ରାଣୁକୁ ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଶରୀର ଭିତରକୁ ଛାଡିଦିଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସଙ୍ଗମ କହନ୍ତି ।

ଗଞ୍ଜାର ଲାଞ୍ଜ ତଳେ ଗୋଟିଏ ଛିଦ୍ର ଅଛି । ଏହି ବାଟ ଦେଇ ଶୁକ୍ରାଣୁ ତା'ର ଶରୀରରୁ ବାହାରି ପାରେ । ସେହିପରି ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଲାଞ୍ଜତଳେ ମଧ୍ୟ ଛିଦ୍ରଟିଏ ଅଛି । ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଏହି ଛିଦ୍ରଟି ତା'ର ଶରୀରରେ ଅଣ୍ଡାଥିବା ଯାଗା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବି

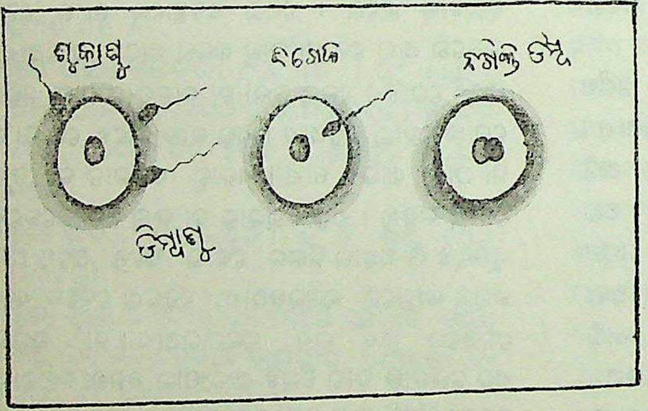

(ଡିମ୍ବାଣୁର ନିଷେକ)

ରହିଥାଏ ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଶରୀର ଭିତରକୁ ଶୁକ୍ରାଣୁକୁ ଛାଡିବା ପାଇଁ ଗଞ୍ଜାଟି ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ପିଠି ଉପରକୁ ପ୍ରଥମେ ଚଢେ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜର ଛିଦ୍ରଟିକୁ ମୁରଗୀର ଛିଦ୍ର ଉପରେ ଲଗାଇ ରଖେ ଏବଂ ଶୁକ୍ରାଣୁକୁ ତା' ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ିଦିଏ । ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ସେହି ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଶୁକ୍ରାଣୁ ସବୁ ପହଁରି ପହଁରି ଅଣ୍ଡା ବା ଡିମ୍ବାଣୁ ନିକଟକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଅଣ୍ଡା ସହିତ ଶୁକ୍ରାଣୁର ମିଳିତ ହେବାପରେ ଅଣ୍ଡା ନିଷିକ୍ତ ହୁଏ । ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଦେହ ଭିତରେ ଥିବାବେଳେ ଅଣ୍ଡାରେ ଖୋଳପା ନଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅଣ୍ଡା ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶୁକ୍ରାଣୁ ଦ୍ୱାରା ଫଳବତୀ ହୁଏ । ନିଷିକ୍ତ ହେବା ପରେ ଅଣ୍ଡାଟି ନିରାପଦରେ ରହିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କଠିଣ ଖୋଳପା ଅଣ୍ଡାର ଚାରି-ପଟେ ତିଆରି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଖୋଳପାଟି ଟାଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ଦେହରେ ଯେଉଁ ବାଟେ ଶୁକ୍ରାଣୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ସେହି ବାଟ ଦେଇ ଅଣ୍ଡାଟି ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ ।

ମଣିଷ ଛୁଆ ମା' ଗର୍ଭରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ମା' ରକ୍ତରୁ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ବଞ୍ଚି ରହିଥାଏ, କିନ୍ତୁ କୁକୁଡ଼ା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ କୁକୁଡ଼ା ଛୁଆର ସୃଷ୍ଟି ମା' ପେଟ ଭିତରେ ନ ହୋଇ, ହୋଇଥାଏ ପଦାରେ । ଆମେ ଯେଉଁ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଦେଖୁ, ସେଥିରେ ଛୁଆ ବା ଚିଆଁ ବଢିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ ଥାଏ । ଅଣ୍ଡାଟିଏ ଭାଙ୍ଗି ଦେଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲକାର ହଳଦିଆ ଅଂଶ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ହଳଦିଆ ଅଂଶକୁ ଅଣ୍ଡାର କେଶର କୁହାଯାଏ । କେଶରକୁ ଘେରି ମେଞ୍ଚାଏ ରଙ୍ଗହୀନ ଅଠାଳିଆ ଜିନିଷ ଥାଏ, ଏହି ରଙ୍ଗହୀନ ଅଂଶକୁ ଆଲବୁମେନ କହନ୍ତି । ଅଣ୍ଡାକୁ ସିଝାଇଲେ ଆଲବୁମେନ ଧଳା ପାଲଟି ଯାଏ । ବେଳେ ବେଳେ କେଶର ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଚିହ୍ନଟି ହିଁ ଅଣ୍ଡାର ଫଳବତୀ ଅଂଶ । ପ୍ରକୃତରେ ଅଣ୍ଡାର ଏହି ଅଂଶରୁ କୁକୁଡ଼ା ଛୁଆ ବା ଚିଆଁର ବୃଦ୍ଧି ଘଟେ । କେଶର ଓ ଆଲବୁମେନକୁ ସେ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରେ ।

ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ତା'ର ଅଣ୍ଡା ଉପରେ ବସେ ଏବଂ ସେଗୁଡିକୁ ଉଷୁମାଏ । ପ୍ରାୟ ତିନି ସପ୍ତାହ ଧରି ସେ ସେଗୁଡିକୁ ସେହିଭଳି ଉଷୁମାଏଁ, ତୃତୀୟ ସପ୍ତାହପରେ ଛୁଆଟି ଅଣ୍ଡାରୁ ବାହାରି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

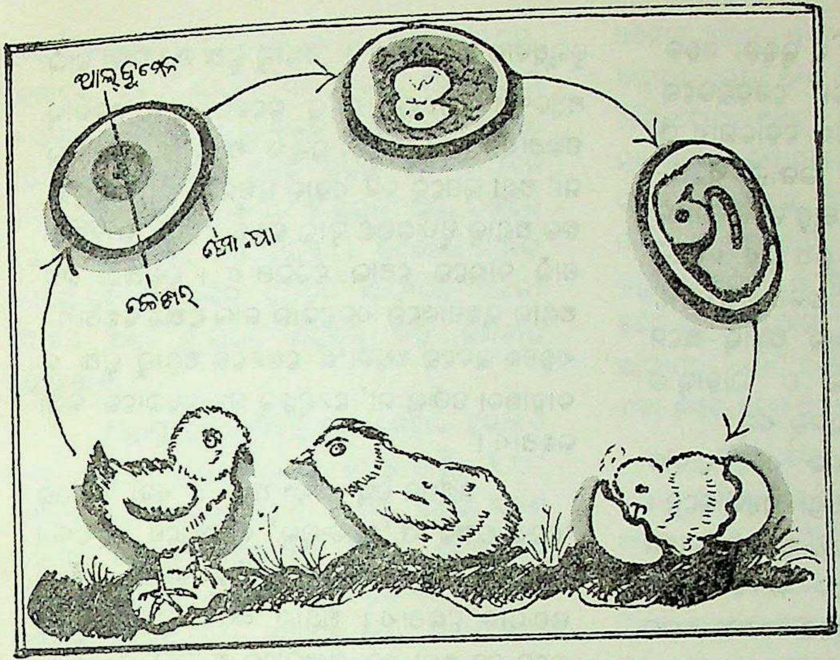

(ଅଣ୍ଡାରୁ କୁକୁଡ଼ା ଛୁଆ ବାହାରି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ)

ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତେବେ ସେ ଅଣ୍ଡାଟି 'ଜୀବନଯୁକ୍ତ' ହୋଇ ନପାରି, ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଜରାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ମଉଳି ଯାଉଛି । ତେଣୁ ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣ୍ଡାଟି ମଉଳିଯିବା ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଋତୁସ୍ରାବ ବେଳେ ରକ୍ତସାଙ୍ଗରେ ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସୁଛି । ଶୁକ୍ରାଣୁର ଅଣ୍ଡା ସହିତ ମିଳନ ହୋଇ-ଥା'ନ୍ତି, ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀ ଗର୍ଭ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଣ୍ଡାଟି ବାହାରକୁ ବାହାରି ନ ଆସି ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ରହି-ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀର 'ଋତୁ' ବନ୍ଦ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ କୁକୁଡ଼ାର ତାହା ହୋଇନଥାଏ । ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଡିମ୍ବକୋଷରୁ 'ହଳଦି ଅଣ୍ଡା'ଟି ବାହାରିଲା ପରେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେବାର କଥା, ସବୁ ଗୁଡ଼ିକ

ବଢ଼ିବା ପାଇଁ ତେର ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ଅଣ୍ଡାର ଖୋଳପାଟି ଭାଙ୍ଗି ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସେ । ଏହାକୁ ଅଣ୍ଡା ଫୁଟିବା କୁହାଯାଏ ।

ମଣିଷ ଏବଂ କୁକୁଡ଼ାଠାରୁ 'ଅଣ୍ଡା' ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପଦ୍ଧତିରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପୁରୁଷର ସଂଗମ ବିନା ସ୍ତ୍ରୀ ଅଣ୍ଡାଟି 'ଜୀବନଯୁକ୍ତ' ହେଉ-ନଥିବା ବେଳେ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ଏବଂ ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ାର ସଙ୍ଗମ ବିନା ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଅଣ୍ଡାଟି 'ଜୀବନଯୁକ୍ତ' ହୋଇ ପାରୁଛି । ମଣିଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାର କଲେ ଦେଖାଯାଏ-ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ଡିମ୍ବକୋଷରୁ ପ୍ରତିମାସରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଣ୍ଡା ବାହାରେ । ମାସକରେ ଥରେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ଋତୁସ୍ରାବ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ଜାଣୁ, ସ୍ତ୍ରୀର ଡିମ୍ବକୋଷରୁ ଅଣ୍ଡା ବାହାରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭହୁଏ । ତା'ର ଯଦି ପୁରୁଷ ସହିତ ସଙ୍ଗମ ହେଲା ଓ ପୁରୁଷର ଶୁକ୍ରାଣୁ ଯାଇ ସେହି ଅଣ୍ଡା ସହିତ ମିଳିତ ହେଲା, ତାହା-ହେଲେ ସେଇଠି ଜୀବ ବା ସନ୍ତାନର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ଅଣ୍ଡା ସହିତ ଶୁକ୍ରାଣୁର ମିଳନ ହୋଇ

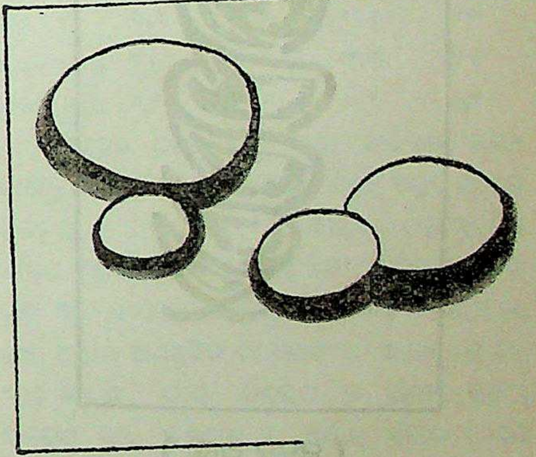

(ବଡ଼ ସାନ କ୍ରମରେ-ହସ୍ତୀପକ୍ଷୀ, ମୋଆ, ଓଟପକ୍ଷୀ ଓ କୁକୁଡ଼ାର ଅଣ୍ଡା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥାଏ । ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ର ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ା ସହିତ ଆଦୌ ଯୋଡ଼ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ତା' ଦେହଭିତରେ ଖୋଳ ସମେତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣ୍ଡାଟି ତିଆରି ହୋଇଯାଏ ଓ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ । ମାତ୍ର ତହିଁରୁ ଏଇଆ- ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡାଟି ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ାର ଶୁକ୍ରାଣୁ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ସେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡାଟି ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ାର ଶୁକ୍ରାଣୁ ବିନା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ସେଥିରୁ ଛୁଆ ହୁଏନାହିଁ । ଏ ପ୍ରକାର ଅଣ୍ଡାକୁ ଆମେ 'ବାଉଁଆ' ଅଣ୍ଡା ବୋଲି କହିଥାଉ । ଯାହାକୁ କି ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ, ଅନ୍ ଫର୍ଟିଲାଇଜଡ୍ ଏଗ୍ ।

କେବଳ ପ୍ଲାଟିପାସ ନାମକ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ତନପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ ଛୁଆ ଜନ୍ମ ନକରି ଅଣ୍ଡା ପ୍ରସବ କରେ । ମାତ୍ର ପକ୍ଷୀ, କୀଟପତଙ୍ଗ, ସରୀସୃପ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନେ ଅଣ୍ଡା ଦେଇଥାନ୍ତି । ପଶୁପକ୍ଷୀମାନେ ମାଟିରେ କୃତ ଗର୍ତ୍ତରେ, ଗଛର କୋରଡ଼ରେ, ନୀଡ଼ରେ ଅଥବା ନିର୍ଜନ

(ମଗର ଅଣ୍ଡା)

ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅଣ୍ଡା ପାରନ୍ତି ବା ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରନ୍ତି । ମାଛ, ବେଙ୍ଗ ଓ ମଶା ପ୍ରଭୃତି ପାଣିରେ ଅଣ୍ଡା ଦିଅନ୍ତି । ଏକପ୍ରକାର ବୁଢିଆଣୀ ନିଜର ପେଟତଳେ ଅଣ୍ଡା ବୋହି ବୁଲୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟାଇବା ପାଇଁ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମା'କୁ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ହଂସ, କୁକୁଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମା' ଅଣ୍ଡା ଉପରେ ବସି ଏହାକୁ ଉଷୁମାଏ, ମାତ୍ର କୁମ୍ଭୀର ନିଜ ଅଣ୍ଡାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଫାଟିଯିବା ପାଇଁ ବାଲିରେ ପୋଇ ଦେଇଥାଏ । ବୁଢିଆଣୀ ନିଜ ଅଣ୍ଡାର ଚାରିପାଖରେ ଏକପ୍ରକାର ଜାଲ ତିଆରି କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ନ ବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମା' ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ରକ୍ଷା କରିଥାଏ ।

ମଣିଷର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ଅଣ୍ଡା । ଏହା ମଣିଷର 'ଦେହ-ତିଆରି' ଓ 'ଶକ୍ତିଦାୟକ' ଖାଦ୍ୟରୂପେ ପରିଚିତ । ଏଥିରୁ ପ୍ରୋଟିନ୍, ଭିଟାମିନ ବା ଖଣିଜ ଲବଣ ଇତ୍ୟାଦି ଉପାଦାନ ମିଳିଥାଏ । ଅଣ୍ଡାର ଗଠନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସବୁ ଅଣ୍ଡା ଏକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଓ ପ୍ରାୟ ଏକପ୍ରକାର ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା । ତେଣୁ ଅଧିକାଂଶ ଜୀବଙ୍କର ଅଣ୍ଡା ଖାଇବାରେ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଆମ ଖାଇବାର ରୁଚି

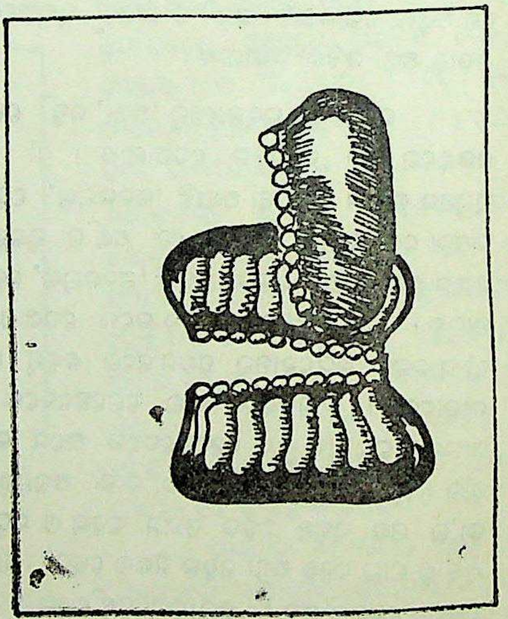

(ଅସରପା ଅଣ୍ଡା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ଯେତେ ପ୍ରକାର ଅଣ୍ଡା ସବୁରହିଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୁକୁଡ଼ା ଏବଂ ବତକ ଅଣ୍ଡା ଆମେ ଖାଇବାକୁ ଭଲପାଉ । କିନ୍ତୁ ବତକ ଅଣ୍ଡାଅପେକ୍ଷା କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡାକୁ ହଜମ କରିବା ଅଧିକ ସହଜ ହେଲ, ଆମେ କୁକୁଡା ଅଣ୍ଡା ଖାଉ । ବତକ ଓ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ସ୍ୱାଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ବିଶେଷଜ୍ଞ ମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ପ୍ରତିଦିନ ଖାଦ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ଖାଇଲେ ଶରୀରକୁ ବହୁ ଉପକାର ହୋଇଥାଏ ।

ଅଣ୍ଡାରୁ ଖୋଲପାଟିକୁ ବାଦ ଦେଲେ ଗୋଟିଏ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡାର ଓଜନର ଶତକଡ଼ା ୭୪.୭ ପାଣି, ୧୨.୮ ପ୍ରୋଟିନ୍, ୧୧.୫ ସ୍ନେହସାର ଓ ୧ ଭାଗ ଖଣିଜ ଲବଣ ରହିଥାଏ । ଏହାର ଶତକଡ଼ା ସାଢେ ଏଗାର ଭାଗ ସ୍ନେହସାର ହୋଇଥିବାରୁ ଅଣ୍ଡାକୁ ଘିଅରେ ବା ତେଲରେ ଭାଜିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା କାଲସିଅମ୍, ଫସ୍‌ଫରସ୍, ଲୁହା ଓ ଅନ୍ୟ ଖଣିଜ ଲବଣ ଆମ ଦେହର ହାଡ଼ ଗଢ଼ିବା ଏବଂ ହାଡ଼କୁ ମଜବୁତ୍ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଦେହ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ସାଧିତ ହେବା କାମରେ ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଡାର ଖଣିଜ ଲବଣ ଆମକୁ ଉପାଦାନ

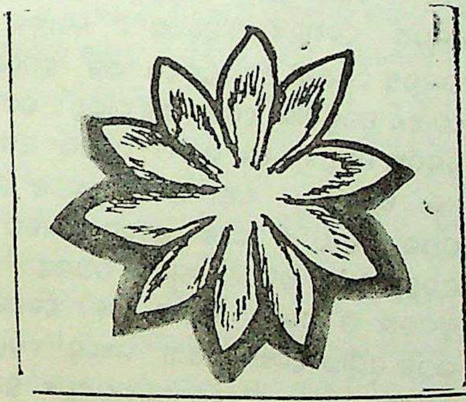

(ଅକ୍‌ଟୋପସ୍ ଅଣ୍ଡା)

ଯୋଗାଏ । ଅଣ୍ଡା ଖାଇବା ଯୋଗୁ ଅଣ୍ଡାରେ ପୂରି ରହିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଭିଟାମିନ୍ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସୁସ୍ଥ ଓ ନିରୋଗ ରହୁ । ଖାଦ୍ୟସାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରାୟ ୧୨୦ ଗ୍ରାମ କ୍ଷୀର ସହିତ ସମାନ । ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା ଖାଦ୍ୟସାରର ପରିମାଣ କ୍ଷୀରରେ ଥିବା ଖାଦ୍ୟସାର ଠାରୁ ୪ ଗୁଣ ବେଶୀ । ଅଣ୍ଡାରେ ଲୌହ ଅଂଶ ଓ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣ 'କ'ର ପରିମାଣ କ୍ଷୀର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ । ଅଣ୍ଡା ସହଜରେ ହଜମ ହୁଏ । ସବୁ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ଉପାଦେୟ ଖାଦ୍ୟ । ଗ୍ରୋଟ ପିଲା, ଗର୍ଭବତୀ ମହିଳା ଓ ରୋଗୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଏଥିରେ ଶ୍ୱେତସାର ନଥିବାରୁ ବହୁମୂତ୍ର ରୋଗୀ ଓ ଡ଼ାଏଟିଙ୍ଗ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଖୁବ୍ ଉପଯୋଗୀ । ଯେହେତୁ କ୍ଷୀର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟପରି ଏହାକୁ ଭେଜାଲ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହା ଶରୀର ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହିତକର ଅଟେ ।

ଅଣ୍ଡା ଦେହକୁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ଅଣ୍ଡାକୁ ଯେପରି ଖାଇବା କଥା ସେପରି ଖାଇଲେ ଆମକୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତି ଅଣ୍ଡାରୁ ମିଳିଥାଏ । ଏପରିକି ଯେତିକି ଅଣ୍ଡା ସିଝାଇ ବା ପାଣିପୋଚ୍ କରି ଖାଇଲେ ୭୦ କାଲୋରି ମିଳେ, ସେତିକି ଅଣ୍ଡାକୁ ଘିଅ, ତେଲ୍ ବା ବଟରରେ ଭାଜି ଖାଇଲେ ୧୧୦ କାଲୋରି ମିଳିଥାଏ । ଏକ ଆଉନ୍‌ସ ଅଣ୍ଡା ଓ କ୍ଷୀରରେ କେତେଗ୍ରାମ ପରିମାଣର ପ୍ରୋଟିନ୍, ଶ୍ୱେତସାର ଓ ଫ୍ୟାଟ୍ ଅଛି, ତାହାର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିବରଣୀ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ଦ୍ରବ୍ୟ	ପ୍ରୋଟିନ୍	ଶ୍ୱେତସାର	ଫ୍ୟାଟ୍	କାଲୋରି
ଦୁଧ	୧.୧	୧.୩	୧.୨	୨୦
କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା	୩.୮	୦	୩.୩	୪୫
ବତକ ଅଣ୍ଡା	୩.୮	୦	୪.୧	୫୨

ଅନେକ ଲୋକ କଞ୍ଚା ଅଣ୍ଡା ଖାଇବାକୁ ଭଲ-ପାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ହିତକର । ମାତ୍ର କଞ୍ଚା ଅଣ୍ଡା ଖାଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କାରଣ ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା 'ବାୟୋଟିନ' ନାମକ ଭିଟାମିନ୍ କଞ୍ଚା ଅଣ୍ଡା ଖାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା କଞ୍ଚା ଅଣ୍ଡାର ଆଲବୁମିନ୍ ବା ଧଳାଅଂଶ ଖାଦ୍ୟ ନଳୀରେ 'ଏନ୍‌ଜାଇମ୍' ଦ୍ୱାରା ଦ୍ରବୀଭୂତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଅଣ୍ଡାକୁ ସିଝାଇ ଦେଲେ 'ଆଲବୁମିନ' ଅଂଶ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେବା ଫଳରେ ଏହା ସହଜରେ ହିଁ ହଜମ ହୋଇଥାଏ । ଯଦି ଅଣ୍ଡାଟିକୁ ଅଳ୍ପ ସିଝାଇକରି ଖିଆଯାଏ, ତେବେ ସବୁଠାରୁ ଭଲ

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଫଳ ମିଳେ । କଞ୍ଚା ଅଣ୍ଡାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଜୀବାଣୁ ଥାଆନ୍ତି । ଏମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ,ଖାଦ୍ୟ ବିଷାକ୍ତ'ରୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଯାହା ହେଲେ ବି ଅଣ୍ଡାକୁ ଅଳ୍ପ ସିଝାଇ ଖାଇବା ଶରୀର ପକ୍ଷେ ହିତକର । ଅଣ୍ଡାକୁ ବେଶୀ ସିଝାଇଲେ ଅଣ୍ଡାର ହଳଦିଆ ଅଂଶ ଉପରେ ଈଷତ୍ ନୀଳ ବର୍ଣ୍ଣର ଆବରଣ ଦେଖାଯାଏ । ଯଦିଓ ଅଣ୍ଡା କେଶରର ରଙ୍ଗ ବଦଳେ, ଏହାର ଉପାଦାନରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହା ଖାଦ୍ୟଉପଯୋଗୀ ଅଟେ

ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଛୁଆଫୁଟିବା ଅଣ୍ଡା (*Fertilized egg*), ବାଉଁଆ ଅଣ୍ଡା (ଯେଉଁଥିରୁ ଛୁଆ ଫୁଟେ ନାହିଁ) ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟିକର । ମାତ୍ର ଏହା ଭାବିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ବାଉଁଆ ଅଣ୍ଡାକୁ ଅଧିକ ଦିନ ସାଇତି ରଖିହୁଏ । ସମୟେ ସମୟେ ଅଣ୍ଡାର ଉପର ଖୋଳପାରେ ଦୁଧିଆ ଧଳାରଙ୍ଗର ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହିପରି ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଅଣ୍ଡାଗୁଡିକ ଖୁବ୍ ତଟକା ଅଟେ । ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଗ୍ୟାସ ଯୋଗୁ ଏହିପରି ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର କ୍ରମଶଃ ଅଣ୍ଡା ଖୋଳପାରେ ଥିବା ସରୁ ସରୁ ଛିଦ୍ର ଦେଇ ବାହାରିଯାଏ ଏବଂ ଏହି ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଆଉ ଦେଖିହୁଏ ନାହିଁ । ଆହୁରି ଅନେକ ସମୟରେ ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା ଧଳା ଅଂଶଗୁଡିକ ସାଗୁଆ ବା କ୍ଷୀଣ ରଙ୍ଗ ପରି ଦେଖାଯାଏ । ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ଏହିପରି ଅଣ୍ଡାକୁ ପୁଷ୍ଟିକର ନୁହେଁ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କ ମତରେ ଏପରି ଏପରି ଅଣ୍ଡା ଦେହ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ କ୍ଷତିକାରକ ନୁହେଁ । ଅଣ୍ଡାରେ ଥିବା ରିବୋଫ୍ଲେବିନ୍ ବି$_2$ (*Riboflavin* B_2) ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଯୋଗୁ ଏହାର ରଙ୍ଗ ବଦଳି ଯାଇଥାଏ ।

ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଭ୍ରମ ଧାରଣା ଅଛି ଯେ, ଗାଢ଼ ହଳଦିଆ କେଶର ଥିବା ଅଣ୍ଡା ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟିକର ଓ ଶରୀର ପକ୍ଷେ ହିତକର । ମାତ୍ର ଅଣ୍ଡା କେଶରର ରଙ୍ଗ ଉପରେ ଏଥିରେ ଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଉପାଦାନର ଗୁଣ ବଦଳି ନ ଥାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ମିଠା ତିଆରି କରିବା ସମୟରେ ଯେପରି ଉପଯୁକ୍ତ ରଙ୍ଗ ମିଶାଇବା ଦ୍ୱାରା ଖାଦ୍ୟର ରଙ୍ଗ ବଦଳାଇ ଥାଉ, ସେହିପରି ଯେଉଁ କୁକୁଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଘାସ, ହଳଦିଆ ମକା, ଲୁସର୍ନ ପ୍ରଭୃତି ବେଶି ପରିମାଣରେ ଦାନା ଦିଆହୁଏ, ସେହି କୁକୁଡ଼ାମାନଙ୍କର ଅଣ୍ଡା କେଶରର ରଙ୍ଗ ଗାଢ଼ ହଳଦିଆ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଖାଦ୍ୟର ଗୁଣ ଅନୁସାରେ ଉଭୟ ଗାଢ଼ ଓ ଫିକା ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର କେଶର ସମାନ ।

କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡାକୁ ଦୁଇଭାଗ କରି ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଭାଗଟି ହେଲା - ''ଭବିଷ୍ୟତ କୁକୁଡ଼ା'' ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁଥିରେ ଜୀବନ ଅଛି ଓ ଯେଉଁଥିରୁ ଭବିଷ୍ୟତର କୁକୁଡ଼ା ବାହାରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗଟି ହେଲା - ସେହି ଭବିଷ୍ୟତ କୁକୁଡ଼ାର ଖାଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆନୁସଙ୍ଗିକ ପଦାର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷୀର ଅଣ୍ଡାରେ ସାଧାରଣତଃ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଚାରୋଟି ପଦାର୍ଥ ଥାଏ । ଯଥା : (୧) ଖୋଳ, (୨) ଝିଲ୍ଲୀ ପରି ଚର୍ମ, (୩) ଶ୍ୱେତାଂଶ, (୪) କୁସୁମ ବା ପୀତାଂଶ । ଏହି ଯେଉଁ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରୋଟି ପଦାର୍ଥକୁ ନେଇ ଅଣ୍ଡା ଗଠିତ ପ୍ରଥମେ ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ଥିବା ହଳଦିଆ କେଶର ବା ପୀତାଂଶ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ଥିବା ହଳଦିଆ କେଶରଟି ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ପରି ଦେଖାଯାଏ, ମାତ୍ର ତାହା ସେପରି ନୁହେଁ । ପିଆଜ ଯେପରି ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ହଳଦିଆ କେଶରଟି ସେହିପରି । ଗୋଟିଏ ପରସ୍ତ 'ହଳଦିଆ କେଶର' ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ଖଞ୍ଜି ଉପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରସ୍ତ ଧଳା କେଶର ଖଞ୍ଜାଯାଇଛି । ଦିନବେଳେ ହଳଦିଆ ପରସ୍ତଟି ତିଆରି ହୁଏ ଓ ରାତିରେ ତିଆରି ହୁଏ ଧଳା ପରସ୍ତଟି । ଅଣ୍ଡା ଭିତରଟି କିପରି ଢଙ୍ଗରେ ତିଆରି ହୋଇ ଓ କିପରି ଭାବରେ ସଜେଇ ହୋଇ ରହିଛି, ତା'ର ବିବରଣୀ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା । ପରସ୍ତେ ହଳଦିଆ ଓ ପରସ୍ତେ ପରସ୍ତେ ଧଳା କେଶର ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କେଶରଟି ଅଣ୍ଡା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି । ପୂର୍ଣ୍ଣ କେଶରର ଉପରେ ଅଂଶରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲାକାର ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ସ୍ଥାନଟିକୁ କୁହାଯାଏ— 'ବୀଜଭୂମି' ବା ଜର୍ମସ୍ପଟ (*Germ Spot*) । ଯେଉଁ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ସହିତ ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁଡ଼ାର ସଂଗମ ହୋଇଥାଏ । ସେହି କୁକୁଡ଼ାର ଅଣ୍ଡାର ଏହି ବୀଜଭୂମି ଅଞ୍ଚଳରୁ ନୂତନ କୁକୁଡ଼ା ଛୁଆର ସୃଷ୍ଟି ହେବା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କେଶର ପରଦା ଦ୍ୱାରା କେଶର ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହେ । କେଶର ପରଦାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ "ୟୋକ୍‌ମେଂବ୍ରେନ୍" ବା "ଭାଇଟେଲିନ୍ ମେଂବ୍ରେନ୍" (*yolk or Vitelline Rembrane*) ।

କେଶର ପରଦା ଉପରେ କେଶରକୁ ଘେରି ରହିଛି ଅଣ୍ଡାନାଲ ବା ଶ୍ୱେତାଂଶ । ଅଣ୍ଡା-ନାଲ ପୁଣି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର— ମୋଟା ଓ ପତଳା । କେଶରକୁ ଲାଗି ରହିଥିବା ନାଲ ମୋଟା ଏବଂ ଏହି ମୋଟା ନାଲର ଉପର ସ୍ତରରେ ରହିଁଥାଏ ପତଳା ନାଲ । ଏହି ଦୁଇ ପରସ୍ତକୁ ନାଲର 'ଭିତର ପରସ୍ତ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହା ଉପରେ ପୁଣି ପରସ୍ତେ ଲେଖାଏଁ ମୋଟା ଓ ପତଳା ନାଲ ରହିଥାଏ । ଏ ଦୁଇ ପରସ୍ତକୁ କୁହାଯାଏ "ବାହାର ପରସ୍ତ" । କେଶରକୁ ଲାଗି ଭିତର ପରସ୍ତର ମୋଟା ନାଲ'କୁ ଦଉଡି ବୋଲିଲି ପରି କରି ଦୁଇ ପଟକୁ ସେହି ଦଉଡିକୁ ଟାଣି ବାନ୍ଧି ଦେଲଭଳି କରାଯାଇଛି । ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ-'କଲଜ' (*Chalaza*) । ଏପରି ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବାଦ୍ୱାରା ଅଣ୍ଡାଭିତରେ ଥିବା କେଶରଟି ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହେ । ସହଜରେ ତା'ର ଗଠନରେ କୌଣସି ଆଘାତ ଲାଗେ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ଖୋଳଦ୍ୱାରା ଅଣ୍ଡାର ଭିତର ପଦାର୍ଥସବୁ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେହି ଖୋଳପାଟି ପ୍ରଧାନତଃ ଚୂନ ବା କାର୍ବୋନେଟ୍ ଅଫ୍ ଲାଇମ୍ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଏହି ଖୋଳପାରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଛିଦ୍ର ସବୁ ରହିଥାଏ । ସେହି ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପବନ ଓ ଆର୍ଦ୍ରତା ବାହାରୁ ଅଣ୍ଡା ଭିତରକୁ ପଶେ ଓ ବାହାରେ । କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡାର ଓଜନ ପରିମାଣରେ ଶତକଡ଼ା ୧୦ ଭାଗ ଖୋଳ, ଶତକଡ଼ା ୬୦ ଭାଗ ନାଲ ଓ ଶତକଡ଼ା ୩୦ଭାଗ କେଶର । ପ୍ରତି ୧୦୦ ଗ୍ରାମ ଅଣ୍ଡାରୁ ଖୋଳ ବାଦ ଦେଲେ ଅବଶିଷ୍ଟ ୯୦ ଭାଗ ଖାଇବା ପଦାର୍ଥ ଅର୍ଥାତ ନାଲ ଓ କେଶର ପାଇଥାଉ ।

ଅଣ୍ଡା ମାଈ କୁକୁଡା ପେଟ ଭିତରେ କିପରି ତିଆରି ହେଉଛି, ତାହା ଜାଣିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଅଣ୍ଡାର ସୃଷ୍ଟି ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଡିମ୍ବକୋଷରେ । ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ମାନଙ୍କେ ତାର ଡିମ୍ବ-କୋଷରେ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଣ୍ଡା ରହିଥାଏ କିନ୍ତୁ ଅପ୍ରାପ୍ତ ବୟସ୍କ ଅର୍ଥାତ ଯେଉଁ କୁକୁଡ଼ାର ଅଣ୍ଡା ଦେବା ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେ ଯେତେ ବେଳେ ଅଣ୍ଡା ଦେବା ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚେ, ସେତେବେଳେ ତାର ଡିମ୍ବକୋଷ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ହଜାର ହଜାର ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଣ୍ଡା ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବଡ ହେବାକୁ ଲାଗନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ସେହି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଣ୍ଡାଟିର ଚାରିପାଖରେ କେଶର ଖୋଳ ତିଆରି ହୋଇଯାଏ । ଏହି କେଶର ଖୋଳଟି ସ୍ନେହସାର (ଫ୍ୟାଟ୍), ଲେସିଥିନ୍ ଲୁଟିନ୍ (ରଙ୍ଗ-ଉପାଦାନ) କୋଲେଷ୍ଟରଲ, ଫସଫୋପ୍ରୋଟିନ୍, ଭାଇଟେଲିନ ଓ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଲଭେଟିନ୍ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରୋଟିନ୍ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ । ଯେଉଁଥିରୁ କୁକୁଡ଼ାର ଆଦି ଜୀବର ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ସେହି ଦ୍ରବ୍ୟଟି ଏହି 'କେଶର ଖୋଳ'ର ଉପର ଅଂଶରେ ରହେ । ଏଇଟି ଖୁବ୍ ହାଲୁକା ହୋଇଥିବାରୁ ଅଣ୍ଡାଟି ଯେପରି ଅଣେଇ ତଣେଇ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେଶରର ଯେଉଁ ପଟ ଉପରକୁ ରହେ, ସେହି ପଟକୁ ସେ ଚାଲିଯାଏ । କେଶରଟି ମାଈ କୁକୁଡା ପେଟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ତିଆରି ହେବାକୁ ଦଶ ଦିନ ସମୟ ଲାଗେ । ଏବଂ ତା'ପରେ କେଶରଟି ଡିମ୍ବକୋଷରୁ ଅଣ୍ଡା 'ନଳୀପଥ' ଦେଇ ଆସିଲା ବେଳେ ତା'ର ଚାରିପଟେ ନାଲ ଖଞ୍ଜି ହୋଇଯାଏ । ଏହି ପର ନାଲ ଉପରେ ଆହୁରି ଦୁଇଟି ପରଦା ଚାରି ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଖଞ୍ଜି ହୋଇ ସାରିବାପରେ ମାଈ କୁକୁଡ଼ାର ଜରାୟୁକୁ ଅଣ୍ଡାଟି ଆସିଯାଏ ଜରାୟୁରେ ପ୍ରବେଶ କଲାପରେ ଅଣ୍ଡା ଉପରେ ଖୋଳପାର ତିଆରି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଖୋଳପା ତିଆରି ହୋଇଗଲା ପରେ ଅଣ୍ଡା ଜରାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ରହିବା ଆଉ ଆବଶ୍ୟକ ପଡେନାହିଁ । ଏହି ଖୋଳଟି ଜରାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ତିଆରି ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଲାଗେ । କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ଦେବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ଖୋଳପାଟିକୁ ଗୋଟିଏ 'ଓଦା ପରଦା'ରେ ଘୋଡ଼େଇ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ଓଦା ପରଦାକୁ କୁହାଯାଏ "ବ୍ଲୁମ୍ ।

ରସାୟନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଣ୍ଡା ଉପରେ ଥିବା ନାଲ ଏକ ପ୍ରକାର ମୂଲ୍ୟବାନ ତରଳ ପ୍ରୋଟିନ । ଏହା ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷାରଯୁକ୍ତ ଓ ଏଥିରେ ଶତକଡା ୮୫ରୁ ୮୬ ଭାଗ ପାଣି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରହିଛି । ଯେତେକ ଜଦା ଅଂଶ ରହିଲା, ସେଥିରେ ୧୨.୨ ପ୍ରୋଟିନ (ପ୍ରଧାନତଃ ଆଲବୁମିନ୍), ୦.୫ ଗ୍ଲୁକୋଜ, ୦.୭୭ ଲବଣ, ଅତିସାମାନ୍ୟ ଅଂଶ ସ୍ନେହସାର (ଫ୍ୟାଟ) ଲେସିଥିନ୍ ଓ କୋଲେଷ୍ଟରଲ ରହିଛି ।

ଅଣ୍ଡା ଖୋଳରେ ଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଛିଦ୍ରମାନଙ୍କରେ ଅଣ୍ଡା ଭିତରକୁ ପବନ ପଶେ ଓ ବାହାରେ । ସେହି ବାଟ ଦେଇ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜୀବାଣୁ ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି, ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ଯଦି ଜୀବନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଚାଲିଥାଏ, ତେବେ ଜୀବାଣୁ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଣ୍ଡାର କୌଣସି କ୍ଷତି ହୁଏ ନାହିଁ, ନଚେତ ଅଣ୍ଡାଟି ପୋଗ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆମେ ଦେଖୁ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ଭିତରୁ ଦୁଇଟି କେଶର ବାହାରିଥାଏ । ଏହା ବେଳେ ବେଳେ ବି ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଡିମ୍ବକୋଷରୁ ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ଦୁଇଟି କେଶରରେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇଟି ଡିମ୍ବାଣୁ ଆସି ଜରାୟୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି, ଏବଂ ଜରାୟୁରେ ଦୁଇଟିଯାକ କେଶର ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଖୋଳ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡାରୁ ଦୁଇଟି କେଶର ବାହାରିଥାଏ । ଆଉ ଥରେ ଥରେ ଅଣ୍ଡାକୁ

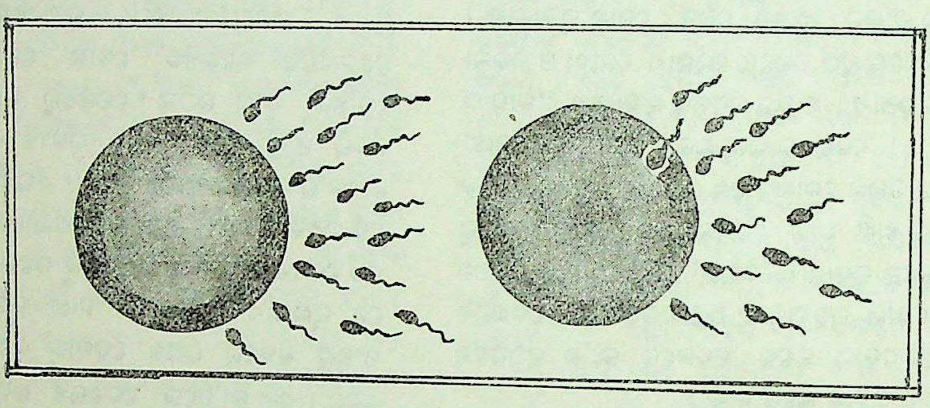

୧-ଅନେକ ଶୁକ୍ରାଣୁ ଡିମ୍ବାଣୁ ଆଡ଼କୁ ପହଁରି ଯାଆନ୍ତି ।

୨-କେବଳ ଗୋଟିଏ ଶୁକ୍ରାଣୁ ନିଷେକ କରାଏ ।

ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲେ ତା' ଭିତରେ ଟିକିଏ ଖଣ୍ଡରକ୍ତ ଥିଲା ଭଳି ଲାଲ ଦେଖାଯାଏ । 'ଅଣ୍ଡାପଥ'ରେ କେଶର ଆସିଲା ବେଳେ ଓ ଲାଲ ତିଆରି ହେଲାବେଳେ ଟିକିଏ ଖଣ୍ଡରକ୍ତ ସେଥିରେ ଲାଗି ଚାଲିଆସେ । ତାକୁ ହିଁ ଆମେ ଅଣ୍ଡା ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳେ ଦେଖିଥାଉ । ବେଳେ ବେଳେ ଅଣ୍ଡାର ଖୋଳପା ଟାଣ ହୋଇ ନଥାଏ, ହାତରେ ଧରିଲେ ଟିକିଏ ନରମ ଲାଗେ । ଜରାୟୁ ଭିତରେ ଯେତିକି ସମୟ ରହିବାର କଥା, ସେତିକି ସମୟ ନ ରହି ପଦାକୁ ବାହାରି ଆସିବାରୁ ଏପରି ହୋଇଥାଏ । ଜରାୟୁ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥି ଗୁଡିକରୁ ଖୋଳ ତିଆରି ଉପାଦାନ ବାହାରେ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥି ଗୁଡିକରୁ ରସ ଠିକ୍ ଭାବେ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣରେ ନଝରିଲେ ଖୋଳ ତିଆରି ହେବାରେ ବାଧା ଉପୁଜେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଦେଖାଯାଏ— ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ଖୋଳକୁ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ତା' ଭିତରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖୋଳ ସହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଣ୍ଡା ରହିଥାଏ । ଏପରି ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି— ଜରାୟୁ ଭିତରେ ଅଣ୍ଡାଟି ତିଆରି ହେଲା ପରେ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ତାକୁ ବାହାର କରିଦିଏ ବାହାରକୁ । ଥରେ ଥରେ ସେଇଟି ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବା ବାଟରେ ନ ଆସି ଡିମ୍ବକୋଷ ଆଡ଼କୁ ଓଲଟା ମୁହାଁଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ତେଣିକି ସେ ବେଶି ବାଟ ଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ, ପୁନର୍ବାର ସେ ଜରାୟୁ ଭିତରକୁ ପଶିଯାଏ । ଜରାୟୁରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳେ ସେଠି ତା' ଉପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖୋଳ ତିଆରି ହୋଇଯାଏ ।

ଅଣ୍ଡାର ମାନ କୁକୁଡ଼ାର ଖାଦ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଭଲ ଖାଦ୍ୟ କୁକୁଡ଼ାକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖାଇବାକୁ ଦିଆଗଲେ ମାଈ କୁକୁଡ଼ା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାନର ଅଣ୍ଡା ଦେଇଥାଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ପରିମାଣର ଓ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ଦିଆ ନଗଲେ କୁକୁଡ଼ା ସ୍ୱାଭାବିକ ଭିଟାମିନ୍‌ଯୁକ୍ତ ଅଣ୍ଡାଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ମାନର ଅଣ୍ଡା ଦିଏ । ଏପରିକି ଋତୁ ଅନୁସାରେ କୁକୁଡ଼ା ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ, ସେ ଅଣ୍ଡାରେ ଭିଟାମିନ୍ କମ୍ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ରହିଥାଏ । ଶୀତଋତୁରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣ ଅଣ୍ଡାରେ ଯଦି ୬୨୦ ଇଉନିଟ୍ 'ଏ' (A) ରହିଥାଏ, ଖରାଦିନେ ଦେଇଥିବା ସେତିକି ଅଣ୍ଡାରେ ୧୪୬୦ ଇଉନିଟ୍ ରହେ । ଭିଟାମିନ୍ 'ବି'ର ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହେ ୧୪୦ରୁ ୪୪୦ ଇଉନିଟ୍ ଭିତରେ ।

ଅଣ୍ଡା ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ କପରି ତାହା ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅଣ୍ଡାର କେଶରକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ସାବୁନ ତିଆରିରେ, ରଙ୍ଗ ତିଆରି କରିବାରେ, ବହି ବନ୍ଧାଇରେ, ଚମଡ଼ା ବ୍ୟାଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଚମଡ଼ାକୁ ନରମ ଓ ସୁନ୍ଦର କରିବାରେ । ବାର୍ଣ୍ଣିସ, ଅଠା ଓ କାଳି ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଡାର ନାଲରେ ତିଆରି କରାଯାଏ । ଭଲ ସାର ରୂପେ ଅଣ୍ଡାର ଖୋଳପା ଜମିରେ ଦିଆଯାଏ ।

କୁକୁଡ଼ା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷୀମାନେ ଓ ଆଉ କେତେକ ଜୀବ ଅଣ୍ଡା ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ହମିଙ୍ଗ' ଚଢ଼େଇର ଅଣ୍ଡା ସବୁଠାରୁ ସାନ । ଏହି ଅଣ୍ଡାର ଆକାର ପ୍ରାୟ ଅଧଇଞ୍ଚ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ 'ମୋଆ' ଓ ହସ୍ତୀପକ୍ଷୀ । ହସ୍ତୀପକ୍ଷୀ ଅଣ୍ଡାର ଲମ୍ବ ଏକ ଫୁଟ ଓ ଓସାର ଏକ ଫୁଟ । ଏହି ଅଣ୍ଡାର ଖୋଳପାରେ ଦୁଇ ଗାଲନ ପାଣି ରହିପାରେ । ଆଦିବାସୀମାନେ ଏହି ଖୋଳପାକୁ ମାଠିଆ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ହସ୍ତୀପକ୍ଷୀ ଆଉ ସେପରି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହାନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ଲୁପ୍ତ । ଏବେ ଯେଉଁ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିଚ୍ ବା ଓଟପକ୍ଷୀର ଅଣ୍ଡା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡାର ଓଜନ ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ କିଲୋଗ୍ରାମ । ଓଟପକ୍ଷୀର ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା ସହିତ ଅଠରଟି ବଡ଼ କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା ସମାନ । ନ୍ୟୁଜିଲାଣ୍ଡରେ 'କିୱି' ନାମକ ଏକ ପକ୍ଷୀ ଦେଖାଯାଏ । ତା'ର ଅଣ୍ଡାର ଓଜନ ପ୍ରାୟ ୬୦୦ ଗ୍ରାମ । ବଡ଼ 'ଇଗଲ' ପକ୍ଷୀ ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ, ତା'ର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇ ଇଞ୍ଚ ଏବଂ ଧଳା ଶାଗୁଣାର ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ତିନି ଇଞ୍ଚ । ଶାରୀ ଅଣ୍ଡାର ଲମ୍ବ ଏକ ଇଞ୍ଚ ଓ ଘରଚଟିଆ ଅଣ୍ଡାର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ଅଧ ଇଞ୍ଚ । ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବର ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ।

ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅଣ୍ଡଜ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଥରକେ ଦେଉଥିବା ଅଣ୍ଡାର ସଂଖ୍ୟା ସମାନ ନୁହେଁ । ତାହାର ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିବରଣୀ ଥରକରେ କିଏ କେତେ ଅଣ୍ଡା ଦିଏ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ସାପ	୨୦-୩୦
ଘରଚଟିଆ	୨-୪
କଇଁଚ	୫୦-୧୫୦
ଉଇ	୮୦ ହଜାର (ଦିନକ ମଧ୍ୟରେ)
ଅଜଗର	୧୫-୧୦୦
ବେଙ୍ଗ	୬୦୦୦-୨୨୦୦୦
ଷ୍ଟର୍ଜନ ମାଛ	୩୦-୪୦ଲକ୍ଷ
ହେରିଙ୍ଗ ମାଛ	୫୦୦୦୦
କଡ୍ ମାଛ	୯୦,୦୦,୦୦୦
ଓଟପକ୍ଷୀ	୧୨-୧୬
ପାରା	୨
ଶାମୁକା	୬୦୦୦ଲକ୍ଷ
ହକ୍-ଇଗଲ	୧
ଶାରୀ	୪-୫
ରାଜଶାଗୁଣା	୧
କୋଲ୍ହିଆ ଶାଗୁଣା	୨
ପେଚା	୩-୪
କାଉ	୪-୫
କୁକୁଡ଼ା	୧

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତି ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକର ଆକାର ଓ ଓଜନରେ ମଧ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ସବୁ ଅଣ୍ଡଜ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅଣ୍ଡା ସଂପର୍କରେ ଏ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଣ୍ଡଜ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅଣ୍ଡା ସଂପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଧ୍ୟାୟ ମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ସେହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଦିଆଯାଇଛି ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-କୁକୁଡ଼ା, ଖାଦ୍ୟ, ପକ୍ଷୀ, ପ୍ରୋଟିନ୍, ବିଡ଼ଙ୍କ ଭିଟାମିନ୍ ଓ ସାପ)

ଅଣ୍ଡା ଉଷୁମେଇବା-ଦେ. କ୍ରି. (ସଂ. ଅ + ଉଷ୍ମ)-(ପକ୍ଷୀ ଆଦି) ଅଣ୍ଡା ଜନ୍ମ କରିବା ପରେ ତହିଁରୁ छୁଆ ବାହାରିବା ପ୍ରର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା' ଉପରେ ବସିବା ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଉଷ୍ମ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଣ୍ଡା କର୍ଷଣ-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଣ୍ଡ + ଆକର୍ଷଣ)-ଖାସି କରିବା, ମୁଷ୍କ ଛେଦନ ।

ଅଣ୍ଡାକାର-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଣ୍ଡ + ଆକାର)-ଉଭୟପରି ଲମ୍ବିତ ଓ ଗୋଲ ଆକାର । ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) ଉଭୟପରି ଗୋଲ ଓ ଲମ୍ବିତ ।

ଅଣ୍ଡାକୃତି-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଣ୍ଡ + ଆକୃତି)-ଉଭୟପରି ଗୋଲ ଓ ଲମ୍ବିତ । ସଂ ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଉଭୟ ଆକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର,(କର୍ମଧା) ଉଭୟପରି ଆକାର ଲମ୍ବିତ ଓ ଗୋଲ ଆକୃତି ।

ଅଣ୍ଡାଖିଆ ସାପ- (*Elaschistodon westermanni*)-ଦେ.ବି.(ନାମ)-ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ସାପ । ଇଂରାଜୀରେ ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଏଗ ଇଟର (*Indian egg eater*) ଏମାନେ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ଓ ବିହାରରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏହାର ଲମ୍ବ ୮୦୦ମିଲିମିଟର । ଦେହିରାକୁ ଜଳପାଇ (*olive*) ପରିର ବର୍ଣ୍ଣ ପରି ସବୁଜ ଓ ଦେହ ସାରା କଳା କଳା ଦାଗ ରହିଛି । ମୁଣ୍ଡର ତୃତୀୟ ଢାଲଠାରୁ ଚକ୍ଷୁ ଉପର ଅଂଶ ଦେଇ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳା ଓ କଡ଼ ହଳଦିଆ । ଆଖି କୋଣରୁ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳା ଡୋରି ପଡ଼ିଥାଏ । ଚକ୍ଷୁତାରା ଭୂ ଲମ୍ବ ଭାବେ (*Vertical*) ଆବସ୍ଥିତ । ଦେହସାରା କଳା ଚିହ୍ନ ଓ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ହଳଦିଆ ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ମେରୁଦଣ୍ଡ ସଳଖ । ପିଠି ଉପରେ ଅଳ୍ପ ଆଡ଼ ଭାଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ଅସରଳ କଳା ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ହଳଦିଆ ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ଉପର ଓ ତଳ ଓଠ ହଳଦିଆ । ହନୁ ହାଡ଼ ଉପରେ କେତୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଦାନ୍ତ ଥାଏ । ସବା ପଛକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନଳୀଯୁକ୍ତ ଦୁଇଟି ଖୁବ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦାନ୍ତ ଅବସ୍ଥିତ । ମୁଣ୍ଡ ବେକଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ନାସା ଢାଲ ବେଶ ବଡ଼ । ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ ଢାଲ ଗୋଟିଏ, କ୍ଷେତ୍ରଫଳ, ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷିକ ତଳେ ଅବସ୍ଥିତ ଓ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ଅନୁଅକ୍ଷିକ (*Post ocular*) ଢାଲ ଦୁଇଟି, ଅଧ୍ୟ-ଓଷ୍ଠୀୟ ସାତୋଟି । ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟ-ଓଷ୍ଠୀୟ ଢାଲ ଚକ୍ଷୁକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତି । ଦେହ ଗୁରି ପାଖରେ ଶଳ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଷୋହଳ । ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଯାଇଥିବା ଶଳ୍କ ଟିକିଏ ବଡ଼ ଓ ଷଡ଼ ଭୁଜାକୃତି, ଏଥିପାଇଁ ଏ ସାପକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ବା ରଣା ସାପ ବୋଲି ଭ୍ରମରେ କୁହାଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏ ସାପର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିବା ଶଳ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ବା ରଣାର କାଠ ପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ ଓ ଲାଞ୍ଜତଳର କାତି ଯୋଡ଼ ଯୋଡ଼ ।

ଲାଞ୍ଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏବଂ ପଛ ଆଡ଼କୁ ଥିବା ଜଣେରୁକା ଗୁଡ଼ିକରେ ହାଇ ପୋଫାଇସିସ୍ ନାହିଁ । ଏମାନେ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରସବୀ, ଭୟାଳୁ ପ୍ରକୃତିର ଓ ଅଣ୍ଡାକୁ ଗିଳିକରି ଖାଆନ୍ତି । ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାପଟି ଭୟଙ୍କର ବୋଲି ମନେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ହିଂସ୍ର ନୁହେଁ ଏବଂ ବିଷହୀନ ।

ଅଣ୍ଡାଦେବା-ଦେ. କ୍ରି. (ପକ୍ଷୀ ଓ ସରୀସୃପ ପାଇଁ)-ଡିମ୍ବ ପ୍ରସବ କରିବା ।

ଅଣ୍ଡାଧାର-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଣ୍ଡ + ଆଧାର)-ଅଣ୍ଡକୋଷ, ବୀଜକୋଷ ।

ଅଣ୍ଡାପାଡ଼ିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଣ୍ଡାଦେବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡାପାରିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଣ୍ଡା ଦେବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡାବଚ୍ଛା-ଦେ. ବି. (ସହଚର, ଫ. ଅଣ୍ଡ + ଆ, ବଚ୍ଛା, ବହୁ ବଚନାର୍ଥକ)-ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର, ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି, ବାଲବଚ୍ଛା ।

ଅଣ୍ଡାର-ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବି.-ମହୁମାଛି ।

ଅଣ୍ଡାଳିବା-ଦେ. କ୍ରି. (ଫ. ଆନ୍ଦୋଳନ)-ଦରାଣ୍ଡିବା, ଅନ୍ଧାରରେ ବା ଆଖିକୁ ଦେଖା ନପଡ଼ିବା ସ୍ଥାନରେ ହାତ ଦ୍ୱାରା ଦରାଣ୍ଡି କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଖୋଜିବା, ଅନ୍ଦାଜରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ।

ଅଣ୍ଡାଳିହେବା-ଅଣ୍ଡାଳିବା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଧନ୍ଦହେବା, ଇତସ୍ତତଃ ହେବା ।

ଅଣ୍ଡାଳୁ-ସଂ. ବିଣ. (ଅଣ୍ଡ + ବହୁର୍ଥେ ଆଳୁ, ତୁଳ = ଦୟାଳୁ, ନିଦ୍ରାଳୁ)-ବହୁ ଡିମ୍ବଯୁକ୍ତ । ସଂ. ବି.-ମାଛ । ଦେ. ବି -ଗୋଲଆଳୁ, ବିଲାତି ଆଳୁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଣ୍ଡି-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅଣ୍ଡ)-ପୁରୁଷର ଲିଙ୍ଗ ।

ଅଣ୍ଡିଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଣ୍ଡ)-ଖାଶିଷଣ୍ଢିଆ, ମୁଷ୍କ ଛେଦନକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୋଷରୁ ଧରିହେବା ବେଳେ ଯେଉଁ ଅଣ୍ଡିରି ବାଛୁରିର ମୁଷ୍କ ନିଃଶେଷ ରୂପେ କଟା ହୋଇ ପାରି ନଥାଏ । ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଡିରି ବାଛୁରି । ପ୍ରାଦେ. (ବାଲେଶ୍ୱର) ବି. (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର)-ଦାମୁଡ଼ି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୁଷ୍କ ଛେଦିତ ହୋଇ ନଥିବା ବଳଦ ।

ଅଣ୍ଡିଆବସା-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ପର୍ବତ । ଏହି ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତା ୧୪୫୫ ଫୁଟ (୪୪୩ ମିଟର) ।

ଅଣ୍ଡିଟିଙ୍ଗେଇବା-ଦେ. ବି. (ଅଶ୍ଳୀଳ)-ଲିଙ୍ଗୋଦ୍ରେକ ହେବା, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) କୌଣସି ବିଷୟ ପାଇଁ ମନରେ ଲାଳସାର ଉଦ୍ରେକ ।

ଅଣ୍ଡିନୀ-ସଂ. ବି. (ଅଣ୍ଡ+ଇନ୍+ଈ)-ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ଯୋନିକନ୍ଦ ରୋଗ ।

ଅଣ୍ଡିର-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର)-ଅଣ୍ଡୀର (ଦେଖନ୍ତୁ) ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ । ଦେ. ବି.-ଅଣ୍ଡିରି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡିରି-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର)-ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ (ଜୀବ), ବାଞ୍ଝ (ଗଛ), ଯେଉଁଗଛ ଫଳେ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଫୁଲରୁ ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) ବଳଶାଳୀ, ବଳୁଆ, ବୀର । ଦେ. ବି.-ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ ଜୀବ, ପୁରୁଷ, ମନୁଷ୍ୟ, ସ୍ୱାମୀ, ପତି, ଦାମୁଡ଼ି, ଯୁବା, ଅଣ୍ଡିରି ବାଛୁରି, ଗାଈପୁଅ ଅଣ୍ଡିରି, ଆପଣା ଗାଈଠାରୁ ଜନ୍ମିଥିବା ଅଣ୍ଡିରି ବାଛୁରି । ପ୍ରାଦେ. (କଟକ) ବି.-ମସ୍ତାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ । (ଶିଶୁଶିକ୍ଷା-ମାଇ)

ଅଣ୍ଡିରି କାଙ୍କଡ଼-ଦେ. ବି.-ବନ୍ଧ୍ୟା କର୍କୋଟକୀ (ଦେଖନ୍ତୁ), ଯେଉଁ କାଙ୍କଡ ଫଳ ଧରେ ନାହିଁ ।

ଅଣ୍ଡିରିଚଣ୍ଡୀ-ଦେ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର+ଚଣ୍ଡୀ)-ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ, ଉଗ୍ରସ୍ୱଭାବା ସ୍ତ୍ରୀ, କଳହକାରୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତିକା ସ୍ତ୍ରୀ, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସମାଜରେ ମିଶିବାକୁ ବେଶି ସୁଖ ପାଏ, ନିର୍ଲଜ୍ଜା ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଣ୍ଡିରି ବାଇଗଣ-ଦେ ବି.-ଅସ୍ୱାଦୁ ଓ ଧଳା ବାଇଗଣ । ଏ ବାଇଗଣ ମଧ୍ୟରୁ ସୁନ୍ଦାପଣ ଗୋଟାଏ ଜନ୍ମୁ ବାହାରେ ଓ ଏହା ଖାଇବାକୁ ରୁଚିକର ନୁହେଁ ।

ଅଣ୍ଡିରି ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଗ୍ରା. ବି. (ବ୍ୟଙ୍ଗାର୍ଥକ)-ମାସ୍ତାନବ୍ରାହ୍ମଣ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଣ୍ଡିରି ବଳୁଆ ବୋବାଳି-(ଲୌକିକ ସଂସ୍କାର)-ସାଧାରଣ ବିଲୁଆଙ୍କ 'ହୁକେ ହୁକେ ହୋ' ଡାକ ଅପେକ୍ଷା କର୍କଶତର ଗୋଟିକିଆ ବିଲୁଆର ଦୀର୍ଘକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ଡାକ ।

ସାଧାରଣତଃ ବିଲୁଆମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳେ, ରାତି ପହରକ ଠାରେ, ରାତି ଦୁଇ ପହରେ, ରାତି ତିନି ପହରେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ହୋଇ 'ହୁକେ ହୁକେ ହୋ' ବୋବାଳି ଛାଡ଼ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅଣ୍ଡିରି ବିଲୁଆ ଅସମୟରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ବିକଟ ଚିତ୍କାର କରେ । ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ଅଣ୍ଡିରି ବିଲୁଆ ବୋବାଇଲେ ଗ୍ରାମସ୍ଥ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଶୁମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାର ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଅଣ୍ଡିରି ବିଲୁଆ ବୋବାଳି ଅଶୁଭ ସୂଚକ ।

ଅଣ୍ଡିରି ମାଈଆ-ଗ୍ରା. ବି. ପୁଂ. (ଗାଳିରେ ବ୍ୟବହୃତ)-ଗଣ୍ଡିପୁଅ ଅନନ୍ତା, ଯେଉଁ ଲୋକ କିଛି କାମ ନକରି ବୃଥାରେ ବୁଲୁଥାଏ ।

ଅଣ୍ଡିରିପୁଅ-ଗ୍ରା. ବି. ପୁଂ. (ସଂ. ଅଣ୍ଡୀର+ପୁତ୍ର)-ବାଳକ (ପୁରୁଷ ଜାତି) (ମାଇକିନିଆ ଝିଅ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଣ୍ଡିରିପୁଅ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେ. ବି. (ବ୍ୟଙ୍ଗ)-ଲମ୍ବଶାଟ ପଟ୍ଟବୃତ ଦେଖି ସୁନ୍ଦର ପୁରୁଷ ।

ଅଣ୍ଡୀର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଣ୍ଡ+ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ଈର)-ପୁରୁଷ ଜାତୀୟ, ବଳୁଆ, ଶକ୍ତ, ସମର୍ଥ । ସଂ.ବି. ପୁଂ.-ମନୁଷ୍ୟ, ବଳବାନ ଓ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ପୁରୁଷ ।

ଅର୍ଣ୍ଣିଆ-ଗ୍ରା. ବି.-ନଈବଢ଼ି ଛାଡ଼ିଗଲେ ନଈର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଗଭୀର ଓ ସ୍ଥିର ପାଣି ରହିଯାଇ ଥାଏ ।

ଦେ. ବି. (ନାମ) ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅର୍ଣ୍ଣିଆଗଡ଼ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ଗଡ ମୟୂରଭଞ୍ଜ କୋଠଦେଶ ପ୍ରଗଣାର ଶାସନ, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ ଇତିହାସରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଅଧୁନା ଅର୍ଣ୍ଣିଆଗଡ଼ ଅବଲୁପ୍ତ । ଅଦ୍ୟାବଧି ମୂକସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଛି ଏହାର କେତେକ ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ।

ଜାମାପଡ଼ା ତଥା କୋଠ ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସରେ ଜମିଦାର ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିକାଶକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସୂତ୍ରରୁ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ମିଳେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ବଂଶଧରମାନେ ନିଜକୁ ସାମନ୍ତ ରାଜବଂଶରୂପେ ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ ରାଜବାଟୀ ଅଣ୍ଡିଆଗଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଆନ୍ଧ୍ର ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକେ ପ୍ରଥମେ ଆସି ଏହି ଜଙ୍ଗଲ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଅଣ୍ଡିଆ । ସମ୍ଭବତଃ ଆନ୍ଧ୍ରର ଲୋକେ ବାସ କରିବା ସମୟରେ ଏ ସ୍ଥାନର ନାମ ଥିଲା ଆନ୍ଧ୍ରସ୍ଥା । କ୍ରମଶଃ ଆନ୍ଧ୍ରସ୍ଥାରୁ ଆନ୍ଧସ୍ଥା ଏବଂ ଆନ୍ଧସ୍ଥାରୁ ଅନ୍ଧଆ ଶବ୍ଦଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇ ଶେଷରେ ସ୍ଥାନଟିର ନାମ ଅଣ୍ଡିଆ ହୋଇଛି । କେହି କେହି ମତ ଦିଅନ୍ତି ଏହି ସ୍ଥାନଟି ପ୍ରଥମେ ଘୋର ଜଙ୍ଗଲମୟ ଥିବାରୁ ଓ ବାସୋପଯୋଗୀ ଘରଡ଼ିହ ନଥିବାରୁ ଏପରି ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି । ଯେ ଯାହାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ନାମକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଅଣ୍ଡିଆଗଡ଼, ଅଣ୍ଡିଆ ଶାସନ, ଅଣ୍ଡିଆ ସାହି ଓ ତଳଅଣ୍ଡିଆ ଚଳନ ରହିଛି । ଅଣ୍ଡିଆ ଗଡ଼ର ଜମିଦାର ବ୍ୟୂହଟସିଂହଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିବାପାଇଁ ଏକ ଗ୍ରାମଗୁଣ୍ଡିକ ପ୍ରଦତ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା ।

ବ୍ୟୂହଟସିଂହ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ନାରାୟଣ ବ୍ରେଟରାୟ ଖେଣ୍ଡର୍ରୁ ଆସି ଜମାପଡ଼ା ଜଳଟବର୍ତ୍ତୀ ବିଳାସପୁର ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଉପଯୁକ୍ତକ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଅନୁଚର ବଜ୍ର ମୀନକେତନ କାନ୍ହଜେନାଙ୍କ ନାଗପୁର ମରାଠା କୌଶଳକ୍ରମେ ରଘୁଜୀ ଭୋନସଲଙ୍କ ଠାରୁ ଜମିଦାରୀ ଲାଭ କଲେ । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶା ନାଗପୁରର ରାଜବଂଶ ଭୋନସଲଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଥାଏ । ଏହି କୋଠ ଦେଶର ଆୟତନ ଚଉଦ କୋଶ ଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଏହି ବଂଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଜମିଦାରୀ ଲାଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ 'ବ୍ୟୂହଟସିଂହ' ଉପାଧି ଆଗରୁ ଏମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁ ନଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଭଗବାନ ବ୍ୟୂହଟସିଂହ ଏହି ରାଜତନ୍ତ୍ର ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଏହା ବ୍ୟୂହଟସିଂହ ବା ଦେବ ପକ୍ଷରେ 'ରାଉତସିଂ' ବଂଶରୂପେ ପରିଚିତ ହେଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ [illegible] କାଳରେ ଏମାନଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦୀର୍ଘଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ବପରି ରହି ନଥିଲା ।

୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିନ୍ଧିଆ ଓ ଭୋନସଲା ଦ୍ୱିତୀୟ ମରହଟ୍ଟା ସମରରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇ, ଭୋନସଲା ଦେଓଗାଁଠାରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନକୁ ଚାଲିଗଲା । ଇଂରେଜ ବଡ଼ଲାଟ କର୍ଣ୍ଣୱାଲିସ୍ ୧୭୯୩ ଖ୍ରୀ.ରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଜମିଦାରମାନେ ଜମିର ସ୍ଥାୟୀ ମାଲିକ ହୋଇଗଲେ ଓ ବଂଶ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରି ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ମନଇଚ୍ଛା ଖଜଣା ଆଦାୟ କଲେ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଚଳାଇଲେ ।

ଅଣ୍ଡିଆଗଡ଼ର ଜମିଦାର ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ଏକଲକ୍ଷ ସତେଇଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଟିକସ ଦେବା କଥା । ମାତ୍ର ଜମିଦାର ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣର ରାଜସ୍ୱ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେବାରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରୁ ଜମିଦାରୀ ନିଲାମ କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ସ୍ଥିର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଜମିଦାର ଆପତ୍ତି କରିବାରୁ ୧୮୧୫ ଖ୍ରୀ.ରେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜସ୍ୱ ପରିଷଦ ବନ୍ୟାଦ୍ୱାରା କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରୁ ପଞ୍ଚ ୬୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଛାଡ଼ କରିଦେବା ପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ବାକିଥିବା ଟିକସକୁ କିସ୍ତି ହିସାବରେ ସରକାରଙ୍କ ତହବିଲରେ ଜମା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ଅଣ୍ଡିଆଗଡ଼ ଜମିଦାରଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ନିଲାମ କରାଗଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କଲାପରେ ଜମିଦାରୀ ଉଚ୍ଛେଦ ନିୟମାନୁସାରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜମିଦାରୀ ଲୋପ ହେଲା । କୋଠ ଦେଶର ଜମିଦାରୀ 'ଲୋପ'କୁ ଭିତ୍ତିକରି ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧୁ 'ମାହାଲ ନିଲାମ' ପ୍ରବାଦଟି ସୃଷ୍ଟି ହେବାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ।

ବ୍ୟୂହଟସିଂହ ବଂଶର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ଘର ଓ ଉଆସର ଗଠନ ପରିପାଟୀରୁ ଖ୍ୟାତିପତ୍ତି ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଅଦ୍ୟାବଧି ରହିଅଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଉଆସକୁ ବେଢ଼ି ରହିଥିବା ପ୍ରାଚୀର ଓ ଅଣ୍ଡିଆଗଡ଼ର ପରିସୀମାକୁ ଘେରି ରହିଥିବା ଗଡ଼ଖାଇ ନାରାୟଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠରାୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ଜଗଦେବଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି । ପ୍ରାୟ ଦଶଫୁଟ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଚୀରଟି ମାଟିରେ ନିର୍ମିତ ଓ ଏହାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରାଚୀରର ପ୍ରତିଦୁଇଫୁଟ ବ୍ୟବଧାନରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନଳା ବକ୍ରଭାବରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାଟିରେ ତିଆରି ଏହି ନଳା ଗୁଡ଼ିକ ଭଲ ଭାବରେ ପୋଡ଼ା କରାଯାଇଥିଲା, ଯେପରି ଏହା ସହଜରେ ଭାଙ୍ଗିବ ନାହିଁ । ଉଆସ ଭିତର ପଟକୁ ଥିବା ନଳା ମୁହଁର ବେଧ ପ୍ରାୟ 'ଛ' ଇଞ୍ଚ ଥିବାସ୍ଥଳେ ବାହାରକୁ ଥିବା ନଳା ମୁହଁର ବେଧ ତିନି ଇଞ୍ଚ । ଏଗୁଡ଼ିକ ତିଆରି କରାଯାଇ ଏପରି ଭାବେ ଗଡ଼ପ୍ରାଚୀରରେ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିଲା, ଯେପରି କି ପ୍ରାଚୀରର ଭିତରପଟୁ ଶତ୍ରୁକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଗୁଳି କରାଯାଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ବାହାର ଭିତରକୁ ଗୁଳି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣରୁ ଗଡ଼କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିରୋଧକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଗଡ଼ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଥିବା ଗଡ଼ଖାଇ ଏକଦା କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବଦା ଜଳ ପ୍ରବାହ ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଉକ୍ତ ଗଭୀର ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗଡ଼ଖାଇ ଡେଇଁ ଶତ୍ରୁମାନେ ଗଡ଼ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଦୁଃସାହସ କରୁନଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଗଡ଼ଖାଇ କୁଶଭଦ୍ରା ନଦୀଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ହେଁ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ ପାଇ ନାହିଁ । କାଳକ୍ରମେ ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ଏହା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଗଭୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ସେହିପରି ଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଉଆସ ସମ୍ମୁଖରେ ଲୋକଙ୍କୁ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରି ରହିବାକୁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ସେହିମାନଙ୍କ ଉପରେ । ତେଣୁ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ପାରିଲେ ଯାଇ ରାଜବାଟୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବ । ଶତ୍ରୁର ଉଚିତ ମୁକାବିଲା କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ କିଛି ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ଗଜାରୋହୀ ସୈନ୍ୟ ଥିଲେ । ଅଶ୍ୱ ଓ ଗଜମାନେ ରହିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ 'ଘୋଡ଼ାଶାଳ' ଓ 'ହାତୀଶାଳ' କୁହାଯାଉଥିଲା । ଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତୋପ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସେ ସବୁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।

ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ଜଗଦେବ ଅଣ୍ଡିଆ ସାହିସ୍ଥ ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଓ ପାଟପୁରରେ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକ ବିରାଟ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖୋଳାଇ ଥିଲେ । ଏହି ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚନ୍ଦନଯାତ୍ରା ମହାସମାରୋହରେ ପାଳିତ ହୁଏ, ପାଟପୁରସ୍ଥ ଏହି ଦୁର୍ଗା ଓ ରସ୍ୱଟସିଂହଙ୍କ ଗୃହଦେବୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଜୟା ଦଶମୀ ଦିନ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ମିଳନ ହୁଏ । ଏକଦା ମହା ସମାରୋହରେ ପାଳନ କରାଯାଇଥିବା ଏହି ଉତ୍ସବର ପରଂପରା ଅଦ୍ୟାବଧି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । କଥିତ ଅଛି ରସ୍ୱଟସିଂହ ବଂଶର କୌଣସି ମହିଳା ପାଟପୁର ଗ୍ରାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ନିଜ ନାମାନୁସାରେ ଏହାର ନାମ 'ପାଟପୁର' ରଖିଲେ । ସେହିପରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରସ୍ୱଟସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନର ନାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନ । ଉକ୍ତ ଶାସନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦେବାଦେବୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ରସ୍ୱଟସିଂହ 'କୁଳଗୁରୁ' ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ରସ୍ୱଟସିଂହଙ୍କ ଉଆସ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଗୌରବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇତିହାସର ଏକ ମୂକସାକ୍ଷୀ ! ପ୍ରାୟ ୩୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚତା ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ମନ୍ଦିର ଓ ସିଂହଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ଥିବା ନାଟ ମଣ୍ଡପ ନାରାୟଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠରାୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ମନ୍ଦିରରେ ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେବତାରୂପେ ରହିଛନ୍ତି ବାମନ, ନୃସିଂହ ଓ ହନୁମାନ । ଏକଦା ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ନୂତନ ହାଣ୍ଡିରେ ପାକସିଦ୍ଧ କରାଯାଇ ଠାକୁରଙ୍କର ମନୋହି କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରାଯାଉଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଭଙ୍ଗାହାଣ୍ଡି ଓ ଖପରା ଗଦା ପଡ଼ିରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଏ ପରଂପରା ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ । ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଚଳିତ ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥିଲା ।

ଗଡ଼ ଭିତରେ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମନ୍ଦିରର ନାଟମଣ୍ଡପ ଓ ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଏବେ ନାନା ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷଲତା ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇ ଅର୍ଦ୍ଧଭଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ରହିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅନ୍ୟଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି ।

ଭଗବାନ ବୀରକେଶରୀସିଂହ ଥିଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ । ତେଣୁ ସେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ପତିତ-ପାବନ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ତାଙ୍କର ସେବା ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଖଞ୍ଜା କରିଥିଲେ । ଅଣ୍ଟିଆ ଗଡ଼ରେ ଏହି ପତିତପାବନଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଉଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଗଡରେ ଗୁଣ୍ଡିଚାବାଡି ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ରହିଥିଲା । ଏହି ରଥଯାତ୍ରାରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ରଥ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ଓ ବହୁ ଦୂରରୁ ଲୋକେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏ ରଥଯାତ୍ରାର ଅବସାନ ଘଟିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଧନୁର୍ଜୟ ମାନଧାତା ପତିତପାବନ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଝୁଲଣ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରି ଝୁଲଣଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ବୀରକେଶରୀ ସିଂହ ବଂଶର ହୈମବତୀ ଦେବୀ ନୂଆ ପୋଖରୀ ଖୋଳାଇଥିଲେ । ଏହି ପୋଖରୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଏହିଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ବିଜେ ପ୍ରତିମାକୁ ଉପରେ ବସାଇ ଚନ୍ଦନଯାତ୍ରା କରାଯାଏ । ସେହିପରି ଭଗବାନ ବୀରକେଶରୀସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦୋଳ ବେଦୀରେ ଏହି ବଂଶର ଗୃହ ଦେବତା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦୋଳ ପ୍ରତିମା ଦୋଳ ବିଜେ କରନ୍ତି ଓ ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶରେ ଉତ୍ସବଟି ପାଳିତ ହୁଏ ।

ଅତ୍-ଅବ୍ୟ. (ଅତ୍ର + କ୍ୟପ)-ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଶୀଘ୍ର, ଅତିଶୟ । ଅବ୍ୟ. (ଅତଃ + ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ)-ଏହାପରେ, ଏଥିଉତ୍ତାରୁ, ଏଥିରୁ ଉପରେ, ଏଥିରୁ ବେଶି ।

ଅତ୍ଥ ଦସ୍ସି-ପା. ବି. (ନାମ)-ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବୁଦ୍ଧ । ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଶୋଭନ ନଗରରେ । ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ବିଶାଖା । ପିତାଙ୍କ ନାମ ସାଗର ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ସୁଦର୍ଶନା । ସେନ ନାମରେ ଏହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଅତ୍ଥ ଦସ୍ସି 'ଅର୍ଥଦର୍ଶୀ' ନାମରେ ପରିଚିତ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-ବୁଦ୍ଧ, ବୌଦ୍ଧଜାତକ)

ଅତ୍ଥସ ସଦ୍ଦବାର ଜାତକ-ପା.ବି. (ନାମ)-ଖଣ୍ଡିଏ ବୌଦ୍ଧ ଜାତକ । ଏହି ଜାତକରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ବିବରଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।
(ବୌଦ୍ଧ ଜାତକ-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ-(ଧାତୁ)-ସଂ.-ଚାଲିବା, ଭ୍ରମଣ କରିବା. ବାନ୍ଧିବା ।

ଅତଉଲ-ଦେ. ବିଣ.-ଅତୌଲ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଉଳ-ଦେ. ବିଣ.-ଅତୌଲ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ-ସଂ. ଅ. (ସଂ. ଅତଃ + ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ, ସନ୍ଧି ଯୋଗୁ ବିସର୍ଗର ଲୋପ)-ଏହାପରେ, ଏଥିରୁ ଉପରେ, ଏଥିରୁ ବେଶି ।

ଅତଏବ-ସଂ. ଅ. (ଅତଃ + ଏବ, ସନ୍ଧିଯୋଗୁ ବିସର୍ଗର ଲୋପ)-ଏହି କାରଣରୁ, ଏଥିଯୋଗୁ, ତେଣୁ, ଏ ନିମିତ୍ତ ।

ଅତଃ-ସଂ. ଅ. (ଇଦମ୍ + ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି. + ତସ୍)-ଏହି ସ୍ଥାନରୁ, ଏହିଠାରୁ, ଏହି କାରଣରୁ, ଏ ହେତୁରୁ, ଏହା ଅପେକ୍ଷା, ଏହି ସମୟଠାରୁ, ଆଜି ଠାରୁ ।

ଅତଃପର-ଦେ. ଅ. (ସଂ ଅତଃପରମ୍) ଏହାପରେ, ଏଥି ଉତ୍ତାରୁ ।

ଅତକ୍-ପ୍ରାଦେ. (ଉତ୍କଟ) ସର୍ବ-ଏହା, ଏଇଜ, ଏତେକ ।

ଅତକ-ସଂ. ବିଶେ. ପୁଂ. (ଅତ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅକ)-ଭ୍ରମଣକାରୀ ।

ଅତଟ-ସଂ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତଟ, ଯାହାର ତଟ ନାହିଁ)-ପର୍ବତର ହଠାତ୍ ଉଠିଥିବା ଶିଖ, ନଦୀର ଅତଡ଼ା । ସଂ. ବିଶେ.-ତଟହୀନ, ଅସୀମ, ଏକଦମ୍ ଅଖିଳ ।
ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ଭୃଗୁ, ପ୍ରପାତ ।

ଅତଡ଼୍-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡଜାତ, ଅନୁ) ବି.-ଦେଖିବା କା ଠିଆ ହେବାପାଇଁ ଅଖଣ୍ଡିଆ ସ୍ଥାନ ।

ଅତଡ଼-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅତଟ) ଲମ୍ବ ଭାବରେ ଉଠିଥିବା ନଦୀର ଅଧିକ ତଟଭୂମି, ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଭୂମି ।

ଅତଡ଼ା-ଦେ. ବି.-ଅଡ଼ଡ଼ (ଦେଖନ୍ତୁ)
କଳୁଥିବା କାଆଁଗଦା । ସଂ (ଅତ୍ୟୁଲ୍ଲାଟତା) ବିକଟ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରର ଆଘାତ ଯୋଗୁ କର୍ଣ୍ଣରେ ଉପୁଜିବା ବ୍ୟଧିତା । ଦେ. ବିଣ.-(ସଂ.ଅ + ତାଡିତ)-କାହା ଆଦରେ ଅତଡା (ତାଡ଼ିତ) ହୋଇ ନଥିବା (ଭୂମି)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତଡ଼ା ଖସିବା-ଦେ. ବି. ନଦୀ ତଟ ଭୂମିର ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଟି ଖଣ୍ଡମାନ ଜଳସ୍ରୋତର ପ୍ରବଳ ଆଘାତ ଦ୍ୱାରା ନଦୀର ଗର୍ଭସାତ୍ ହେବା ।

ଅତଡ଼ା ଖାଇବା-ଦେ. କ୍ରି.-(ନଦୀ) ସ୍ରୋତର ଆଘାତ ଦ୍ୱାରା ତଟଭୂମିକୁ ଗର୍ଭସାତ୍ କରିବା, (କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରଣ ବା ଘାଆ) ଘାର ପାଖର ଚମ ଓ ମାଂସକୁ ପଚାଇ ଘାଇଲ କରିବା ।

ଅତଡ଼ା ପଡ଼ିବା-ଦେ. ବି.-ଅତଡ଼ା ଖସିବା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଅତି ଉତ୍କଟ ବା କଠୋର ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା (କାନ) ବଧିର ବା ସ୍ତବ୍ଧ ହେବା ।

ଅତଡ଼୍-ଦେ. ବି-ଅତଡ଼ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ସ୍ରୋତ ଜନିତ ନାଁ ଗଦା ।

ଅତଡ଼ଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅତଟ)-ଉଚ୍ଚ, ଅତିଉଚ୍ଚ ଲମ୍ବସ୍ଥବରେ ଉଚ୍ଚ ।

ଅତଣ୍ଡି-ଦେ. ବି (ଲତା ବିଶେଷ)-ଆରୁଣ୍ଡୀ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଥୋଚିତ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍.) ଅନୁଚିତ ଅନ୍ୟାଯ୍ୟ, ଅସଙ୍ଗତ ଅଯୋଗ୍ୟ ।

ଅତଥ୍ୟ-ସଂ. ବି. (ଅ + ତଥ୍ୟ)-ଅସତ୍ୟ, ଅବାସ୍ତବ, ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଅତଦ୍‌ଗୁଣ-ସଂ. ବି. (ଅ + ତଦ୍‌ଗୁଣ)-ଅର୍ଥାଲଙ୍କାର ବିଶେଷ, ଯେଉଁ ଅଳଙ୍କାରରେ ଏକ ବସ୍ତୁ ବସ୍ତ୍ୱନ୍ତରର ଗୁଣ ଗ୍ରହଣ ନକରି ନିଜର ଗୁଣକୁ ବଜାୟ ରଖିଥାଏ, ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ-କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଅସଲ ପ୍ରକୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ନକରି ଯେଉଁ ଅଳଙ୍କାରରେ ବାକେ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ ।

ଅତନ-ସଂ ବି. (ଅତ ଧାତୁ + ଭାବ, ଅନ)-ଗମନ ଭ୍ରମଣ ।

ଅତନୁ-ସଂ. ବି.-(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତନୁ)-ଅନଙ୍ଗ, କାମଦେବ, ମଦନ । ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଶରୀର ରହିତ (ନଞ୍ତତ୍)-ସ୍ଥୂଳ, ମୋଟା ।

ଅତନ୍ତ୍ର-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି. ଅ + ତନ୍ତ୍ର) ଯେଉଁ ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରରେ ତନ୍ତ୍ର ବା ତାର ନଥାଏ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ, ଅପରାଧୀନ ସ୍ୱାଧୀନ, ଅବାଧ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ, ଯାହା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନୁହେଁ, ତନ୍ତ୍ର ବହିର୍ଭୂତ, ତନ୍ତ୍ରହୀନ ।
(ଅତନ୍ତ୍ରା—ସ୍ତ୍ରୀ) ।
(ଅତନ୍ତ୍ରତା—ବିପରୀତ) ।

ଅତନ୍ଦ୍ର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତନ୍ଦ୍ରା)-ତନ୍ଦ୍ରାହୀନ, ନିଦ୍ରାହୀନ, ଅନଳସ, ଅବିରାମ, ସାବଧାନ ସତର୍କ । (ଅତନ୍ଦ୍ରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତନ୍ଦ୍ରିକ-ସଂ, ବିଣ. (ଅ + ତନ୍ଦ୍ର + ଇକ)-ଅତନ୍ଦ୍ର (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅତନ୍ଦ୍ରିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତନ୍ଦ୍ରିତ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ତନ୍ଦ୍ରା + ଇତ)-ଅତନ୍ଦ୍ର (ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅତନ୍ଦ୍ରିତା—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତନ୍ଦ୍ରୀ-ସଂ. ବିଣ ପୁଂ. ଅ + ତନ୍ଦ୍ରା + ଇନ୍, ୧ମା, ୧ବ,)-ଅତନ୍ଦ୍ର (ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅତନ୍ଦ୍ରିଣୀ—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତପ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ତପ ଧାତୁ + ଅ)-ଥଣ୍ଡା, ଶୀତଳ ଅକ୍ଳାନ୍ତ, ଅନାୟୁକ୍ତ ।

ଅତପଃ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତପସ ୧ମା. ୧ବ.)-ଯେ ତପଶ୍ଚରଣରେ ହେଳା କରେ । ସଂ.ବି.-ଅଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅତପସ୍କ-ସଂ ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ତପସ୍ + କ)-ଅତପଃ (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅତପସ୍କା— ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତପାଃ-ପୁଂ. ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି)- ଅତପଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାକାରୀ, ଯେ ତପସ୍ୟା କରେ ନାହିଁ, ତପସ୍ୟାହୀନ ।

ଅତପ୍ତତନୁ-ପୁଂ. ବିଣ.(ଅତପ + ତ + ତନୁ)(ବହୁବ୍ରୀହି) ବ୍ରତାଦି ଦ୍ୱାରା ତାପିତ ହୋଇନଥିବା (ଶରୀର)

ଅତର୍-ବୈଦେ:ବି. ନାମ ପାରସ୍ୟ ଦେଶର ଜନୈକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି । ଏହାଙ୍କର ପୂର୍ବନାମ ଫରିଦ୍‌ଉଦ୍ଦିନ ଅତର । ଜନ୍ମ ୧୧୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୧୨୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ କବି ଅତର ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ମାତ୍ରକେ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ପିତାଙ୍କ ମସଲା ଓ ଔଷଧ ବ୍ୟବସାୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ବହୁ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ କବିତା ଯୋଗୁ ସେ ପାଠକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଏପରି ହେଲା, କବିତା ଲେଖା ଯୋଗୁ ସେ ବ୍ୟବସାୟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅତର ଫକୀର ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ପକ୍ଷୀ ସମ୍ମିଳନୀ'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

'ଉପଦେଶମାଳା' ଓ 'ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଇତିକଥା' ପୁସ୍ତକ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚକୋଟିର । ଚେଙ୍ଗିସ୍ ଖାଁଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ବେଳେ ଜଣେ ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ୧୨୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହତ୍ୟା କରିଥିଲା ।

ଅତର-ବୈଦେ. ବି (ଆ.ଇତ୍ର)-ପୁଷ୍ପରୁ ନିଷ୍କାସିତ ତୈଳ ମଧ୍ୟ ସୁଗନ୍ଧସାର । ଅତରର ବ୍ୟବହାର ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଚଳିଆସୁଛି ।ମୁଖ୍ୟତଃ ଉଦ୍ଭିଦ ରାଜ୍ୟରୁ ଏହା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଲାପଫୁଲ, ଲଭେଣ୍ଡରର ପାଖୁଡ଼ା ବେଣାଚେର, ଚନ୍ଦନକାଠ, ଡାଲଚିନି ଛେଲି ଜାଇଫଳ ମଞ୍ଜି, କମଳା ଗ୍ରେପ ଏବଂ କେତେକ ଗଛର ପତ୍ରରୁ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଅତର ପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣ ଫ୍ରାନ୍ସ, ପାରସ୍ୟ, ତୁରସ୍କ, ବଲକାନ୍ ଓ ଭାରତ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଶ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସବୁଠାରୁ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ଗୋଲାପ ଫୁଲରୁ । ଗୃହଶକାର ଟୋଲା ଗୋଲାପ ଫୁଲରୁ ମାତ୍ର ୩୦୦ ଗ୍ରାମ ଅତର ବାହାରେ । ଏକ ପାଉଣ୍ଡ ସୁବାସ ତେଲ ବାହାର କରିବା ପାଇଁ ୮୮୦ ପାଉଣ୍ଡ କମଳା ଫୁଲ ଆବଶ୍ୟକ ।ବାଷ୍ପ ବା ଦ୍ରବ ପ୍ରୟୋଗ କିମ୍ବା ଦ୍ରାବ ଏବଂ ସୁଗନ୍ଧ ଧାରକ ଚର୍ବି ସଂଯୋଗ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଗୋଲାପ ଫୁଲରୁ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋଲାପ ଗଛର ବୟସ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ଯେଉଁ ଗୋଲାପ ଗଛଟି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସର ହୋଇଥିବ, ସେହି ଗଛରେ ଫୁଟିଥିବା ଫୁଲ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ପଡ଼ିବାର ବହୁ ଆଗରୁ ତୋଳି ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ନଚେତ ଭଲ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସ୍ପେର୍ମ ହ୍ୱେଲ ତିମିର ଅନ୍ତ୍ରରୁ ଜାତ ଅମ୍ବର ଗ୍ରୀସ୍ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅତର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ । କୃତ୍ରିମ ଉପାୟରେ କୋଇଲା ଦେହରୁ ମଧ୍ୟ ଅତର ବାହାର କରାଗଲାଣି ୧୮୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦଠାରୁ ।

ଚୀନର ଡାକ୍ତରମାନେ ଏକପ୍ରକାର ଅତର ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଆଘ୍ରାଣ କଲେ ଧୂମ୍ରପାନରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣିବା ଛାଡ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି । ଧୂମ୍ରପାନକାରୀମାନେ ଏହି ଅତରକୁ ଦୈନିକ ୧୦ରୁ ୨୦ମିନିଟ୍ ହିସାବରେ ୩ଦିନ ଧରି ଆଘ୍ରାଣ କଲେ ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣିବା ପାଇଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା କମିଯାଉଛି । ଏପରିକି 'ଚେନ୍ ସ୍ମୋକର୍' ମାନେ ଆଉ ଏକ ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ୧ ରୁ ୨ ମିନିଟ୍ ଧରି ଏହି ଅତରକୁ ଆଘ୍ରାଣ କଲେ ସିଗାରେଟ୍ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ମୋହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁଟି ଯାଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଛି । (ଦେଖନ୍ତୁ ଗୋଲାପ, ଫୁଲ, ସୁବାସ-ଦ୍ରବ୍ୟ)

ଅତରକ-ଗ୍ରା. (ପଦ୍ୟ)ବିଣ. (ସଂ ଅତର୍କିତ)-ଅତର୍କିତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରକା-ଦେ.ବିଣ ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ଯେ ମାୟାବୀ ବା କପଟୀ ନୁହେଁ, ନିଷ୍କପଟ, ସରଳ, ଅସାବଧାନ ।

ଅତରକଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ. ଅତରକା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରକତ-ଗ୍ରା. (ପଦ୍ୟ)ବିଣ. (ସଂ. ଅତର୍କିତ)-ଅତର୍କିତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରକତେ ଗ୍ରା(ପଦ୍ୟ)କ୍ରି.ବିଣ.(ସଂ.ଅତର୍କିତ)-ଅତର୍କିତ ଭାବରେ, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ରୂପେ, ହଠାତ୍ ।

ଅତରକେ-ଗ୍ରା. (ପଦ୍ୟ) କ୍ରି.ବିଣ. (ସଂ. ଅତର୍କିତ)-ଅତରକତେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରଛ-ଗ୍ରା.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅତର୍ଛ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରଛଆ-ଦେ ବିଣ.-ଅତର୍ଛିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରଣୀୟ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍.)-ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ଯାହା ପାରି ହୋଇ ହୁଏ ନାହିଁ । (ଅତରଣୀୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତରଦାନ-ବୈଦେ. ବି, (ଆ.ଇତ୍ରଦାନ୍) -ସଭା ଓ ଦରବାର ଆଦିରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅତରଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରାଯିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଅତର ରଖାଯାଇଥିବା ପାତ୍ର । ଦେ. ବି. (ଆ.ଇତ୍ର + ସ:ଆଧାନ) -ଅତର ଶିଶି, ଅତର ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ସାନ ବୋତଲ ।

ଅତରଦାନୀ-ଦେ.ବି.-ଅତରଦାନ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତରଦିଆ-ଦେ ବିଣ.-ଅତରଦ୍ୱାରା ସୁବାସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ।

ଅତରପକା-ଦେ.ବିଣ. ଅତରଦିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତର ପିତର କରିବା-ଗ୍ରା. କ୍ରି.-ବହୁ ବସ୍ତୁକୁ ଏକତ୍ର କରିବା ବା ମିଳାଇ ଦେବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବେଦୋକ୍ତ ଅତ ପିତରେମାଦୟଧ୍ୱଂ'ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରପାଠ ପୂର୍ବକଶ୍ରାଦ୍ଧ ପକ୍ଷରେ ପିଣ୍ଡାବଶିଷ୍ଟ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦିକୁ ଠୁଳ କରି ଶ୍ରାଦ୍ଧ କର୍ତ୍ତା ପିତୃ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତି । ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱୟର ଅପଭ୍ରଂଶରେ ଏହି ବାକ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ।

ଅତରସ-ଦେଶ.(ଫ.ଅତ + ତ୍ୱରସ୍)-ଉଦ୍‌ବେଗ ।

ଅତରା-ଗ୍ରା.ବି.-କର୍ଣ୍ଣବାଧକ ଶବ୍ଦ,କାନ ତାବଦା ହେବା ।

ଅତରୁ-ସଂ. ବିଣ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ବୃକ୍ଷଶୂନ୍ୟ, ପାଦପହୀନ, ବନ୍ଧ୍ୟ, ଊଷର ।

ଅତର୍କ-ସଂ. ବି. (ଅ + ତର୍କ)-ଯୁକ୍ତି ବା ତର୍କର ଅଭାବ, ଅଯୌକ୍ତିକ ତର୍କ, ଅଯୌକ୍ତିକ ତର୍କ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି । ସଂ. ବିଣ.-ଅଯୌକ୍ତିକ, ତର୍କ ବିରହିତ ।

ଅତର୍କଣୀୟ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍‌ତତ୍.) ତର୍କଦ୍ୱାରା ଯାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହୋଇ ନପାରେ, ଅସମ୍ଭାବ୍ୟ, ଅଭାବନୀୟ ।
(ଅତର୍କଣୀୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍କିତ-ସଂ. ବିଣ (ଅ + ତର୍କିତ)-ଅଚିନ୍ତିତ, ଅସମ୍ଭାବିତ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ଯାହା ହଠାତ୍ ଘଟେ, ଅଲକ୍ଷିତ, ଅବିବେଚିତ, ଅନାଲୋଚିତ, ଆକସ୍ମିକ, ଅନନୁମିତ ।

ଅତର୍କିତଚର ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତର୍କିତ + ଚର ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ବାଦ ନ ଦେଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । (ଅତର୍କିତଚରୀ—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍କିତ ଶାସନ ଦଖଲ (*Coupd'etat*)-ସଂ.କ୍ରି. ବିଣ -ଫରାସୀ ଶବ୍ଦ 'କୁଦତାତ'ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ 'ଅତର୍କିତ ଶାସନ ଦଖଲ' ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିମ୍ବା ଜନମତ ଗ୍ରହଣ ନକରି ବଳତ୍କାର ଭାବରେ କୌଣସି ଦେଶର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର କୌଶଳକୁ ଏହା କୁହାଯାଇଥାଏ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଶାସନର ଲୋପ ପାଇଁ ଏପରି କରାଗଲେ, ତାହା ପଛରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସମର୍ଥନ ଥାଏ । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ସାମରିକ-ବାହିନୀର ମୁଖ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ଘଟଣା ଘନ ଘନ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା, ପାକିସ୍ଥାନ, ବଙ୍ଗଳା ଦେଶ, ମିଶର, ଇରାକ ଓ ବର୍ମାରେ ଅତୀତରେ ବହୁବାର ଘଟିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ୧୯୮୭ ମସିହା ମେଁ ମାସରେ ଦକ୍ଷିଣ ମହାସାଗରୀସ୍ଥ କ୍ଷୁଦ୍ରଦ୍ୱୀପ ରାଷ୍ଟ୍ର ଫିଜିରେ ସାମରିକ ବିଦ୍ରୋହ ଘଟି ଲେଫ୍‌ଟେନାଣ୍ଟ କର୍ଣ୍ଣେଲ ସିତିବେନି ରାବୁକା ଫିଜିର ଶାସନ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ୧୫ ଜଣ ସାମରିକ ଉଚ୍ଚପଦାଧିକାରୀଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀଭାବେ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରାଇ ଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ ସ୍ୱରୂପ ଫିଜିର ଜନସାଧାରଣ ସାମରିକ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବଳ ଜନ ବିକ୍ଷୋଭ ମାନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅତର୍କ୍ୟ-ସ.ବିଣ.(ଅ + ତର୍କ ଧାତୁ + କର୍ମ.ଯ)-ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ଚିନ୍ତାର ଅଗମ୍ୟ, ତର୍କର ଅଯୋଗ୍ୟ, ଯାହା ବିଷୟରେ ତର୍କ ବିତର୍କ ହୋଇ ନ ପାରେ ।
(ଅତର୍କ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍ଚ୍ଛ-ଦେ.ବିଣ.ପୁଂ.-(ସ.ଅତିତ୍ରସ୍ତ, ପ୍ରା.ଅର୍ଚ୍ଛି)-ଛାନିଆଁ, ମହାଭୀତ, ବିହ୍ୱଳ, ହଠାତ୍ ଭୟତ୍ରସ୍ତ, ଘାବରା, କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼,ଡ଼ରୁଆ, ଯାହା ଡରସହେ ନାହିଁ । ଦେ.ବି.-ତ୍ରାସ, ମହା ଭୟ, ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ଭୟ, ଉଦବେଗ, କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ତା ।
(ଅତର୍ଚ୍ଛୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍ଚ୍ଛିଆ-ଦେ.ବିଣ.ପୁଂ-ଅତର୍ଚ୍ଛ(ଦେଖନ୍ତୁ) ହଠାତ୍ ଭୀତ ହୃତ୍ପାଦନକାରୀ, ଉଦ୍‌ବେଗ କର ।
(ଅତର୍ଚ୍ଛିଈ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍ଚ୍ଛିଇବା-ଦେ. କ୍ରି. (ସଂ. ଅତି + ତ୍ରସ ଧାତୁ)-ଅତର୍ଚ୍ଛ କରିବା, ଡରାଇବା, ଉଚ୍ଛନ୍ନ କରିବା, ନେମ୍ବ ନ ସହିବା, କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଜନ୍ମାଇବା ।

ଅତର୍ପଣୀୟ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍)-ଅପରିତୋଷଣୀୟ, ସନ୍ତୋଷ ସାଧନର ଅସାଧ୍ୟ, ଦୁଷ୍ପ୍ରେଷ୍ୟ ।
(ଅତର୍ପଣୀୟା—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତର୍ପିତ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍‌ତତ୍)-ଅତୋଷିତ, ଯାହାର ସନ୍ତୋଷ ସାଧନ କରିହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅତଳ-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତଳ, ଯାହାର ତଳ ନାହିଁ)-ଯାହାର ତଳ ବା ନିମ୍ନଭାଗ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ନପାରେ, ଅଗାଧ, ଅତି ଗଭୀର । ସଂ. ବି.-ପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସପ୍ତପାତାଳ ମଧ୍ୟରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅବ୍ୟବହିତ ନିମ୍ନରେ ଥିବା ପାତାଳ । ସପ୍ତପାତାଳର ନାମଗୁଡ଼ିକ ହେଲା, ଯଥା : ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ, ତଳାତଳ, ମହାତଳ, ରସାତଳ ଓ ପାତାଳ ।

ଅତଳତଳ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ.ଅତଳ)-ଅତଳ(ଦେଖନ୍ତୁ) ଅତଳତଳା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଳତଳା-ଦେ.ବିଣ-ତଳାତଳାନ୍ତ,ଯେଉଁ ପାତରୁ ସମସ୍ତ ଜଳୀୟ ପଦାର୍ଥ ନିଃଶେଷରୂପେ ନିଆଯାଇ ସାରିଥାଏ, ନିଃଶେଷିତ । ପୁଂ.ଓ ସ୍ତ୍ରୀ.- ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବ ସମ୍ପଦ ବିଲୁପ୍ତ ହେଲାଣି ।

ଅତଳତଳାନ୍ତ-ଦେ, ବିଣ. -ଅତଳତଳା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଳତଳିଆ- ଦେ.ବି.ଣ.- ଅତଳତଳା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତଲସ- ବୈଦେ.ବି. (ଆ ଅତ୍‌ଲସ)-ଏକ ପ୍ରକାର ଖୁବ୍ ନରମ ରେଶମ ଲୁଗା ।

ଅଛୁ ଜଙ୍ଘ ପରେ ଭିଡ଼ି ଦେଇ କଟି ଡୋରେ
ପିନ୍ଧିଛୁ ସେ ଅତଲସ ଲହଙ୍ଗା ଉପରେ ।
(ଭଞ୍ଜ.ଲାବଣ୍ୟବତୀ ୧୫)

ଅତଳସ୍ପରଶ- ଦେ (ପଦ୍ୟ) ବିଣ. (ସଂ. ଅତଳସ୍ପର୍ଶ) (ଦେଖନ୍ତୁ)

ବିଧ୍ୱଂସ ତାପ ହରଣ ,ବଡ଼ ଅତଳ ହରଣ,
ବିନିନ୍ଦ୍ର ନୀଳ ସାରସ, ବହଇ ରସ ସେ ।
(ଭଞ୍ଜ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ-୨୭/୧୨)

ଅତଳସ୍ପର୍ଶ· ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) ଅ + ତଳସ୍ପର୍ଶ, ଯାହାର ତଳ ସ୍ପର୍ଶ କରାଯାଇ ନ ପାରେ, କିମ୍ବା ଅତଳ + ସ୍ପର୍ଶ, ଅତଳକୁ ଲାଗିଛି ସ୍ପର୍ଶ ଯାହାର)- ଅଗାଧ, ଅତିଗଭୀର ।
(ଅତଳସ୍ପର୍ଶା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତଳସ୍ପର୍ଶୀ-ସଂ. ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି), ଅ + ତଳସ୍ପର୍ଶ + ଇନ୍, ଯାହାର ତଳକୁ କେହି ସ୍ପର୍ଶ କରି ନପାରେ, ଅଥବା, ଅତଳ + ସ୍ପର୍ଶ + ଇନ, ୧ମା. ୧ବ.-ଯାହା ଅତଳ ବା ପ୍ରଥମ ପାତାଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି)-ଅତଳସ୍ପର୍ଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅତଳସ୍ପର୍ଶିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ

ଅତଳାନ୍ତିକ ମହାସାଗର- ଦେ. ନାମ, (ଆଧୁନିକ ପ୍ରୟୋଗ, ଇଂରାଜୀ ନାମକୁ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଏ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ)-ଆଟ୍‌ଲାଣ୍ଟିକ ମହାସାଗର,ଯେଉଁ ମହାସାଗର ପୂର୍ବ ପାଖେ ଇଉରୋପ ଓ ଆଫ୍ରିକା ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ପାଖେ ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା ।
ଦେଖନ୍ତୁ-ଆଟ୍‌ଲାଣ୍ଟିକ ମହାସାଗର ।

ଅତସ-ସଂ ବି. (ଅତ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅସ)-ବାୟୁ, ପବନ, ଆତ୍ମା,ଛଣପଟ ଅଂଶୁରେ ବୁଣାଲୁଗା ।

ଅତସୀ-ସଂ. ବି. (ଅତସ + ସ୍ତ୍ରୀ.ଈ) - ଫେଶୀ, ପେଶୁ । ଏହାର ନାମ ସଂସ୍କୃତରେ ଉମା, ରୁଦ୍ରପତ୍ନୀ, ମସୃଣା, ତେଲଗୁରେ ଆଵସେ ଓ ନଲଗସୁସି ।

ଏହା ଏକ କୃଷିଜାତ ତୈଳପଦ ବୀଜଯୁକ୍ତ ଗୁଳ୍ମ । ଏହି ବର୍ଷ ଜୀବୀ ଗୁଳ୍ମ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚତା ୨୦ାରୁ ୪ଫୁଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୁଏ । ପତ୍ର ସରୁ ଓ ଲମ୍ବା । ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଏଥିରେ ଫୁଲ ଏବଂ ଫଳ ହୁଏ,ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ କ୍ଷୁଦ୍ର,କ୍ଷୁଦ୍ର ଫୁଲର ପାଖୁଡ଼ା ପଞ୍ଚଦଳ ବିଶିଷ୍ଟ, ଈଷତ୍ ଶ୍ୟାମଳ ବା ଆକାଶ ପରି ନୀଳ ବର୍ଣ୍ଣ । ଏହିଗୁଳ୍ମକୁ ପାଣିରେ ସଢ଼ାଇଲେ ଏଥିରୁ ଯେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଂଶୁ ବାହାରେ ତାହା ଝୋଟ ଅପେକ୍ଷା ଦୃଢ଼ ଓ ମସୃଣ । ବୀଜକୋଷ ୧୦ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୀଜକୋଷରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ବୀଜଥାଏ ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରମତରେ ଏହା ମଧୁର ରସ, ସ୍ନିଗ୍ଧ, ଗୁରୁ,ବଳକାରକ, କଫବର୍ଦ୍ଧକ,ବାୟୁ ଓ ପିତ୍ତନାଶକ,ଧାତୁ ଶୁକ୍ର ଓ ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତିର ହାନିକର । ଅତସୀ ମଞ୍ଜିର ତୈଳ ମଳକାରକ,ଅଗ୍ନି ବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ଅବରେଚକ । ଏହାର ତୈଳ ମସିନା ସୁକ୍ତୈଳ(*Lin seed oil*) ନାମରେ ରଙ୍ଗରେ ମିଶିଯାଏ । ଏହି ତୈଳକୁ ବି ଲୋକେ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏହାର ଅଂଶରୁ ଆମ ଦେଶରେ ପୂର୍ବ କାଳରେ କ୍ଷୌମ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣାଯାଉଥିଲା କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକେ ଏହାକୁ କେବଳ ମଞ୍ଜି ପାଇଁ ବୁଣନ୍ତି ଓ ଏହାର ଗଛରୁ ଛଣପଟ ପରି ଅଂଶୁ ବାହାରେ ବୋଲି ଚାଷୀମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ,କେହି କେହି ଏହି ଗୁଳ୍ମକୁ ଶଣ ବା ଛଣ ପଟ ଗୁଳ୍ମ ବୋଲି ଭ୍ରମରେ କହନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଛଣପଟ ନୁହେଁ, ଛଣପଟ ଫୁଲ ଶ୍ୟାମଳ ନୁହେଁ, ହଳଦିଆ । ଅତସୀ କୁସୁମ ଶ୍ୟାମ ବର୍ଣ୍ଣ । ଏକ କୁଇଣ୍ଟାଲ ଅତସୀ-ବୀଜରୁ ପ୍ରାୟ ୩୦ ଠାରୁ ୩୫ ଲିଟର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୈଳ ବାହାରେ । ଏହି ଗୁଳ୍ମର ବୀଜରୁ ବାହାରୁ ଥିବା ତୈଳ ବାର୍ନିଶ ଓ ଛାପାଖାନା କାଳିରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତସୀ ଚଣା-ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି.-ଅତସୀ(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତସୀ ପୁଷ୍ପ ବର୍ଣ୍ଣସ-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ -ଅତସୀ ଫୁଲ ପରି ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ।

ଅତସ୍ତତଃ-ସଂ.ବି. ବିଣ.-(ଅତଃ = ଏଠାରୁ + ତତଃ = ସେଠାରୁ) – ଇତସ୍ତତଃ, ଏଣେତେଣେ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ (ବିକ୍ଷିପ୍ତ), ଗୋଳମାଳିଆ ଭାବରେ ।

ଅତା-ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ଅ. (ସଂ. ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଅତ୍ତି ବୋଲ ମା', ଶାଶୁ ଓ ବଡ଼ ଭଉଣୀଙ୍କୁ 'ଅତା'ଡାକନ୍ତି । ତୈଲଙ୍ଗୀୟ ସଂସ୍ରବରେ ଗଞ୍ଜାମର ଦକ୍ଷିଣ ଅଂଶର ଓଡ଼ିଆମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅର୍ଥରେ ଏ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି)-ମା ଓ ବଡ଼ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି ।

ଅତାଇଚ-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-(ସଂ.ଅତିବିଷା)- ମହୁରି ବିଶେଷ, ଅତୁସୀ ।

ଅତାଇତ-ଦେ.ବି ଓ ବିଣ.-ଅନାଦୃତ, ଗରହେପାଦସ୍ତ, ଅଯତ୍ନ, ଅନାଦର, ଅଣହେଲା, ଅଯତ୍ନ ପାଳିତ ।

ଅତାଉତ-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ.-ଅତାହୃତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତାଗମ୍-ଦେ.ବି (ସଂ.ଆୟୁତ + ଗମ ଧାତୁ) ଅତିଯତ, ଯା ଆ, ଚଳପ୍ରଚଳ,ଗମନାଗମନ,ଇୟତ୍ତା, ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ମାପ, ଗଣନା, ପରୀ. ସନ୍ଧାନ, ଚିହ୍ନ, ଶଙ୍କା । ଦେ.ବିଣ, ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ, ମାପ କରାଯାଇଥିବା ।

ଅତାର-ଦେ.ବିଣ.-ବେତାର, ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦ ଦୂରକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଟେଲିଗ୍ରାଫ୍ ତାର ଲୋଡ଼ା ହୁଏନାହିଁ ।

ଅତାରୀ-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ପଞ୍ଜାବର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ସମୃଦ୍ଧଶାଳୀ ନଗର । ଆଜିକାଲି ଏହାର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ରହିଅଛି ।

ଦେ.ବିଣ.-ଯେଉଁ ଚନ ବା କନ୍ଦ ମିଶା ପାଣି ନିଆଁ ଉପରେ ଆଉଟା ହୋଇ ପାଗ ହେବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାର ବାନ୍ଧି ନଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ବହଳିଆ ପାଳଟି ନଥାଏ ।

ଚନ ବା କନ୍ଦମିଶା ପାଣି ନିଆଁ ଉପରେ କିଛିକ୍ଷଣ ବସାଗଲା ପରେ ତାକୁ ଚଟୁରେ ଟେକିଲେ ଚଟୁରେ ଚିକନଧାର (ତାର) ବୁହେ, ଆହୁରି ବହଳ ହେଲେ ଦୁଇ ତାର ଓ ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି ବହଳ ହେଲେ ଏକ ତାର ବୁହେ । ଏହି ତାର କନ୍ଦ ରସକୁ 'ଶିରା' କହନ୍ତି ଓ ଆବଶ୍ୟକ ମତେ ଏହି ଶିରାରେ ଲଡ଼ୁ, ଜିଲିବି, ରସଗୋଲା ଆଦି ମିଠାହେବା ନିମନ୍ତେ ବୁଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଏ ।

ଅତାଳ ଜ୍ଞାନୀ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ତାଳ + ଜ୍ଞାନୀ)- ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ତାଳଜ୍ଞାନ ନଥାଏ ।

ବୀଣାବାଦ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଅଶେଷେ
ଅତାଳ ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲାଇଲେ ଲେଶେ ।
(କବିସୂର୍ଯ୍ୟ-କବିତା)

ଅତାଳିଆ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ତାଳ)-ବେତାଳିଆ, ତାଳରହିତ(ଗୀତ ବାଦ୍ୟାଦି),ତାଳ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ(ଵ୍ୟକ୍ତି), (ଲକ୍ଷ୍ୟାର୍ଥ) ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ-ହୀନ, ଧାରହୀନ, ଅଖାଡ଼ୁଆ ।

ବ.—ତାଲ୍‌କାନା

ହି.—ବେତାଲ

ଅତାଳୁଆ-ଦେ.ବିଣ (ସଂ.ଅ + ତାଳ)-ଅତାଳିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତାହୃତ-ଦେ.ବି. (ସଂ.ଅ + ହି.ଖ୍ୱାହତ୍ = ପ୍ରେମ,ଆଦର, ପୁଷ୍ଟି) ଗରହେପାଦସ୍ତ, ଅଯତ୍ନ, ଅଗ୍ରାହ୍ୟତା, ଅନାଦର, ଅଣହେଲା । ଦେ.ବିଣ -ଅଯତ୍ନ ପାଳିତ ।

ବ.—ଅଯତ୍ନ ।

ହି.—ଅଖ୍ୱାହତ୍ ।

ଅତାହୃତା- ଦେ:ବି. ଓ ବିଣ.-ଅତାହୃତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତାହୁତ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅତାହୃତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତି-ସଂ.ଅ. (ଅତ ଧାତୁ + ଇ)-ସମଧିକ, ଅତିଶୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ, ଅତିଶକ୍ତ, ବେକାୟଦା, ଅତିବଡ଼, ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିବା ।

ଅତିଅନ୍ତ-ଗ୍ରା. (ପଦ୍ୟ) ଅ. (ସଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ,ଅତି, ଅତିଶୟ । ବ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ ।

ଅତିକଥ-ସଂ. ବିଣ (ଅତି + କଥ୍ + ଅ)- କଥନର ଅଯୋଗ୍ୟ, ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ, ନଷ୍ଟ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ ଅତିକଥା)

ଅତିକଥା-ସଂ.ବି.(ଅତି = ଅତିରିକ୍ତ + କଥା)-ବୃଥାଭାଷଣ, ବାଗାଡ଼ମ୍ବର, ବ୍ୟର୍ଥବାକ୍ୟ, ଅତିରିକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନ, ବୃଥା କଥନ । ସ୍ତ୍ରୀ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟା, ନଷ୍ଟା ।

ଅତିକନ୍ଦ-ସ ବି. (ଅତି + କନ୍ଦ, ଏହାର ମୂଳ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଥିବାରୁ) ହସ୍ତି କନ୍ଦନାମକ ଗୁଳ୍ମ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ହସ୍ତି କନ୍ଦ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିକର୍ଷଣ-ସଂ.ବିଶ.ପୁଂ. (ଅତି + କୃଷ + ଅନ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚାପଦାୟକ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ ।

ଅତିକଶ-ସଂ.ବି.ପୁଂ-(ଅତି + କଶ୍ + ଅ)-ଦୁଷ୍ଟ ଅଶ୍ୱ ।

ଅତିକାୟ-ସଂ.ବିଶ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି + କାୟ)- ବୃହଦବୟବ, ଦୀର୍ଘକାୟ, ପ୍ରକାଣ୍ଡ । (ସ୍ତ୍ରୀ ଅତିକାୟା)

ସଂ.ବି.ପୁଂ,-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଲଙ୍କାର ରାଜା ରାବଣର ପୁତ୍ର । ବ୍ରହ୍ମା ଏହାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କବଚ ଦାନ କରିଥିଲେ । କବଚ ବଳରେ ଅତିକାୟ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିଣିପାରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ରାମରାବଣ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଅତିକାୟଙ୍କୁ ବଧ କରିଥିଲେ ।

ଅତିକାୟ ଶରୀସୃପ(*Dinosaur*) ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷା

ଇଂରାଜୀ ଡାଇନୋସର ଶବ୍ଦର ଆକ୍ଷରିକ ଓଡ଼ିଆ ଅର୍ଥ କ'ଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମେ ଓଡ଼ିଆରେ ଏହାର ଅର୍ଥ 'ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ'ବୋଲି କହୁ । ଡାଇନୋସର ଶବ୍ଦଟି ଦୁଇଟି ଗ୍ରୀକ୍‌ଶବ୍ଦରୁ ଉଦ୍ଭୂତ । ଡାଇନସ (*Deinos*) ଅର୍ଥ 'ଅତିକାୟ' ଓ ସଉରସ୍ (*Sauros*) ଅର୍ଥ 'ସରୀସୃପ' ।

ଅଢ଼େଇକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମାଙ୍କଡ଼ପରି ପ୍ରାଣୀରୁ ପ୍ରଥମେ ମଣିଷର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । କ୍ରମାଗତ ବିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ମାଙ୍କଡ଼ ରୂପାନ୍ତର ଘଟି ବଣମଣିଷ ଉଦ୍ଭବହେଲା । ଏହି ଲଙ୍ଗଳା ବଣ ମଣିଷ ଶେଷରେ ମଣିଷ ଭାବେ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କଲା ।

ପଚାଶ କୋଟି ବର୍ଷରୁ କୋଡ଼ିଏ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବ ସମୟକୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀ, ମାଛ, ବେଙ୍ଗ ଓ ପ୍ରଥମ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସୀମାକୁ କି ଆମେ ମଧ୍ୟଯୁଗ ବୋଲି କହୁ ସେହି ସମୟକୁ କୁହାଯାଏ 'ସରୀସୃପ ଯୁଗ' । ଏହି ଯୁଗରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ସେମାନେ ବାର, ତେରକୋଟି ବର୍ଷକାଳ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବେସର୍ବା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅତିକାୟ ଜଳବାସୀ ଓ ବ୍ୟୋମଚାରୀ ସରୀସୃପମାନେ ମଧ୍ୟ ବାସ କରୁଥିଲେ । ମଧ୍ୟଯୁଗ ଶେଷବେଳକୁ ଏ ସମସ୍ତେ ଲୋପ ପାଇଗଲେ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ହେଲା ଓ ଶେଷରେ ସବୁଠାରୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପ୍ରାଣୀ ମନୁଷ୍ୟର ଜନ୍ମହେଲା ।

ଅଠେଇଶ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପ୍ରଥମକରି ଯେଉଁ ସରୀସୃପ ଜନ୍ମହେଲେ, ସେମାନେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ନଥିଲେ କି ଖୁବ୍ ସାନ ନଥିଲେ । ତା'ପରେ ଅତି ବିରାଟ-କାୟ ସରୀସୃପ ଜନ୍ମହେଲେ । ଏହି ବିରାଟ ସରୀସୃପ ଓ ତାଙ୍କର ବଂଶଧର ମାନେ ପ୍ରାୟ ତେରକୋଟି ବର୍ଷକାଳ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଡ଼ାଇନୋସର ବା ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ଉଦ୍ଭିଦ ଭୋଜୀ, ମାଂସାଶୀ, ଜଳବାସୀ ଓ ସ୍ଥଳବାସୀ ଥିଲେ । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ କେତେକ ସରୀସୃପ ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ବାଦୁଡ଼ି ପରି ଆକାଶରେ ଉଡ଼ୁଥିଲେ । ତେରକୋଟି ବର୍ଷର ରାଜତ୍ୱ ପରେ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଗଲା । ଆଜିକାଲି ଗୋଟିଏ ବି ଜୀବନ୍ତ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହାନ୍ତି ।

ଯେତେବେଳେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳର ପୃଥିବୀ ଆଜିର ପୃଥିବୀଠାରୁ ଅନେକ ଭିନ୍ନଥିଲା । ବର୍ଷସାରା ପୃଥିବୀରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ ବିରାଜମାନ କରୁଥିଲା । ଏପରିକି ସେତେବେଳେ ଅତି ହିମ ଆଲାସ୍କା ଅଞ୍ଚଳରେ ନଡ଼ିଆ, ତାଳପରି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦେଶର ଗଛ ଜନ୍ମୁଥିଲା, ଆଉ ଜାଡ଼ ଦେଶ ଗ୍ରୀନ୍‌ଲାଣ୍ଡରେ ଡିମିରି ଗଛ ହେଉଥିଲା । ପୃଥିବୀର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପର୍ବତ ଓ ଆଗ୍ନେୟଗିରିମାନ ଥିଲା, ମାତ୍ର ପୃଥିବୀର ବେଶୀ ଭାଗ ଥିଲା ନିଚଭୂମି ଓ ସମତଳ । ସମୁଦ୍ରରେ ଜୁଆର ଆସିଲେ ନିଚ ଭୂମିର ଅନେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ସମୁଦ୍ର ଜଳ ମାଡ଼ି ଯାଉଥିବ । ସେ ଯୁଗର ସମୁଦ୍ର ଜଳ ଆଜିକାଲିକାର ସମୁଦ୍ର ଜଳ ଭଳି ସେତେ ଲୁଣିଆ ନଥିଲା । ବାଲି ଆଉ କାଦୁଅ ଓ ଦଳଦଳିଆ ଜମିଥିଲା । କେତେ ଯାଗାରେ ସମୁଦ୍ର ଭୂମି ଭିତରକୁ ପଶିଯିବାରୁ, ଦଳଦଳିଆ ଜଙ୍ଗଲର ଅଭାବ ନଥିଲା । ଶୁଖିଲା ଭୂମିରେ କେତେ ସ୍ଥାନରେ ଗଛଥିଲା, ମାତ୍ର ସେସବୁ ଏବର ଗଛ ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ସେଥିରେ ଫୁଲ ଫୁଟୁ ନଥିଲା । ସମୁଦ୍ରର ଗଭୀର ଅଂଶକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସବୁଆଡ଼େ ସବୁଜ ଉଦ୍ଭିଦ ଭରି ରହିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ବହୁତ ବର୍ଷା ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଅସମତାପୀ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀରେ ଉଷ୍ମ ଜଳବାୟୁ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବାରୁ ସେମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଜୀବନଯାପନ କରିପାରୁଥିଲେ । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ପଛ ଦୁଇଗୋଡ ଶକ୍ତ ଥିବାରୁ ସେହି ଦୁଇଗୋଡ଼ରେ ଚାଲବୁଲ କରୁଥିଲେ । ଆଗ ଦୁଇଗୋଡ ଛୋଟଥିଲା ଓ ଚାଲିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉନଥିଲା । ଲାଞ୍ଜ ବେଶ୍ ବଡ, ମୋଟା ଓ ମାଂସାଳ ଥିଲା ଏବଂ ତାହା ଦେହ ଭାରର ସମତା ରକ୍ଷା କରୁଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଲମ୍ବ ୬୦ ସେଣ୍ଟିମିଟରରୁ ୯୦ ସେଣ୍ଟିମିଟର ଥିଲା । ଏମାନେ ଆକାରରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଲେ କ'ଣ ହେବ, ପଛ ଦୁଇଗୋଡରେ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଗତି କରିପାରୁଥିଲେ । ଆଗର ଛୋଟ ଗୋଡ ଦୁଇଟିରେ ମୁନିଆଁ ବଙ୍କା ନଖ ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ସହଜରେ ଧରି ବିଦାରି ପାରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମାଂସ ଖାଉଥିଲେ ।

କେତେକ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଥିଲେ । ଏହି ମାନଙ୍କର ଆକାର କ୍ରମଶଃ ବଡ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏମାନେ ସଦାସର୍ବଦା କେବଳ ଚରିବୁଲି ଖାଉଥିଲେ । ଦେହର ଭାର ବଢିଯିବାରୁ ପଛଗୋଡ ଦୁଇଟିରେ ଚାଲିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆଗଗୋଡ ଦୁଇଟି ଭୂମିରେ ଲାଗିଲା । ତଥାପି ଚାରିଗୋଡରେ ଚାଲିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଦେହର ଭାର ଅସମ୍ଭବ ଭାବେ ବଢିଗଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏମାନେ ବେଶୀ ସମୟ ଜଳରେ କଟାଇଲେ । କେବଳ ଦେହର ଭାର ଲାଘବ କରିବାପାଇଁ । ଯେଉଁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଜଳରେ ବାସକଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଦେହ ଜଳରେ ଅଧା ଭାସିଲା । ଫଳରେ ଦେହର ଓଜନ ଭାର ବୋହିବାକୁ ଆଉ ଏମାନଙ୍କୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟ ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ ଏବଂ ନିରାପଦରେ ରହିଲେ । କାରଣ ଉଦ୍ଭିଦ ଭୋଜୀ ହୋଇଥିବାରୁ ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ପରି ଏମାନଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦାନ୍ତ ନଥିଲା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ବେଳେ କୂଳରୁ ଜଳମଧ୍ୟକୁ ପଳାଇଯାଇ ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇପାରୁଥିଲେ ।

ଏମାନେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁନଥିଲେ । କୁମେରୁ (Antractica) ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଛି । ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ବ୍ରାଜିଲ୍, ପାଟାଗୋନିଆ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ବେଲଜିୟମ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ, ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକା, ଭାରତ, କେନ୍ଦ୍ର ମଙ୍ଗୋଲିଆ ଏବଂ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ବାସକରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ୫୦ର କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପୃଥିବୀ ଆଜିପରି ନଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା, ଆଫ୍ରିକା, ଭାରତ, ଉପଦ୍ୱୀପ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆକୁ ମିଶାଇ ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ଭୂମି ଥିଲା । ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ଅଷ୍ଟ୍ରାଲିସ' (Australi) ଓ ବାକି ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ଗଣ୍ଡୱାନା ଭୂମି' (Gondwana land) କୁହା ଯାଉଥିଲା । ଆଜି ଯେଉଁଠାରେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାଳା ରହିଛି, ତାହା ଟେଥିସ୍ (Tethys) ସାଗରର ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା । ଏହି ଟେଥିସ୍ ସାଗର ପୂର୍ବ, ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତରକୁ ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲା । ଉତ୍ତରକୁ ବ୍ୟାପ୍ତ ଟେଥିସ୍ ସାଗରର ପଶ୍ଚିମକୁ ଥିଲା ଉତ୍ତର ଆମେରିକା ଓ ଉତ୍ତର ଆଟଲାଣ୍ଟିକ୍ ମହାସାଗରକୁ ମିଶାଇ ଏକ ଭୂଖଣ୍ଡ ଏବଂ ପୂର୍ବକୁ ଥିଲା ଆଜିର ୟୁରୋପର ପୂର୍ବାଂଶ, ରୁଷିଆ, ଚୀନ, ଜାପାନକୁ ମିଶାଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭୂଖଣ୍ଡ । ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଜଳମଗ୍ନ ପାଟ ଭୂମିବାସୀ ଏଣ୍ଟାର୍କଟୋସରସ (*Antarctosaurus*), ଟାଇଟାନୋସରସ୍ (*Titanosaurus*) ପ୍ରଭୃତି ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ପାଟାଗୋନିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ମିଳିଥିବାବେଳେ, ଭାରତର ଜବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିଅଛି । ଜଳପାଟରେ ବାସକରୁଥିବା ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଲାପ୍‌ଲାଟା ସରସ୍ (*Laplata Saurus*)ର ଜୀବାଶ୍ମ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ଆର୍ଜେଣ୍ଟିନା ଅଞ୍ଚଳର ଲାପ୍ଲାଟାଠାରେ ମିଳିଥିବା ବେଳେ, ଆଫ୍ରିକା ମହାଦେଶର ମାଡ଼ାଗାସ୍କର (ଅଧୁନିକ ମାଲଗାସେ)ଦ୍ୱୀପରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିଅଛି । ଉତ୍ତରଆମେରିକାରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ଏତେ ବେଶୀ ବାହାରିଛି ଯେ, ସେଥିରୁ ମନେହୁଏ, ସେଠାରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ବାସକରୁଥିଲେ । ଉଟାହ (*Utah*) ଅଞ୍ଚଳର ଭରନାଲ (*Vernal*) ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ବିସ୍ମୟକର ଜାତୀୟ ଉଦ୍ୟାନ ଗଢ଼ାଯାଇଛି । ତା'ର ନାମ "ଡାଇନୋସର ପାର୍କ" ଏଠାରେ ପ୍ରାଗୈତିହାସିକ ଯୁଗର ଡାଇନୋସରମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତରୀଭୂତ କଙ୍କାଳ ସବୁ ଆଂଶିକ ଖୋଳାହୋଇ ଅବିକଳ ଅବସ୍ଥାରେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

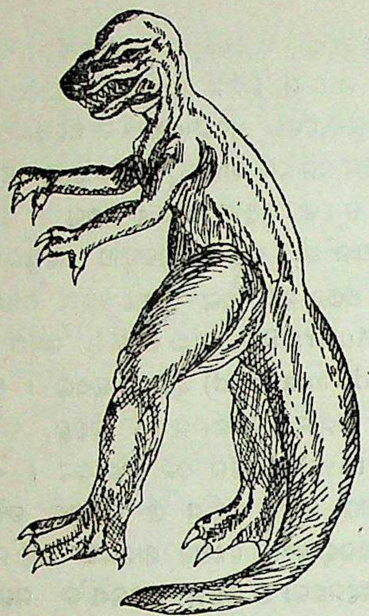

(ଏଲୁସରସ୍)

ଏଲୁସରସ୍ (Allosaurus)ଗୋଟିଏ ଅସୁର ପ୍ରକୃତିର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ଏଲୁସରସ୍ ଶବ୍ଦଟି ଦୁଇଟି ଗ୍ରୀକ୍ ଶବ୍ଦରେ ଗଠିତ । ଏହାର ଅର୍ଥ 'ଅନ୍ୟ ଗୋଧି' ('Other lizard')। ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତିକାୟ ଓ ହିଂସ୍ର ପ୍ରକୃତିର ସରୀସୃପ । ମୁହଁଠାରୁ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୧୦.୭ ମିଟର । କେବଳ ମୁଣ୍ଡଟିର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୭୦ ସେଣ୍ଟିମିଟର । ଏହାର ପାଟିରେ ଅନେକଗୁଡିଏ ଶକ୍ତ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦାନ୍ତ ରହିଥିଲା । ପଛ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଥିଲା ଓଜନଦାର ଓ ଦୃଢ଼ ଏବଂ ତା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଦୌଡି ପାରୁଥିଲା । ପଛଗୋଡ଼ରେ ତିନୋଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ମୁନିଆଁ ନଖଥିଲା । ଲମ୍ବା, ମଜବୁତ୍ ଲାଞ୍ଜ ଦେହର ଭାର ସମ୍ଭାଳିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଆଗ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଥିଲା ଛୋଟ ଓ ଚାଲିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉ ନଥିଲା । ଆଗଗୋଡ଼ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ମଧ୍ୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଖ ଥିଲା । ଏଲୁସରସ୍ ଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ ସରୀସୃପ ବି ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଥିଲେ ତୃଣଭୋଜୀ । ସେମାନେ ମାଂସାଶୀ ଏଲୁସରସ୍‌କୁ ପାରୁନଥିଲେ । ଏଲୁସରସ୍ ତୃଣଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କୁ ତାର ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିରେ ଧରିପକାଇ ତାର ଅସଂଖ୍ୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦାନ୍ତରେ ଆକ୍ରମଣକରି ମାରିଦେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଏମାନେ ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲି ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କୁ ମାରି ଖାଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ କୂଳରେ ଥିବା ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମରି କୂଳକୁ ଭାସିଆସିଲେ ତାଙ୍କ ମାଂସ ମଧ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି ଭୂମି କାଦୁଆ ହୋଇଥିଲା, ସେଠି ସେ ପାଣି କାଦୁଅ ମଧ୍ୟରେ ପଶୁନଥିଲା । କାରଣ ତା'ର ପାଦ ପାଣିରେ ପହଁରିବା ଉପଯୋଗୀ ନଥିଲା । ଏଲୁସରସ୍ ଅନ୍ୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା ବେଳେ ପଙ୍କରେ ଗୋଡ଼ ଦବି ଯାଉଛି ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ କାଦୁଆ ଭୂଇଁକୁ ଫେରି ପଳାଇ ଆସୁଥିଲା । ଏଣୁ ଏଲୁସରସ୍‌କୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ଉଦ୍ଭିଦ ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ପାଣିମଟିକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥିଲେ । ତେରକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏଲୁସରସ୍ ବାସ କରୁଥିଲା ।

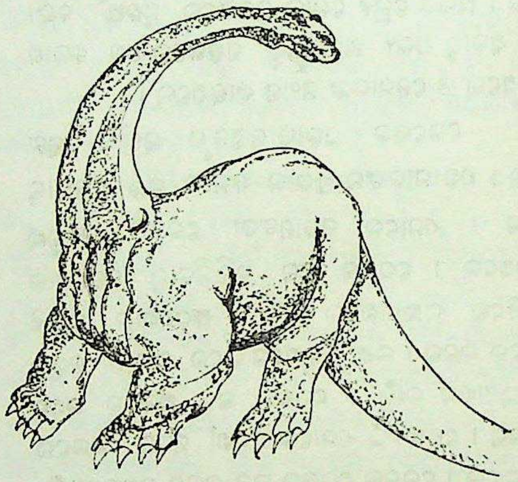

(ବ୍ରନ୍‌ଟସରସ୍)

ବ୍ରନ୍‌ଟସରସ୍ (Brontosaurus) ଏକ ପ୍ରକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ଏହି ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ "ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଗୋଧି" । ଏହାର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୨୧.୩ ମିଟର ଓ ଓଜନ ୨୭ ମେଟ୍ରିକ୍ ଟନ୍‌ରୁ ଅଧିକ । ଏହାର ଲାଞ୍ଜଟି ଯେପରି ଲମ୍ବା ଥିଲା ବେକଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଲମ୍ବାଥିଲା । ଗୋଡ ଚାରୋଟି ବଡ଼ ଦ୍ରୁମର କାଣ୍ଡ ପରି ଶକ୍ତ, ମୋଟା ଓ ଓଜନିଆ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏତେବଡ଼ ପ୍ରାଣୀଟିଏ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ମୁଣ୍ଡଟି ଥିଲା ଖୁବ୍ ଛୋଟ । ବେକ ଯେତିକି ମୋଟା ଥିଲା ମୁଣ୍ଡଟି ପ୍ରାୟ ସେତିକି ମୋଟା ଥିଲା । ତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା ଥିବାରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲେ ଆଖପାଖର ଗଛଆଢ଼େ କ'ଣ କେଉଁଠି ଅଛି ଓ କ'ଣ କେଉଁଠି ହେଉଛି ସବୁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲା । ମୁଣ୍ଡ ଛୋଟ ଥିବାରୁ ତା ପାଟିଟା ବି ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଥିଲା । ପାଟିରେ ତା'ର ଚଉଦଟି ଦୁର୍ବଳ କଣ୍ଟାପରି ଦାନ୍ତ ଥିଲା । ସେଥିରେ ସେ ଚୋବାଇପାରୁ ନଥିଲା । ଗଛର ପତ୍ର ଛିଣ୍ଡାଇବା ପାଇଁ ତାହା କେବଳ ଉପଯୁକ୍ତ ଥିଲା । ଗଛ ପତ୍ର ସହିତ ସେ ବଡ ବଡ ପଥର ଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଗିଳି ପକାଉଥିଲା । ଏହି ପଥରଖଣ୍ଡ ମାନ ସବୁ ଯାଇ ଖାଦ୍ୟ ନଳୀରେ ଖାଇଥିବା ପଦାର୍ଥକୁ ଚକିପରି ପେଶୁଥିଲେ । ବ୍ରନ୍‌ଟୋସରସ୍ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ରହୁଥିଲା । କେତେବେଳେ କପରି କୂଳକୁ ଉଠିଆସି ଗଛର ପତ୍ର ଖାଉଥିଲା । ଆଉ କେତେବେଳେ ଯଦି ତା'ର ମୁଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ଏଲୋସରସ୍ ତା' ପିଛା ଧରୁଥିଲା, ତେବେ ସେ ଜଳଭିତରକୁ ପଳାଉଥିଲା ଏବଂ କୂଳରୁ ଜଳଭିତରକୁ ପଳାଇଗଲା ବେଳେ ଓଜନଦାର ଲାଞ୍ଜରେ ଶତ୍ରୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ଠାଏ କରି ପାହାରେ ବସାଇ ଦେଉଥିଲା । ବ୍ରନ୍‌ଟୋସରସ ଜଳରୁ କୂଳକୁ ଉଠିଆସି ଶୁଖିଲାରେ ଅଣ୍ଡା ଦେଉଥିଲା । ଶହେଟି କୁକୁଡା ଅଣ୍ଡାର ସମ୍ମିଳିତ ବ୍ୟାସ ଯେତିକି ହେବ, ଗୋଟିଏ ବ୍ରନ୍‌ଟୋସରସ୍‌ର ଅଣ୍ଡାର ବ୍ୟାସ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଥିଲା । ଖରା ତାପରେ ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ ଫୁଟୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସାଢେବାର-କୋଟି ବର୍ଷପୂର୍ବେ ବ୍ରନ୍‌ଟୋସରସ୍ ପୃଥିବୀରେ ବାସକରୁଥିଲା ।

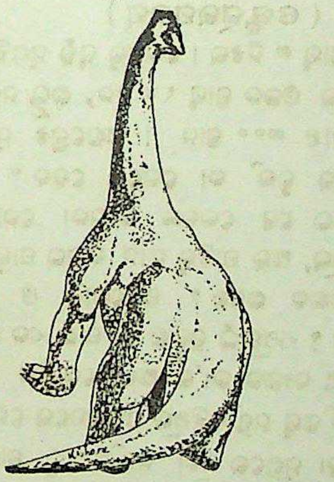

(ବ୍ରେକ୍‌ଇଉସରସ୍)

ବ୍ରେକିଓସରସ୍ (Brachiosaurus) ଏକ ପ୍ରକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ବ୍ରେକ୍‌ଇଉସରସ୍ ଏକ ଗ୍ରୀକ୍ ଶବ୍ଦ । ଏହାର ଅର୍ଥ 'ବାହୁ ଗୋଧି' । ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଓ ମଜବୁତ୍ । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଥିଲା ସବୁଠାରୁ ବୃହତ୍ତମ ଓ ଓଜନିଆ । ଏହାର ଲମ୍ବ ୧୮ରୁ ୨୪ ମିଟର । ବେକଟି ଲମ୍ବା । ଏହି ଲମ୍ବା ବେକକୁ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଅନେକ ଦୂରଯାଏ ଦେଖିପାରୁଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ପଛଗୋଡ ଲମ୍ବା ଓ ସାମନା ଥିଲାବେଳେ, ବ୍ରେକ୍‌ଇଉସରସ୍‌ର ସାମନା ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ଲମ୍ବା ଓ ମଜବୁତ୍ ଥିଲା । ଏମାନଙ୍କର ଓଜନ ଥିଲା ୪୫ ମେଟ୍ରିକ୍‌ଟନ୍ । ଏତେବଡ ବିରାଟ ଦେହକୁ ବହନ କରି ସ୍ଥଳ ଭାଗରେ ବୁଲିବା କଷ୍ଟଦାୟକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏମାନେ ବେଶୀ ସମୟ ଜଳରେ ରହୁଥିଲେ । ଏହାର ନାକପୁଡ଼ା ଦୁଇଟି ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଥିବାରୁ, ପାଣିଭିତରେ ଦେହକୁ ବୁଡ଼ାଇ ରଖି ଲମ୍ବା ବେକଟି ବଢ଼ାଇ ମୁଣ୍ଡଟିକୁ ପାଣିଉପରକୁ ତୋଳି ରଖୁଥିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆଗ ଓ ପଛଗୋଡ଼ ଦେହର ଭାର ରକ୍ଷା କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲା । ପାଣି ଭିତରେ ରହି ସୁନ୍ଦରଭାବେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିପାରେ । ଅଗଭୀର ଜଳରୁ ଉଦ୍ଭିଦ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ଏମାନେ ଜଳରେ ପହଁରି ପାରୁନଥିଲେ ।

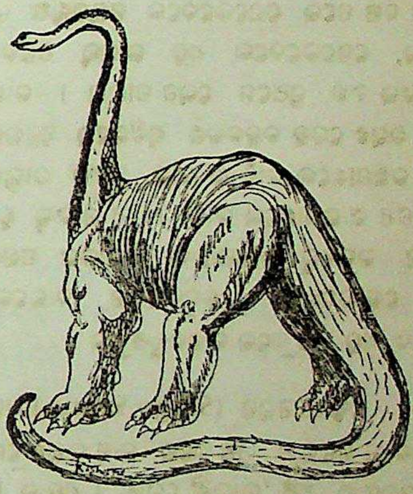

(ଡିପ୍ଲୋଡ଼କସ୍)

ଏକପ୍ରକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ଡିପ୍ଲୋଡକସ୍ (Diplodocus)। ଏହି ନାମଟି ଦୁଇଟି ଗ୍ରୀକ ଶବ୍ଦରୁ ସୃଷ୍ଟି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହାର ଅର୍ଥ 'ଯୋଡ଼ାଏ କଡ଼' । ଏହା ଦେହର ଦୁଇପଟେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ବଡ଼ କଡ଼ ପରି ଅଂଶଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ଏହାର ବେକ ଏବଂ ଲାଞ୍ଜ । ବେକ ଏବଂ ଲାଞ୍ଜ ଏତେ ଲମ୍ବା ଯେ ସେ ଦୁଇଟିକୁ ଗ୍ରୀବର କଡ଼ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇଅଛି । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଥିଲା ଦୀର୍ଘତମ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏହାର ଓଜନ ଥିଲା କମ୍ । ଏହାର ଲମ୍ବଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨୭ ମିଟର ପ୍ରଧାନତଃ ଏମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଜଳରେ ବାସକରି ରହନ୍ତି । ଆଖି, ନାକପୁଡ଼ା ଏହାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥିଲା । ଏଣୁ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ଜଳ ଭିତରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ମୁଣ୍ଡଟିକୁ ଜଳ ଉପରକୁ ରଖି ନିଶ୍ୱାସ ନେଇପାରୁଥିଲା ଓ ଚାରିଆଡ଼କୁ ନଜର ରଖୁଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ପରି ଏହାର ଦାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳିଆ ଥିଲା । ଏମାନେ କଅଁଳିଆ ଜଳଜ ଉଦ୍ଭିଦ ଖାଉଥିଲେ । ଶକ୍ତ-ଗଛର ଡାଳପତ୍ର ଏମାନେ ଆଦୌ ଖାଇପାରୁ ନଥିଲେ । ମୁଣ୍ଡ ଓ ବେକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ସରୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଡିପ୍ଲଡ଼ୋକସ୍‌କୁ ବହୁସମୟ ଧରି ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ନିଚ ଜଳମୟ ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବର୍ଷ ପରେ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଭୂମି ଶୁଖିଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହି ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କର ବଂଶ ପ୍ରଥମେ ଲୋପ ପାଇଲା । କାରଣ ଏମାନେ ବିରାଟ ଦେହ ବହନକରି ଶୁଖିଲାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଚାଲବୁଲ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ କି ତାଙ୍କ ଦୁର୍ବଳ ଦାନ୍ତରେ ଶକ୍ତ ଗଛପତ୍ର ଖାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ହିଂସ୍ର ଏଲୋସରସ୍ କବଳରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ଏମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଡିପ୍ଲଡ଼ୋକସ୍ ବାର କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବାସକରୁଥିଲେ ।

ଷ୍ଟେଗୋସରସ୍ (Stego Saurus) ନାମକ ଏକ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଷ୍ଟେଗୋସରସ୍‌ର ଅର୍ଥ 'ଛାତକୁଣି ଗୋଧି' । ଏହାର ପିଠି ଓ ଲାଞ୍ଜ ଦୁଇଧାଡ଼ି କଣ୍ଟାଳିଆ ହାଡ଼ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ଥିଲା । ଏହା ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀ ଥିଲା । ଏହାର ପିଠି ଓ ଲାଞ୍ଜରେଥିବା କଣ୍ଟା ଯୋଗୁ ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲା । ଶକ୍ତ କଣ୍ଟାପରି ହାଡ଼ର ଆବରଣ ପିଠିପଟେ ମୁଣ୍ଡପଛରୁ ଆରମ୍ଭହୋଇ ଲାଞ୍ଜ ଅଗଯାଏ ରହିଥିଲା । ଏହା ସାଙ୍ଗକୁ ଲାଞ୍ଜ ଆଗରେ ଥିଲା ଚାରୋଟି ଶକ୍ତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହାଡ଼ର କଣ୍ଟା । ବିରାଟ ଦେହବହି ଷ୍ଟେଗୋ-ସରସ୍ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଚାଲିପାରୁ ନଥିଲା । ଏମାନେ ଲାଞ୍ଜଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରମଣକାରୀକୁ ଆଘାତ ଦେଇ ଆକ୍ରମଣରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଚାରିଗୋଡ଼ରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଲମ୍ବ ଓ ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଛୋଟ । ଏଣୁ ମୁହଁଟି ରହୁଥିଲା ତଳକୁ । ପିଠିପଟ ଉପରକୁ ଟେକା ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ମୁହଁଦ୍ୱାରା ସୁବିଧାରେ ଗଛପତ୍ର ଖାଉଥିଲେ । ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ କଦାକାର । ଏହାର ଲମ୍ବ ୬ ମିଟରରୁ ଅଧିକ । ତଳୁ ପିଠି ଉପରଯାଏ

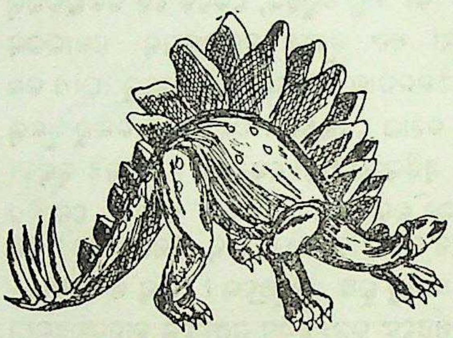

(ଷ୍ଟେଗୋସରସ୍)

ଉଚ୍ଚତା ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୩ ମିଟର । ଦେହକୁ ଚାହିଁ ମୁଣ୍ଡଟି ଖୁବ୍ ଛୋଟ । ଦେହର ଓଜନ ପ୍ରାୟ ୧୪ ଟନ, କିନ୍ତୁ ମସ୍ତିଷ୍କର ଓଜନ ଥିଲା ମାତ୍ର ୩୦୦ ଗ୍ରାମ୍ । ଅତିଛୋଟ ମୁଣ୍ଡଟିଏ ଯାହାର, ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ବା କେତେ ହେବ ? ଛୋଟ ମସ୍ତିଷ୍କଟି ଖଟାଇ ସେ କେବଳ ଆଗର ଗୋଡ଼ଟିକୁ ଚଳାଇ ପାରୁଥିଲା, ଆଉ ପାଟିକୁ କାମ କରାଇ ପାରୁଥିଲା । ଏତିକରେ ଚଳିବ କିପରି ? ପଛଗୋଡ଼ ଓ ଲାଞ୍ଜକୁ ଚଳାଇବ କିଏ ? ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରକୃତି ତା'ପାଇଁ ଏକ ଉପାୟ ଖଞ୍ଜିଥିଲା । ମୁଣ୍ଡ ବ୍ୟତୀତ ତା'ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ମସ୍ତିଷ୍କ ଥିଲା । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ମସ୍ତିଷ୍କଟିଥିଲା ପିଠିଉପରେ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଭିତରେ । ଏହା ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ମସ୍ତିଷ୍କଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୨୦ ଗୁଣ ବଡ଼ଥିଲା । ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଓ ଲାଞ୍ଜକୁ ଚାଳନା କରୁଥିଲା ଦ୍ୱିତୀୟ ମସ୍ତିଷ୍କ । ଷ୍ଟେଗୋସରସ୍‌ର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ଏହା ଶୁଖିଲାରେ ବାସ କରୁଥିଲା ଓ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଚ୍ଚ ଶୁଷ୍କ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମୁଥିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଶକ୍ତ ଗଛ ପତ୍ରକୁ ଦାନ୍ତରେ କାଟି ଖାଇପାରୁଥିଲା । ଏହା ପ୍ରାୟ ବାର କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ କରୁଥିଲା ।

(କେମ୍ପଟୁ ସରସ୍)

କେମ୍ପଟୋସରସ୍ (Camptosaurus) ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଅନ୍ତର୍ଗତ । କେମ୍ପଟୋସରସ୍‌ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ 'ନଇଁକା ଗୋଧି' । ଏହାର ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଲମ୍ବା ଓ ମଜବୁତ୍ । ଏହା ପଛଗୋଡରେ ଚାଲେ । ଆଗ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଛୋଟ, କିନ୍ତୁ ଆବଶ୍ୟକମତେ ଏ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଅଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଭୂଇଁରେ ଲଗାଇ ଚାରି-ଗୋଡରେ ଚାଲୁଥିଲା । କେମ୍ପଟୋସରସ୍ ତୃଣଭୋଜୀ । ଏହାର ମୁଣ୍ଡରେ ଶିଙ୍ଗର ଚଞ୍ଚୁ ଥିଲା । ଚଞ୍ଚୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭିଦକୁ କାଟିକାଟି ପାଟିଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତିକଲା ପରେ ଦାନ୍ତ ଚୋବାଇବା କାମ କରୁଥିଲା । ଦାନ୍ତ ପାଟିର ପଛକୁ ଥିବାରୁ ପତ୍ର କାଟିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁନଥିଲା । ଏମାନେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ନଥିଲେ । କେତେକଙ୍କର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ୨ ମିଟର ହେଲାବେଳେ ଆଉ କେତେକଙ୍କର ଲମ୍ବ ୭ମିଟର ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏମାନଙ୍କର ଗତି ପ୍ରଖର ଥିଲା । ଏମାନେ କେତେବେଳେ ଶୁଖିଲା ଭୂଇଁରେ ଓ କେତେବେଳେ ଜଳମଗ୍ନ ଭୂମିର ପାଣିରେ ରହୁଥିଲେ ।

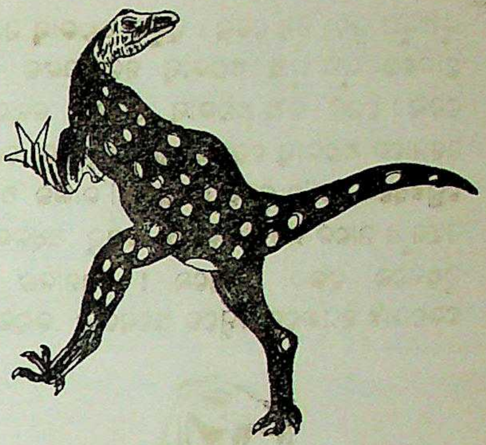

(ଓରନିଥୋଲେଟିସ)

ଓରନିଥୋଲେସ୍ଟିସ (*Ornitholestes*) ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ 'ଚଢ଼େଇ ଚୋର' । ଏହାର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ୨ ମିଟର । ଏଥିରୁ ଲାଞ୍ଜ ଭାଗ ବେଶୀ । ଏହା ଆକାରରେ ଛୋଟ ଏବଂ ମାଂସାଶୀ । ପଛ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତ ଓ ଏହି ପଛଗୋଡ଼ ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ଷିପ୍ର ବେଗରେ ଦଉଡ଼ି ପାରୁଥିଲା ଏବଂ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରାଣୀକୁ ମାରି ପାରୁଥିଲା । ଏହାର ଅଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଥିଲା ଛୋଟ ଓ ଶୀକାର ପ୍ରାଣୀକୁ ଧରିବାପାଇଁ ଆଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକ ଲମ୍ବା ଥିଲା । ଏମାନେ ସାଢ଼େ ବାରକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ-କରୁଥିଲେ । ଓରନିଥୋଲେସ୍ଟିସ୍‌ର ପ୍ରସ୍ତରୀଭୂତ କଙ୍କାଳ ଆମେରିକାର ନ୍ୟୁୟର୍କ ନଗରୀରେ ଥିବା ପ୍ରାକୃତିକ ଯାଦୁଘରେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଅଛି ।

ପୃଥିବୀର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ପ୍ରଥମ ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଏ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବେସର୍ବା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଚାରିଆଡ଼େ ପ୍ରଚୁର ଜଳମଗ୍ନ ଭୂମି ଓ ସେଥିରେ ଭରି ରହିଥିଲା ସବୁଜ ଉଦ୍ଭିଦ । ଯେଉଁମାନେ ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀ, ସେମାନଙ୍କର ଆକାର କ୍ରମେ ବଢ଼ି-ଚାଲିଥିଲା । ଏମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ମାଂସ ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନଥିଲା ।

ସମୟ କ୍ରମେ ପୃଥିବୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ବହୁ ପୁରାତନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଲୋପ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନୂଆନୂଆ ଦ୍ରବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ପୁରୁଣା ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ନୂଆ ନୂଆ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ-ହେଲା । ଯେଉଁ ନୂଆ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଜନ୍ମହେଲେ, ସେମାନେ ଅତିକାୟ ହେଲେନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେ ଖୁବ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠଥିଲେ, ତା'ବ ନୁହେଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚକୋଟି ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ଏ ପୃଥିବୀରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

(ଟ୍ରାକ୍ଓଡ଼ନ୍)

ଟ୍ରାକ୍ଓଡନ୍ (*Trachodon*) ଅତିକାୟ ସରୀସୃପର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ "କର୍କଶ ଦନ୍ତୀ" । ଏହାର ପାଟିଟି ବଡ଼ ଓ ପାଟି ଭିତରେ ଦୁଇହଜାର ଦାନ୍ତ ଥିଲା । ଏହି ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ଜନ୍ତୁଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଦାନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏମାନେ ଲତାପତ୍ରକୁ ପେଷି ଖାଉଥିଲେ । ହଂସ ପରି ମୁହଁ ଚେପ୍‌ଟା ହୋଇଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କୁ "ହଂସଚଞ୍ଚୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ" ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଟ୍ରାକ୍ଓଡ଼ନ୍‌ମାନେ କେମ୍ପଟ୍ରସରସ୍ ମାନଙ୍କର ପରିନାତି କହିଲେ ଭୁଲ ହେବନାହିଁ । ଏମାନେ ଦେଖିବାକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଥିଲେ କେମ୍ପଟ୍ରସରସ୍‌ଙ୍କ ପରି । ଅବଶ୍ୟ ଟ୍ରାକ୍ଓଡ଼ନ୍‌ମାନେ କେମ୍ପଟ୍ରସରସ୍‌ଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଆକାରରେ ବଡ ଥିଲେ । ଏମାନେ ଲମ୍ବରେ ୯ ମିଟର ଓ ଉଚ୍ଚତାରେ ୫ ମିଟର ଯାଏ ବଢ଼ୁଥିଲେ । କେବଳ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ, ହଂସର ଚଞ୍ଚୁ ପରି ଚଟାଳିଆ ଥିଲା ତାହାନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ପାଦର ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ହଂସ ପାଦପରି ଚମଡାର ପରଦାଥିଲା । ମୁହଁ ଓ ପାଦର ଗଠନରୁ ମନେହୁଏ, ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଜଳରେ କଟାଉଥିଲେ । ଓଜନିଆ ଲାଞ୍ଜ ଓ ଚଟାଳିଆ ପାଦ ଯେ ପାଣିରେ ପହଁରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହନାହିଁ । ମୁହଁର ଚଞ୍ଚୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ହଂସ କାଦୁଅରେ ଖାଦ୍ୟ ଦରଣ୍ଡିବା ପରି, ଟ୍ରାକ୍ଓଡନ୍ କାଦୁଅରେ ଚଞ୍ଚୁକୁ ବୁଡାଇ ଜଳଜ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ କନ୍ଦ ଖୋଜି ଖାଉଥିଲା । ଆଉ କେତେକ ହଂସଚଞ୍ଚୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ! ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡର ଚୂଳ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁଦଥିଲା । କେତେକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଲମ୍ବା ନଳି ପରି ହାଡ଼ ବାହାରିଥିଲା । ଏସବୁ ନାକହାଡର ବିଭିନ୍ନ ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ପାଇଁ ଏଥିରେ ବାୟୁ ରଖି ହଂସଚଞ୍ଚୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଅନେକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ରହି ପାରୁଥିଲେ । ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ-ମାନଙ୍କ କବଳରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଏହା ଯେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବସ୍ଥାଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପାରାସୌରଲୋଫଆସ୍ (*Parasaurolophus*)ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ "ଚୂଳିଆ ଗୋଧି" । ଏହା ଅନ୍ୟ ଏକ ଜାତିର "ହଂସଚଞ୍ଚୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ" । ଏହାର ମୁହଁଟିଥିଲା ହଂସ ମୁହଁ ପରି, ମାତ୍ର ମୁଣ୍ଡରେ ଥିଲା ହାଡର ଏକ ବିରାଟ ଚୂଳ । ନାକର ହାଡ ଉପରକୁ ବଢି କଣ୍ଟା ପରି ରହିଥିଲା । ପାଦର ଆଙ୍ଗୁଠି ମଝିରେ ହଂସ ପାଦପରି ପତଳା ଚମର ପରଦାଥିଲା । ଏମାନେ ଲମ୍ବରେ ଥିଲେ ୬ରୁ ୯ ମିଟର । ଏମାନେ ଜଳମୟ ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଓ ଉଦ୍ଭିଦଭୋଜୀ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଉପର ଓ ତଳପାଟିରେ ଅନେକ ଗୁଡିଏ ଦାନ୍ତଥିଲା । କାନାଡାର ପଶ୍ଚିମ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଏମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଛି । ଏମାନେ ସାଢେ ସାତକୋଟି ବର୍ଷପୂର୍ବେ ବାସକରୁଥିଲେ । ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

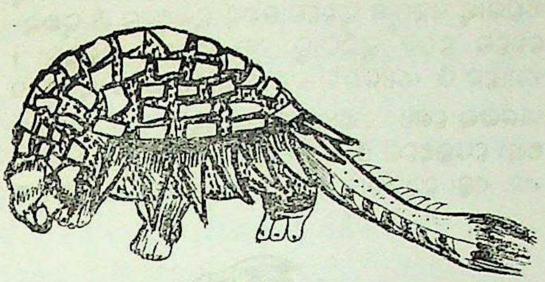

(ଏନ୍‌କଲଉସରସ୍)

ଏନ୍‌କଲଉସରସ୍(*Ankylosaurus*)ର ଅର୍ଥ "ବଙ୍କା ଗୋଧି" । କଇଁଛ ପିଠି ଯେମିତି ବଙ୍କା, ଏହାର ପିଠି ସେହିପରି ବଙ୍କାଥିଲା ଓ ପିଠିଟି ଶକ୍ତ ହାଡ଼ରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଥିଲା । ଦେହର କଡ଼ରୁ ହାଡ଼ର ଲମ୍ବା ଗୋଜମାନ ବାହାରିଥିଲା । ଶକ୍ତହାଡ଼ ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଲା ପରି ମୁଣ୍ଡରେ ଯୋଡ଼େଇ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଲାଞ୍ଜ, ହାଡ଼ର ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ଥିଲା ଓ ଦେହର କଡ଼ରୁ ବାହାରି ହାଡ଼ର ଗୋଜ ସବୁ ରହିଥିଲା । ଲାଞ୍ଜ ଶେଷରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବଡ଼ ହାଡ଼ଥିଲା । ହାଡ଼ର ଚମ ତଳେ ଛୋଟ ମଜବୁତିଆ ମାଂସପେଶୀ ଥିଲା । ଏହାର ଆକାର ଲମ୍ବରେ ୬ମିଟର ଓ ଓସାରରେ ୧.୮ମିଟର ଓ ଉଚ୍ଚତାରେ ପ୍ରାୟ ୨ ମିଟର । ଏମାନେ ଶକ୍ତଭୂମିରେ ନିର୍ଭୟରେ ଚଳବୁଲ କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ପାଣି ବା କାଦୁଅ ଭୂମିକୁ ଯାଉନଥିଲେ । କାରଣ ଦେହର ଭାର ବହନକରି ପାଣିରେ ପହଁରି ପାରୁନଥିଲେ । କାଦୁଅରେ ପଡ଼ିଗଲେ ଉଠିପାରୁ ନଥିଲେ । ଏମାନେ ଚାରିପାଦରେ ଚାଲୁଥିଲେ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଥିଲେ । ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଏନ୍‌କଲଉସରସ୍‌ର ପାଖ ମାଡ଼ୁନଥିଲେ । ଯଦି ବା କେହି ସାହସ କରି ଆସୁଥିଲା, ଲାଞ୍ଜରେ ଗୋଟିଏ ପାହାର ଖାଇଲା ପରେ ସେ ତା ବାଟ ଦେଖୁଥିଲା ।

ପେଲଓସ୍କିଙ୍କାସ୍ (*Palaeoscincus*)ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ 'ଚମ୍ପେଇ ନେଉଳ ପରି ଝିଟିପିଟି ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ' । ଏହା ଲମ୍ବରେ ୨.୪ ରୁ ୬ ମିଟର (୮ରୁ ୨୦ ଫୁଟ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ଏନ୍‌କଲେସଉସରସ୍‌ର ଏକ ଜ୍ଞାତି ।

ବଜ୍ରକାୟା ପରି ପେଲଓସ୍କିଙ୍କାସ୍‌ର ପିଠିରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ର ଶକ୍ତ ଆବରଣ ଥିଲା ଓ ଦେହର ଦୁଇ କଡ଼ରେ ଶକ୍ତ ଗୋଜିଆ କଣ୍ଟାଥିଲା । ଲାଞ୍ଜରେ ମଧ୍ୟ ଉପରକୁ ଓ ଦୁଇ କଡ଼କୁ ହାଡ଼ର କଣ୍ଟା ଥିଲା ଓ ଲାଞ୍ଜ ଶେଷରେ ଏକ ଚଟାଳିଆ ହାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରହିଥିଲା । ବିପଦ ଆପଦ ସମୟରେ ଏହି ମନ୍ଥର ଗତି ଡାଇନୋସରଟି ଚୁପ୍ କରି ଭୂଇଁକୁ ଲାଗି ପିଠିକୁ ମଣ୍ଡଳାକାର କରି ବସି ରହୁଥିଲା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଶକ୍ତ ଲାଞ୍ଜକୁ ଗଦା ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ଶତ୍ରୁକୁ ପାହାରେ ପିଟି ଦେଉଥିଲା । ତେବେ ଏପରି

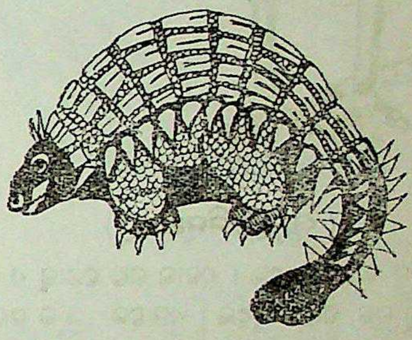

(ପେଲଓସ୍କିଙ୍କାସ୍)

ଏକ ପ୍ରାଣୀକୁ ଚମ୍ପେଇନେଉଳ ସହିତ ତୁଳନା କରିବାର କାରଣ କ'ଣ ? କାରଣ ଏହି ଯେ ଆଜିର ଚମ୍ପେଇ-ନେଉଳର ଦାନ୍ତ ସହିତ ଏମାନଙ୍କ ଦାନ୍ତର କିଛି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା ।

ପେଲଓସ୍କିଙ୍କାସ୍ ପ୍ରାୟ ଦଶ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ କରୁଥିଲା ।

ଷ୍ଟ୍ରୁଥିଓମିମ୍ଅସ୍ (*Struthiomimus*)ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ "ଓଟପକ୍ଷୀର ନକଲ" । ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଓଟପକ୍ଷୀପରି । ଏହା ଲମ୍ବରେ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨ ମିଟର । ଲାଞ୍ଜ ଲମ୍ବା ଓ ସରୁଆ । ଏମାନେ ପଛ ଦୁଇଗୋଡ଼ରେ ଚାଲୁ-ଥିଲେ ଓ ଦୌଡ଼ୁଥିଲେ । ଆଗଗୋଡ଼ ଛୋଟଥିଲା ଓ ଉପରକୁ ଟେକିହୋଇ ରହିଥିଲା । ମୁଣ୍ଡ ଚେପଟା ଓ ବେକ ଲମ୍ବା । ଏହାର ଦାନ୍ତ ଥିଲା କି ନାହିଁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଦଶକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ

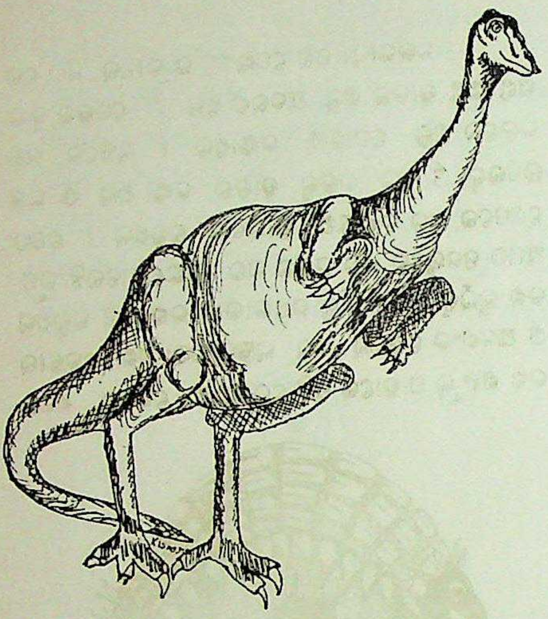

(ଷ୍ଟ୍ରୁଥିଓମିମ୍ଆସ୍)

ପୃଥିବୀରେ ବାସକରୁଥିଲେ । ଏହାର ଗତି ଯୋଗୁ ଏ ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇପାରୁଥିଲା । ଏମାନେ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଦୌଡିପାରୁଥିଲେ ଓ ତଦନୁସାରେ ଏମାନଙ୍କର ଦେହ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ଦାନ୍ତ ନଥିବାରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ଏମାନେ କୋମଳ ଗଛ, ଫଳ, ସାନ ସାନ ସରୀସୃପ ଓ ଅନ୍ୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ଅଣ୍ଡା ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରୋଟୋସେରଏଟପ୍ସ୍ (*Protoceratops*) ଏକ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ । ତିନୋଟି ଗ୍ରୀକ୍‌ଶବ୍ଦକୁ ନେଇ ପ୍ରୋଟୋସେରଏଟପ୍ସର ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି । ଏହାର ଅର୍ଥ 'ଶିଙ୍ଗମୁହାଁଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ବଂଶଧର' । ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଏଣ୍ଡୁଅ ପରି । ମୁଣ୍ଡଟି ବେଶ୍ ବଡ ଓ ମୁଣ୍ଡର ଅଗଟି ଶୁଆ ଥଣ୍ଟପରି । ନାକ ପାଖରୁ ଉପରକୁ ଉଚା ହୋଇଯାଇ ମୁଣ୍ଡର ପଛଆଡକୁ ହାଡର ଏକ ଝାଲର ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏମାନଙ୍କର ଲମ୍ବ ଥିଲା ଦେଢମିଟରରୁ ଦୁଇମିଟର ମଧ୍ୟରେ । ଏହା ମୁଣ୍ଡରେ ଶିଙ୍ଗ ନଥିଲା । ଏମାନଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର ମାନଙ୍କର ନାକ ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ଅଂଶରେ ହାଡର ଶିଙ୍ଗ ଥିଲା । ଏଣୁ 'ପ୍ରୋଟୋସେରଏଟପ୍ସ୍' 'ଶିଙ୍ଗମୁହାଁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବଂଶଧର' ହୋଇଅଛି । ଏ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଚାରିଗୋଡରେ ଚାଲୁଥିଲେ ଓ ଚାଲିଲା-ବେଳେ ଦେହ ଭୂଇଁଠାରୁ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚରେ ରହୁଥିଲା । ଏମାନେ ଓ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ଅତିକାୟସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଶେଷ ବଂଶଧର ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ଏମାନେ ଅଣ୍ଡା ଦେଉଥିଲେ ଓ ଏହି ଅଣ୍ଡାର ଲମ୍ବ ୨୦ ସେଣ୍ଟିମିଟର ଏବଂ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଅଳୁପରି ଲମ୍ବାଳିଆ । ଅଣ୍ଡାରୁ ଛୁଆ

(ପ୍ରୋଟୋସେରଏଟପ୍ସ୍)

ଫୁଟିଲାବେଳେ ମୁଣ୍ଡରେ ଝାଲର ନଥିଲା, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଯେତେ ଯେତେ ବଡ ହେଉଥିଲେ, ତାହାର ଝାଲର ଆସ୍ତେ-ଆସ୍ତେ ବଢ଼ୁଥିଲା । ଏମାନେ ଦଶକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସକରୁଥିଲେ ।

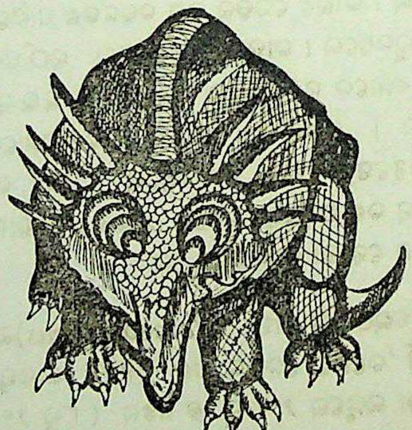

(ଟ୍ରାଇସେରେଟ୍ଓସରସ୍)

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଷ୍ଟାଇରେକଓସରସ୍ (*Styracosaurus*)ର ଅର୍ଥ **"ଗୋଜବାଲା ଗୋଧି"** । ଏହା ଲମ୍ବାରେ ପ୍ରାୟ ୪.୫ ମିଟର ଥିଲା । ଏହାର ଗୋଡ ମୋଟା ଓ ଶକ୍ତ ଥିଲା । ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଓ ପଛକୁ ବେକ ସ୍ଥାନରେ ହାଡର ଝାଲର ଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ଶକ୍ତ ହାଡର ଗୋଜସବୁ ରହିଥିଲା । ନାକ ଉପର ହାଡର ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବା ସିଧା ଗୋଜ ବା 'ଶିଙ୍ଗ' ଥିଲା । ପ୍ରତି ଆଖିଉପରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୋଜ ରହିଥିଲା । ତା ଚମଡା ଏବଂ ଗଣ୍ଡାର ଚମପରି ମୋଟ ଓ ଶକ୍ତ ଥିଲା । ଷ୍ଟାଇରେକଓସରସ୍ ପ୍ରୋଟୋସେରଏଟପସ୍ ଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର । ଏମାନେ ପ୍ରାୟ ନଅକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ କରୁଥିଲେ ।

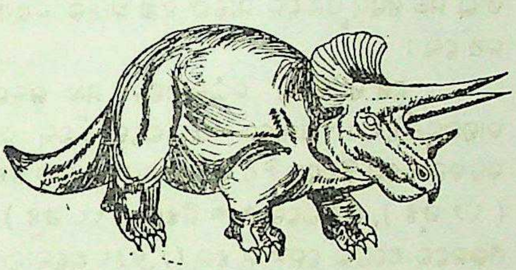

(ଟ୍ରାଇସେରଏଟପ୍ସ୍)

ଟ୍ରାଇସେରଏଟପସ୍ (*Taiceratops*)ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ "ତିନଶିଙ୍ଗା ମୁହଁ" । ଏହାର ମୁଣ୍ଡରେ ତିନୋଟି ହାଡର ଗୋଜ ବା 'ଶିଙ୍ଗ' ଥିଲା । ଏମାନେ ଲମ୍ବାରେ ୯ ମିଟର ଯାଏ ବଢ଼ୁଥିଲେ । ତୃଣ ଖାଉଥିଲେ ହେଁ ଏହା ସହଜ ଜୀବଟିଏ ନଥିଲା । ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ଏମାନେ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଗଣ୍ଡାର ପରି ଟ୍ରାଇସେରଏଟପସ୍ ଶତ୍ରୁକୁ ଏକମୁହାଁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲା । ଏହାର ମୁଣ୍ଡରେ ଶକ୍ତ ହାଡ଼ରେ ତିନୋଟି ଶିଙ୍ଗ ଥିଲା । ଶିଙ୍ଗ ପାଖକୁ ଲାଗି ବେକ ଓ ପିଠିକୁ ଶକ୍ତ ହାଡର ଏକ ଆବରଣ ଘୋଡ଼େଇ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରାୟ ସମୟରେ ଟାଇରାନୋସରସ୍ ରେକ୍ସ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼େଇ ହେଉଥିଲା । ଏ ଜାତୀୟ **ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ** ଛଅ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପୃଥିବୀରେ **ବାସ କରୁଥିଲେ ।**

"ଢାଲୁଆ ଇଗୁଆନା ଗୋଧି" ନାମରେ ଏକ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ପୃଥିବୀରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲେ ।

(ଇଗ୍ୱାନଉଡ଼ନ)

ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ "ଇଗ୍ୱାନଡନ୍" (*Iguanodon*) । ଏହାର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୧୫ରୁ ୧୮ମିଟର ଓ ଉଚ୍ଚ ଥିଲା ୪.୫ ରୁ ୬ମିଟର । ପଛଗୋଡ଼ରେ ଏମାନେ ଚାଲୁଥିଲେ ଓ ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଉପରକୁ ଟେକହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଜଙ୍ଗଲିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏମାନେ ବାସକରୁଥିଲେ । ଘାସ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ।

ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏକପ୍ରକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ନାମ ଟାଇରାନୋସରସ୍ ରେକ୍ସ (*Tyrannosaurusrex*) ଏମାନଙ୍କୁ "ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଗୋଧିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜା" ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ଥିଲେ ମାଂସାଶୀ । ଆକାରରେ ଏହା ଦେଖିବାକୁ 'ଏଲୋସରସ୍'ପରି । ମୁଣ୍ଡ ଓ ପାଟି ବଡ଼ । ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ପାଟିଭିତରକୁ ବଙ୍କା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହି ଦାନ୍ତର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୧୫ ସେଣ୍ଟିମିଟର । ଏହାର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ୧୪ ମିଟର ଓ ମୁଣ୍ଡର ଲମ୍ବ ଦେଢ଼ ମିଟର ଥିଲା । ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଉପରକୁ ଟେକିହୋଇ ରହିଥିଲା ଓ ପଛ ଦୁଇଗୋଡରେ ଚାଲୁଥିଲା । ଠିଆହେବା ବେଳେ ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୬ମିଟର । ପଛଗୋଡ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଟାଇରାନ୍‌ଉସରସ୍‌ରେକସ୍‌)

ଦୁଇଟି ଶକ୍ତ ଓ ଓଜନଥା । ଏଥିରେ ଥିବା ନଖଗୁଡ଼ିକ ଶକ୍ତ ଓ ମୁନିଆଁ । ତା' ଦାନ୍ତରେ ସେ ଶକ୍ତ ହାଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଚୋବାଇ ଖାଉଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ-ମାନେ ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ଭୟରେ ପଳାଉଥିଲେ ।

ପୃଥିବୀରେ ବାରକୋଟି ବର୍ଷକାଳ ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଜଳଭୂମି ଓ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ଖେଳାଖେଳା ଚାଲିଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସରୀସୃପ ଜଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାବେଳେ ଆଉ କେତେକ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଆକାଶରେ ଚଳବୁଲ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ କୁହାଯାଉଥିଲା । କାରଣ ଏମାନେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ ଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ସେହି ମଧ୍ୟଯୁଗର ସରୀସୃପ ଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମେ ସରୀସୃପମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ସ୍ଥଳ-ଭାଗରେ ବାସକରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ବେଙ୍ଗର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେ ଜଳ ଏବଂ ସ୍ଥଳ ଉଭୟରେ ବାସ କରୁଥିଲା । କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କେତେକ ସରୀସୃପ ସ୍ଥଳଭାଗରେ ବାସକରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମୟକ୍ରମେ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାପାଇଁ ଜଳଭାଗରେ ବାସ-କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସ୍ଥଳଭାଗରେ ବାସକରୁଥିବା ସରୀସୃପମାନେ ଜଳଭାଗରେ ବାସକରିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରିବାରେ ଅସୁବିଧା ଅନୁଭବ କରିବାରୁ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଉପରକୁ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଜଳରେ ରହିବା ଯୋଗୁ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲା । ଜଳରେ ପହଁରି ପହଁରି ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ହବୁ ଆହୁଲା ପରି ଚଟାଳିଆ ହୋଇଗଲା ଓ ଦେହର ଆକାର ଅନେକ ପରିମାଣରେ ମାଛପରି ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବହୁପ୍ରକାରର ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣର ମାଛ ବାସ-କରୁଥିଲେ, ଜଳରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀ ବାସ-କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟଙ୍କର ଓ ହିଂସ୍ର ପ୍ରକୃତିର ଥିଲେ ସରୀସୃପମାନେ । ଏହି ସରୀସୃପମାନେ ମାଛକୁ ଖାଦ୍ୟରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏତେ ମାଛ ଖାଇ ମଧ୍ୟ ସରୀସୃପମାନେ ମାଛଙ୍କ ବଂଶ ନିପାତ କରିପାରି ନଥିଲେ ।

ସେ ସମୟରେ କଇଁଛମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଳରେ ବାସକରୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଆକାରରେ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ବଡ଼ । ଗୋଟିଏଗୋଟିଏ କଇଁଛ ଲମ୍ବରେ ୩.୬ ମିଟର (୧୨ ଫୁଟ), ଓସାରରେ ୩.୩ ମିଟର (୧୧ ଫୁଟ) ଓ ଓଜନରେ ଅତେଇ ମେଟ୍ରିକ ଟନ୍ (୨,୭୨୧ କିଲୋଗ୍ରାମ) ଥିଲେ । ଏପରି ଆକାରର କଇଁଛ ଆଉ ଏବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । କାଳକ୍ରମେ କଇଁଛର ଆକାର ଏହା ତୁଳନାରେ ବହୁତ ଛୋଟ ହୋଇଗଲାଣି । ସମୁଦ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ସରୀସୃପ ପୂର୍ବେ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଲମ୍ବରେ ଥିଲେ ୧୫.୨୪ମିଟର(୫୦ଫୁଟ) ବେକଟି ଥିଲା ବେଶ୍ ଲମ୍ବା ଓ ଲାଞ୍ଜଟି ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପ ଲମ୍ବା । ହେଲେ ମୁଣ୍ଡ ଥିଲା ଛୋଟ, ମାତ୍ର ପାଟିଟିମାନ ଥିଲା ବଡ଼ ଓ ସେଥିରେ ଅସଂଖ୍ୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦାନ୍ତ ରହିଥିଲା । ଚଟାଳିଆ ଗୋଡ଼ଚାରିଟି ଜଳରେ ପହଁରିବା ବେଳେ ଆହୁଲାର କାମ କରୁଥିଲା । କେତେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମତଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେକଜାତିର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଗଭୀର ସମୁଦ୍ରରେ ବାସକରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ମାଛଧରା ଯନ୍ତ୍ରରେ ଧରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର ଚାରିଭାଗରୁ ତିନିଭାଗ ଜଳ । ତା'ର ଅଗାଧ ପାଣି ଭିତରେ କେଉଁଠି କେଉଁ ଜୀବ ଅଛନ୍ତି ଜାଣିବା ସହଜନୁହେଁ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ସରୀସୃପମାନେ ଜଳ ଓ ସ୍ଥଳରେ ବାସ କରିବା ସହିତ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଉଡ଼ନ୍ତା ସରୀସୃପ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ସେମାନେ ଆକାରରେ ବଡ଼ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଥିଲେ ଘରଚଟିଆ ଚଢ଼େଇଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ପାଟି ବଡ଼ଥିଲା ଓ ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ଥିଲା । ଏହାପରେ ଯେଉଁ ଉଡ଼ନ୍ତା ସରୀସୃପ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ସେମାନେ ଆକାରରେ ଥିଲେ ବଡ଼, ଦନ୍ତହୀନ, ଲାଞ୍ଜହୀନ । ମୁଣ୍ଡରୁ ପଛକୁ ଏକ ଲମ୍ବା ହାଡ଼ ଚୂଡ଼ାପରି ବାହାରିଥିଲା । ଦେହରେ ପରର ଆବରଣ ନଥିଲା, ମାତ୍ର ଆଗଗୋଡ଼ରୁ ପଛଗୋଡ଼ଯାଏ ପତଳା ଚର୍ମନିର୍ମିତ ପରଦା ଥିଲା ଓ ଏହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ବାଦୁଡ଼ି ପରି ଉଡ଼ିପାରୁଥିଲେ । ଆଗ ଓ ପଛ ଗୋଡ଼ର ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ନଖ ଥିଲା । ଉଡ଼ନ୍ତା ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସରୀସୃପ ଥିଲା ଟେରଏନ୍-ଓଡନ୍ (*Pteranodon*) ଡେଣା ମେଲାଇଲେ ଏହାର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୮ ମିଟର (୨୭ଫୁଟ) । କିନ୍ତୁ ଓଜନଥିଲା ମାତ୍ର ୧୪ କିଲୋଗ୍ରାମ । ଏମାନେ ମାଂସ ଭୋଜୀଥିଲେ । କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବ ଓ ମାଛକୁ ଆହାର ରୂପେ ଭକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ଜଳ ଉପରେ ଉଡ଼ିଲାବେଳେ ଚିଲ ପରି ଝାମ୍ପମାରି ମାଛ ଓ ଅନ୍ୟ ଜୀବଙ୍କୁ ପାଟିରେ ଧରି ଉଡ଼ିଯାଉଥିଲେ ।

ବାର ତେର କୋଟି ବର୍ଷର ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ ପରେ ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଓ ଆକାଶଚାରୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ହଠାତ୍ ନିର୍ବଂଶ ହୋଇଗଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ୧୨/୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ବାସ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜଳବାୟୁ ଉଷ୍ଣ ତା ନାତି-ଉଷ୍ଣ ଥିଲା । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପୃଥିବୀର ଜଳବାୟୁ ଶୀତଳ ହୋଇଗଲା । ଜଳମଗ୍ନ ଭୂମି ସବୁ ଶୁଖିଗଲା । ଜଳବାୟୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁ ନୂତନ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଉଦ୍ଭିଦ ପୃଥିବୀରେ ନୂତନ ଭାବେ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ଗଛମାନଙ୍କରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଲା ଓ ଫଳ ଫଳିଲା । ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ବି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ସେମାନଙ୍କର ରୂପ ଜୀବନ ଧାରଣର ପ୍ରଣାଳୀ, ଖାଦ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ବଦଳିଗଲା । ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ତିଷ୍ଠି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର କ୍ରମଶଃ ବଂଶ ଲୋପ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେଉଁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଉଦ୍ଭିଦ ଖାଇ ବୁଲୁଥିଲେ, ସେମାନେ ନୂତନ କରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଶକ୍ତ ଏବଂ କଣ୍ଟିଆ ଗଛର ଡାଳ ପତ୍ର ଖାଇ ନପାରି, ଖାଦ୍ୟାଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପପାଇବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କୁ ମାଂସାଶୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଖାଇଯାଉଥିଲେ । ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ବଂଶ ବୁଡ଼ିଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ସହ ମାଂସଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବିଲୋପ ଘଟିଥିବ ।

ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ହଠାତ୍ କମ ହୋଇଯିବାରୁ ଜଳରେ ବାସ କରୁଥିବା ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଅଣ୍ଡା ଦେଉଥିଲେ, ସେହି ଅଣ୍ଡାକୁ ମାଂସାଶୀ ସରୀସୃପ ଖାଇଯିବା ବି ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପର ଏକ କାରଣ । କେତେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନୁମାନ କରି କହନ୍ତି ଯେ, କୌଣସି ଛୁଆଁ ରୋଗରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ବିଲୋପ ଘଟିଥାଇପାରେ । ମଧ୍ୟ-ଯୁଗର ଶେଷକୁ ଫୁଲ ଥିବା ଗଛ ଚାରିଆଡେ ଭରି ଉଠିଥିବ । ଫୁଲଗଛ ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଜାପତି ବସିବା ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଘଟଣା ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବ । ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଅଣ୍ଡାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଯିବାଳୁଆମାନେ ଗଛର କଅଁଳ ପତ୍ର ଖାଇବା ଦ୍ୱାରା ଗଛଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ପତ୍ର ଶୂନ୍ୟହୋଇ ପଡ଼ିଥିବେ, ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଖାଇବାକୁ ପାଇନଥିବେ, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ପାଇଥିବ ।

'ସରୀସୃପ' ଯୁଗର ଅବସାନ ବେଳକୁ କେବଳ ଯେ ଜଳବାୟୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା, ତା' ନୁହେଁ । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁଠି ଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ଥିଲା, ସେଠି ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତମାଳା ଦେଖାଦେଲା । ଆଗ୍ନେୟଗିରି ମାନଙ୍କର ଉଦ୍‌ଗୀରଣ ଯୋଗୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସେଲେନିୟମ୍ (*Selenium*) ନାମକ ରାସାୟନିକ ମୌଳିକ ପଦାର୍ଥ ଭୂଗର୍ଭରୁ ବାହାରିଆସି ଭୂପୃଷ୍ଠରେ ଛାଇହୋଇ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାଇଥିବ । ସେ ସବୁ କ୍ରମେ ଧାତବ ଲବଣ ସହିତ ଗଛ ପଥରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବ । ସେପରି ଉଦ୍ଭିଦ ଖାଇ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ହୋଇଥିବ । ଆଉ ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ ମତରେ, ସୁପରନୋଭା (Supernovae) ନାମକ ତାରକାର ବିସ୍ଫୋରଣ ଘଟି ସେଥିରୁ ଯେଉଁ ମହାକାଶଗତ ରଶ୍ମି (Cosmic ray) ଜାତ ହୋଇଥିବ, ସେଥିରେ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ହୋଇଥିବ । ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ ହେଉଛି ଭୂମିକମ୍ପ ଓ ସମୁଦ୍ରର ଆଲୋଡ଼ନ । ବିଜ୍ଞାନବିତ୍ ଟନି ସ୍ୱାଏନଙ୍କ ମତରେ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଥମେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସପୁଷ୍ପକ ଉଦ୍ଭିଦର କଠ ଖାଇବା ଫଳରେ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ହୋଇଥିଲା ।

ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ବଂଶ ଲୋପ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଟି ସ୍ତରରେ ଘଟିଥିବା ସମ୍ଭାବନା । ଆଜକୁ ବାରକୋଟି ବର୍ଷ ତଳେ ଯେତେବେଳେ ସପୁଷ୍ପକ ଉଦ୍ଭିଦ ପୃଥିବୀରେ ସୃଷ୍ଟିହୋଇ ଚିରହରିତ ଓ ପର୍ଣ୍ଣ ଜାତୀୟ ଉଦ୍ଭିଦକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କଲେ, ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କ ଖାଦ୍ୟରେ ଏକ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଏମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଉଦ୍ଭିଦକୁ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ହେତୁ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଲୋପ ପାଇଥିବା ସମ୍ଭାବନା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବହୁ ସପୁଷ୍ପକ ଉଦ୍ଭିଦରେ ନାନା ବିଷାକ୍ତ ଉପକ୍ଷାର (Alkaloid) ଥିବା ସମ୍ଭାବନା । ସେଭଳି ବିଷାକ୍ତ ଉଦ୍ଭିଦକୁ ଏମାନେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ପ୍ରାଣୀ ପରି ଚାଖି ନପାରି ଖାଇବାଦ୍ୱାରା ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏମାନଙ୍କର ବହୁ ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଛି, ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଏମାନେ ମୁଣ୍ଡତଳକୁ ଓ ଲାଞ୍ଜ ଉପରକୁ କରି ମରି ପଡିଛନ୍ତି । ଏଭଳି ମୃତ୍ୟୁ ସାଧାରଣତଃ ବିଷ ଖାଇଥିବା ଯୋଗୁ ହୋଇଥାଏ ।

ଡ଼ି.ଡି.ଟି. ଯେପରି କେତେକ ଜାତିର ପକ୍ଷୀର ଅଣ୍ଡା ହ୍ରାସ କରିପାରେ, ସେହିଭଳି ବହୁ ବିଷାକ୍ତ ଉପକ୍ଷାର ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଅଣ୍ଡା ହ୍ରାସ କରିବାର ଏକ କାରଣ । ଅଣ୍ଡା ପରିମାଣ ହ୍ରାସ ହେବା ଫଳରେ ଏମାନଙ୍କର ଏହା ବଂଶ ଲୋପର ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ ।

ଜନ୍ମ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ସୃଷ୍ଟିର ଏକ ଚିରନ୍ତନ ନୀତି । ଜୀବର ଜନ୍ମହେଲେ ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରାଣୀମାନେ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଜୟୀ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲାପରେ, ଉପଯୁକ୍ତ ଜଳବାୟୁ ଓ ପ୍ରଚୁର ଖାଦ୍ୟ ପାଇ ବଞ୍ଚିରହିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁତର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଲୋପପାଏ । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ତୀବ୍ରତା ନଥିବାରୁ ସେମାନେ ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଅନ୍ତିନାହିଁ । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଥିବା ଅନାଳଗ୍ରନ୍ଥିରୁ ନିସୃତ ହରମୋନ୍ ସବୁ ଯେଉଁ କାମପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ,ତାହା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଭିନ୍ନ କ୍ରିୟାରେ ଜଡ଼ିତ ହେବା ଫଳରେ ଦେହ ଅତିକାୟ ହୁଏ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୀନ ଓ ଅଦରକାରୀ ଅଙ୍ଗସବୁ ଶରୀରରେ ଉଠେ । ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୁଖମୟ ଜୀବନଯାପନରେ କ୍ରମେ ବାଧା ଉପୁଜାନ୍ତି । ବପୁ ବିପୁଳ ହେଲେ କ୍ରମେ ପ୍ରଜନନ କାଳ ଦୀର୍ଘହୁଏ ଓ ଅଣ୍ଡା ବା ସନ୍ତାନ କମ୍ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଫଳରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ-ବଳ (Vitality) ହ୍ରାସପାଏ ଓ ସେମାନେ ନୂତନ ଆବହାଓ୍ୱା ସହିତ ଆଉ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହୁଏତ ଏହିପରିଭାବେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଏବଂ ଅତିକାୟ ଜଳବାସୀ ଓ ବ୍ୟୋମଚାରୀ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ବିଲୋପ ଘଟିଥିଲା ।

ପ୍ରଥମ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ପ୍ରାୟ ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାଳରେ ସେମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଥିଲେ । ଜଳବାୟୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଉଦ୍ଭିଦମାନଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓ ପ୍ରଭାବ ବଢିଥିଲା ଏବଂ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବିଲୋପର ଏହା ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ତଥା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଜବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ବଡ଼ସିମ୍‌ଲା ପାହାଡ଼, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଗପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଟକଲି ଓ ଉମରେର ଏବଂ ଚନ୍ଦା ଜିଲ୍ଲାର ପିସଡୁରା, ତାମିଲନାଡୁର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତିରୁଚିରାପଲ୍ଲୀ ଜିଲ୍ଲାର ଏରିୟାଲୁର ଏବଂ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ (*Deccan*)ର ପ୍ରାନ୍‌ହିଟା ନଦୀ କୂଳର କୋଟା ଗ୍ରାମରୁ ମିଳିଅଛି । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅତିକାୟସରୀସୃପର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଥିବା ବେଳେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଯେଉଁ ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଅଛି ତାହା ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ । ଭାରତରେ ଯେଉଁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ **ସମସ୍ତ** ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଭାରତରେ ସାତକୋଟିରୁ ତେର କୋଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଭାରତରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଉତ୍ତର ଆମେରିକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ; ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଅଛି । ଏହି କାରଣରୁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ସେ ସମୟରେ ଭାରତ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ, କ୍ୟାମେରୁ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକା ସ୍ଥଳଭାଗ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୁକ୍ତ ଥିଲା ।

ଭାରତରେ ନାନା ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଲା ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ତଳେ । ସେଥିରେ ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଉଦ୍‌ଗିରଣ ଫଳରେ ଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ପୋତି ହୋଇଯାଇ ଅଧିକ ପର୍ବତମାଳା ମୁଣ୍ଡଟେକିଲା । ସମୁଦ୍ରର ସ୍ରୋତ, ବାୟୁର ବେଗ ଓ ବର୍ଷାର ପରିମାଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଏହି ସବୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବା ସହିତ ଉଦ୍ଭିଦ ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ଜଳଭୂମି ବାସୀ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବାସ ଓ ଚରିଭୂମିର ଅଭାବ ଭାରତରେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପର ଏକ କାରଣ ବୋଲି ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନଙ୍କର ମତ । ଭାରତ ଭୂମିରୁ ଯେଉଁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଅଛି, ସେ ସବୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ ନିମ୍ନମତେ ସ୍ଥିର କରିଅଛନ୍ତି ।

୧) ଟାଇଟାନୋସରସ୍‌ ଇଣ୍ଡିକାସ- (Titanosaurus indicus)
୨) ଟାଇଟାନୋସରସ ବ୍ଲାନ୍‌ଫୋରଡି- (Titanosaurus blanfordi)
୩) ଏଣ୍ଟାଆରକ୍‌ଟୋସରସ୍‌ ସେପ୍‌ଟେନ୍‌ଟ୍ରାଇଓନାଲିସ୍‌- (Antarctosaurus septentrionalis)
୪) ଏଣ୍ଟାଆରକ୍‌ଟୋସରସ୍‌- (Antarctosaurus sp.)
୫) ଲପ୍ଲାଟାସରସ୍‌ ମାଡାଗାସ୍କାରିଏନ୍‌ସିସ୍‌ (Laplatasaurus madagascariensis)
୬) ଇଣ୍ଡୋସୁକାସ ରାପଟୋରିଅସ୍‌- (Indosuchus raptorious)
୭) ଇଣ୍ଡୋସୁକାସ ମାଟ୍‌ଲେୟି- (Indosuchus matleyi)
୮) ମେସୋସ୍ପଣ୍ଡାଇଲସ ରୱେଷ୍ଟ- (Massospondylus rawest)
୯) ଲମେଟାସରସ୍‌ ଇଣ୍ଡିକାସ୍‌- (Lametasaurus indicus)
୧୦) କମ୍ପସୋସୁକାସ୍‌ ସୋଲସ୍‌- (Compsosuchus solus)
୧୧) ଲେଇଭିସୁକାସ ଇଣ୍ଡିକାସ୍‌- (Leavisuchus indicus)
୧୨) ଜବ୍‌ବଲପୁରିଆ ଟେନୁଇସ୍‌- (Jubbulpuria tenuis)
୧୩) ସିଲୁରଇଡେସ ଲରଗାସ- (Coeluroides largus)
୧୪) ଡ୍ରିପ୍‌ଟୋସରଇଡେସ୍‌ (?) ଗ୍ରାନ୍‌ଡିସ୍‌ (Dryptosauroides(?) grandis)
୧୫) ଓରନିଥୋମିମଇଡେସ୍‌-ମୋବିଲିସ୍‌ (Ornithomimoides mobilis)
୧୬) ଓରନିଥୋମିମଇଡେସ୍‌ ବରସିମ୍‌ଲେନ୍‌ସିସ୍‌- (Ornithomimoides barasimlensis)
୧୭) ମେଗାଲୋସରସ୍‌- (Megalosaurus sp.)
୧୮) ବ୍ରେକିପୋଡୋସରସ୍‌ ଗ୍ରାଭିସ୍‌- (Brachypodosaurus gravis)

ତେଇଶି କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓ ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଷୋଳକୋଟି ବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ବିକାଶ ଓ ବିଲୁପ୍ତି ଘଟିଥିଲା, ଆଜିଠାରୁ ଅଠେଇଶି କୋଟିରୁ ତେଇଶି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆଫ୍ରିକାରେ ପେରିଆସରସ୍ (Pareisaurus) ନାମକ ଏକ ଜାତି ସରୀସୃପ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଲମ୍ବରେ ଥିଲେ ପ୍ରାୟ ୩ ମିଟର (୧୦ ଫୁଟ) । ଏମାନେ ଆକାରରେ ଶୃଙ୍ଗହୀନ ଗଣ୍ଡାର ପରି ହୋଇଥିବାର ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଏମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ଥଳଚାରୀ ଥିଲେ ।

ଆଜିଠାରୁ ତେଇଶି କୋଟିରୁ ଅଠର କୋଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ କଇଁଚ, ପ୍ରଥମ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଓ ପ୍ରଥମ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା କଇଁଚ ବର୍ତ୍ତମାନର କଇଁଚ ପରି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଗେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା କଇଁଚ ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏବର କଇଁଚ ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ମତ୍ସ୍ୟଭେକାକୃକଳାସ (Fish lizardsichthyosaurus) ଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ।

ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଜଳ ଏବଂ ସ୍ଥଳ ଉଭୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ କେବେ ରହୁନଥିଲେ କି ଯାଉନଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ମାଂସାଶୀ ଫୋବୋସୁକାସ (Phobosuchus) ବା "ଆତଙ୍କକାରୀ କୁମ୍ଭୀର" (Horror Crocodile) ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଟାଇରାନୋସରସ ଜାତୀୟ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମଧ୍ୟ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଉଭୟଙ୍କର ଲମ୍ବ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୧୫ ମିଟର (୫୦ଫୁଟ) । ଟାଇରାନୋସରସ ଓ ଫୋବୋସୁକାସ ଥୋମଣ୍ଡିର ଲମ୍ବ ଥିଲା ଯଥାକ୍ରମେ ୧.୨ ମିଟର (୪ଫୁଟ) ଓ ୧.୮ ମିଟର (୬ଫୁଟ) । ପ୍ରାୟ ଅଠର କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଉଡ଼ନ୍ତା କୃକଳାସ୍ (Flying lizards)ମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେମାନେ ଆଜିଠାରୁ ସାତକୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବଯାଏ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦଶକୋଟିରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଏମାନେ ଆକାଶରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଟେରୋସର (Pterosaur) ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ହେବାର ଅଳ୍ପକାଳ ପୂର୍ବରୁ ଏମାନେ ଧରାପୃଷ୍ଠରୁ ଲୋପ ପାଇଥିଲେ । ଉଡ଼ନ୍ତା ଟେରୋସରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରାମଫୋରିଙ୍କାସ (Rhamphorhynchus) ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଲାଞ୍ଜ ଥିଲା ଖୁବ୍ ଲମ୍ବା । ଡେଣା ମେଲାଇଲେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେମୁଣ୍ଡ ହେଉଥିଲା ୦.୯ ମିଟର (୩ଫୁଟ) ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଚୀନ୍ ଦେଶର ସୁଙ୍ଗାରିପ୍‌ଟେରସ (Dsungaripterus) ନାମକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଲାଞ୍ଜ ବିଶିଷ୍ଟ ଟେରୋସର ବାସ କରୁଥିଲେ ଓ ଏମାନଙ୍କର ଡେଣା ପ୍ରସାରିତ ହେଲେ ଡେଣା ଦୁଇଟିର ଲମ୍ବ ହେଉଥିଲା ୩.୪ ମିଟର (୧୦.ଫୁଟ) ଟେରୋସର ମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଓ ମସ୍ତିଷ୍କ, ଦେହକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ, ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଥିଲେ ବେଶ୍ ବଡ଼ । ପ୍ରାୟ ୭ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଟେରାନୋଡନ (Pteranodon) ନାମକ ଏକଦନ୍ତହୀନ ଟେରୋସର ଉତ୍ତର ଆମେରିକାର ପ୍ରାଚୀନ ନାଇଓବ୍ରାରା ସାଗର (Niobrara Sea)ରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏହି ବିରାଟ ଉଡ଼ନ୍ତା ସରୀସୃପର ଡେଣା ପ୍ରସାରିତ ହେଲେ ଲମ୍ବ ହେଉଥିଲା ୭.୬ ମିଟର (୨୫ ଫୁଟ) ।

ବୃକ୍ଷବାସୀ ଲମ୍ୱକାୟା କୃକଳାସ (Lizard) ମାନଙ୍କଠାରୁ ଟେରୋସର ମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । କାରଣ, ସର୍ବ ପ୍ରାଚୀନ ଟେରୋସର ଡାଇମରଫୋଡନ (Dimorphodon)ର ଲାଞ୍ଜ ମୁକ୍ତ ଥିଲା, ସେଥିରେ ଉଡ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସାରିତ ଚର୍ମ ନଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଅଗ୍ର ଓ ପଶ୍ଚାତପଦ ବଡ଼ ଓ ମଜବୁତ ଥିଲା । ଏସବୁ ଲକ୍ଷଣ ଉଡ଼୍ଡ଼ନଶୀଳ ପ୍ରାଣୀର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ଟେରୋସର ବଂଶର ସର୍ବଶେଷ ଉଡ଼ନ୍ତା କୃକଳାସ ବିରାଟ ସୁଙ୍ଗାରିପ୍‌ଟେରାସ୍ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଏମାନଙ୍କ ସମୟରେ ନାନା ଜାତିର ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ବାସ-କରୁଥିଲେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବହୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଟେରୋସର ମାନଙ୍କର ଜୀବାଶ୍ମ ଆଦୌ ମିଳିନାହିଁ । ଅନେକ ଟେରୋସର ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଓ ମାଛ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଅନେକ ଗଛ ଡାଳରେ ଓ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ରହୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ୁଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ପାଦରେ ଚାଲିବାର ଶକ୍ତି ନଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଜିଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୮କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆଦିମ ବୃକ୍ଷବାସୀ କୃକଳାସ (*Lizard*)ଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଥମ ପକ୍ଷୀଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା। ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କ ମତରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଓ ପକ୍ଷୀ ଉଭୟଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ଏକ। ପର-ବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରୁ ଜାତ ହେଲେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ଓ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରୁ ପକ୍ଷୀ। ଆରକିଅପ୍‌ଟେରିକ୍‌ସ (*Archaeo-pteryx*) ନାମକ ସେହି ଆଦିମ ପକ୍ଷୀର ଜୀବାଶ୍ମ ମିଳିଛି, ସେଥିରୁ ଜଣାପଡେ, ଏହା କାଉ ଆକାରରେ ଏକପକ୍ଷୀ ଥିଲା। ଏହାର ଦେହରେ ପର ଓ ଡେଣାରେ ପକ୍ଷଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ଓ ଡେଣାର ଆଗ୍ଗୁଠିରେ ନଖ ଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ଶେଷ ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷଣ ଅଧୁନିକ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କଠାରେ ଦେଖ ଯାଏ ନାହିଁ।

ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଚୀନ କ୍ଷୁଦ୍ର ସରୀସୃପବତ୍ ପ୍ରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା। ଏହି ପ୍ରାଣୀ ଥିଲେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏବଂ ସଂଖ୍ୟା ଓ ପରାକ୍ରମରେ ଊଣା। ୭ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପ ମାନଙ୍କର ବିଲୋପ ଘଟିବା ପରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସ୍ତନ୍ୟ-ପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ ଜାତ ହେଲେ। ବହୁ ଅତିକାୟ ହିଂସ୍ର ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଦେଖାଦେଲେ. ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ହଠାତ୍ ଲୋପ ପାଇଗଲେ। ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଖଡ୍ଗଦନ୍ତୀ ବ୍ୟାଘ୍ର (Sabretoothed tiger, Machaerodus), ଲୋମଶହସ୍ତୀ(Wolly mommoth, Mammuthus Mammut), ଅତିକାୟ କ୍ଷୁଦ୍ରମୁଖୀ ଭଲ୍ଲୁକ (Giant Short faced bear). ବିରାଟ ଭାଲୁ (Giant Sloth, Magalonyx), ଲୋମ ଗଣ୍ଡାର (Wolly rhinoceros, Rhinoceros), ଓ ସିଧା ଶିଙ୍ଗ ଗୟଳ (Straight horned bison) ଆଦି ବହୁ ହିଂସ୍ର ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ। ଏମାନେ ଆଜିଠାରୁ ୧୩ ଲକ୍ଷରୁ ୧୦ଲକ୍ଷ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ଏପୃଥିବୀରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ନାଚକୁଦ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ। ସେ ଯାହା ହେଉ, ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସମୟରେ ଗଛରେ ପ୍ରଥମ କରି ଫୁଲ ଫୁଟିଲା, ତରୁ ଶାଖାରେ ପକ୍ଷୀ ବସିଲେ ଓ ଲୋମଶ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ ଜାତ ହେଲେ ୨୩ କୋଟିରୁ ୧୩କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପୃଥିବୀରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର କୃକଳାସ(Lizard) ଭଳି ପ୍ରାଣୀ ବାସ କରୁଥିଲେ। ଲମ୍ବରେ ପ୍ରାୟ ୮ ସେଣ୍ଟିମିଟର ଥିଲେ। ଏହି ପ୍ରାଣୀଟିର ନାମ ହୋମୋଇଓସରସ (Homoeosaurus)। ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ଦ୍ୱୀପରେ ଏକ ଜାତି ସରୀସୃପ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି। ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନେ ଏହାକୁ କହନ୍ତି ଟୁଆଟାରା (Tuatara) ଏଭଳି ସରୀସୃପ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖି-ବାକୁ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ। ଟୁଆଟାରା (Sphenodon) ଦେଖିବାକୁ ଅବିକଳ ହୋମୋଇଓସରସ ପରି ଓ ତା'ର ଆଧୁନିକ ବଂଶଧର। ୧୮କୋଟିରୁ ୧୩କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେହି କୃକଳାସ ଯଥା:- ଏଣ୍ଡୁଅ, ଗୋଧି ଓ ଇଗୁଆନା (Iguana) ଆଦି ବାସ କରୁଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ବଂଶଧର ଏବେ ପୃଥିବୀରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନର କଇଁଚ ପରି କଇଁଚ ୨୩କୋଟିରୁ ୧୮ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସ କରୁଥିଲେ। ଅଧୁନିକ କାଳର ବୋଆ (Boa) ଓ ଅଜଗର ସାପମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ବଂଶଧର ୧୩ କୋଟିରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ। ସେତେବେଳ କାଳରେ ବେଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରୁଥିଲେ।

ଅଧୁନା ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିମି, ଶିଶୁମାର (Dorphin), ପରପଏଜ (Porpoise), ସୀଲ (Seal), ସମୁଦ୍ର-ଗାଭୀ (Sea Cow), ଜଳ ମାର୍ଜାର (Otter), ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପେଙ୍ଗୁଇନ୍, ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର କଇଁଛ ଓ ସମୁଦ୍ର ସର୍ପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି। ୧୮କୋଟିରୁ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସମୁଦ୍ର ଓ ସ୍ଥଳଭାଗରେ ସରୀସୃପ-ମାନେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ଯାଏ ସାଗର ବାସୀ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ଓ ସାଗରବାସୀ ପକ୍ଷୀ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲେ। କେବଳ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ହେସପେରଓରନିସ (Hesperornis)ନାମକ ଏକ ଜାତି ଜଳବାସୀ ସନ୍ତରଣକାରୀ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାଚୀନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନଓବ୍ରାସ୍ ସାଗରରେ ବାସ କରୁଥିଲା । ଏହି ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସରୀସୃପ ସାଗରରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସରୀସୃପମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ୧୮ କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୭ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସମୁଦ୍ରରେ ବାସ-କରୁଥିବା ସରୀସୃପମାନେ ହେଲେ; ଇକ୍‌ଥିଓସର (Ichthyosaur), ପ୍ଲେସିଓସର (Plesiosaur), ମୋଜାସର (Mosasaur) ଓ ସମୁଦ୍ର କଚ୍ଛପ । ସେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ରରେ ବହୁଜାତି ମାଛ ମଧ୍ୟ ବାସକରୁଥିଲେ । ଇକ୍‌ଥିଓସରମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ମତ୍ସ୍ୟ-କୃକଳାସ (Fish-Lizard) । ଏମାନେ ଆକାରରେ ମାଛ ପରି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସରୀସୃପ । ୧୮ କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଇକ୍‌ଥିଓସରସ (Ichthyosaurus) ନାମକ ଏକଜାତି ଇକ୍‌ଥିଓସର ବାସକରୁଥିଲା । ତା'ର ଲମ୍ବ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨ମିଟର (୭ଫୁଟ) । ପ୍ଲେସିଓସରର ଅନ୍ୟନାମ ହଂସ-କୃକଳାସ (Swan-lizard) । ଏମାନଙ୍କରବେକ ଥିଲା ଲମ୍ବା ଓ ଗଠି ସମୁଦ୍ର କଚ୍ଛପ ଓ ପେଙ୍ଗୁଇନ୍ ପକ୍ଷୀ ପରି । ଏହି ଜାତିର ପ୍ଲେସିଓସର ବାସକରୁଥିଲେ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ । ଏହାର ନାମ କ୍ରୋନୋସରସ (Kronosaurus) । ଏହା ଦେଖିବାକୁ ତିମିପରି ଓ ଲମ୍ବ ୧୨ମିଟର (୪୦ଫୁଟ) । ମୋଜାସରର ଅନ୍ୟନାମ ସମୁଦ୍ର-ଗୋଧି । ଏହି ସମୟରେ ଟାଇଲୋସରସ (Tylosaurus) ନାମକ ଯେଉଁ ସମୁଦ୍ର-ଗୋଧି ବାସ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଲମ୍ବଥିଲା ୭ ମିଟର (୨୦ ଫୁଟ) । ସାମୁଦ୍ରିକ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ମାଛ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ।

୧୮କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୧୩କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସକରୁଥିବା ମିସଟ୍ରିଓସରସ (Mystriosaurus) କାଷ୍ଠାସ୍ୟ କୁମ୍ଭୀରର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୧୩.୭ ମିଟରରୁ ୧୫.୨ ମିଟର ଏମାନେ ସମୁଦ୍ର-କଭ ପ୍ରାଣୀ (Cephalopods) ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏମାନଙ୍କର ବଂଶ ଲୋପ ପାଇଗଲା । ୧୩କୋଟି ବର୍ଷରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଆର୍କେଲନ୍ (Archelon) ନାମକ ଏକ ଜାତି କଚ୍ଛପ ସମୁଦ୍ରରେ ବାସକରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୩.୭ମିଟର (୧୨ଫୁଟ) । ଅଧୁନା ଦେଖାଯାଉଥିବା କଚ୍ଛପ ପୂର୍ବ କଚ୍ଛପମାନଙ୍କ ବଂଶଧର ଓ ଏମାନଙ୍କର ଲମ୍ବ ୧.୫ମିଟର(୫ଫୁଟ) । ଏହି କଚ୍ଛପଙ୍କୁ କେଲୋନିଆ (Chelonia) ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ସାତ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସମୁଦ୍ରରେ ବାସକରୁଥିବା ଟିଲିଓଷ୍ଟ ନାମକ ଅସ୍ଥିଳ-ମତ୍ସ୍ୟ (Teleost)ର ଲମ୍ବଥିଲା ୪.୮. ମିଟର (୧୬ଫୁଟ) । ଏମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମାଛମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଇରୋସେନ୍‌ଟ୍ରାସ (Chiro Centrus) ମାଛ ଲମ୍ବରେ ୧୧୨ସେଣ୍ଟିମିଟର ହୋଇଥିବା ବେଳେ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଜିଫାକ୍‌ଟିନାସ (Xiphactinus) ଲମ୍ବରେ ବଢୁଥିଲେ ୪୮୨ ସେଣ୍ଟିମିଟର ।

ପ୍ରାୟ ୧୮ କୋଟିରୁ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମହାସାଗର ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚୁର ସଂଖ୍ୟାରେ ନାନା ଜାତି କାସ୍ଥିଳ-ମତ୍ସ୍ୟ (Elasmobranchs), ମଗର (Shark) ଓ ସାଙ୍କୁଚ (Skate ray) ଇତ୍ୟାଦି ବାସ-କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସମୁଦ୍ରରେ ନାନା ଜାତି ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ର କଭ (Cuttlefish) ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଏକ ଜାତି ଏମୋନାଇଟ୍ [Ammonite] ଅନ୍ୟତମ । ଏମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୁଦ୍ରରେ ଆଉ ଦେଖାଯାଉ ନାହାନ୍ତି ୧୮କୋଟିରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ନାନା ଜାତିର ଶାମୁକା ପ୍ରାଣୀ ବାସକରୁଥିଲେ । ୧୩ କୋଟିରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ହିପ୍‌ପୁରାଇଟସ (Hippurites) ନାମକ ଏକ ଜାତି ଶାମୁକା ସମୁଦ୍ରରେ ରହୁଥିଲେ ଓ ଏମାନଙ୍କର ଲମ୍ବ ଥିଲା ୧.୮ମିଟର (୬ଫୁଟ) ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ତଳେ ଶୋଇ ରହୁଥିଲେ ଉଚ୍ଚତା ହେଉଥିଲା ୦.୩ ମିଟର (୧ଫୁଟ) ଏହି ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ରରେ ଯେଉଁମାନେ ବାସ-କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି, ଘୋଙ୍ଗା, କଙ୍କଡ଼ା ବାରନାକଲ [Barnacle], ରାଜକର୍କଟ (King Crab), ଶଲ୍ୟକନ୍ଦୁକ, (Saa urchin) ସମୁଦ୍ରତାରା (Starfish) ଭଙ୍ଗୁରତାରା (Brittle Star) ସମୁଦ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜାକୁଡ଼ (Sea CuCumber), ସାଗର କୁମୁଦ (Sea lily), ପିଚ୍ଛ ତାରା (feather star) ଓ କଣ୍ଟକଦେହୀ ପ୍ରାଣୀ (echimoderm) ।

ଏବେ ଆମେ ଯେଉଁ ସବୁ ଉଦ୍ଭିଦ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛୁ ସେ ସବୁର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ୧୮ କୋଟିରୁ ୧୩ କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ । ଏହି ସମୟରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସମୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ଉଦ୍ଭିଦମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନର ସରୀସୃପ ମାଂସଭୋଜୀ କିନ୍ତୁ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନେ ଥିଲେ ଉଦ୍ଭିଦ-ଭୋଜୀ ।

୧୮କୋଟିରୁ ୭କୋଟି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ (Indian Peninsula)ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ଏବଂ ଏସିଆର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଠାରୁ ପୃଥକ ଭାବେ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନର ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ପୂର୍ବରୁ ନଥିଲା, ସେ ସ୍ଥାନଟି ଥିଲା ଟେଥିସ ସାଗରର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ୟୁରୋପୀୟ ଦେଶମାନ ଓ ବ୍ରିଟିଶଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଏହି ଟେଥିସ ସାଗରର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିଲା । ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଭୂମି ଥିଲା । ଉତ୍ତର ଆମେରିକାର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ଶୁଷ୍କ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଭୂମି ଓ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଜଳମଗ୍ନ ରହିଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ସମୟରେ ସାଗର ଓ ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ଭିଡ଼ା ଓଟରା ଖେଳ ଚାଲିଥିଲା । କେତେବେଳେ ସାଗରର ଜଳ ମାଡି ଆସି ସ୍ଥଳଭାଗକୁ ପ୍ଲାବିତ କରି ରଖୁଥିଲା ତ କେତେବେଳେ ସ୍ଥଳଭାଗ ଜଳକୁ ଦୂରକୁ ତଡ଼ି ଦେଉଥିଲା । ଆଗ୍ନେୟଗିରିର ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାତ ଓ ବାରିବର୍ଷଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୂତନ ଗିରିମାଳା, ଦେଶ ଓ ମହାଦେଶ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଭଙ୍ଗା ଗଢ଼ା ଖେଳ ଭିତରେ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଶେଷ ହେଲା । କେବଳ ବିଶାଳ ସରୀସୃପମାନେ ଯେ ଲୋପ ପାଇଗଲେ ତା' ନୁହେଁ, ଦନ୍ତଯୁକ୍ତ ପକ୍ଷୀମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଗଲେ । ନୂଆ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀ ଜଗତ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ସତେ ଯେପରି ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ଓ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଏବଂ ସର୍ବଶେଷରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟକୁ ସଙ୍କେତ ଦେଉଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ଅତିକାୟ ସରୀସୃପମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଭବ, ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଓ ପତନ କାଳରେ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଧ୍ୱଂସପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଦାୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦେଖନ୍ତୁ-ଜୀବ, ପୃଥିବୀ, ଭୂତତ୍ତ୍ୱ, ଉଦ୍ଭିଦ, ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱ

ଅତିକାଳ-ସଂ. ବି. (ଅତି + କାଳ)-ବିଳମ୍ବ, କୁସମୟ ।

ଅତିକୁଲ୍ୱ-ପୁଂ. ବିଣ (ଅତି + କୁଲ + ବ)- ଅତିଶୟ ଲୋମଯୁକ୍ତ ।

ଅତିକୃଚ୍ଛ୍ର-ସଂ. ବି. (ଅତି + କୃଚ୍ଛ୍ର)- ବହୁତ କଷ୍ଟ, ଛଅ ଦିନରେ ସମାପ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଶେଷ ।

ଏହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ ସକାଳେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଅନ୍ନ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଗୁଣ୍ଡାଏ, ତୃତୀୟ ଦିନ ଦିନବେଳା ମିଳିଲେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଏବଂ ଶେଷ ତିନି ଦିନ ନିରାହାର ରହିବାକୁ ହୁଏ ।

ସମାପ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବାର ଦିନ ମଧ୍ୟରୁ ତିନି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ, ତିନିଦିନ ସକାଳେ ଓ ତିନିଦିନ ଅଯାଚିତୋପସ୍ଥିତ ଖାଦ୍ୟ ଯାହା ମିଳିବ, ଏପରି ନଅଦିନ ମାତ୍ର ଏକ ଗୁଣ୍ଡା ଲେଖାଏ ଖାଇବ ଓ ଶେଷ ତିନିଦିନ ନିର୍ଜଳ ଉପବାସ କରିବ । ଏହିପରି ବାର ଦିନ ଯାକ 'ଅତିକୃଚ୍ଛ୍ର ବ୍ରତ' ପାଳନ କରାଯାଏ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ଦଣ୍ଡ ଉପାସରେ କୃଚ୍ଛ୍ର, ମାଇଲେ ଅତିକୃଚ୍ଛ୍ର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣର ରକ୍ତପାତ କଲେ କୃଚ୍ଛ୍ର ଓ ଅତିକୃଚ୍ଛ୍ର ଉଭୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ସଂ. ବିଣ:- ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ।

ଅତିକୃତ-ସଂ. ବିଣ.(ଅତି + କୃତ)-ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ କରାଯିବା (କର୍ମ)

ସଂ.ବି.-ଅତ୍ୟାଧିକ୍ୟ ।

ଅତିକୃତି-ସଂ. ବି. (ଅତି + କୃତି)-ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ କର୍ମକରଣ, ପଚିଶ ଅକ୍ଷର ଥିବା ଚାରୋଟି ପାଦ ବିଶିଷ୍ଟ ବୈଦିକ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ ।

ଅତିକେଶ-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-କେଶବହୁଳ, ଅତି-କାୟ ଦୀର୍ଘ ଓ ପ୍ରଚୁର କେଶ ବିଶିଷ୍ଟ ।

(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିକେଶା, ଅତିକେଶୀ)

ଅତିକେଶର-ସଂ.ବି (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି + କେଶର) ଜଳୀୟ ଗୁଳ୍ମ ବିଶେଷ । ସିଙ୍ଗଡ଼ା (ଦେଖନ୍ତୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିକ୍ରମ-ସଂ.ବି.(ଅତି+କ୍ରମ ଧାତୁ+ଭାବ. ଅ)-ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ, କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଉପର ଦେଇ ଡେଇଁ ଯିବା, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମାକୁ ଟପିବା, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ଟପିଯିବା, ଅନ୍ୟଥାଚରଣ, ଆଦେଶାଦି ଲଙ୍ଘନ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ, ଶତ୍ରୁକୁ ଆକ୍ରମଣ, ଅନାଦର, ଅସମ୍ମାନ, ଅବମାନନା, ଅବଜ୍ଞା, ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ, ବଳତ୍କାର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ, ଅନ୍ୟର ସୀମାରେ ଅଯଥା ପ୍ରବେଶ, ଅପରାଧ, ଦୋଷ, ଅନୁଚିତ ଆଚରଣ, ଅବହେଳା ।
(ଅତିକ୍ରାନ୍ତ-ବିଣ.)

ଅତିକ୍ରମଣ-ସଂ.ବି. (ଅତି+କ୍ରମ ଧାତୁ+ଭାବ. ଅନ) ଅତିକ୍ରମ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିକ୍ରମଣୀୟ-ସଂ. ବିଣ.(ଅତି+କ୍ରମ ଧାତୁ+କର୍ମ. ଅନୀୟ)-ଯାହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ ପାରେ, ଲଙ୍ଘନୀୟ
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିକ୍ରମଣୀୟା)

ଅତିକ୍ରମିବା-ଦେ. (ପଦ୍ୟ) କ୍ରି. (ସଂ. ଅତିକ୍ରମ) ଅତିକ୍ରମ କରିବା, ଡେଇଁ ଯିବା, ଟପିବା, ପାରହେବା, ଆକ୍ରମଣ କରିବା, ଲଙ୍ଘନ କରିବା, ଅନ୍ୟଥା କରିବା ଅବଜ୍ଞା କରିବା, ଅବମାନନା କରିବା ।
ବି.-ଅତିକ୍ରମ ।

ଅତିକ୍ରମୀ-ପୁଂ.ବିଣ (ଅତି+କ୍ରମ+ଇନ୍)
-ଅତିକ୍ରାମକ (ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅତିକ୍ରମିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିକ୍ରାନ୍ତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି+କ୍ରମ ଧାତୁ+କର୍ମ. ତ)-ଗତ, ଅତୀତ,(ସମୟର ସୀମା)ବିତିଥିବା,ଲଙ୍ଘିତ,ଯାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ପାର ହୋଇ ଟପିଯାଇ ଥାଏ, ଉଲ୍ଲଙ୍ଘିତ, ଯାହାକୁ କେହି ବଳି ଯାଇଥାଏ, ଆକ୍ରାନ୍ତ, ଅନାଦୃତ, ଅବଜ୍ଞାତ, ଯାହାର ସୀମାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ବଳି ଯାଇଥାଏ ।

ଅତିକ୍ରାମକ-ତ୍ରି.ବିଣ(ଅତି+କ୍ରମ+କ.ଅକ)- ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଲାଭକାରୀ କ୍ରମୋଲ୍ଲଙ୍ଘନ, ଆଧିକାସ୍ଥାପକ,ଅତିକ୍ରମକର୍ତ୍ତା
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିକ୍ରାମିକା)

ଅତିକ୍ରୁଧ-ପୁଂ. ବିଣ (ଅତି+କ୍ରୁଧ+ତ)- ଅତିଶୟ କୋପାନ୍ୱିତ ।
ପୁଂ.ବି-ଅତିକ୍ରୋଧ, ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ ।

ଅତିକ୍ରୂର-ପୁଂ ବି. ବକ୍ରଗତିଯୁକ୍ତ ମଙ୍ଗଳ ଏବଂ ଶନିଗ୍ରହ ।

ଅତିକ୍ଷେତ୍ର-କ୍ଲୀ. ବି.-ଜ୍ୟାମିତିକ ଯନ୍ତ୍ର ରୈଖିକ କ୍ଷେତ୍ର ବିଶେଷ, ଅଧିକ୍ଷେପଣୀ ।

ଅତିଗ-ସଂ ବିଣ (ଅତି+ଗମ୍+କ.ଅ)-ଯେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଏ, ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ।
(ଅତିଗା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଗଣ୍ଡ-ସଂ.ବି(ଅତି+ଗଣ୍ଡ)-ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ୨୭ ଯୋଗ ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଗଣ୍ଡଦୋଷ ଲକ୍ଷିତ ହେବା ଅବସ୍ଥା, ଆର୍ଦ୍ରା ନକ୍ଷତ୍ରର ଗୋଟିଏ ତାରାର ନାମ, ଅତି ବଡ଼ ଗଣ୍ଡଦୋଷ ।
ସଂ ବିଣ: ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଉଚ୍ଚ କପାଳିଆ ।
(ଅତିଗଣ୍ଡା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଗନ୍ଧ-ସଂ.ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି+ଗନ୍ଧ)- ଉଗ୍ରଗନ୍ଧ ବିଶିଷ୍ଟ ।
ସଂ.ବି.-ଚମ୍ପକ (ଗଛ ଓ ଫୁଲ)-ଚମ୍ପା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଗନ୍ଧକ, ଏକ ପ୍ରକାର ଉଗ୍ରଗନ୍ଧ ଯୁକ୍ତ ତୃଣ, ଭୂସ୍ତୃଣ, ଧାନିଆ ।
(ଅତିଗନ୍ଧା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଗନ୍ଧା-ସଂ.ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ(ଅତିଗନ୍ଧ+ଆ)- ଅତିଗନ୍ଧର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।
ସଂ.ବି.-ଚମ୍ପା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଗନ୍ଧାଳୁ-ସଂ.ବି. (ଅତି+ଗନ୍ଧ+ଅଳୁ)-ପୁତିଦାୟୀ ଲତା ।

ଅତିଗର୍ବିତ-ପୁଂ.ବିଣ. (ଅତିଗର୍ବ+ଇତ)-ଅତିଶୟ ଗର୍ବଯୁକ୍ତ, ସମୁନ୍ନତ ।

ଅତିଗବ-ସଂ.ବିଣ. (ଅତି+ଗୋ=ଇନ୍ଦ୍ରିୟ+ଅ)-ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଗୋଚର, ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ, ଚମାର,ନିର୍ବୋଧ ।

ଅତିଗହନ-ସଂ.ବିଣ.-ବୁଦ୍ଧିର ଅଗୋଚର, ଅତିଗଭୀର
ଦେ.ବିଣ.-ଅତିଘନ, ଅଭେଦ୍ୟ, ଅତିକଷ୍ଟ ସାଧ୍ୟ ।

ଅତିଗହ୍ୱର-ପୁଂ.ବିଣ-ଦୁର୍ବୋଧ, ଅତିଗହନ, ଯାହା ଭିତରେ ସହଜରେ ପ୍ରବେଶ କରିହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅତିଗୁଣ-ସଂ ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି+ଗୁଣ)- ଭଲ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ (ବ୍ୟକ୍ତି) ଗୁଣହୀନ । (ଅତିଗୁଣା-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଅତିଗୁରୁ-ସଂ.ବଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତଭାରି, ଯାହାର ଆପେକ୍ଷିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଖୁବ୍ ବେଶି ।

ଅତିଗୁହ-ପୁଂ.ବଣ-(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଯେ ଗୁହା ଅତିକ୍ରମ କରି ଅଛି, ଗହ୍ୱରାତିକ୍ରମକାରୀ ।

(ଅତିଗୁହା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଗୁହା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ·ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଗୋ--ସଂ.ବି. (ଅତି + ଗୋ)-ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗାଈ ।

ଅତିଗ୍ରହ-ସଂ.ବି (ଅତି + ଗ୍ରହ ଧାତୁ + କର୍ମ.ଅ)-ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ।

ସଂ.ବଣ.-ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଗ୍ରାହ୍ୟ, ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ।

ଅତିଗ୍ରାହ୍ୟ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଗ୍ରହ ଧାତୁ + କର୍ମ ଯ)- ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ ଯଜ୍ଞର ତିନି ଆହୁତି ।

ଅତିଘ୍ନୀ-ସଂ ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ସୁଖର ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷ ।

ଅତିଚର-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଚର ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ)-ଅତି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, ଅତି ଅଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ।

ଅତିଚରଣା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ରୋଗ ବିଶେଷ (ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏକାଧିକବାର ମୈଥୁନ କଲେ ରୋଗିଣୀ ତୃପ୍ତ ହୁଏନାହିଁ), (ବୈଦ୍ୟକ ମତାନୁସାରେ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୈଥୁନରେ ସୁଦ୍ଧା ତୃପ୍ତ ନହେବା ସ୍ତ୍ରୀର ଯୋନି ।

ଅତିଚରା-ସଂ.ବଣ. ସ୍ତ୍ରୀ.-(ଅତିଚର + ଆ)- ଅତିଚରର ସ୍ତ୍ରୀ. ଲିଙ୍ଗ ।

ସଂ.ବି.-ସ୍ଥଳପଦ୍ମ ଗୁଳ୍ମ ।

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ଅବ୍ୟଥା, ପଦ୍ମା, ଚାରଟୀ, ପଦ୍ମଚାରିଣୀ, ସ୍ଥଳ ପଦ୍ମିନୀ ।

ଅତିଚାର-ସଂ.ବି. (ଅତି + ଚର ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ)-ଏକ ରାଶିର ଭୋଗକାଳ ସମାପ୍ତ ନ ହେଉଣୁ କୌଣସି ଗ୍ରହର ଅନ୍ୟରାଶିକୁ ଚଳନ ।

ଆରେ ଆରେ ବୋଲି ହାମ୍ଫୋଡ଼ିଲା ବେଣୀବାହୁ,
ଅତିଚାର ବଳ ଯେହ୍ନେ ଚଳିଲେକ ରାହୁ ।

(ସାରଳା-ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ ।

(ଅତିଚାରୀ-ପୁଂ.ବଣ.)

(ଅତିଚାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ.ବଣ.)

ଅତିଚାରୀ-ସଂ. ବଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ଚର + ଇନ)-ଯେ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାଏ, ଅତିକ୍ରମଣଶୀଳ ।

(ଅତିଚାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଛତ୍ର-ସଂ.ବି. (ଅତି + ଛତ୍ର, ସନ୍ଧି ଯୋଗୁ ଛ ସ୍ଥାନରେ 'ଚ୍ଛ' ଆଦେଶ) ଜଳତୃଣ, ଧାନ କିଆରିରେ ମାଡିବା ଏକପ୍ରକାର ଝାମ୍ପୁଡ଼ା ଘାସ, ଭୂତୃଣ, କୋଇଲେଖା, କାଠଛତୁ, ପୁଆଳ ଛତୁ ।

ଅତିଛତ୍ରକ-ସଂ.ବି.(ଅତିଛତ୍ର + କ)-ଏକପ୍ରକାର ଝାଂପୁଡ଼ା ଛତୁ ।

ଅତିଛତ୍ରା-ସଂ.ବି.(ଅତିଛତ୍ର + ଆ)-ପାନମହୁରି, ଶତପୁଷ୍ପା, ଶଉଫ, ଶୁଲ୍ଫା ।

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ଶତପୁଷ୍ପା, ସିତଛତ୍ରା, ମଧୁରା, ମିଶ୍ରୀ, ଅବାକ୍-ପୁଷ୍ପା, କାରବୀ, ଶତାହ୍ୱା ।

ଅତିଚ୍ଛନ୍ଦ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଛନ୍ଦ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)- ଅତିଚ୍ଛନ୍ଦକ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଛନ୍ଦ-ସଂ.ବଣ. (ଅତି + ଛନ୍ଦ)- ସଂସାର କାମନାରୁ ମୁକ୍ତ, ବୈଦିକ କ୍ରିୟା କାଣ୍ଡ ଲଙ୍ଘନକାରୀ ।

ଅତିଜଗତୀ-ସଂ ବି.-ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଦରେ ତେର ଅକ୍ଷର ଥିବା ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ ।

ଅତିଜବ-ସଂ. ବଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି + ଜବ)- ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗବାନ୍ (ଅଶ୍ୱ), ଅତିଶୟ ଦ୍ରୁତଗାମୀ, ଜଙ୍ଘାଳ ।

(ଅତିଜବା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ଜଙ୍ଘାଳ, ଦ୍ରୁତଗାମୀ ।

ଅତିଜର-ସଂ. ବଣ. ତ୍ରି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟହୀନ, ଜରାରହିତ ।

(ଅତିଜରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଜାଗର-ସଂ.ବଣ.ପୁଂ. (ଅତି + ଜାଗର)-ଯେ ସର୍ବଦା ଚେଇଁଥାଏ, ।

ସଂ.ବି.-ରାତିକାଳରେ ରାବ କରି ବୁଲୁଥିବା ନୀଳବର୍ଣ୍ଣର ବଗ ।

ଅତିଜାତ-ସଂ ବଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ଜନ + କ୍ତ)-ପିତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ଗୁଣଶୀଳ, ଗୁଣରେ ପିତାଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯେ ଜନ୍ମିଅଛି ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିଡ଼ନ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ-ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗମନ ।

ଅତିତର-ସଂ. ବିଣ. ବି.- (ଅତି + ତର) - ଅଧିକତର, ଅତ୍ୟନ୍ତ ।

ଅତିତରଣ-ସଂ.ବି. (ଅତି + ତୃ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅନ)- ପାର ହେବା ।

ଅତିତରାଂ-ସଂ.ଅ.(ଅତି + ତରାଂ, ତୁଳ. ସୁତରାଂ,ନିତରାଂ) ଅତ୍ୟଧିକ ।

ଅତିତାର--ସଂ ବି. ପୁଂ.-ଅତିଶୟ ଉଚ୍ଚସ୍ୱର, ମୁକ୍ତାଦିର ଅତିଶୟ ଶୁଭ୍ର ।

ସଂ.ବିଣ.-ଉଚ୍ଚସ୍ୱର ଯୁକ୍ତ ।

ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ତିଜ୍ + ସ୍ନମ୍)-ସଜନା, ମରିଚ ପରି କଟୁ ପଦାର୍ଥ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦାଢ଼ଥିବା ଅସ୍ତ୍ର ।

ଅତିତୀବ୍ରା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତିତୀବ୍ର + ଆ)-ଗଣ୍ଡଦୂର୍ବା ।

ଅତିଥ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ.ଅତିଥି)-ଅତିଥି ।

ହି. ଅତିଥ

ବ୍ର.-ଅତିତ୍ ।

ଅତିଥ ଅଭ୍ୟାଗତ-ଗ୍ରା.ବି. (ଏକାର୍ଥକ ସହଚର, ସଂ. ଅତିଥି + ଅଭ୍ୟାଗତ)-ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ବା ଅଗନ୍ତୁକ ଅତିଥି, ସତ୍କାର ପ୍ରାର୍ଥୀ, ଗୃହାଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ।

ହି.-ଅତିଥ ଅଭ୍ୟାଗତ ।

ବ୍ର.-ଅତିତ ଅଭ୍ୟାଗତ ।

ଅତିଥି-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତିଥି, ଯାହାର ତିଥି ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ତିଥିରୁ ବେଶି ରହେନାହିଁ କିମ୍ବା ଅତ ଧାତୁ = ଗମନ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ.ଇଥି)-ଅନିମନ୍ତ୍ରିତ ଅଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଜୈନ ସାଧୁ, (ନାମ) ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ରଜା କୁଶ ଓ ରାଣୀ କୁମୁଦବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର । ଏହାଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ସୁହୋତ୍ର, ଯେଉଁ ସନ୍ୟାସୀ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଏକରାତ୍ରିରୁ ଅଧିକ ସମୟ ରହନ୍ତିନାହିଁ,ଅଗ୍ନି, ଯଜ୍ଞରେ ସୋମଲତାକୁ ନେବା ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଏକ ରାତ୍ରି ପରଗୃହରେ ରହିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅତିଥି ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲନ୍ତି । କାରଣ ନିତ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ନ ରହନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଅତିଥି କୁହାଯାଏ ।

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ଆବେଶିକ, ଆଗନ୍ତୁ, ଗୃହାଗତ, ଅଭ୍ୟାଗତ, ପ୍ରାଘୁଣ, ପ୍ରାଘୁର୍ଣ୍ଣିକ ।

ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ-ସଂ.ବି.-ସତ୍କାର ପ୍ରାର୍ଥୀ ଗୃହାଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ।

ଅତିଥି କ୍ରିୟା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅତିଥି + କ୍ରିୟା)- ଆତିଥେୟତା, ଅତିଥିଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ପାନାଦି ଦେବା ଓ ସେବା କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆଦର ।

ଅତିଥିଚର୍ଚ୍ଚା-ସଂ.ବି.(ଷଷ୍ଠୀତତ୍.)-ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥିଚର୍ଯ୍ୟା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ଚର୍ଯ୍ୟା)- ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥିପତି-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ପତି)-ଅତିଥି ସତ୍କାରକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ୱାମୀ ଅତିଥିଙ୍କ ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ।

ଅତିଥିପୂଜା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ପୂଜା)- ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥିଯଜ୍ଞ-ସଂ.ବି. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ କର୍ମଧା, ଅତିଥି + ଯଜ୍ଞ, ଅତିଥି ସତ୍କାର ରୂପ ଯଜ୍ଞ)-ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥିଶାଳା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ଶାଳା)- ଅତିଥିମାନଙ୍କ ରହିବା ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଘର ।

ଅତିଥି ସତ୍କାର-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ସତ୍କାର) ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥି ସତ୍କ୍ରିୟା-ସଂ. ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ସତ୍କ୍ରିୟା)-ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଥି ସେବକ-ସଂ. ବିଣ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ସେବକ)-ଗୃହାଗତ ଜନର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାକାରୀ, ଅତିଥି ସତ୍କାର କର୍ତ୍ତା ।

(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଥି ସେବିକା)

ଅତିଥି ସେବନ-ସଂ. ବି. କ୍ଲୀ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ସେବନ)-ଅତିଥି ସତ୍କାର, ଅତିଥି ପୂଜା ।

ଅତିଥି ସେବା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅତିଥି + ସେବା) ଅତିଥିକ୍ରିୟା (ଦେଖନ୍ତୁ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିଥ୍ୟ-ସଂ.ବି ପୁଂ.(ନାମ)-କୁଶ ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁହୋତ୍ର ନାମକ ଜନୈକ ପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନରପତି ।

ଅତିଦର୍ପ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ଅତ୍ୟଧିକ ଅହଂକାର, ଅତିଶକ୍ତ ଗୁମାନ୍ ।
ସଂ.ବିଣ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଗର୍ବିତ, ଅତିଦୃପ୍ତ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଦର୍ପା)

ଅତି ଦର୍ପେ ହତା ଲଙ୍କା-ଦେ. ନ୍ୟାୟ (ପ୍ରବଚନ)-ରାବଣ ରାଜପୁତ୍ର ଜୟନଗ ଅତ୍ୟଧିକ ଦର୍ପ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଶେଷରେ ଲଙ୍କାପୁର ହରାଇଥିଲା । ଅତଏବ ଅତ୍ୟଧିକ ଅହଙ୍କାର ବିନାଶର ହେତୁ ।

ଅତିଦର୍ଶୀ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ଦୃଶ + କ. ଇନ୍) ବହୁଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନ, ସମର୍ଥ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଦର୍ଶିନୀ)

ଅତିଦାତା-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ଦା ଧାତୁ + ତୃନ୍. ୧ମା. ୧ବ.)-ଅତିଦାନୀ, ଶକ୍ତି ବହିର୍ଭୂତ ଦାନକାରୀ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଦାତ୍ରୀ)

ଅତିଦାନ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ. (ଅତି + ଦା ଧାତୁ + ଭାବ.ଅନ) ଦାନାତିଶଯ୍ୟ, ଅତିଶକ୍ତିଦାନ, ଆପଣାର ଶକ୍ତି ବହିର୍ଭୂତ ଦାନ, ବହୁଦାନ, ଅପରିମିତ ଦାନ ।
ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ବିଲମ୍ବ ଅତିସର୍ଜନ ।

ଅତିଦାନୀ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତିଦାନ + ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ଇନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)-ଶକ୍ତି ବହିର୍ଭୂତ ଦାନକାରୀ, ବିଶେଷ ଦାନଶୀଳ ।

ଅତିଦାହ-ସଂ. ବି. ଅତି + ଦହଧାତୁ + ଭାବ.ଅ) — ଦେହର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୋଡା-ଜଳା ।

ଅତିଦିଷ୍ଟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଦିଶ୍ ଧାତୁ + ମଁ. କ୍ତ)-ଆରୋପିତ, ଅନ୍ୟଥା ଦିଷ୍ଟ, ପରିଶିଷ୍ଟ ।

ଅତିଦୀପ୍ୟ-ସଂ.ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ଦୀପ ଧାତୁ + କର୍ମ.ଯ)-ରକ୍ତଚିତା ଗୁଳ୍ମ ।

ଅତିଦୁର୍ଗତ-ସଂ.ବିଣ.-ନିତାନ୍ତ ଦୁରବସ୍ଥାପନ୍ନ, ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଦୁର୍ଗତା)

ଅତିଦେବ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ରୁଦ୍ର, ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ଅତିଦେଶ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ଦିଶ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ) (ବ୍ୟାକରଣ)-ଏକ ପଦାର୍ଥର ଧର୍ମ ବା କ୍ରିୟାକୁ ସଦୃଶାର୍ଥେ ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥଠାରେ ଆରୋପଣ ।

ଗୋ ଶବ୍ଦରୁ ସଦୃଶ ରୂପଧାରୀ ଅର୍ଥରେ ଉତ୍ପନ୍ନ 'ଗବାୟ' ଶବ୍ଦରୂପ-ଅତିଦେଶର ଉଦାହରଣ । ଅତିଦେଶ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାରର, ଯଥା-ଶାସ୍ତ୍ର, କାର୍ଯ୍ୟ, ନିମିତ୍ତ, ବ୍ୟପଦେଶ ଓ ରୂପ ।

(ସ୍ମୃତି) ଯେଉଁ ନିୟମ ଆପଣା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟର ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଖଟାଯାଏ ।

ଅତିଦୈବ-ସଂ.ବିଣ.(ଅତି + ଦେବ, ଯାହା ଦେବତାଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି)-ଦେବତାମାନଙ୍କ ସାଧ୍ୟାତୀତ(କର୍ମ) ।

ଅତିଦୋହ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ନିଃଶେଷ ରୂପେ ଗାଈଠାରୁ ଦୁଗ୍ଧ ଦୋହନ ।

ଅତିଦୋହନ-ସଂ.ବି. (ଅତି + ଦୁହ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅନ) ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ ବା ଉପର୍ଯ୍ୟପରି ଗାଈଠାରୁ ଦୁହାଁ ।

ଅତିଦ୍ୱୟ-ସଂ.ବିଣ. (ଅତି + ଦ୍ୱୟ)-ଅଦ୍ୱିତୀୟ,ଅତୁଳନୀୟ

ଅତିଧନ୍ୱା-ସଂ.ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି,ଅତି = ଉତ୍କୃଷ୍ଟ + ଧନୁଃ, ଯାହାର, ଅତିଧନ୍ୱନ, ୧ମା ୧ବ.)-ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବା ସୁନ୍ଦର ଧନୁଦ୍ୱାରା ଶୋଭିତ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର (ଯୋଦ୍ଧା);ଧନୁ ବିଦ୍ୟାରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ।
ସଂ.ବି. (ନାମ)-ଜନୈକ ପ୍ରାଚୀନ ନରପତି । ସୁନକ ରାଜାଙ୍କ ବଂଶଜ ।

ଅତିଧୃତି-ସଂ.ବି. (ଅତି + ଧୃତି)-ଅତିଛନ୍ଦ ପରି ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ । (ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଦରେ ୧୯ ଅକ୍ଷର, ଯଥା-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବିକ୍ରୀଡ଼ିତ)

ଅତିନାଭ-ସଂ.ବି. (ନାମ).ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଅସୁରର ନଅ-ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ ।

ଅତିନାମା-ସଂବି. (ନାମ) (ଅତି + ନାମ, ଅତି ନାମନ୍ ୧ମା. ୧ବ.) - ଷଷ୍ଠ ମନ୍ୱନ୍ତରର ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ ।

ଅତିନିଦ୍ର-ସଂ ବିଣ.ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ନିଦ୍ରାହୀନ, ବିନିଦ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସକାଶ ।
(ବହୁବ୍ରୀହି)-ନିତାନ୍ତ ନିଦ୍ରାପ୍ରିୟ । (ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିନିଦ୍ରା)

ଅତିନିଦ୍ରା-ସଂ.ବି ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତି + ନିଦ୍ରା)-ଅପରିମିତ ନିଦ୍ରା, ବେଶି ନିଦ ।

ଅତିନିର୍ହାରୀ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.(ଅତି + ନିର୍ + ହୃ + କ.ଇନ୍) ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଗନ୍ଧ, ମନୋହର ଗନ୍ଧ, ଆମୋଦ, (ବିଣ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ, ବହୁଦୂର ବିସାରୀ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିନିର୍ହାରିଣୀ)

ଅତୀନୁ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ(ପ୍ରାଦିତତ୍)-ଅତୀତ ନୌକା, ଯେ ନୌକାରୁ ଉତୁରିଅଛି ।

ଅତିପଞ୍ଚା- ସଂ ବି. ସ୍ତ୍ରୀ (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି = ଅତିକ୍ରମଣ କରିଛି + ପଞ୍ଚନ୍ = ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଯେ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ)-ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସ ଟପିଥିବା ବାଳିକା ।

ଅତିପତନ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ପତ ଧାତୁ + ଭାବ ଅନ୍) ଅତିକ୍ରମ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଉପର ଦେଇ ଉଡ଼ିଯିବା, ଅପବ୍ୟୟ, ଅବ୍ୟବସ୍ଥା, ଗୋଳମାଳ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଅବହେଳା ବା ଅନାସ୍ଥା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ, ଅନିସ୍ୟାରେ ଆସ୍ଥା, ସମସ୍ତ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେବା ଅବସ୍ଥା, ବାଧା, ବିଘ୍ନ, କ୍ଷତି, ହାନି, ଅପଚୟ, ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର, ପ୍ରତିକୂଳତା, ବିରୋଧ ।

ଅତିପତ୍ର-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି = ବୃହତ୍ + ପତ୍ର)- ଶାଗୁଆନ ଗଛ ।
ହସ୍ତୀକନ୍ଦ ବୃକ୍ଷ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିପତ୍ରା-ସଂ.ବି. (ଅତିପତ୍ର + ଆ)- ବାଡ଼ି ଅଁଳା ଗୁଳ୍ମ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିପଥ-ସଂ.ବି. (ଅତି + ପଥିନ୍, ୧.ମା, ୧ବ.)- ସନ୍ମାର୍ଗ, ଉତ୍ତମ ପଥ, ପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ, ସାଧାରଣ ମାର୍ଗ ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାର୍ଗ ।

ଅତିପନ୍ଥା-ସଂ. ବି. (ଅତି + ପଥିନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)- ଅତିପଥ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିପଦ-ସଂ.ବିଣ.- ବର୍ଣ୍ଣବୃତ୍ତାନୁସାରୀ ଛନ୍ଦର ଚରଣ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ।

ଅତିପର୍ଣ୍ଣ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ପଦ୍ + ତ)- ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ।

ଅତିପର-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ପର)-ବିଶେଷ ରୂପେ ଶତ୍ରୁଭାବାପନ୍ନ, ଶତ୍ରୁଜିତ, ଶତ୍ରୁଜୟକାରୀ । ଗ୍ରା.ବି.- ସାତପର, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋର କେହି ନୁହେଁ । ସଂ.ବି ପୁଂ.-ପରାକ୍ରମୀ ଶତ୍ରୁ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶତ୍ରୁ ।

ଅତିପରଚେ-ଗ୍ରା ବି.(ସଂ. ଅତିପରିଚୟ)-ଅତିପରିଚୟ, ବେଜାୟ ଘନିଷ୍ଠତା ।

ଗଙ୍ଗା ନିକଟେ ଯେତେ ଜନେ,
ଅତି ପରଚେ ଅପମାନେ ।
ଆମ୍ଭର ଗତି ଶୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥେ,
ଭେବେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ ।
(ଜଗନ୍ନାଥ-ଭାଗବତ ୧୦ମ. ଦ୍ୱାରକା)

ଅତିପରିଚୟ-ସଂ.ବି.(ଅତି + ପରିଚୟ = ପରି + ଚି + ଅ) ବେଜାୟ ଘନିଷ୍ଠତା, ଅତ୍ୟଧିକ ଦେହ ଘସା ହେବା ଅବସ୍ଥା ।

ଅତି ପରିଚୟେ ଗୌରବ ନଷ୍ଟ-ଦେ. ନ୍ୟାୟ. (ପ୍ରବଚନ)-କୌଣସି ଲୋକ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଲେ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ତାହା ନିକଟରେ ନିଜର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରି ପାରେ ନାହିଁ ।

ଅତିପରୋକ୍ଷ-ବି.ବିଣ.-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଦୃଷ୍ଟ ବିଷୟ ।

ଅତିପାତ-ସଂ.ବି (ଅତି + ପତ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅ)- ଅତିପତନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିପାତକ-ସଂ.ବି. କ୍ଲୀ. (ଅତି + ପାତକ)- ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଲିଖିତ ନବପାତକ ଘୃଣ୍ୟତମ ପାତକ ଶ୍ରେଣୀ, ଅତି ଗୁରୁତର ପାପ ।
(ବିଣ. ପୁଂ-ଅତିପାତକୀ)
(ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିପାତକିନୀ)

ଅତିପାତକୀ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତିପାତକ + ଇନ୍) ମହାପାପୀ, ଉତ୍କଟ ପାପାଚାରୀ ।

ଅତିପାତୀ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତିପତ + କ. ଇନ୍)- ଅତିକ୍ରମକାରୀ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିପାତିନୀ)

ଅତିପ୍ରକୃତ-ସଂ. ବିଣ.(ପ୍ରାଦି ତତ୍.)-ଅତିଯଥାର୍ଥ, ଅତିଶୟସତ୍ୟ, ଅସ୍ୱାଭାବିକ, ପ୍ରକୃତି ବହିର୍ଭୂତ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିପ୍ରକୃତା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିପ୍ରଗେ-ଅବ୍ୟ. (ଅତି + ପ୍ର + ଗୈ + ଅ)-ରାତ୍ରି ଶେଷକାଳ ବେଦ ପଠନ ।

ଅତିପ୍ରବନ୍ଧ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ପ୍ର + ବନ୍ଧ + ଭା.ଅ)- ଅତିଶାତତ୍ୟ, ଅତିଶୟ ଅବିରାମ ।

ଅତିପ୍ରବୃତ୍ତି-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ଅତିଶୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ. ଅତିନିଃସ୍ରବ, ପ୍ରଚୁର କ୍ଷରଣ ।

ଅତିପ୍ରମାଣ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅତିପ୍ରମାଣଯୁକ୍ତ, ବିଶାଳ, ମହାକାୟ, ବିରାଟମୂର୍ତ୍ତି, ବିଶ୍ୱରୂପ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିପ୍ରମାଣା)

ଅତିପ୍ରବୃଦ୍ଧ-କର୍ମ୍ମ ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧ ।

ଅତିପ୍ରଶ୍ନ-ସଂ.ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ପ୍ରଶ୍ନ)- ଅନାବଶ୍ୟକ ଅତିରିକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ, ଜ୍ଞାନର ଅଗମ୍ୟ ବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅତିକ୍ରମ ପୂର୍ବକ କରାଯିବା ପ୍ରଶ୍ନ, ସନ୍ତୋଷ ଜନକ ଉତ୍ତର ଦିଆଯିବା ପରେ ପୁଣି କରାଯିବା ବିରକ୍ତିକର ପ୍ରଶ୍ନ ।

ଅତିପ୍ରସକ୍ତି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତି + ପ୍ର + ସନ୍ଜ୍ + ତି)- ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତି, ପୁନରୁକ୍ତି,, ବାହୁଲ୍ୟ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି, ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଲକ୍ଷ୍ୟଗମନ ।

ଅତିପ୍ରସଙ୍ଗ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ପ୍ର + ସନ୍ଜ୍ + ଅ) ପ୍ରସଙ୍ଗାତିକ୍ରମ ବିଶିଷ୍ଟ । ଅତିପ୍ରସକ୍ତି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅତି + ପ୍ର + ସିଧ୍ + ତ)- ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଖ୍ୟାତ, ସୁଭୂଷିତ ।

ଅତିପ୍ରାକୃତ-ସଂ. ବିଣ. (୨ୟା ତତ୍) -ଅତିସ୍ୱାଭାବିକ, ସ୍ୱଭାବାତୀତ, ଅନୈସର୍ଗିକ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିପ୍ରାକୃତା)

ଅତିପ୍ରୌଢ଼ା-ସଂ.ବିଣ ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିବୃଦ୍ଧା,ବୁଢ଼ୀର ଶେଷାବସ୍ଥା ।

ଅତିବକ୍ତା-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ବଚ + ତୃ)-ବାବଦୂକ, ଯେ ଖୁବ୍ କହିପାରେ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିବକ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବକ୍ର-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ସୂର୍ଯ୍ୟ ସପ୍ତମ ଅଷ୍ଟମ ଗୃହରେ ବିପରୀତ, ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗାମୀ ମଙ୍ଗଳ, ବୁଧ, ଗୁରୁ, ଶୁକ୍ର,ଶନି ଏହି ପାଞ୍ଚଗ୍ରହ ।
ବିଣ-ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଟିଳ ।

ଅତିବଡ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅତିବୃହତ୍)-ଖୁବ୍ ବଡ, ମାନ୍ୟାସ୍ପଦ (ବ୍ୟକ୍ତି) । ସ୍ୱାଦେ (ଗଡ଼ଜାତ)-ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜାଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବରେ ସମ୍ମାନାର୍ଥ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ, ମାନନୀୟ (ଅମୁକ) ।
ଦେ.ବି.-ଅତିବଡ଼ୀ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ପ୍ରଣେତା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ନାମ ।

ଅତିବଡ଼ୀ-ଦେ. ବି.-ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ପ୍ରଣେତା ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ।
ଦେ. ବିଣ.-ଅତିବଡ଼ୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ)

ଅତିବୟସ୍କା-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ବୃଦ୍ଧ,ବୁଢ଼ା ।

ଅତିବର୍ତ୍ତନ-ସଂ ବି. (ଅତି + ବୃତ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅନ)- ଅତିକ୍ରମ (ଦେଖନ୍ତୁ)
ସଂ.-କ୍ଷମା, କ୍ଷମାଯୋଗ୍ୟ ଅପରାଧ, ଦଣ୍ଡରୁ ନିଷ୍କୃତି, ଅଗ୍ରଗମନ ।
(ଅତିବର୍ତ୍ତୀ-ପୁଂ)
(ଅତିବର୍ତ୍ତିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବର୍ତ୍ତନୀୟ-ସଂ.ବିଣ. (ଅତି + ବୃତ୍ + ମି. ଅନୀୟ)- ଅତିବାହନୀୟ, ଲଙ୍ଘନୀୟ, ଅତିକ୍ରମଣୀୟ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିବର୍ତ୍ତନୀୟା)

ଅତିବର୍ତ୍ତିତ-ସଂ.କର୍ମ୍ମ. ବିଣ. (ଅତି + ବର୍ତ୍ତି + ମି. ତ) ଅତିବାହିତ, ଲଙ୍ଘିତ, ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିବର୍ତ୍ତିତା)

ଅତିବର୍ତ୍ତୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅତି + ବୃତ୍ + କ. ଇନ୍)- ଅତିବାହନକାରୀ, ଅତିକ୍ରମକାରୀ ।
(ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିବର୍ତ୍ତିନୀ)

ଅତିବର୍ତ୍ତୁଳ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ମଟର ମଞ୍ଜି ।

ଅତିବଳ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି + ବଳ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳ ଶାଳୀ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗବାନ୍ ।
(ଅତିବଳା-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିବଳା-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତିବଳ + ଆ)-ଅତିବଳର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ବିଶେଷ ।

ସଂ.ବି.-ଗୁପ୍ତ ବିଦ୍ୟା ବିଶେଷ । ଏ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭାବରେ ସାଧକ କ୍ଷୁଧା ଓ ତୃଷ୍ଣାକୁ ଜୟକରେ ଓ ସର୍ବତ୍ର ଜୟୀହୁଏ । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଋଷିମାନେ ଅରଣ୍ୟରେ ହୋମ ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିବାବେଳେ ମାରିଚ, ସୁବାହୁ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଯାଗବେଦୀ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଥିଲେ । ଯଜ୍ଞ ଉପକରଣ ଗୁଡିକୁ ଏଣେତେଣେ ଫିଙ୍ଗି ଅସ୍ଥି, ଚର୍ମ ସହିତ ରକ୍ତ ବର୍ଷା କରାଉଥିଲେ । ଏହି ଯାଗ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅସୁରକୁଳକୁ ନିପାତ କରି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ବନକୁ ନେବା ପାଇଁ ଦଶରଥଙ୍କୁ ଶପଥ କରାଇଥିଲେ । ଦଶରଥ ଶପଥ କରିଥିବାରୁ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବଣକୁ ପଠାଇବାକୁ ରାଜିହେଲେ । ରାମ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବଣରେ ଯିବା ସମୟରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଅନୁଭବ କଲେ, ଦୁଇଭାଇଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରୁ ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ ଝରି ଝରି ଯାଉଛି । ରୌଦ୍ର ତାପରେ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ ମ୍ଳାନ ପଡି-ଯାଇଛି । ପଥଶ୍ରମରେ ଅବଶ ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । ଏତେକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି କପରି ବଣରେ ଦୁଇଭାଇ ବୁଲି ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ, ଏକଥା ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଭାବୁ ଭାବୁ ତ୍ରିପଥ ମାର୍ଗ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେଠାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ପଚାରିଲେ ଗୋଟିଏ ବାଟରେ ଗଲେ ଅନେକଦିନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ନିରାପଦରେ ପହଞ୍ଚିବା । ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ଗଲେ ଶୀଘ୍ର ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ର ପଥ ମଧ୍ୟରେ ବିପଦ ଅଛି । ତାଡ଼କା ନାମକ ଅସୁରଣୀ ଆମଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଡ଼କା ଅସୁରଣୀକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ଆଗରେ ଶପଥ କଲେ । ଏକଥା ଶୁଣି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଆନନ୍ଦ ହୋଇ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ସରଯୂ ନଦୀକୂଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ବଳା ଓ ଅତିବଳା ନାମକ ଦୁଇଟି ବିଦ୍ୟା ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ କହି, ସେ ବିଦ୍ୟା ଦୁଇଟିର କରାମତି ବର୍ଣ୍ଣନାକଲେ ।

"ବଳା ଅତିବଳା ଦୁଇ ବିଦ୍ୟା ଆମ୍ଭଠାରେ,
ଅଛି ତା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏବେ ଦେବୁ ସନ୍ତୋଷରେ ।
ସେ ଦୁଇଟି ବିଦ୍ୟା ଯଦି ଗ୍ରହଣ କରିବ,
କ୍ଷୁଧା ତୃଷା ବ୍ୟାଧି ବାଧା ଦେହେ ନ ଲାଗିବ ।
ଯୁଦ୍ଧ ଜାତ ଶ୍ରମ ତୁମେ ନ ପାରିବ ଜାଣି,
ତୁମକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଦୈତ୍ୟେ ନ ପାରିବେ ଜିଣି ।
ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତିବଳ ତୁମ୍ଭ ଦେହେ ପୂର୍ଣ୍ଣହେବ,
ସବୁଠାରେ ଜୟୀ ତୁମ୍ଭେ ହୋଇବ ରାଘବ ।
ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରମାନେ କିଛି ଦେହେ ନ ଭେଦିବେ,
ଦୂରୁ ଦେଖି ଶତ୍ରୁମାନେ ଭୟେ ପଳାଇବେ ।
ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇବ ତୁମ୍ଭେ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ,
ସେ ବିଦ୍ୟାକୁ ଦେବୁ ଆମ୍ଭେ ସନ୍ତୋଷ ମନରେ ।"

(ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ-ଆଦ୍ୟକାଣ୍ଡ)

ଶ୍ରୀରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସରଯୂ ଜଳରେ ସ୍ନାନ ସାରି ମୁନିଙ୍କଠାରୁ ବଳା ଓ ଅତିବଳା ବିଦ୍ୟା ଗ୍ରହଣକଲେ । ଏହି ଦୁଇଟି ବିଦ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ବଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ତେଜ ସଞ୍ଚାର ହେଲା ।

"ବଳା ଅତିବଳା ବିଦ୍ୟା କରନ୍ତେ ଗ୍ରହଣ,
ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ତେଜପୁଞ୍ଜ ଦେହେ ହେଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ।'

(ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ-ଆଦ୍ୟକାଣ୍ଡ)

ବଜ୍ରମୂଳୀ ଗୁଳ୍ମ, ନାଲି ବାଡ଼ି ଅଁଳା । ଏହାର ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ନାମ-ପୀତପୁଷ୍ପୀ, ବାଟ୍ୟାନଳକ, ବାଟ୍ୟାଳକା ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଏହାର ନାମ, ତାମିଲ-ଟଟ୍ଟିମାଡ୍ଡି, ଗୁଜୁରାଟୀ - ଖେତରଉବଳଦାନା, ମରହଟ୍ଟୀ-ଚକନା, ସହଦେବ ।

ଏ ଗୁଳ୍ମ ଭାରତର ସର୍ବତ୍ର ଜନ୍ମେ । ଏହା ସିଧା ହୋଇ ବଢେ । ଈଷତ୍ ନାଲିଆ । ପତ୍ର ଲୋମଶ ଓ ନିମ୍ନ ପାଖ ପାଉଁଶିଆ, ଫୁଲ ହଳଦିଆ, ବର୍ଷାଦିନେ ଫୁଟେ । ଏହାର ଫଳ ପାଚିଲେ ପାଞ୍ଚ ଚଉଡ଼ା ହୋଇ ଫାଟିଯାଏ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ବାଡି ଅଁଳା)

ଅତିବାତ-ସଂ.ବି ପୁଂ.-ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟା, ଝଡ଼, ଝଞ୍ଜା ବାତ ।

ଅତିବାଦ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ବଦ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ)-ଅତ୍ୟଧିକ କଥନ, ଝଗଡ଼ା, କଳି, ଗାଳି, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି, ବହୁଳୋକ୍ତି, ନିନ୍ଦାବାଦ, ଅପ୍ରିୟ ବା କଠୋର ବାକ୍ୟ, ବିତଣ୍ଡା, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳି କଥା କହିବା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମତଖଣ୍ଡନ ପୂର୍ବକ ଆପଣାର ମତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।

(ଅତିବାଦୀ-ପୁଂ.)

(ଅତିବାଦିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିବାଦୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅତି + ବଦ୍ + କ୍ତ.ଇନ୍)- ଅତ୍ୟଧିକ ବାକ୍ୟ କଥନ ଶୀଳ, ବାଚାଳ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତିକାରୀ, ପୁରୁଷଭାଷୀ ।
(ଅତିବାଦିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବାରୁ-ଦେ.ବି. (ଅତି + ବାରୁ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗବାନ୍ ଅଶ୍ୱ, କାହାଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପକ୍ଷୀରାଜ ଘୋଡ଼ା ।

ଅତିବାଳା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି + ବାଳ + ଆ) - ଦୁଇବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଗାଈ ।

ଅତିବାସ-ସଂ.ବି. (ଅତି + ବସ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ)- ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପୂର୍ବଦିନ କରାଯିବା ଉପବାସ ।

ଅତିବାହ-ସଂ.ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ବହ + ଭାବ.ଅ)-ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବାତ୍ମାର ଦେହାନ୍ତର ପ୍ରାପ୍ତି, ଅତି-ଯାପନ, ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରଣ ।

ଅତିବାହକ-ସଂ.ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ବହ + କ. ଅକ)- ଈଶ୍ୱର ନିଯୋଜିତ ଅର୍ଚ୍ଚିଆଦି, ଅଭିମାନୀ ଦେବ ବିଶେଷ ।
ସଂ.ବିଣ-ଲିଙ୍ଗ ଦେହର ଦେହାନ୍ତର ପ୍ରାପକ ।
(ଅତିବାହିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବାହନ-ସଂ.ବି.(ଅତି + ବହ ଧାତୁ ଣିଚ + ଭାବ.ଅନ) ଅତିକ୍ରମ (ଦେଖନ୍ତୁ)
(କାଳ) ଯାପନ, ଅତିପାତ,କାଳ କ୍ଷେପଣ, ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ।

ଅତିବାହିକ-ସଂ.ବିଣ.(ଅତି + ବାହ + ଇକ)-ଦେହାନ୍ତର ପ୍ରାପଣର ଯୋଗ୍ୟ (ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର) ।
(ଅତିବାହିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବାହିତ-ସଂ.ବିଣ.(ଅତି + ବହ ଧାତୁ ଣିଚ + କର୍ମ କ୍ତ) ଯାପିତ (ସମସ୍ତ), ଅତିକ୍ରାନ୍ତ (ଦେଖନ୍ତୁ) ।
ସଂ.ବି.-ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀର, ପ୍ରେତ ଶରୀର ।

ଅତିବାହିବା-ଦେ. (ପଦ୍ୟ)କ୍ରି.(ଅତି + ବହ ଧାତୁ ଣିଚ) ଅତିକ୍ରମ କରିବା ।

ଅତିବାହୁ-ସଂ.ବି (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି + ବାହୁ)-ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନ୍ୱନ୍ତର ଋଷି ବିଶେଷ, ମହାଭାରତୋକ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବ ବିଶେଷ ।

ଅତିବାହ୍ୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ବହ + ଯ)- ଅତି-ବାହର ଯୋଗ୍ୟ (କାଳ)

ଅତିବିକଟ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ବିକଟ)- ଅତି-ଭୟାନକ । ବିଣ.-ଦୁଷ୍ଟହସ୍ତୀ ।
(ଅତିବିକଟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବିଷ-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି,ଅତି + ବିଷ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାକ୍ତ । (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ) ବିଷର ପ୍ରତିଷେଧକ ।
(ଅତିବିଷା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବିଷା-ସଂ.ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି ବିଷ + ଆ)-ଅତିବିଷର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।

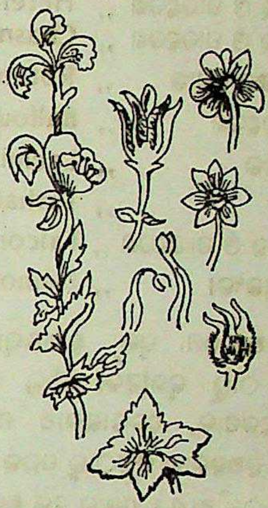

(ଅତିବିଷା)

ସଂ.ବି -ମହୁରା । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଏହାରନାମ, ସଂସ୍କୃତ-ଅତିବିଷା, ବିଷା, ବିଶ୍ୱା, ମଧୁରା, ଶୃଙ୍ଗୀ, ପ୍ରତିବିଷା, ବତ୍ସନାଭ, ମହୌଷଧ, ଅରୁଣା, ଶୁକ୍ଳକନ୍ଦା, ଉପବିଷା, ଭଙ୍ଗୁରା, ଘୁଣବଲ୍ଲଭା, ଶ୍ୱେତକନ୍ଦା, ଶ୍ୟାମକନ୍ଦ, ଶିଶୁଶୃଙ୍ଗୀ । ଓଡ଼ିଆ-ମହୁରା,ମେଣ୍ଢାଶିଙ୍ଘା ମହୁରା, ଅତାଇଚ, ଅତୁସୀ । ତେଲଗୁ-ଅତିବାସା, ଅତିବସ, ବାସନାଭି, ନାଭି । ତାମିଲ-ବାସନାହିଁ, ଅତିବଦୟମ୍, ବେସନାଭି । ମରହଟ୍ଟୀ-ଅତିବିଷା, ବଚ୍ଛନାଗ । ଗୁଜୁରାଟୀ-ଅତିବିଖା, କାଲୀ. ସିଙ୍ଗଡ଼ି, ବଚନାଗ । ଆସାମୀ-ଖାନକେଲ-କେବ୍ । ଲାଟିନ୍-Aconitum. ବଙ୍ଗଳା-ଅତଇଚ, କାଠବିଷ, ଆତିଷ, ଶୃଙ୍ଗୀବିଷ । ହିନ୍ଦି-ଅତୀସ, ମିଠାବିଷ, ବିଷ, ସଫେଦ ବିଷ, ଦୁଧିଆବିଷ, ତେଲିଆବିଷ, ଅତଇଶ, ସିଙ୍ଗିଆବିଷ, ମୋହରା, ମିଠାଜହର ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ଡାକ୍ତରମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜନ୍ମିବା ମହୁରା ଗଛ ଓ ମୂଳ ଭେଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲାଟିନ୍ ନାମ । ଯଥା—

ହିମାଳୟ ପାଦଦେଶ-Aconitum Ferox.
ହିମାଳୟ ଉପରି- ,, Napellus.
ନେପାଳ, ସିକିମ୍, ତିବ୍ବତ ,, Palmatum
ସିକିମ୍ — ,, Spicatum
କାଶ୍ମୀର — ,. Lycotonum.
ହିମାଳୟ ଉପର ଓ ପାଦଦେଶ ,, Hetero phyllum
ହିମାଳୟ ଉପର ଓ ପାଦଦେଶ ,, Chasmanthum.
ତୁର୍କିସ୍ଥାନ, ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ ,, Rotundifolium.
ହିମାଳୟ ପାଦଦେଶ ,, Balfouri.
ସିକିମ୍ ଓ ତିବ୍ବତ ,, Laciniatum.
ମିସ୍ମି ପର୍ବତ ,, Lathale.
ହିମାଳୟ ଉପର ଓ ପାଦଦେଶ ,, Falconeri
ହିମାଳୟ ଅଧିତ୍ୟକା ,, Deinorrhizum.

ଅତିବିଷା ଗୁଳ୍ମ ହିମାଳୟସ୍ଥ ସିନ୍ଧୁନଦୀର ଉଦ୍‌ଗମସ୍ଥାନ ଠାରୁ କୁମାୟୁନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତଥା ଶିମଲା, କାଶ୍ମୀର, ନେପାଳ, କେଦାରନାଥ ପାହାଡ଼ ଆଦି ସମୁଦ୍ର ତଟସ୍ଥ ଛଅହଜାର ଫୁଟଠାରୁ ପନ୍ଦର ହଜାର ଫୁଟ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମିଥାଏ । ଏହାର ମୂଳ ବିଷାକ୍ତ । ଏହା ନାନା ଜାତିର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମୂଳ ଧଳା, ନାଲି, କଳା ଓ ହଳଦିଆ ଭେଦରେ ଚାରିପ୍ରକାର । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ମହୁରା ଆଠ ପ୍ରକାର, ଯଥା—ଶୃଙ୍ଗକ, ମୁସ୍ତକ, କୌର୍ମ୍ୟ, ଦର୍ବିକ, ସର୍ଷପ, ସୈକତ, ବତ୍ସନାଭ ଓ ଶୃଙ୍ଗୀ । ଏହି ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଗଛର ମୂଳ ମଧ୍ୟ କେହି ଲମ୍ବା, କେହିଗୋଲ, କେହି ବଡ଼, କେହି ଚେପ୍‌ଟା, ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । ଏହା ବିଷ ଓ ବିଷର ପ୍ରତିଷେଧକ, ଯେଉଁ ମୂଳ ମେଣ୍ଢା ଶିଙ୍ଗ ପରି ବଙ୍କା ତାକୁ ମେଣ୍ଢା ଶିଙ୍ଗା ମହୁରାକହନ୍ତି । ଗୋବର ପାଣିରେ ବତୁରାଯାଇ ଦୋଳା ଯନ୍ତ୍ରରେ ଏହା ଶୋଧିତ ହୋଇ ଔଷଧରେ ଲାଗେ ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ମତେ ଏହା କଟୁତିକ୍ତ ରସ ବିଶିଷ୍ଟ ଏବଂ ଉଷ୍ଣବୀର୍ଯ୍ୟ ଅଗ୍ନିବର୍ଦ୍ଧକ, ଆମ ପାଚକ ଅଟେ । ଏହା ସେବନରେ ଆମ ଦୋଷ, ଅତିସାର, ଜ୍ୱର, କୃମି, ବିଷଦୋଷ, କାଶ, ଶ୍ୱାସ, କୁଷ୍ଠ, ହୃଦ୍ରୋଗ ଏବଂ ଗ୍ରହଣୀରୋଗ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅତିବିଷା ଏକଭାଗ, ଆକୁଳ ମୂଳ ଗୁଣ୍ଡ ତିନିଭାଗ, ଏକତ୍ର ଚାଉଳଧୁଆ ପାଣିରେ ବାଟି ସେବନ କଲେ ଗ୍ରହଣୀ ରୋଗ ଭଲହୁଏ । ବିଡ଼ଙ୍ଗ ଏବଂ ଅତିବିଷା ସମପରିମାଣ ଜଳରେ ବାଟି ପାନକଲେ ଉଦରସ୍ଥ କୃମି ନିର୍ଗତ ହୋଇଥାଏ । ଅତିବିଷା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ମାତ୍ରାରେ ମହୁସଙ୍ଗେ ସେବନ କଲେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର କାଶ, ଶ୍ୱାସ ଓ ଜ୍ୱର ଉପଶମ ହୁଏ ।

ଅତି ବିଷାଣ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ମହିଷ ।

ଅତିବିସ୍ତର-ସଂ.ବି. (ଅତି + ବି + ସ୍ତୃ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ) ବାକ୍ୟ ବାହୁଲ୍ୟ, ଅତିଶୟ ବିସ୍ତୃତ ।

ଅତିବିସ୍ରବ୍ଧନବୋଢ଼ା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ-ନାୟକର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଣୟଯୁକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅତିବୃତ୍ତ-ସଂ.ବିଣ. (ଅତି + ବୃତ୍ ଧାତୁ + କର୍ମ. ତ) ଅତିକ୍ରାନ୍ତ (ଦେଖନ୍ତୁ) ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ, ବଳିପଡ଼ିଥିବା । (ଅତିବୃତ୍ତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବୃତ୍ତି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି + ବୃତ୍ + ଭା. ତି)- ଅତିକ୍ରମ, ଅତିନିଃସରଣ ।

ଅତିବୃଦ୍ଧ-ସଂ.ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଷୀୟାନ, ଖୁବ୍ ବୁଢ଼ା, ବେଶି ବଢ଼ିଥିବା । (ଅତିବୃଦ୍ଧା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବୃଦ୍ଧି-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଶକ୍ତ ବୃଦ୍ଧି, ଖୁବ୍ ବେଶି ବଢ଼ିବା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧି, ଅତ୍ୟନ୍ତସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ।

ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ମତେ ଅତିବୃଦ୍ଧିକୁ ଇଂରାଜୀରେ 'ହାଇପରଟ୍ରଫି' (Hypertrophy) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଦେହର କମ୍ବା ବୃକ୍ଷଲତାର କୌଣସି ଅଂଶର ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ଅତିବୃଦ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଦେହର କୌଣସି ଅଂଶକୁ ଅତିଶକ୍ତ ଚାଳିତ କଲେ ଅଥବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ସେହି ଅଂଶରେ ରକ୍ତ ସରବରାହ ଅଧିକ ହେଲେ, ଅତିବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟାୟାମକାରୀ ମାନଙ୍କ ଦେହର କୌଣସି କୌଣସି ଅଂଶରେ ଅତିବୃଦ୍ଧି ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଦେହର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ଯଥା-ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୂତ୍ରାଶୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅତିବୃଦ୍ଧିର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅତିବୃଷ୍ଟି—ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତି + ବୃଷ୍ + ତି) ଅତିଶଯ୍ୟ ବର୍ଷେ, ବୃଷ୍ଟିର ଆଧିକ୍ୟ।ଈତିବାଧା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । (ବିପରୀତ—ଅନାବୃଷ୍ଟି)

ଅତିବେଧ—ସଂ.ବି.ପୁଂ.(ଅତି + ବିଧ + ଅ)- ଏକାଦଶୀ ସହିତ ଦଶମୀର ସମ୍ପର୍କ ବିଶେଷ ।

ଅତିବେଳ--ସଂ.ବିଣ ପୁଂ.—(ଅତି + ବେଳା, ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଯାହା ବେଳା ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି)-ସୀମାକୁ ଟପିଥିବା, ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଯାହା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି, ଅସୀମ, ନିରୂପିତ ସମୟ ଗଡ଼ିବା ପରେ ଘଟିଥିବା, ଉମାଦ ହୋଇଥିବା ।

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ—ଅତିମାତ୍ର, ଅତିଶୟ, ଭର,ଭୃଶ, ଅତ୍ୟର୍ଥ ଉଦ୍‌ଗାଢ଼, ନିର୍ଭର, ତୀବ୍ର, ଏକାନ୍ତ, ନିତାନ୍ତ, ଗାଢ, ବାଢ ଦୃଢ ।

ଅତିବୋଢ଼ା—ସଂ.ବିଣ ପୁଂ. (ଅତି + ବହ + ତୃ)—ଅତିବହନକର୍ତ୍ତା, ପ୍ରାପକ ।

ଅତିବ୍ୟଥନ—ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ବ୍ୟଥ + ଅନ)—ଅତ୍ୟନ୍ତପୀଡ଼ନ । ସଂ ବିଣ,-ଅତିବ୍ୟଥିତ ।

ଅତିବ୍ୟଥା - ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ - ଅତିଶାୟ ଯାତନା, ତୀବ୍ର ବେଦନା ।

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ—ଯାତନା, ତୀବ୍ର ବେଦନା, କାରଣା ।

ଅତିବ୍ୟୟ - ସଂ.ବି. (କର୍ମଧା.ଅତି + ବ୍ୟୟ) —ସାହା ଖରଚ, ଅତ୍ୟଧିକ ଖରଚ, ଅପବ୍ୟୟ ।
(ଅତିବ୍ୟୟିତ-କ୍ଲୀ)
(ଅତିବ୍ୟୟୀ-ପୁଂ.)
(ଅତିବ୍ୟୟିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିବ୍ୟାପ୍ତ—ସଂ.ବିଣ. (ଅତି ବି + ଆପ୍ତ) - ବହୁଦୂରକୁ ବ୍ୟାପିଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦୂରକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବା (ନିୟମ),ଗୁଣଆଡ଼େ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଗ୍ରହି ଘୋଟିବା । (ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି-ବି.)

ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି—ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି + ବି + ଆପ୍ + ତି) ଅତିଶୟ ବ୍ୟାପନ, ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଗମନ ।

ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ରମତେ ଏହାର ଲକ୍ଷଣ, ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଲକ୍ଷଣ ଗମନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ଯାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କଥାଟିଏ କହୁଥାଏ କିନ୍ତୁ ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜଥ‌କୁ ନବୁଝାଇ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବା ବିଷୟ ବସ୍ତୁକୁ ବୁଝାଏ,ତେବେ ଏହା ବୁଝାଯାଉଥିବା କଥାର ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯଦି'ଗୋ'(ଗୋରୁ)କୁ ଚିହ୍ନାଇବାକୁ ଯାଇ 'ଯାହାର ଶିଙ୍ଗ ଅଛି ସେ ଗୋରୁ'-ଏହି ପ୍ରକାର କିଏ କହେ, ତେବେ ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି ଦୋଷରେ ତାହା ଭୁଲ୍ ହେବ । କାରଣ ଶିଙ୍ଗ ଥିବା ପ୍ରାଣୀ କେବଳ ଗୋରୁ ନୁହେଁ । ମହିଷ,ଛାଗ, ମୃଗ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶିଙ୍ଗ ଥାଏ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଗୋରୁଠାରେ ସଙ୍ଗତ ହେଲେ ହେଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋରୁ (ଲକ୍ଷ୍ୟ) ଶୃଙ୍ଗବାନ୍ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ତଦତିରିକ୍ତ ମହିଷ ପ୍ରଭୃତି (ଅଲକ୍ଷ୍ୟ) ଶୃଙ୍ଗବାନ୍ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହି ଲକ୍ଷଣଟି ବକ୍ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୋରୁକୁ ବୁଝାଇଲେ ମଧ ତଦଭିନ୍ନ ମହିଷାଦିଠାରେ ସଙ୍ଗତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହା ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି ଦୋଷରେ ଦୁଷ୍ଟ ।

ଅତିଭକ୍ତି—ଦେ.ବି.(ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ)- ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଆଚରିତ ଅତିରିକ୍ତ ପରିମାଣରେ ଭକ୍ତି, ବାହ୍ୟଭକ୍ତି । ଅତିଭକ୍ତି ଚୋରର ଲକ୍ଷଣ । (ଢଗ)

ଅତିଭକ୍ତି ଚୋରର ଲକ୍ଷଣ—ଦେ.ନ୍ୟ.ସ୍ଥ. (ପ୍ରବଚନ) ଚୋର ବା ଅସତ୍ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ନିଜର ମନ୍ଦ ଅଭିପ୍ରାୟକୁ ଲୁଚାଇବା ପାଇଁ ଅତିଭକ୍ତିର ଛଳନା କରେ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ଅତିରିକ୍ତ ପରିମାଣରେ ଭକ୍ତି ବା ସାଧୁତା ଦେଖାଏ, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସତ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଅତିଭସ—ଦେ.ବି.(ସଂ.ଅତି + ଭସ)-ଅତିଶୟ ଶୋଷ ।

ଅତିଭାର—ସଂ.ବି.(ଅତି + ଭାର)-ଖୁବ୍ ବଡ ବୋଝ, ଅତିରିକ୍ତ ବୋଝ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବୋଧତା । ନନୈକ ରାଜାଙ୍କ ନାମ ।

ଅତିଭାରଗ—ସଂ.ବି.(ଅତି + ଭାର + ଗମଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ, ଅ, ଯେ ବେଶି ଭାର ବୁହେ)-ଖଚର, ଅଶ୍ୱତର ।

ଅତିଭୀ-ସଂ.ବି.(ଅତି + ଭୀ ଧାତୁ = ଭୟ ଦେଖାଇବା + କର୍ତ୍ତୃ,କ୍ୱିପ୍, ଯାହା ଖୁବ ଭୟ ଦେଖାଏ)—ବଜ୍ରାଘାତ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିକୁଳ ।

ଅତିଭୂମି—ସଂ.ବି. (ଅତି + ଭୂମି) — ବିସ୍ତୃତ ଭୂମି, ଅତ୍ୟାଧିକ୍ୟ, ସୀମାତିରେକ, ଶିଷ୍ଟତାର ସୀମାତିକ୍ରମ ।

ଅତିଭୃତ- ସଂ.ବିଣ.(ଅତି + ଭୃ + ର୍ମ.ତ)-ଅତିମାତ୍ରାରେ ପୋଷିତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର ସହକାରେ ପାଳିତ ।

ଅତିଭୋଜନ—ସଂ.ବି.(କର୍ମଧାରୟ)-ବହ୍ୱାହାର,ଆପଣା ଜୀର୍ଣ୍ଣଶକ୍ତିର ସୀମାରୁ ବଳି କରାଯିବା ଆହାର, ପେଟୁପଣ ।

ଅତିଭୋଜୀ—ପୁଂ.
ଅତିଭୋଜିନୀ—ସ୍ତ୍ରୀ } ବିଣ.

ଅତିମଙ୍ଗଲ୍ୟ—ସଂ.ବିଣ.(ସୁପ୍ ସୁପ୍ ସମାସ,ଅତି+ ମଙ୍ଗଲ୍ୟ)—ଅତିଶାୟ ମଙ୍ଗଳଯୁକ୍ତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଭ ସୂଚକ ।
ସଂ.ବି. —ଶ୍ରୀଫଳ, ବେଲ ।

ଅତିମତି—ସଂ.ବି.(ଅତି + ମତି) -ଅତ୍ୟଧିକ ଆତ୍ମଗର୍ବ
ସଂ ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି)- ଅତ୍ୟନ୍ତଜ୍ଞାନୀ ।

ଅତିମର୍ତ୍ତ୍ୟ – ସଂ.ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ମର୍ତ୍ତ୍ୟ) ମାନବାତୀତ, ଲୋକାତୀତ, ଅଲୌକିକ, ଅମାନୁଷିକ ।
(ଅତିମର୍ତ୍ତ୍ୟା—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିମର୍ଯ୍ୟାଦ— ସଂ.ବିଣ.(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.) — ସୀମାତୀତ, ଅପରିସୀମ, ଅଶେଷ, ଅତ୍ୟଧିକ, ଅତିରିକ୍ତ ।
(ଅତିମର୍ଯ୍ୟାଦା—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିମାତ୍ର -- ସଂ.ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ମାତ୍ରା, ଯାହା ମାତ୍ରାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି)-ମାତ୍ରାରୁ ବଳିପଡ଼ିଥିବା, ଅତ୍ୟଧିକ, ଅସାଧାରଣ ।
ସଂ.କ୍ରି.ବିଣ.—ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ—ଅତିବେଳର ପ୍ରତିଶବ୍ଦ)

ଅତିମାତ୍ରା—ସଂ.ବି (ଅତି + ମାତ୍ରା, ପ୍ରାଦି ସମାସ)— ଔଷଧାଦିର ଅତିରିକ୍ତ ମାତ୍ରା, କୌଣସି ବିଷୟ ବା ବସ୍ତୁର ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ ପରିମାଣ ।

ଅତିମାନ— ସଂ ବି. (ପ୍ରାଦି ସମାସ, ଅତି + ମାନ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମଗର୍ବ, ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ।
ସଂ.ବିଣ (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ମାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି)ଅମାପ, ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ।

ଅତିମାନୀ—ପୁଂ
ଅତିମାନିନୀ—ସ୍ତ୍ରୀ } ବିଣ.

ଅତିମାନବ (*Superman*) — ସଂ ବି (ଅତି + ମାନବ) — ଅତିମାନବ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ଜର୍ମାନ୍ ଦାର୍ଶନିକ ନିଟ୍‌ସେ ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ମଣିଷ ନିଜକୁ ନିଜେହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଏ । ତେଣୁ ମଣିଷ ନିଜେ ପ୍ରଗାଢ ଚେଷ୍ଟା ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜର ନୈତିକ ଓ ପ୍ରାଣ ଶକ୍ତିର ଚରମ ବିକାଶ ଘଟାଇଲେ, ସେ ଅତିମାନବରେ ପରିଣତ ହେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ । ଅତିମାନବ ହେବାପାଇଁ ମଣିଷର ଯେଉଁ ସବୁ ଶକ୍ତି ଦରକାର, ସେ ସବୁର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଯେତେବେଳେ ଘଟେ, ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ସର୍ବ ଗୁଣରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଜଗତରେ ପୂଜା ପାଏ । ତେଣୁ ନିଟ୍‌ସେ ଜୁଲିଅସ୍ ସିଜର, ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ଓ ନେପୋଲିୟନ୍ ପ୍ରଭୃତି ବିଜୟୀ ବୀରମାନେ ହିଁ ଆଦର୍ଶ ମାନବ । ଦୟା, ବିନୟ,ନୀତି ପ୍ରଭୃତି ଯାହା ସବୁ ମଣିଷର ଭଲ ଗୁଣ, ତାହା ଦୁର୍ବଳ ମଣିଷର ଧର୍ମ ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରି, ସେ ବିଜୟୀ ବୀର ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶାସକ, ଧୂର୍ତ୍ତ ଓ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇପାରେ ବା ମିଥ୍ୟା କହିପାରେ ବୋଲି ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ନିଟ୍‌ସେଙ୍କର ଏହି ମତବାଦ ଯୋଗୁ ଜର୍ମାନୀ ସରକାର ତାଙ୍କର ସାମରିକ ଶକ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ କରି ନିଜର ନାହିଁ ନଥିବା କ୍ଷମତାକୁ ପୃଥିବୀବାସୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖାଇଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲା । ପରେ ଏକ ପକ୍ଷରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ନାଟ୍‌ସୀମାନେ ନିଟ୍‌ସେଙ୍କର ଏହି ମତବାଦକୁ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ମତବାଦ ସଂପର୍କରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖାଯାଇଛିଯେ, ନିଟ୍‌ସେଙ୍କର ଅତିମାନବବାଦ ବା ଶକ୍ତିପୂଜା-ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକୃତିରେ ଧ୍ୱଂସ ମୂଳକ ନଥିଲା । ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅତିମାନବ,ଅଜ୍ଞ ଓ ଦୁର୍ବଳଙ୍କୁ କେବଳ ସମୂହ ଲୋକକଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଧ୍ୱଂସ କରିପାରେ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-ନିଟ୍‌ସେ)

ଅତିମାନୁଷ—ସଂ ବିଣ(ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ମାନୁଷ, ମାନୁଷିକ ବିଷୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି) - ଅଲୌକିକ, ଅମାନୁଷିକ, ଅସାଧାରଣ, ମନୁଷ୍ୟର କ୍ଷମତା ବହିର୍ଭୂତ, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ, ଐଶ୍ୱରିକ ।
(ଅତିମାନୁଷୀ—ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଅତିମାନୁଷିକ-ସଂ. ବିଣ.- ଅତିମାନୁଷ (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅତିମାନୁଷିକୀ—ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିମାୟ—ସଂ.ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି+ମାୟା) ମାୟାରୁ ମୁକ୍ତ, ମାୟାତୀତ, ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ।

ଅତିମିତ—ସଂ.ବିଣ (ନଞ୍ଜ ତତ୍)-ଅନାର୍ଦ୍ର, ଓଦା ହୋଇ ନଥିବା, ଶୁଷ୍କ, ଅସ୍ଥିର, ଚଞ୍ଚଳ ।

ସଂ.ବିଣ.(୨ୟା ତତ୍)-ଅପରିମିତ, ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ।

ଅତିମିତ୍ର-ସ.ବି.କ୍ଳୀ-ପରମ ସୁହୃତ୍ ।

ଅତିମୁକ୍ତ-ସ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତି+ମୁକ୍ତ)-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୁକ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ,ପରମ ମୋକ୍ଷ ବା ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତ, ସଙ୍ଗ ବା ଆସକ୍ତି ରହିତ, ବନ୍ଧ୍ୟା, ବୀଜହୀନ, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯୋଗୁ ସନ୍ତାନୋତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତି ରହିତ ।

ସ.ବି. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି+ମୁକ୍ତା, ଯାହାର ପୁଷ୍ପ, ବର୍ଣ୍ଣରେ ମୁକ୍ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି)-ମାଧବୀଲତା (ଦେଖନ୍ତୁ), ତିନିଶ, ବାନ୍ଧଣ ଗଛ, ଅତିସୁନ୍ଦର ମୁକ୍ତା । (ଅତିମୁକ୍ତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ମାଧବୀ, ପୁଣ୍ଡ୍ରକ,ବାସନ୍ତୀ,ଚନ୍ଦ୍ରବଲ୍ଲୀ,ଭୃଙ୍ଗପ୍ରିୟା

ଅତିମୁକ୍ତକ-ସ.ବି.(ଅତିମୁକ୍ତ+କ) - ବାନ୍ଧଣ ଗଛ, ମାଧବୀଲତା, ମାଙ୍କଡ଼ କେନ୍ଦୁ ଗଛ, କେନ୍ଦୁଗଛ (ଦେଖନ୍ତୁ), ହରିମନ୍ଥ ଗଛ, ଅଗବଥୁ ଗଛ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିମୁକ୍ତି-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି+ମୁଚ୍+ତି) -ସଂସାର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇବା ।

ଅତିମୃତ୍ୟୁ-ସଂ.ବିଣ (୨ୟା ତତ୍)-ମରଣ ପାରଗତ,ଅମୃତ ସ.ବି.ପୁଂ.-ମୁକ୍ତି, ନିର୍ବାଣ ।

ଅତିମୋଦ-ସ.ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅତିସୁଗନ୍ଧ ଯୁକ୍ତ । (ଅତିମୋଦା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିମୋଦା-ସ.ବି.(ଅତି+ମୋଦା)-ଅସାଧାରଣ ସୁଗନ୍ଧ ନବମଲ୍ଲିକା, ନିଆଳୀ ଫୁଲ ଓ ଲତା ।

ଅତିଯୋଗ-ସ ବି.ପୁଂ.-ଅତିଶୟ ଯୋଗ, ଅତିନିଃସରଣ ଆଧିକ୍ୟ, ବାହୁଲ୍ୟ, ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ।

ଅତିରକ୍ତ-ସ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତି+ରନ୍ଜ୍+ତ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ, ଅନୁରକ୍ତ ।

ଅତିରକ୍ତା-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତି+ରକ୍ତ+ଆ) ଅଗ୍ନିଙ୍କର ସାତଟି ଜିହ୍ୱା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ।

ଅତିରଞ୍ଜନ-ସ.ବି.(ଅତି+ରଞ୍ଜନ)- ଅତିଶକ୍ତ ରୂପେ ରଙ୍ଗାଇବା, ବହଳ ହୋଇ ରଙ୍ଗାଯିବା, କୌଣସି ବିଷୟକୁ ବାହୁଲ୍ୟ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା । (ଅତିରଞ୍ଜିତ-ବିଣ.)

ଅତିରଣ-ସ.ବିଣ. (ଅତି+ରଣ,ବହୁବ୍ରୀହି) -ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମର ନିପୁଣ ।

ଅତିରଥ-ସ.ବି.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି+ରଥ, ଯେ ରଥରେ ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି)-ମହାବୀର, ଯେଉଁ ପରାକ୍ରମୀ ଯୋଦ୍ଧା ଏକାକୀ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ହରାଇ ଥାଆନ୍ତି ।

ଅତିରଥୀ-ସ.ବି.(ପ୍ରାଦି ସମାସ, ଅତି+ରଥ+ଇନ୍-୧ମା.୧ବ କିମ୍ବା ଅତି+ରଥୀ)-ଅତିରଥ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିରସା-ସ.ବି.(ଅତି+ରସ+ଆ.)ଅତ୍ୟନ୍ତ ରସ ବିଶିଷ୍ଟ ମୂର୍ବା(ଦେଖନ୍ତୁ), ରାସ୍ନା (ଦେଖନ୍ତୁ) କ୍ଳୀତନକ ବୃକ୍ଷ ।

ଅତିରାଜ-ସ.ବି.ପୁଂ.-ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ନୃପତି ।

ସ.ବିଣ.(୨ୟା ତତ୍.)ଯେ ରାଜାଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ କରିଅଛି ।

ଅତିରାତ୍ର-ସ.ବି.(ଅତି+ରାତ୍ର) .ଅଧରାତ୍ର, ନିଶାରାତ୍ର, ଷଷ୍ଠ ମନୁ ଚାକ୍ଷୁଷଙ୍କ ପୁତ୍ର, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ ଯଜ୍ଞର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ ।

ଅତିରି-ଗ୍ରା.ବି (ସ.ଅସ୍ଥିରତା)-ଉଦ୍ବେଗ, ଗ୍ରା. ବିଣ.- ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ।

ଅତିରିକ୍ତ-ସ.ବିଣ.(ଅତି+ରିଚ ଧାତୁ= ଶୂନ୍ୟ କରିବା+କର୍ମ.ତ)-ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମିତ, ସମଧିକ, ନିରୂପିତ ମାତ୍ରାରୁ ଅଧିକା, ବଳକା, ନିରୂପିତ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସୀମାରୁ ବଳିଥିବା, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଖାଲି କରିଯାଇଥିବା, ବଳି ପଡିଥିବା, ଶୂନ୍ୟ ।

ଦେ ବି.-ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ପୃଷ୍ଠା ଛଡ଼ା କୌଣସି ବିଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଇଁ କୌଣସି ସଂଖ୍ୟାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଅଧିକା ଅଂଶ ବା ପୃଷ୍ଠା,ଯୋଡ଼ ପତ୍ର ।

ଅତିରିକ୍ତତା
ଅତିରେକ } -ବି.

ଅତିରୂପ-ସ.ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି) ସୁଶ୍ରୀ, ଅତିସୁନ୍ଦର । (୨ୟା ତତ୍)-ଅମୂର୍ତ୍ତି । (କ୍ଳୀ.ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଲୌକିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିରେକ-ସଂ.ବି.(ଅତି+ରିଚ ଧାତୁ=ଖାଲି କରିବା +ଭାବ.ଅ)-ବଳି ପଡ଼ିଥିବା ବସ୍ତୁ, ଅତ୍ୟାଧିକ୍ୟ,ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି ବା ବଳକା ବସ୍ତୁ, ପ୍ରଭେଦ, ବଳିଯିବା, ଅଧିକ ପରିମାଣ ।

ଦେ.ବି.-ଶେଷ ସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥା, ବିପନ୍ନ ଅବସ୍ଥା, ଶେଷ ଅବସ୍ଥା, ଦୁଃଷହ ଅବସ୍ଥା ।

ଦେ.ବିଣ.-ଦୁଃସହ, ଅସହ୍ୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ, ଅତ୍ୟଧିକ, କଠୋର ବା ବିପନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ଯୁକ୍ତ ।

ଦେ.କ୍ରି.ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ, ସମଧିକ, ଅତିଶୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ।

ଅତିରିକ୍ତ } -ବିଣ.
ଅତିରେକୀ }

ଅତିରେକୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତିରେକ+ଇନ୍)-ଅତିକ୍ରମକାରୀ, ଅତିରିକ୍ତ, ଅତ୍ୟଧିକ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପ୍ରଧାନ ।
(ଅତିରେକିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିରେକେ-ଦେ.କ୍ରି.ବିଣ.(ସଂ. ଅତିରେକ)-ଅତିଶୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ।

ଅତିରୋଗ-ସଂ.ବି (ଅତି+ରୋଗ)ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା,କ୍ଷୟରୋଗ ।

ଅତିରୋମଶ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତି+ରୋମ+ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ଶ)-ସର୍ବାବୟବରେ ଅତିଶୟ ରୋମଯୁକ୍ତ, ଭାରି ବାଳୁଆ ।

ସଂ.ବି-ବନ୍ୟ ଛାଗ, ଲୋମଯୁକ୍ତ ବୃହଦାକାର ବାନର ବିଶେଷ ।
(ଅତିରୋମଶା-ସ୍ତ୍ରୀ

ଅତିଲଙ୍ଘନ-ସଂ ବି.କ୍ଲୀ. (ଅତି+ଲଙ୍ଘ+ଭା. ଅନ) -ଅତିକ୍ରମ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ଦୀର୍ଘ ଉପବାସ ।

ଅତିଲେମ୍ବୁ ଚିପୁଡ଼ିଲେ ପିତା- (ଦେ. ନ୍ୟାୟ. ପ୍ରବଚନ)-ଲେମ୍ବୁକୁ ଫାଳି କରି ଚିପୁଡ଼ିଲେ ସେଥିରୁ ଖଟାରସ ବାହାରେ, କିନ୍ତୁ ବେଶି ରସ ପାଇବା ଦୁରାଶାରେ ଲେମ୍ବୁକୁ ଅତି ଚିପୁଡ଼ିଲେ ଲେମ୍ବୁର ଚୋପାରେ ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ିବା ଯୋଗୁ ଚୋପରୁ ବାହାରିବା ରସ ଲେମ୍ବୁ ରସରେ ମିଶି ତାକୁ ପିତା କରି ପକାଏ । ସେହିପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅତି କଠୋର କରି କଲେ ତାହା ବିଗିଡ଼ି ଯାଏ ।

ଅତିଲୋମଶ-ସଂ.ବିଣ. ଓ ବି (ଅତି+ଲୋମ+ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ଶ)-ଅତିରୋମଶ(ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅତିଲୋମଶା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଲୋମା-ସଂ.ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଲୋମଶ, ଅତିଲୋମ ଯୁକ୍ତ ।
(ଅତିଲୋମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଶକ୍କରୀ - ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ - ପନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ ।

ଅତିଶକ୍ତି - ସଂ.ବି ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅତି+ଶକ୍+ତି) - ଅତିଶୟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ।

ବିଣ.ପୁଂ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍, ଅତିଶକ୍ତ, ଅତିଶକ୍ତିମାନ୍ ।

ଅତିଶକ୍ତିତା - ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅତିଶକ୍ତି+ତା) - ବିକ୍ରମ, ମହାବଳତ୍ୱ ।

ଅତିଶକ୍ତିଭାକ୍-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.-ଅତିଶୟ ଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ, କ୍ଷମତାବାନ୍ ।

ଅତିଶୟ-ସଂ.ବି.(ଅତି+ଶୀ ଧାତୁ+ଭାବ.ଅ)-ଆଧିକ୍ୟ, ଉତ୍କର୍ଷ, ଆପେକ୍ଷିକ ଉତ୍କର୍ଷ, ସଂଖ୍ୟା, ପରିମାଣ ବା ଗୁଣରେ ଆଧିକ୍ୟ, ସୁଫଳ, ଲାଭ ଜନକ ଫଳ,ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ବାହୁଲ୍ୟ, ଜୈନ ଅର୍ହତ୍ ମାନଙ୍କର ଅମାନୁଷିକ ଗୁଣ ବିଶେଷ ।

ସଂ,ବିଣ.-ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର, ପ୍ରଚୁର, ଅତିରଞ୍ଜିତ, ବାହୁଲ୍ୟଯୁକ୍ତ, ଯଥେଷ୍ଟ, ଯଥେଷ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି, ବଳକା, ବଳିପଡ଼ିଥିବା, ଅତ୍ୟଧିକ ।

ସଂ.କ୍ରି.ବିଣ.ଓ ବିଣର ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ, ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ ରୂପେ ।

ଦେ.ବି.ଓ ବିଣ-ଅତିରେକ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଶୟନ -ସଂ.ବି (ଅତି+ଶୀ ଧାତୁ+ଭାବ.ଅନ) - ଅତିଶୟ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିଶୟନୀ-ସଂ.ବି ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅତି+ଶୀ ଧାତୁ+ଭାବ.ଅନ ଈ) ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ, ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଲେଖା ।

ଅତିଶୟିତ-ସଂ ବିଣ.(ଅତି+ଶୀ ଧାତୁ+କର୍ମ.କ୍ତ) - ଅତିଶୟ(ଦେଖନ୍ତୁ) ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିଶୟୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତି + ଶୀ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଇନ୍ ୧ମା. ୧ବ.)-(ଅତିଶୟ ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅତିଶୟିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଶୟୋକ୍ତି - ସଂ.ବି. (କର୍ମଧା, ଅତିଶୟ + ଉକ୍ତି)- କାବ୍ୟର ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି, ଅତିରଞ୍ଜିତ ବର୍ଣ୍ଣନା, ସ୍ୱରୂପ ଅପେକ୍ଷା ଅତିରିକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା, କୌଣସି ବସ୍ତୁ, ବିଷୟ ବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ୱଭାବାତିରିକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା, ବାଗାଡମ୍ବର, ଅତ୍ୟୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷା କଥାର ବାଲିଙ୍ଗ୍ ବା ଗୃଙ୍ଖାନ ।

ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ(ଉପମେୟ)ର ଅଧଃକରଣ ହେତୁରୁ ଅପ୍ରକୃତ ବିଷୟ (ଉପମାନ)ରେ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧ ଅଧ୍ୟବସାୟ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ବୋଲାଯାଏ ।

କୌଣସି ବସ୍ତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ଯେବେ ତାକୁ ଅସମ୍ଭବ ବା ଅବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁ ବା କାଳ୍ପନିକ ବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରାଯାଏ ତେବେ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ହୁଏ । ଯଥା-

ଜୀବନଜ ଜଳ ଜଳଜ ଯୁଗଳ,
ବିଧୁ ବିମ୍ବ ହୋଇ ବିଳାସ ବିଳେଲ ।
ଜାତ କଲା ଗର ଜର ଜର ଶର,
ନିକର ବରଷା ଖରତର ।
(କବି ସୂର୍ଯ୍ୟ-କିଶୋରୀ ଚମ୍ପୂ)

ଏଠାରେ ଉପମେୟ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ ଓ ମୁଖକୁ ଅଧଃ କରଣ କରି ତାହା ସ୍ଥାନରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଜଳ ଜଳଜ ଯୁଗଳ ଓ ବିଧୁ ବିମ୍ବକୁ ସିଦ୍ଧ କରାଯିବାରୁ ଏହା ଅତିଶୟୋକ୍ତି ।

ବୃଥା ହାଣୁଥିଲ ମୃଗୀ ଅଙ୍ଗେ ବାଣ ସିନା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଗୃହିଣୀ ଭଙ୍ଗୀରୁ ଥିଲେ ସେହୁ ଯେଣୁ ଆଗହିଁ ମରି ।
(ରାଧାନାଥ -ଉଷା)

ଏଠାରେ ଉଷାର ଗୃହିଣୀ ଭଙ୍ଗୀଦ୍ୱାରା ହରିଣଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅସମ୍ଭବ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କବି ତାହା ସିଦ୍ଧ ବା ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଅସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରୂପ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ଅଳଙ୍କାର ହେଲା ।

ସାଧାରଣ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ 'ଅତିଶୟୋକ୍ତି' କରିଥାଉ । ଯଥା:-ଆଜି ଢ' ପଦାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ନିଆଁ ବରଷି ଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଜର ହୋଇ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଖଇ ଫୁଟୁଛି । ଏ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ମୋ ଛାତି ଫାଟିଗଲା ।

ଅତିଶାୟନ - ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ.(ଅତି + ଶାୟି + ଭା.ଅନ) - ଆତିଶଯ୍ୟ, ଆଧିକ୍ୟ, ପ୍ରକର୍ଷ ।

ଅତିଶାୟୀ - ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅତି + ଶୀ + କ.ଇନ୍) - ଅଧିକ ହୋଇଥିବା, ସମଧିକ, ବ୍ୟତିକ୍ରମକାରୀ । (ଅତିଶାୟିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଶେ-ଗ୍ରା.ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ.ଅ.(ସଂ. ଅତିଶୟ)-ଅତିଶୟ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ।

ଅତିଶେଷ - ସଂ.ବିଣ.(ଅତି + ଶିଷ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ) -ସ୍ୱଳ୍ପାବଶିଷ୍ଟ, ଅଳ୍ପ ମାତ୍ର ବାକି ରହି ଯାଇଥିବା । ସଂ.ବି.-ବାକି ରହି ଯାଇଥିବା ଅଂଶ । (ଅତିଶେଷା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିଶୋଭନ -ସଂ.ବିଣ.ତ୍ରି -ଅତିଶୟ ଶୋଭାଯୁକ୍ତ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପ୍ରଶଂସ୍ୟ ।

ଅତିଶ୍ରମ-ସଂ.ବି ପୁଂ.(ଅତି + ଶ୍ରମ)-ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ, କ୍ଳାନ୍ତି, ଖୁବ୍ ବେଶି ଖଟଣି ।

ଅତିଶ୍ରୁତିକ-(*Ultrasonics*) - ଇଂ. ବି. ଶବ୍ଦାତୀତ, ଅତିଧ୍ୱନିକ ।

ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ଶବ୍ଦ ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ତନ୍ମଧ୍ୟର କ୍ରିୟା ବିଜ୍ଞାନର ଯେଉଁ ବିଭାଗରେ ଆଲୋଚିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅତିଶ୍ରୁତିକ କୁହାଯାଏ । ବାୟୁ, ଜଳ ଓ କଠିନ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଏହି ପ୍ରକାରର ଶବ୍ଦ ତରଙ୍ଗ ପ୍ରସରି ପାରେ ଏବଂ ଏହି ଶବ୍ଦ ତରଙ୍ଗର କମ୍ପନାଙ୍କ ସାଧାରଣ ଶବ୍ଦର କମ୍ପନାଙ୍କଠାରୁ ବହୁଗୁଣ ବେଶୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଖାଲିକାନରେ ଶୁଣି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଭଳି ତରଙ୍ଗ, ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଓ ଚୁମ୍ବକୀୟ ତରଙ୍ଗର ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏପରି ଅତିଶ୍ରୁତିକ ତରଙ୍ଗକୁ ଜଳୀୟ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅଣୁ ଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭିନବ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି ସାବୁନ ଆଦି ବ୍ୟବହାର ନକରି କେବଳ ମାତ୍ର ଗରମ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଣିରେ ମଇଳା ଲୁଗାପଟା ବୁଡ଼ାଇ ସେଥିରେ ଅତିଶ୍ରୁତିକ ଶବ୍ଦ-ତରଙ୍ଗ ସଞ୍ଚାଳନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଲୁଗାପଟା ଚମତ୍କାରଭାବେ ପରିଷ୍କୃତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଦୁଧ ଓ ଅନ୍ୟ ପାନୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ଜୀବାଣୁ ନଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଅତିଶ୍ରୁତିକ ଶବ୍ଦ-ତରଙ୍ଗର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଅଛି ।

ଅତିଶ୍ୱା-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ଉତ୍ତମ କୁକ୍କୁର ।

ଅତିଷ୍ଠ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବିଣ. (ସଂ. ଅତିଷ୍ଠତ୍=ଅସ୍ଥିର -ଅସ୍ଥିର, ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ବିବ୍ରତ, ଅସମ୍ଭାଳ, ଅଧୀର ।

ଅତିସଂହିତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି+ସମ୍+ଧା+ର୍ମ. ତ)-ବଞ୍ଚିତ, ପ୍ରତାରିତ, ପ୍ରବଞ୍ଚିତ, ପ୍ରତାରିତ ।
(ଅତିସଂହିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିସନ୍ଧାନ-ସଂ. ବି. (ଅତି+ସମ+ଧା ଧାତୁ +ଭାବ. ଅନ)-ଧପାଇବା, ଚତାକାଟିବା ପ୍ରତାରଣା, ପ୍ରବଞ୍ଚନା, ଠକାମି, ଅନଷ୍ଟକରଣ ।
(ଅତିସନ୍ଧିତ-ବିଣ.)

ଅତିସନ୍ଧ୍ୟା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ.-ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ।

ଅତିସର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ.(ଅତି+ସୃ+କ.ଅ)-ଅତିଗୃହୀ ଅଗ୍ରସର ।

ଅତିସର୍ଗ-ସଂ. ବି. (ଅତି+ସୃଜ ଧାତୁ +ଭାବେ. ଅ)-କାମାଚାରାନୁଜ୍ଞା, ନିଃଶେଷଦାନ, ବିସର୍ଜନ, ତ୍ୟାଗ, ଉତ୍ସର୍ଗ, କର୍ମରୁ ବରଖାସ୍ତ ହେବା ।
ସଂ. ବିଣ -ସ୍ୱାଧୀନ, ନିତ୍ୟ, ମୁକ୍ତ ।
(ଅତିସୃଷ୍ଟ-ବିଣ.)

ଅତିସର୍ଜନ-ସଂ. ବି.(ଅତି+ସୃଜ ଧାତୁ+ଭାବ-ଅନ)-ଅତିସର୍ଗ (ଦେଖନ୍ତୁ), ଦାନଶୀଳତା, ଦାତୃତ୍ୱ, ମାରଣ ପ୍ରତାରଣ, ବିଚ୍ଛେଦ ।
(ଅତିସୃଷ୍ଟ -ବିଣ.)
ପ୍ରତିଶବ୍ଦ-ବାଳନ୍ତ୍ରି, ଅତିଦାନ ।

ଅତିସର୍ପଣ-ସଂ. ବି. (ଅତି+ସୃପ ଧାତୁ+ଭାବ. ଅନ) -ଗର୍ଭରେ ଭ୍ରୂଣର ଇତସ୍ତତଃ ସବେଗ ଚଳନ ।

ଅତିସର୍ବ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି+ସର୍ବ)-ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ।
ସଂ. ବି. -ପରମେଶ୍ୱର ।

ଅତିସର୍ବନ୍ତ-ଦେ. ବିଣ. -ଅତିଶକ୍ତ, ଅତ୍ୟଧିକ, ଅତି ଅନୁଚିତ, ଅତି ଅସହ୍ୟ ।
ଦେ. ବି.-ମାତ୍ରାଧିକ୍ୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣ ।

ଅତିସାନ୍ତପନ-କ୍ଳୀ. ବି.-ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଶେଷ ।

ଅତିସାଂବତ୍ସର-ସଂ. ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି+ସାଂବତ୍ସର)-ଏକ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ବ୍ୟାପୀ ।
(ଅତିସାଂବତ୍ସରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିସାମ୍ୟା-ସଂ. ବିଣ.(ଅତି+ସାମ୍ୟ+ଆ)-ମଞ୍ଜିଷ୍ଠାର ମଧୁର ରସ ।
ଯଷ୍ଟିମଧୁ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତିସାର-ସଂ. ବି. (ଅତି+ସୃ ଧାତୁ ଣିଚ୍ ସାରି ଧାତୁ +କରଣ, ଅ) ଯେଉଁ ରୋଗରେ ବିଶେଷ ସାରେ ବା ପୁରୀଷ ତ୍ୟାଗ ହୁଏ)- ଅତ୍ୟଧିକ ଝାଡ଼ା, ନାଳରକ୍ତ ଝାଡ଼ା ।

ଉଦରାମୟ ରୋଗ । ଇଂରାଜୀରେ ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ ଡାୟରିଆ(*Diarrhoea*) । 'ଡାୟରିଆ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ, ଭିତର ଦେଇ ବୋହି ଚାଲିଯିବା । ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ 'ଡାୟା' (*Dia*) ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ଭିତର ଦେଇ' ବା 'ମଧ୍ୟଦେଇ' ଓ ରିନ୍ (*Rheein*)ଅର୍ଥ 'ବହିଯିବା' । ଅର୍ଥାତ ମଣିଷ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ ଯେପରି ଭାବେ ତା'ର ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ପରିପାକ କ୍ରିୟା ସଂପାଦନ ହେବା କଥା ସେପରି ନ ହୋଇ, ଯଦି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, ତେବେ ଅତିସାର ବା ଡାୟରିଆ ହେଲା ବୋଲି ଆମେ କହୁ । ଯେପରି ସୁଇଚ୍ ଟିପିଦେଲେ ସ୍ୱୟଂ ଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ର ଆପେ ଆପେ ସବୁକାର୍ଯ୍ୟ କରି ପକାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମେ ଯେ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଯାଉବା ମାତ୍ରେ ଆମ ପେଟ ଭିତରେ ଥିବା ଈଶ୍ୱର ଦତ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରିପାକ କ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ଏହି ଖାଦ୍ୟ ପେଟ ଭିତରେ ଅନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତିକଲା ବେଳେ ଖାଦ୍ୟରୁ ଖାଦ୍ୟସାର ତଥା ଆମ ଶରୀର ସାରବାହୀ ନାଡ଼ି ମାଧ୍ୟମରେ ଗ୍ରହଣ କରି ସାରିବା ପରେ ଅସାର ବସ୍ତୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୁଡ଼ିକ 'ମଳ' ଭାବେ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସେ । କିନ୍ତୁ ଖାଇବା ଖାଦ୍ୟ ଯଦି ଦୋଷଯୁକ୍ତ କିମ୍ବା ବିଷଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏହି ଖାଦ୍ୟ ଆମ ପାକସ୍ଥଳୀରେ ପହଞ୍ଚେ, ଆମ ଶରୀର ଏହି ଖାଦ୍ୟକୁ ଯଥାଯଥଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନ କଲେ ତାହା ପାକସ୍ଥଳୀରୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ବାହାରକୁ ମଳ, ମୂତ୍ର ଓ ବାନ୍ତି ଆକାରରେ ବାହାରି ଆସେ । ଏପରି ସ୍ଥିତିକୁ ଆମେ କହୁ ଅତିସାର । କୌଣସି କାରଣ ନ ଥାଇ ଅର୍ଥାତ୍ ଖାଦ୍ୟ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ବା ଶରୀରର ଅପକାର ଘଟାଇବା ଗୁଣ ହାସଲ ନକଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେହ କେବେ ଏ ପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟକୁ ବାହାରକୁ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ନାହିଁ ।

ମଣିଷର ପେଟ ଭିତରେ ୨୮ ଫୁଟ ଲମ୍ବର ଅନ୍ତ ରହିଥାଏ, ସାଧାରଣଭାବେ ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ଏହାର ଲମ୍ବ ୧୦ ଫୁଟ ପରି ଜଣାପଡେ । ଏହି ଅନ୍ତନଳୀ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଖାଦ୍ୟ ଗଡ଼ିକଲାବେଳେ ଅନ୍ତନଳୀ ସଙ୍କୁଚିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ଫଳରେ ଖାଦ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଗଡ଼ିକରିବାକୁ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ତର ଏହି ସଂକୋଚନ ଓ ପ୍ରସାରଣକୁ କୁହାଯାଏ 'କୃମିଗତି' । ପାକସ୍ଥଳୀ ଓ ଅନ୍ତର କ୍ରମ ସଂକୋଚନ ଯୋଗୁ ଖାଦ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ଠେଲି ହୋଇ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ ଓ ପ୍ରାୟ ଅଠେଇଶ ଫୁଟର ଅନ୍ତନଳୀ ଯେତେ ବଙ୍କା ଟଙ୍କା ଗୁଡ଼େଇ ତୁଡେଇ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ-ପଦାର୍ଥ ସହଜରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଥାଏ । ଯାହା ଫଳରେକି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ହଜମ ରସ ମିଶିବାରେ ସୁବିଧା ହୋଇଥାଏ । ଖାଦ୍ୟରେ ହଜମରସ ମିଶି ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ଓ ଖାଦ୍ୟରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାରଅଂଶ ରକ୍ତରେ ମିଶିପାରେ ।

ଯେଉଁ କାରଣରୁ 'ଅତିସାର'ର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ସେ କାରଣ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା— ଆମେ ଯେତିକି ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାର କଥା, ତା' ଠାରୁ ଅଧିକ ଖାଇଲେ, ପେଟ ତାହା ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ତୁରନ୍ତ ବାହାରକୁ ବାହାର କରିଦିଏ । ବାରମ୍ବାର ଏହା ଝାଡ଼ା ଆକାରରେ ବାହାରିବାକୁ 'ଅତିସାର' କୁହାଯାଏ ।

କୁଭୋଜନ, ଗୁରୁପାକ ଦ୍ରବ୍ୟର ଭୋଜନ ଓ ଅଧିକ ଭୋଜନ କଲେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ଭୋଜନ କଲେ କିମ୍ବା ପରୁଷିତା ଦ୍ରବ୍ୟ ଆଦି ଖାଇଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅତିସାର ରୋଗ ଆଦି ହୋଇଥାଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଦୂଷିତ ଜଳପାନରୁ ଅତିସାର ହୋଇପାରେ । ଶୀତ ବା ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ ନକଲେ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ରୋଗ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଅନ୍ତନାଡ଼ୀ ଗରମ ହୋଇଗଲେ ବା ତହିଁରେ ଥଣ୍ଡା ଲାଗିଲେ ସେଥିରେ ପ୍ରଦାହ ଜାତ ହୋଇ ଅତିସାର ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଦାନ୍ତ ଉଠିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅତିସାର ହୋଇଥାଏ । ଏହି ରୋଗରେ ତଳପେଟ ପୀଡ଼ା, ମୁହୁର୍ମୁହୁ ମଳତ୍ୟାଗ ଇଚ୍ଛା ଓ ପତଳା ଝାଡ଼ା ହୁଏ । ନାଳ, ଫେଣ ଆଦି ମଳ ସହିତ ବାହାରେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉଦରାମୟ ବା ଅତିସାର ହୁଏ ତାକୁ ଶିଶୁ ଉଦରାମୟ (Infantile Diarrhoea) କୁହନ୍ତି । ସିଗେଲା (Shigeila) ନାମକ ଏକ ପ୍ରକାର ଜୀବାଣୁ ଜଳ, ଖାଦ୍ୟ କିମ୍ବା ଦୁଗ୍ଧ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଶୁଙ୍କ ପାକସ୍ଥଳୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ତାହା ନେଇ ଉଦରାମୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ତ ଭିତରୁ ଝାଡ଼ା ସବୁଜ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନିର୍ଗତ ହୁଏ କିମ୍ବା ତରଳମଳ କିଛି ସମୟ ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ ତାହା ଅସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ନେଳିଆ ହୋଇଯାଏ । ଏଥିରେ ଅପରିପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଫେଣ, ଜଳ, ନାଳ ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଝାଡ଼ାର ରଙ୍ଗ ଖଟା ଲିଆ, ଆଇଁଷିଣିଆ କିମ୍ବା ପୋଷ୍ଟ ମଂସ ପରି ଗନ୍ଧ ହୁଏ । ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ଝାଡ଼ା ହେଲେ ଦେହରୁ ଜଳୀୟ ଅଂଶ କମିଯାଏ, ଫଳରେ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଯକୃତରୁ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ପିତ୍ତ କ୍ଷରଣ ହେଲେ ଝାଡ଼ାର ରଙ୍ଗ ନେଳିଆ ହୋଇଥାଏ । ଶିଶୁ ଦୀର୍ଘ ଦିନ ଧରି ଉଦରାମୟ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ମଳ ନିସରଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଧାରଣ କଲେ ମଳ ହଳଦିଆ କିମ୍ବା ନେଳିଆ ହୁଏ । ଅପରିପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଝାଡ଼ା ସହିତ ବହାରି ଆସେ । ସାଧାରଣ ଚିକିତ୍ସାରେ ଏ ରୋଗ ଭଲ ହୁଏ ନାହିଁ ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ଗହଳିରେ "ବଛିଆ ଝାଡ଼ା" ବୋଲି କହନ୍ତି । ମଳ ସହିତ ନାଳ ମିଶି ପଡ଼ିଲେ ଏହାକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅମାଶୟସାର କୁହାଯାଏ, ମଳ ଏବଂ ରକ୍ତ ମିଶି ପଡ଼ିଲେ ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଏହାକୁ ଚିକିତ୍ସକମାନେ 'ରକ୍ତାତିସାର' କହନ୍ତି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବେଳେ ବେଳେ ତରଳ ଝାଡ଼ା ସହିତ ବାନ୍ତି ହୁଏ । ଏପରିକି ମା' ଦୁଗ୍ଧ ମଧ୍ୟ ପରିପାକ ନ ହୋଇ ଝାଡ଼ା ଏବଂ ବାନ୍ତି ଆକାରରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଆସେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଭୟଙ୍କର ଉଦରାମୟ ବା ଅତିସାର ରୋଗ । ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ଗହଳରେ ଏହାକୁ 'ଦାଆ ଝାଡ଼ା' ବୋଲି କହନ୍ତି । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଏହା ହୁଏ ବୋଲି, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଔଷଧ ଦେବାକୁ ବାରଣ କରନ୍ତି । ଫଳରେ ହେଳା ଯୋଗୁ ରୋଗ ବଢ଼ିଯାଏ, ରୋଗ ଭଲ ନ ହୋଇ ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ।।

ଏହି ରୋଗରେ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଏ ଓ ଜ୍ୱର, ତୃଷା, ଜିହ୍ୱାର ମଳିନତା ଆଦି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । କେବେ କେବେ ଏହି ରୋଗ ହଇଜା ପରି ରୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଦୁଇ ତିନି ପ୍ରକାର କୃମି ଯଥା-ଗୋଲକୃମି (Ascaris) ବାତକୃମି(pinworm)ଓ.ଅଙ୍କୁଶକୃମି(Hook worm) ପେଟରେ ଜନ୍ମିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୋଗ ଘଟିଥାଏ ।

ପେଟଭିତରେ ଯକୃତରୁ ପିତ୍ତ ଆସି ଅନ୍ନମଣ୍ଡରେ ମିଶିଲେ ତାହା ହଜମ ହୁଏ ।।କିନ୍ତୁ ଅନ୍ନମଣ୍ଡରେ ଯେତିକି ପରିମାଣର ପିତ୍ତ ମିଶିବାର କଥା, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ବା ଅଳ୍ପ ମିଶିଲେ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତିସାର ହୁଏ । କାରଣ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ନକ ହଜମରେ ବାଧା ପଡ଼ିଥାଏ । ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପିତ୍ତ-କ୍ଷରଣ ହେଉଥିଲେ ଝାଡ଼ାର ରଙ୍ଗ ହଳଦିଆ କିମ୍ବା ଶାଗୁଆ ରଙ୍ଗର ହୁଏ । ଅଧିକ ପିତ୍ତମିଶା ଅନ୍ନମଣ୍ଡ ଅନ୍ତ୍ର ଭିତରେ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି-କଲେ ଡାୟରିଆ ହୋଇଥାଏ ।

ପିତ୍ତର ଗୁଣ ଖାରଆ । ବେଳେ ବେଳେ ଯକୃତରେ କିଛି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଲେ ପିତ୍ତ କ୍ଷରଣ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପିତ୍ତ-ଥଳୀର ମୁହଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ଯକୃତରୁ ପିତ୍ତ କ୍ଷରଣ ହୋଇ ପିତ୍ତ ଥଳୀରେ ପିତ୍ତ ଜମା ହୋଇ ରହେ । ତେଣୁ ପିତ୍ତ ଅନ୍ନମଣ୍ଡ ସହିତ ନ ମିଶିବାରୁ ଅନ୍ନମଣ୍ଡର ଅମ୍ଳତ୍ୱ ବଢ଼ିଯାଏ । ଫଳରେ ଅମ୍ଳଗୁଣ ଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନମଣ୍ଡ ଅନ୍ତ୍ରକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରାଇବା ଯୋଗୁ ଅତିସାର ହୁଏ ।

ଅନ୍ତ୍ରନଳୀରେ ମଳର ଗତି ମନ୍ଥର ହୋଇଗଲେ ଅନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ମଳ ଟାଣ ବା ଗୁଳା ପାଲଟି ଯିବାରୁ ତାହା ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବାର ସୁଯୋଗ ନ ପାଇ ଅନ୍ତ୍ର ଉପରେ ଚାପ ପକାଇବା ଯୋଗୁ ଅନ୍ତ୍ରର ଭିତର ଅଂଶ ଫୁଲି ଯାଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତ୍ର ଅକାମୀ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ଅତିସାର ହୁଏ ।

ଟାଇଫଏଡ୍, ପାରାଟାଇଫଏଡ୍, ହୁକ୍‌ୱାର୍ମ ପ୍ରଭୃତି କୃମିଜାତ ରୋଗ ଓ ଆମାଶୟ ପ୍ରଭୃତି ରୋଗ-ଫଳରେ ଦେହ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଜୀବ-ବିଷ ବା ଟକ୍-ସିନର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ସେହି ଟକ୍‌ସିନ୍ ମଧ୍ୟ ଅତିସାର କରାଏ ।

କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଘନ ଘନ ସୀସା, ପାରା ଓ ଶଂଖୁଆ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ରବ୍ୟର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ' ତାକୁ ଧାତୁ-ବିଷ ଜନିତ ଡାୟରିଆ ହୋଇଥାଏ । ଧାତୁ ଘଟିତ ପଦାର୍ଥମାନ ଶରୀର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଅତିସାର ସୃଷ୍ଟି କରାଇଥାଏ ।

ଅନ୍ତ୍ରନଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବୁ କିମ୍ବା ଆଉ କୌଣସି କାରଣରୁ ଖାଦ୍ୟ ହଜମ ହେବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ତେବେ ଡାୟରିଆ ହୋଇଥାଏ । ଶରୀର ଭିତରେ ଠିକ ଭାବରେ ରକ୍ତ ଚଳନା ନ ହେଲେ, ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ ଠିକ୍ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ, ଯକୃତ ରୋଗ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ, ଅନ୍ତ୍ରରୁ ଖାଦ୍ୟସାରକୁ ବହି ନେଉଥିବା ରକ୍ତ ଯକୃତ ଭିତରେ ପଶିବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ହୃଦ୍‌ରୋଗ ଓ ଫୁସ୍ ଫୁସ୍ ରୋଗ ପ୍ରଭୃତି କାରଣରୁ ଅତିସାର ହୋଇଥାଏ । ଜୀବସାର 'କ' ବା 'ଖ'ର ଅଭାବ ଏହି ରୋଗର ଏକ କାରଣ ।

ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି, ଭୟ କ୍ରୋଧ ବା ଦୁଃଖ ଫଳରେ ଶରୀର ତଥା ହଜମ କ୍ରିୟାରେ ଯେଉଁ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ଯୋଗୁ ବି ଅତିସାର ହୋଇଥାଏ । ଏହି କାରଣ ଦୂର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତିସାର ଭଲ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାକୁ 'ଭେଟଣା ଝାଡ଼ା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁମତେ ଏହାର ନାମ ' ଶୋକାତିସାର' ବା 'ଭୟାତିସାର' । ଅଗ୍ନିମାନ୍ଦ୍ୟ ଅତିସାର ରୋଗର ଏକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାରଣ । ଋତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଳେ ହଜମ କ୍ରିୟା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ଅତିସାର ହୋଇଥାଏ ।

କୁଭୋଜନ, ଗୁରୁପାକ ଖାଦ୍ୟର ଭୋଜନ ଏବଂ ଅଧିକ ଭୋଜନ କାରଣରୁ ଯଦି ଅତିସାର ହେବାର ଜଣାଯାଏ, ତେବେ ଉପବାସ ରହି ସାଧାରଣ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଅତିସାର ଭଲ ହୋଇଯାଏ ।

୧) ଅଧ ଗିଲାସରୁ କମ୍ ଖାଇବା ସୋଡ଼ା ଗ୍ଲାସର ଅଧା ପାଣିରେ ଗୋଳି ସେଥିରେ ଫାଳେ ଲେମ୍ବୁ ରସ ମିଶାଇ ପିଇଲେ ପେଟର ଯନ୍ତ୍ରଣା କମିଯାଏ ଏବଂ ଗୁରୁ ଭୋଜନ ଖାଦ୍ୟକୁ ହଜମ କରାଇ ଦିଏ ।

(୨) ଅତିରିକ୍ତ ମଳ ନିଃସରଣ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ଲେମ୍ବୁକୁ ଚୋପା ସହିତ ବାଟି ପିଆଇଦେଲେ ଅତିସାର କମିଯାଏ ।

(୩) ଗୁଆ ପତ୍ର ଏବଂ ଚିନିକୁ ଏକତ୍ର ମିଶାଇ କରି ବାଟି ପିଇଲେ ଅତିସାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କମିଯାଏ ।

ଋତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ତଥା ଅତ୍ୟଧିକ ଉତ୍ତାପ ଅଥବା ଥଣ୍ଡା ଲାଗିବା ଯୋଗୁ ଅତିସାର ହେଲେ ଉପରୋକ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ନମ୍ବର ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଅତିସାର କମିଯାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୋଟିଏ କିମ୍ବା ଦୁଇଟି ହେମକେଦାର (ଅମରପୋଇ) ପତ୍ର ସହିତ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଗୋଲ ମରିଚ ମିଶାଇ ବାଟି ପ୍ରତି ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ଅନ୍ତରରେ ତିନଥର ପାନ ପିଇଲେ ଅତିସାର କମିଯାଏ ।

ଶୁଣ୍ଠି ଏବଂ ଜାଇଫଳକୁ ଘୋରି ଏକ ଛଟାଙ୍କି ପାଣିରେ ମିଶାଇ ରୋଗୀକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବ । ଶୁଣ୍ଠି ଏବଂ ଜାଇଫଳର ମାତ୍ରା ପ୍ରତ୍ୟେକରୁ ଦୁଇ ରତି ଓଜନର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

ମୋଚରସ, ନାଗରମୁଥା, ଶୁଣ୍ଠି, ଫରିଫରା ଓ ଧାତୁକି ଫୁଲ ଏ ସମସ୍ତର ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଏକତ୍ର କରି ରଖିବ । ପାଣି ସହିତ ସିକି ଓଜନର ଖାଇବାକୁ ହେବ ।

ଶୁଣ୍ଠି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ପାଞ୍ଚତୋଳା, କଳା ଲୁଣ ଅଢ଼େଇ ତୋଳା, ଟଙ୍କଣାଖଇ ୫/୪ ତୋଳା ଘିଅରେ ଭଜା ହୋଇଥିବା ହେଙ୍ଗୁ ଦଶଅଣା ଓଜନ, ସଜନା ଗଛ ଚେରର ରସ ଦଶ ତୋଳା । ଉପରୋକ୍ତ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଶୁଖିଲା ପଦାର୍ଥକୁ ଗୋଟିଏ ଖଲରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ସେଥିରେ ସଜନାଚେରର ରସ ପକାଇ ପୁନର୍ବାର ମର୍ଦ୍ଦନ କରି, ୫୦ଟି ବଟିକା ତିଆରି କରି ଖରାରେ ଶୁଖାଇ ଶିଶିରେ ରଖି ଶିଶିର ମୁହଁକୁ ଭଲ କରି ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ । ରୋଗର ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାରେ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏ ବଟିକା ଗରମ ଜଳ ସହିତ ସେବ୍ୟ, ରୋଗ ବେଶି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥିଲେ ପ୍ରତି ଚାରି ଘଣ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ବଟିକା ଗରମ ଜଳ ସହିତ ସେବ୍ୟ ।

ହଠାତ୍ ଝାଡ଼ା ଓ ବାନ୍ତି ଅତ୍ୟଧିକ ମାତ୍ରାରେ ହେଲେ ଡାକ୍ତରୀ ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଏ, ସଲଫା ଔଷଧ ଯଥା:- -ସଲଫା ଥାଲାଜଲ ଓ ସଲଫା ଗୋଆନିଡ଼ିନ୍ ପ୍ରତି ଛଅ ଘଣ୍ଟା ଅନ୍ତରରେ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ।

ଅତ୍ୟଧିକ ବାନ୍ତି ହେଲେ ସିକ୍ୱିଲ କିମ୍ବା ଫେନରଗାନ ବଟିକା ବମନ ରୋଧକ କାମ କରେ । ବଟିକା ପେଟରେ ନ ରହିଲେ ଏହା ବଦଳରେ ସିକ୍ୱିଲ କିମ୍ବା ଫେନରଗାନ ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ମାଂସ ପେଶୀରେ ସୂଚୀ ଭେଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରବେଶ କରାଇଲେ ହଠାତ୍ ଫଳ ମିଳିଥାଏ । ଝାଡ଼ାବନ୍ଦ ପାଇଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଲଫା ଗ୍ରୁପର ଔଷଧ ଯଥା:- ସେପ୍‌ଟ୍ରନ, ବ୍ୟାକଟ୍ରିମ, ଏଣ୍ଟ୍ରୋମ ଓ କୋନସେପଟ୍ ବଟିକା କିମ୍ବା ଟେଟ୍ରାସାଇକ୍ଲିନ୍ ଗ୍ରୁପର ବଟିକା କିମ୍ବା କ୍ୟାପସୁଲ ରୋଗୀର ବୟସ ଏବଂ ଓଜନ ଅନୁଯାୟୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ମାତ୍ରାରେ ଦେଲେ ସୁଫଳ ମିଳିଥାଏ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତିରିକ୍ତ ଝାଡ଼ାବାନ୍ତି ହେବାଫଳରେ ଦେହରୁ ଜଳୀୟ ଅଂଶ କମିଗଲେ ରୋଗୀର ଗୋଡ଼ରୁ ବାଉଁଳ ଉଠେ । ରକ୍ତରୁ ଜଳୀୟ ଅଂଶ କମିଗଲେ ରକ୍ତର ଘନତା ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ଫଳରେ ରକ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟି ରୋଗୀର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗ୍ଲୁକୋଜ ସାଲାଇନ୍ ଇଞ୍ଜେକ୍‌ସନ ଶିରା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ଦରକାର । ନାଡ଼ିର ଗତି କମ ହୋଇଗଲେ କୋରାମିନ କିମ୍ବା ଡେକାଡ୍ରନ ଇଞ୍ଜେକସନ ଦେବାକୁ ପଡେ । ଏପରି ଚିକିତ୍ସା ଗ୍ରହଣ କଲେ ସୁଦକ୍ଷ ଚିକିତ୍ସକ ଦ୍ୱାରା କରାଯିବା ଉଚିତ । ଝାଡ଼ା ଆରମ୍ଭ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରୋଗୀକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଦେଲେ ଜଳୀୟ ଅଂଶ କମିବାର ଭୟ ନଥାଏ । ଝାଡ଼ା ବାନ୍ତିଦ୍ୱାରା ଦେହରୁ ଜଳୀୟ ଅଂଶ କମିବାକୁ ଡାକ୍ତରୀ ଭାଷାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଡ଼ିହାଇଡ୍ରେସନ (Dehydration) କହନ୍ତି । ଗ୍ଲୁକୋଜ ସାଲାଇନ ଶିରାବାଟେ ପ୍ରବେଶ କରାଇଲେ ଡିହାଇଡ୍ରେସନର ଅବସାନ ଘଟିଥାଏ । ଯେଉଁଠି ଇଞ୍ଜେକସନ ଦେବାର ସୁବିଧା ନଥିବ ସେଠାରେ ନିମ୍ନ ମିଶ୍ରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପାଟି ବାଟେ ପିଇବାକୁ ଦେଲେ ତଦନୁରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ଫୁଟା ଜଳ ଏକଲିଟର + ଗ୍ଲୁକୋଜ ପାଉଡ଼ର ୨୦ଗ୍ରାମ + ସୋଡ଼ିୟମ କୋରାଇଡ଼୍ ୨ଗ୍ରାମ + ସୋଡ଼ିୟମ ବାଇକାର୍ବୋନେଟ ୨ ଗ୍ରାମ ।

ଉପରୋକ୍ତ ମିଶ୍ରଣରୁ ଗାଁ ଗହଳରେ ଗ୍ଲୁକୋଜ ପାଉଡର ନ ମିଳିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସୋଡ଼ିୟମ କ୍ଲୋରାଇଡ୍ ହେଉଛି ଆମେ ଖାଉଥିବା ଲୁଣ ଏବଂ ସୋଡିୟମ ବାଇ-କାର୍ବୋନେଟ ହେଉଛି ଖାଇବା ସୋଡ଼ା । ଗ୍ଲୁକୋଜ ପାଉଡ଼ର ନ ମିଳିଲେ ତା ବଦଳରେ ଚିନି ୨୦ ଗ୍ରାମ ମିଶାଇ ଦେଲେ ପ୍ରାୟ ଗ୍ଲୁକୋଜର କାମ କରିଥାଏ ।

ଅତିସାର ପୁରୁଣା ହେଲେ ଆୟୁର୍ବେଦ ମତେ ଉପରୋକ୍ତ ଭାବେ ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଇପାରେ । ନଚେତ ଡାକ୍ତରୀ ଚିକିତ୍ସା ମତେ ଡ଼ାଇଲୋସ ନାଇଡ଼ ଫ୍ଲୁରୋଟେ ବଟିକା ଆଠଘଣ୍ଟା ଅନ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ କରି ଖାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିସ୍ମଥ (Bismuth) ଏବଂ ଏନଜାଇମ ସାଲସା ଥରକୁ ଦୁଇ ଚାମୁଚ କରି ଦିନକୁ ତିନିଥର ଖାଇଲେ ରୋଗ ନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରାୟ ଭଲ ହୋଇଯାଏ । ଏହି Bismuth + Euzyme ସାଲସା ହେଲା, Bismozyme, Bismoginz, Mathura's pepsin ଏବଂ Hewlets mixture without opium ଅଥବା with opium ଏହି ରୋଗରେ ଲଘୁପାକ ଖାଦ୍ୟ ସେବନ କରିବା ଉଚିତ । ଖଟା, ରାଗ, ମସଲା, ତେଲ ଇତ୍ୟାଦି ଖାଇବା ନିଷେଧ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନୀଳଝାଡ଼ା (Green Diarrhoea) ହେଲେ ସହଜରେ କମେ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ଅତିସାର ଭଲ ପାଇଁ ସଲଫା ଗ୍ରୁପର ଔଷଧ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ସାଲସା ଦେଲେ ରୋଗ ଭଲ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହା କାମ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଡାକ୍ତରୀ ଚିକିତ୍ସା କଲେ କ୍ଲୋଟ୍ରିମାଜୋଲ (Clotrimazole) ବଟିକାର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ପ୍ରତି ଛଅ ଘଣ୍ଟାରେ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ Bismozyme କିମ୍ବା Hewlet's mixture without opium ପନ୍ଦର ଟୋପା ଲେଖାଏଁ ପ୍ରତି ଛଅ ଘଣ୍ଟାରେ ଦେଲେ ନୀଳିଆ ଅତିସାର ଭଲ ହୋଇଥାଏ । ଝାଡ଼ାରେ ନାଳ ଏବଂ ଫେଣ ପଡ଼ୁଥିଲେ ଆର୍ମିସିଲିନ ଏବଂ ଲୋପାମାଇଡ଼ (Lopamide) ବଟିକା ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏଚିକିତ୍ସା କରିବା ବେଳେ ଏହାର ମାତ୍ରା ଏବଂ ସେବନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ସୁଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଦେଶୀୟ ମତେ ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଏ ଝାଡ଼ା ବି କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କମିଯାଏ । ଗୁଆ ପତ୍ର ଏକ ଗ୍ରାମ + ଚିନି ପାଞ୍ଚ ଗ୍ରାମ + ଲଙ୍କା ଆମ୍ବ କଷି ଏକ ଗ୍ରାମ + ଜାମୁକଷି ୧ଗ୍ରାମ + ଇଉକାଲିପଟାସ କଷି ଏକ ଗ୍ରାମ ମିଶାଇ ଭଲ ଭାବେ ଚିକ୍କଣ କରି ବାଟି ତିନି ପାନକରି ପ୍ରତି ଆଠ ଘଣ୍ଟାରେ ଥରେ ଗୋଟେ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଦିନ ଦେଲେ ଅତିସାର ଭଲ ହୋଇଯାଏ । ମା'ଠାରୁ ସ୍ତନ୍ୟ ପାନ କରୁଥିବା ଶିଶୁକୁ ନୀଳ ରଙ୍ଗର ଝାଡା ହେଲେ, ଶିଶୁର ମା' ଶାଗ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ଭଜା ଖାଇବା ନିଷେଧ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଟାଇଫଏଡ୍, ପାରାଟାଇଫଏଡ୍ ବିଭିନ୍ନ ବିଷାକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ସେବନ. ଅନ୍ତରେ ଅର୍ବୁଦ, ଯକୃତ ଜନିତ ରୋଗ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ଅତିସାର ହେଲେ ସୁଚିକିତ୍ସକଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଚିକିତ୍ସା କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ଅତିସାର ବହୁ କାରଣରୁ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ମହାସମୁଦ୍ର । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରୋଗର ଉପସର୍ଗ ରୂପେ ଅତିସାର ହେଲେ ମୂଳ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଅତିସାରର ଚିକିତ୍ସା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତିସାରର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ତା'ର ଚିକିତ୍ସା ସଂପର୍କରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟ ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆମାତିସାର ଏବଂ ରକ୍ତାମାତିସାର ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଅତିସାରକ-ସଂ. ବିଣ.- ସାତିଶୟ ରେଚକ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭେଦଜନକ ।

(ଅତିସାରିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିସାରକୀ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତି + ସ୍ୱାର୍ଥେ. କ + ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ଇନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)-ଅତିସାର ରୋଗ ଗ୍ରସ୍ତ ।
(ଅତିସାରକିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିସାରୀ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତିସାର + କ. ଇନ୍)-ଅତିସାରକ, ସୁତିଶୟ ରେଚକ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭେଦଜନକ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାରବାନ୍ ।
(ଅତିସାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ-(ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷା)- ଏହା ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନଙ୍କର ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ । ଯେଉଁ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେହି ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ନାମ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ ଅଲଟ୍ରାମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ ।
(ଦେଖନ୍ତୁ-ଆଖି, ଆଲୁଅ)

ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ ରସାୟନ-(ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷା)ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଏ ଅଲଟ୍ରାମାଇକ୍ରୋକେମିଷ୍ଟ୍ରି । ଏହି ରସାୟନ ବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ପଦାର୍ଥର ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ ମାତ୍ରାକୁ ରାସାୟନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଏ ।

ଅତିସୃଜ୍ୟ-ସଂ. ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ସୃଜ + ଯ)- ତ୍ୟାଜ୍ୟ, ସର୍ଜ୍ଜନୀୟ, ତ୍ୟାଗଯୋଗ୍ୟ ।
(ଅତିସୃଜ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତିସୃଷ୍ଟ-ସଂ ବିଣ. (ଅତି + ସୃଜ ଧାତୁ + କର୍ମ.ତ) - ପ୍ରଦତ୍ତ, ପରିତ୍ୟକ୍ତ ।

ଅତିସୌରଭ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ସୌରଭ)- ଅତ୍ୟଧିକ ସୁଗନ୍ଧ, ଆମ୍ବ (ଗଛ ଓ ଫଳ) ।
ସଂ. ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଗନ୍ଧମୟ ।

ଅତିସୌହିତ୍ୟ-ସଂ.ବି.କ୍ଳୀ.-ଅତ୍ୟନ୍ତତୃପ୍ତି,ଅତିଭୋଜନ ।

ଅତିସ୍ତୁତି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତି + ସ୍ତୁ + ତି)-ଅତିଶୟସ୍ତବ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତିକୀର୍ତ୍ତନ, ଅତିପ୍ରଶଂସା ।

ଅତିସ୍ତ୍ରୀ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. ଅତି + ସ୍ତ୍ରୀ.)-ଅତିଶୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ।
ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ.-ସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ୟାଗୀ, ପରସ୍ତ୍ରୀରେ ଆସକ୍ତ ।

ଅତିସ୍ପର୍ଶ-ସଂ. ବି.ପୁଂ. (ଅତି + ସ୍ପୃଶ୍ + ଅ)-ଅତ୍ୟନ୍ତସ୍ପର୍ଶ
ବିଣ. ଦାନହୀନ, କୃପଣ, ଅଧମ ।

ଅତିସ୍ଥିର-କ୍ରି. ବିଣ.-ଅତିସ୍ଥିତିଶାଳୀ, ଅଟଳବୃଦ୍ଧ, ସ୍ଥିର ।

ଅତିହସିତ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ହସ ଧାତୁ + ଭାବ.ତ) - ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ, ଅତିଶୟ ହାସ୍ୟ ।

ଅତିହସ୍ତି-ସଂ. ବିଣ (ଅତି + ହସ୍ତ + ଇ) -ହସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷେପକାରୀ, ହସ୍ତୀଦ୍ୱାରା ଅତିକ୍ରମକାରୀ ।

ଅତୀକ୍ଷ୍ଣ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍. ତତ୍)-ଅପ୍ରଖର, ଅତୀବ୍ର, ଅକଟୁ, ଧାରୁଆ ହୋଇନଥିବା, ଥୁଣ୍ଟା ।

ଅତୀତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଇ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ତ)-ଗତ, ଭୂତ, ପୂର୍ବେ ଘଟିଥିବା, ଅତିକ୍ରାନ୍ତ, ମୃତ, ଯେ ପାରି ହୋଇଅଛି, ଅତିକ୍ରମଣ କରିଥିବା, ଅତିରିକ୍ତ, ଯେଉଁ ସମୟ ଚାଲିଯାଇଅଛି, ଯେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଳା କରିଅଛି, (ବ୍ୟାକରଣ) ପୂର୍ବେ ଘଟିଥିବା କ୍ରିୟାର କାଳ ।
ସଂ. ବି. -ଶୈବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଶେଷ, ଅତୀତ କାଳ ।
(ଅତୀତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

'ଅତୀତ'ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସାଧୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ କେତେକଙ୍କ ମତରେ 'ଅତିଥ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି 'ଅତୀତ' ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସାଧୁମାନେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭାବେ ଓ ଗୃହସ୍ଥଭାବେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ନେଇଥାନ୍ତି ।'ଅତୀତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦଶ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ଯଥା -ଗିରି, ପର୍ବତ, ସାଗର, ପୁରୀ, ଭାରତୀ, ବନ, ଅରଣ୍ୟ, ସରସ୍ୱତୀ, ତୀର୍ଥ ଓ ଆଶ୍ରମ । କେତେକ ମତ ଦଅନ୍ତି,ଶଙ୍କର-ପନ୍ଥୀମାନେ ଯେଉଁ ଦଶ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ଛଅ ଭାଗର ସାଧୁମାନଙ୍କୁ'ଅତୀତ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ଦଣ୍ଡୀ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଦଣ୍ଡୀମାନେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବେଦାନ୍ତ ମତାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥିବାରୁ'ଅତୀତ' ମାନେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଶିବାବତାର ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଓଁ ନମଃ ଶିବାୟ' ହେଉଛି ବୀଜମନ୍ତ୍ର । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି ନିର୍ଗୁଣ ନିରଞ୍ଜନ ପରବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି ଓ କେହି କେହି ଶିବ ମୂର୍ତ୍ତିର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପରିଚୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥିଲେହେଁ ପଦ୍ମପାଦ, ହସ୍ତମୂଳକ, ସୁରେଶ୍ୱର ବା ମଣ୍ଡଳ ଓ ତୋଟକ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଭାବେ ସର୍ବପରିଚିତ ତୀର୍ଥ ଓ ଆଶ୍ରମ ଦୁଇଶିଷ୍ୟ ପଦ୍ମପାଦଙ୍କର, ବନ ଓ ଅରଣ୍ୟ ନାମରେ ଦୁଇଶିଷ୍ୟ ହସ୍ତମୂଳକଙ୍କର, ସରସ୍ୱତୀ, ପୁରୀ ଏବଂ ଭାରତୀ ତିନି ଶିଷ୍ୟ ସୁରେଶ୍ୱରଙ୍କର, ଗିରି, ପର୍ବତ ଏବଂ ସାଗର ତିନିଶିଷ୍ୟ ତୋଟକଙ୍କର । 'ଦଶନାମୀ'ନାମ କରଣ କରାଯାଇଛି ଏହି ଦଶଶିଷ୍ୟଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ । ଯେଉଁମାନେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଶୈବମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲେ, ସେମାନେ ଏହି ଦଶ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କଲେ । 'ଦଶନାମୀ' ଦଣ୍ଡୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତୀର୍ଥ, ଆଶ୍ରମ, ସରସ୍ୱତୀ, ଓ ଭାରତୀ-ଏହି ଚାରି ଉପାଧିଧାରୀ ଗୋଟିଏ ସଂପ୍ରଦାୟର ହୋଇଗଲେ ଓ ଅନ୍ୟ ଛ' ଉପାଧିଧାରୀ 'ଅତୀତ' ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଲେ । ଅତୀତମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି କେହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ରହିଲେ ଓ କେହି କେହି ଗୃହୀ ବା ଗୃହୀ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଗଲେ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶୈବଧର୍ମ)

ଅତୀତକାଳ-ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା., ଅତୀତ + କାଳ)-ଯେଉଁ ସମୟ ଗତ ହୋଇଅଛି, (ବ୍ୟାକରଣ)-ପୂର୍ବେ ଘଟିଥିବା କ୍ରିୟାର ସୂଚକ କାଳ ।

ଅତୀତବେତ୍ତା-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ.(ଅତୀତ + ବିଦ୍ + ତୃ)-ଭୂତଦର୍ଶୀ, ପ୍ରାଚୀନ, ଅଭିଜ୍ଞ, ବୃଦ୍ଧ, ଇତିହାସ ବେତ୍ତା । (ଅତୀତବେତ୍ରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୀତବେଦୀ-ସଂ. ବିଣ ପୁଂ. -(ଅତୀତ + ବିଦ୍ + କ. ଇନ୍)-ଅତୀତବେତ୍ତା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୀନ୍ଦ୍ର-ସଂ. ବି.ପୁଂ.-ବିଷ୍ଣୁ ।

ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି ।

ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି)- ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଗୋଚର ।

ସଂ. ବି. (ସାଂଖ୍ୟଦର୍ଶନ)-ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା, ମନ ।

ଯାହାକୁ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜାଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ଆଖି, କାନ, ନାକ, ଜିଭ ଓ ଚର୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ 'ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ' । ଏହାର ମୋଟା ମୋଟି ଅର୍ଥ ହେଲା ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ମାନେ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନ୍ୟାୟ ଓ ବୈଶେଷିକ ମତରେ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରମାଣୁ, ବାୟୁ, ଆକାଶ, କାଳ, ଦିକ୍, ମନ ଓ ପରମାତ୍ମା ବି ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟଭାବେ ପରିଚିତ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ)

ଅତୀବ-ସଂ. ବିଣ. - (ଅତି + ଇବ) - ଅତିଶୟ, ଅତି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ।

ସଂ. ବିଣ. ର ବିଣ. - ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ।

ଅତୀରେକ-ସଂ. ବି.-ଅତିରେକର ଅନ୍ୟରୂପ ।

ଅତୀଶ-ସଂ. ବି. (ନାମ)-ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ତାନ୍ତ୍ରିକ । ତିବ୍ବତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରୁ ଜଣାଯାଏ, ୧୯୮୨ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୂର୍ବଭାରତର "ବିକ୍ରମଶିଳା" ବିହାର ନିକଟରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ରାଜା କଲ୍ୟାଣ ଶ୍ରୀ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଭାବତୀ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପିତା ମାତାଙ୍କର ମଧ୍ୟମ ପୁତ୍ର । ତାଙ୍କର ପିଲାଦିନର ନାମଥିଲା ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ଏବଂ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ନାମ ପଦ୍ମଗର୍ଭ ଓ ସାନ ଭାଇର ନାମ ଶ୍ରୀଗର୍ଭ, ।

ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କର ନାମ କିଭଳି 'ଅତୀଶ' ହେଲା ସେ ସଂପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି-ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ମାନେ ତିବ୍ବତ ଯାଆନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ କେତେକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ତିବ୍ବତୀୟ ମାନେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ନାମ ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦକରି ଏମାନଙ୍କୁ ଡାକନ୍ତି । ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କର ନାମ ତିବ୍ବତୀୟ ଭାଷାରେ 'ଜୋ-ଭର -ଜୀ-ପାଲ୍ ଦାନ୍ ଅତୀଶ" ବା 'ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ଅତୀଶ' ।

ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପିତା ତିନିବର୍ଷ ବୟସବେଳେ ଚାଟଶାଳୀକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ଏଗାର ବର୍ଷ ବେଳକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ଲେଖିବା, ପଢ଼ିବା ଓ ଗଣିତ ବିଦ୍ୟାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରି ସଫଳତା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିପାରିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବ୍ୟାକରଣ ବିଦ୍ୟାରେ ବି ଧୁରନ୍ଧର ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସେ ପିତାମାତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ହୋଇ ନଥିବାରୁ ରାଜଗାଦିରେ ବସି ରାଜା ହୋଇ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପିତା ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ବିକ୍ରମଶିଳା ମହାବିହାରରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସାରିବା ପରେ ସେ ନାଳନ୍ଦାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ।

ନାଳନ୍ଦାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଥରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ନିକଟସ୍ଥ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଦେଖିଲେ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଜିତାରି ନାମରେ ଜଣେ ସାଧୁ କୁଡିଆ ମଧ୍ୟରେ ବସି ସାଧନା କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ସାଧୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଦେଖି ପଚାରିଲେ ତୁମେ କିଏ ? ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ସାଧୁଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ- ଏ ଦେଶରେ ଯେ ଶାସକ, ମୁଁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କର ଏପରି ଉତ୍ତର ଶୁଣି ସାଧୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ତୁମ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ତୁମେ ଏ ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ତୁମ ମନରେ ଅହଙ୍କାର ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି । ଏପରି ଅହଙ୍କାର କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ- 'ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେହି ପ୍ରଭୁ ବା କେହି ଦାସ ନୁହନ୍ତି । ତୁମେ ଯଦି ଏ ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ସନ୍ତାନ, ତେବେ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଅ'' । ସାଧୁଙ୍କର ଏପରି ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ଦୁଃଖ ଜାତ ହେଲା । ସାଧୁଙ୍କୁ ବିନୟର ସହିତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କହିଲେ ମୋ ମନର ଅହଙ୍କାର ପାଇଁ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅ ଏବଂ ମୋତେ ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ଦିଅ, ଯେଉଁଥିରେ କି ମୁଁ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ମୋ ମନରୁ ଅହଙ୍କାର ଦୂର କରି ପାରିବି ।

ଏହା ଶୁଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଜିତାରି ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କୁ ନାଳନ୍ଦାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ସାଧୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏଗାର ବର୍ଷ ବୟସରେ ନାଳନ୍ଦାରେ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପିତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ନାଳନ୍ଦାରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀକୁ ଅତି କମ୍‌ରେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବା ଉଚିତ୍ । ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ନାଳନ୍ଦାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ନାଳନ୍ଦାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭିକ୍ଷୁ ବୋଧିଭଦ୍ର ତାଙ୍କୁ 'ଶ୍ରମଣ' ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କର ନାମ ରଖିଲେ ''ଦୀପଙ୍କର ଶ୍ରୀଜ୍ଞାନ'' । ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭ ବୋଧିଭଦ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛିକାଳ ରହିବା ପରେ ଥରେ ବୋଧିଭଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ମୈତ୍ରୀ ଗୁପ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଦୀପଙ୍କରଙ୍କୁ ଶିଷ୍ୟଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ । ବୋଧିଭଦ୍ରଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ମୈତ୍ରୀଗୁପ୍ତ ଦୀପଙ୍କର ବାରବର୍ଷ ବୟସରୁ ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୈତ୍ରୀଗୁପ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ରହି ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ହାସଲ କଲେ । ତା' ପରେ ବିକ୍ରମଶିଳା ବିହାରକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ପଣ୍ଡିତ ନାରୋପାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏଗାର ବର୍ଷ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଜ୍ଞାନ ପିପାସା ସହଜେ ମେଣ୍ଟିବାର ନୁହେଁ । ବିଦ୍ୟାକୁ କିଏ ବା ସାଧି କଲାଣି ? ''ବିନୟ ପିଟକ''ର ପଣ୍ଡିତ ମହାବିନୟଧର ଶିଳରକ୍ଷିତଙ୍କ ପାଖରେ ଦୁଇବର୍ଷ ରହି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବୟସ ଏକତିରିଶ ବର୍ଷ ହୋଇସାରିଥିଲା ଓ ସେ ତିନି 'ପିଟକ' ତଥା ତନ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ।

ବିଭିନ୍ନ ବିହାର ମାନଙ୍କରେ ରହି ଦୀପଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବେଳେ, ସେ କଳିକାଳ - ସର୍ବଜ୍ଞ - ରତ୍ନାକର, ଶାନ୍ତି, ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀ ମିତ୍ର, ରତ୍ନକୀର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମପାଳଙ୍କ ଜ୍ଞାନକୀର୍ତ୍ତି ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମପାଳଙ୍କଠାରୁ ଶାସ୍ତ୍ରଶିକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ଦୀପଙ୍କର ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ସୁମାତ୍ରା ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଧର୍ମପାଳଙ୍କ ନିକଟରେ ବାରବର୍ଷ ରହି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ଚଉରାଳିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ଭାରତକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘ ତେତିଶ ବର୍ଷର ସାଧନା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଫଳରେ ଦୀପଙ୍କର ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିଥିଲେ, ସେହି ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ବିକ୍ରମଶୀଳା ଫେରିଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଆଉ ରାଜପୁତ୍ର ବୋଲି ଅହଙ୍କାର ନଥିଲା । ସେ ବିନୟର ଅବତାର ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ।

ଦୀପଙ୍କର ଶ୍ରୀଜ୍ଞାନ ବିକ୍ରମଶୀଳା ଫେରି ବିକ୍ରମଶୀଳା ମହାବିହାରର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ହାତକୁ ନେଲେ । ଏହା ସହିତ ଶହେ ଆଠଟି ମଠର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ତିବ୍ବତରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର କ୍ରମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେଠାକାର ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକମାନେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତିବ୍ବତର ଜଣେ କ ରାଜପୁତ୍ର ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଜ୍ଞାନପ୍ରଭ ନାମ ଧାରଣ କଲେ ଏବଂ ସେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ପରିକର ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ସେ ସଫଳ ହେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଦୀପଙ୍କର ଶ୍ରୀଜ୍ଞାନଙ୍କୁ ତିବ୍ବତ ନେଇ ସେଠାରେ ତିବ୍ବତୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଘଟାଇବାର ପରିକଳ୍ପନା କରି ଦୀପଙ୍କର ଶ୍ରୀଜ୍ଞାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ଦୀପଙ୍କର ଶ୍ରୀଜ୍ଞାନ ବିକ୍ରମଶୀଳା ମହାବିହାରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ହାତକୁ ନେଇଥିବାରୁ ତିବ୍ବତ ଯିବାକୁ ବାରଣ କଲେ । ତଥାପି ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭ ଆଶା ହରାଇଲେ ନାହିଁ । ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା ସ୍ୱରୂପ ଦଳେ ତିବ୍ବତୀୟ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଧରି ଦୀପଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି, ତିବ୍ବତ ଯିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିବା ସମୟରେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ଓ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦୀପଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ଜ୍ଞାନପ୍ରଭ ତାଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଆସି ବନ୍ଦୀହେଲେ ଓ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତରଳିଗଲା, ରାଜ ସନ୍ୟାସୀ ଜ୍ଞାନପ୍ରଭଙ୍କର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ତିବ୍ବତ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜି ହୋଇ କହିଲେ "ଜ୍ଞାନପ୍ରଭ ଯେ ବୋଧିସତ୍ୱ ଥିଲେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କାରଣ, ସେ ଧର୍ମର ପତାକାର ଟେକ ରଖିବା ପାଇଁ ଜୀବନବଳୀ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ମୁଁ ପୂରଣ କରିବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଛି, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଏଠାରେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ପାଇଁ ମୋତେ ଅଠରମାସ ସମୟ ଲାଗିବ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ରୁହ । ଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୋର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ପାଖରେ ରଖ ।"

ଏହି ସମୟକୁ ଦୀପଙ୍କଙ୍କୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଲାଗି ଆସୁଥାଏ । ସେ ବିକ୍ରମଶୀଳା ମହାବିହାରର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରତ୍ନାକର ଶାନ୍ତିଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି ତିବ୍ବତ ଯାତ୍ରା କଲେ । ତିବ୍ବତରେ ସେ ରାଜ ସନ୍ୟାସୀ ଜ୍ଞାନପ୍ରଭ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ବସାଇଥିବା ଥୋ-ଲିନ୍ ବିହାରରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ଏହିଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଦୀପଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀ ବା ଅତିଶ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ସଂସ୍କୃତ ପୁସ୍ତକ ତିବ୍ବତୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁସ୍ତକ 'ବୋଧିପଥ-ପ୍ରଦୀପ' ଅଦ୍ୟାପି ତିବ୍ବତୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଏଠାରେ କିଛିକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ପରେ ଅତିଶ ମାନସରୋବର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବିହାରରେ ରହିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପରମ ଶିଷ୍ୟ ଡୋମ୍-ଟନ୍-ପାଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ ହୋଇଥିଲା । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଅତିଶଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ଡୋମ୍-ଟନ୍-ପା ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିଥିଲେ ଓ "ଗୁରୁଗୁଣ ଧର୍ମାକର" ନାମରେ ଗୁରୁ ଅତିଶଙ୍କର ଜୀବନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟ ।

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଅତିଶ ତିବ୍ବତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିବା ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସଂସ୍କାର ଓ ତିବ୍ବତୀୟ ଭାଷାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ଶେଷ ଜୀବନରେ ସେ 'କାଳଚକ୍ର' ବିଷୟରେ ସୁବିଖ୍ୟାତ ଟୀକା ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ତିବ୍ବତର ରାଜଧାନୀ ଲାସା ନିକଟ ଦକ୍ଷିଣ ନେଁ-ଥାନ ବିହାରଠାରେ ୧୦୫୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କଲେ, ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିଷ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗୋଟିଏ ମୃତି-ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ତୂପଟି ଅଦ୍ୟାବଧି ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପରେ ଏହି ମୃତି-ସ୍ତୂପ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ବିହାର ନିର୍ମାଣ କରାଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିସ୍ଥାନଟି ତିବ୍ବତୀୟ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ । ଏହି ବୌଦ୍ଧବିହାର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁବୃହତ୍ ରୌପ୍ୟ ନିର୍ମିତ ସ୍ତୂପରେ ଅତିଶଙ୍କ ଚିତାଭସ୍ମ ରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି । ଅଧୁନା ବିହାର ମିଉଜିୟମରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଅତିଶଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ରହିଅଛି । ଶାନ୍ତିଦେବଙ୍କ ବୋଧିଚର୍ଯ୍ୟା-ବତାରର ଗୋଟିଏ ଭାଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । କଦମ୍ପ ନାମକ ଗୋଟିଏ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଦେଖନ୍ତୁ-ତନ୍ତ୍ର,ଲାମାଧର୍ମ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ)

ଅତୀସାର ସଂ.ବି.-ଅତିସାରର ଅନ୍ୟରୂପ ।

ଅତୁଙ୍ଗ-ସଂ.ବିଣ.- (ଅ+ତୁଙ୍ଗ)- ଅନୁଚ୍ଚ, ବାଙ୍ଗର, ବାମନ ।

ଅତୁଟ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ.ଅ+ତ୍ରୁଟିତ)- ଅଯତ, ଅଭଗ୍ନ, ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ଅନାହତ, ଅବିନାଶୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ, ଅକ୍ଷୟ, ଅସରନ୍ତି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଥିବା, ଖାଣ୍ଟି, ଅଗମ୍ୟ ।

(ହି-ଅଟୂଟ)

ଅତୁଟା-ଦେ. (ପଦ୍ୟ) ବିଣ.-ଅତୁଟ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଠ-ଦେ.ବି.(ସଂ.ଅ+ଓ. ତୁଠ)-ନଦୀ ବା ଜଳାଶୟର ଯେଉଁ ଅଂଶ ଗାଧୁଆ ତୁଠ ବା ପାଣିଘାଟ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଦେ. ବିଣ.-ଯେଉଁ ନଦୀ ପୋଖରୀରେ ଗାଧୁଆ ତୁଠ ନଥାଏ ।

(ବ-ଅଘାଟ)

ଅତୁର୍ଣ୍ଣି-ଦେ ବି.-ଆତୁର୍ଣ୍ଣି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଳ-ସଂ.ବିଣ (ଅ+ତୁଳ ଧାତୁ+କର୍ମ.ଅ)- ଅତୁଳନୀୟ, ଅନୁପମ, ଅପରିମେୟ, ଅଦ୍ଵିତୀୟ,, ଅତିସୁନ୍ଦର ।

ଦେ.ବିଣ.-ଯାହା ଓଜନ କରାଯାଇ ନଥାଏ. ଯାହା ତୁଳା ଯାଇ ନାହିଁ ।

ସଂ.ବି.-ତିଳ (ଗୁଳ୍ମ ବା ବୀଜ)

(ଅତୁଳା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୁଲ-ଦେ ବି. (ସଂ. ଅତୁଳ ବା ଅତୁଲ୍ୟ, ଏହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଥିବାରୁ) ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହାତ ଅଣ୍ଟିରେ ପିନ୍ଧିବା ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ ।

ଦେ.ବିଣ (ସଂ. ଅତୁଳ)-ଅତୁଳ (ଦେଖନ୍ତୁ), ଅସମାନ, ଅସମତଳ ।

(ଭୁଲ-ବିପର୍ଯ୍ୟତ)

ଅତୁଳନ-ସଂ.ବିଣ (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ+ତୁଳନା)- ଅତୁଳ(ଦେଖନ୍ତୁ)

(ଅତୁଳନା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୁଳନୀୟ-ସଂ.ବିଣ.(ଅ+ତୁଳନୀୟ)-ଅତୁଳ(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଳା-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତୁଳ+ଆ)- ଅତୁଳର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।

ଦେ. ବିଣ.- ତଉଲା ଯାଇ ନଥିବା, ଅଦ୍ଵିତୀୟ ।

ଅତୁଲ-ଦେ.ବି.-(ସଂ. ଅତୁଲ୍ୟ)-ଅତୁଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଲଇତ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅତୁଳ) ଅତୁଳନୀୟ ।

ଅତୁଳଆ- ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ଓ. ତୁଳଆ)-ଯେଉଁ ଚାଳ ଘରର ତୁଳଆ ଖୁଣ୍ଟ ନଥାଏ, ମଣ୍ଡପମଗ ଘର ।

(ହି.-ବଙ୍ଗଳା)

ଅତୁଳତ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍. ତତ୍.)-ଯାହା ତୌଲ ହୋଇ ନାହିଁ, ଅମିତ, ତୁଳନା ରହିତ, ଅନୁପମ ।

(ଅତୁଳତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୁଲ୍ୟ-ସଂ.ବିଣ. (ନଞ୍. ତତ୍, ଅ+ତୁଲ୍ୟ) -ଅସମାନ (ବହୁବ୍ରୀହି)ଅତୁଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଷ-ଦେ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଚଷ ନଥିବା (ଶସ୍ୟାଦି)

ଅତୁର୍ଷି-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅତିବର୍ଷା)-ଅତିବର୍ଷା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୁଷ୍ଟ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍.)- ଅପ୍ରୀତ, ଅତୃପ୍ତ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ବିରକ୍ତ ।

(ଅତୁଷ୍ଟୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୁଷ୍ଟି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ (ନଞ୍ ତତ୍.)- ଅପ୍ରୀତ, ଅତୃପ୍ତି, ଅସନ୍ତୋଷ ।

ଅତୁଷ୍ଟିକର-ସଂ.ବିଣ.(ଅତୁଷ୍ଟି+କୃ+ଅ) -ଅସନ୍ତୋଷ କର, ଅପ୍ରୀତକର, ଅରୁଚିକର ।

ଅତୁହିନରଶ୍ମି -ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅତୁହିନ+ରଶ୍ମି,ବହୁବ୍ରୀହି) ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଅତୂତୁଜି-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ+ତୁଜ୍+ଇ)-କୃପଣ, ଯେ ଦାତା ନୁହେଁ ।

ଅତୂର୍ତ୍ତ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ+ତୂର୍ବ+ତ)-ଅହିଂସିତ ।

ଅତୃଣ -ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ+ତୃଣ)- ତୃଣହୀନ (ପ୍ରଦେଶ), ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵହୀନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୃଣାଦ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ+ତୃଣାଦ)-ଯେଉଁ ଜନ୍ତୁ ତୃଣ-ଭୋଜୀ ନୁହେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଯେଉଁ ବାଛୁରି ଘାସ ଖାଇ ପାରି ନାହିଁ) କଅଁଳା ବାଛୁରି ।

ଅତୃଦନ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅ+ତୃଦ+ଇନ, ନଞ୍ ତତ୍.) ପର୍ବତ ।

ସଂ.ବିଣ.-ଯେ ବଧ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ ।

ଅତୃପତ-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅତୃପ୍ତି)-ଅତୃପ୍ତି, ତୃପ୍ତିର ଅଭାବ ।

ଅତୃପ୍ତ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍.)- ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ଅତୁଷ୍ଟ ଯାହାର ଆଶା ମେଣ୍ଟେ ନାହିଁ ।

(ଅତୃପ୍ତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତୃପ୍ତି-ସଂ. ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ସ+ତୃପ+ତି)- ଅସନ୍ତୋଷ, ତୃପ୍ତିର ଅଭାବ ।

ସଂ.ବିଣ.-ଅତୃପ୍ତ ।

ଅତୃଷିକ-ଗ୍ରା. (ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ) ବିଣ.(ସଂ. ଅତୃଷିତ)- ଯାହାକୁ ତୃଷ୍ଣା କରି ନାହିଁ, ତୃଷ୍ଣା ରହିତ, ଯାହାର ତୃଷା ଶାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମୋହର ଶ୍ରବଣ ଗୃତକ
କେବେ ହେଁ ନୋହେ ଅତୃଷିକ ।
(ଭୂପତି, ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚାମୃତ-୧/୧୧୯)

ଅତୃଷିତ-ସଂ.ବିଣ.-ଅତୃଷିକ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୃଷ୍ଣ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ+ତୃଷ୍ଣା)- ତୃଷ୍ଣାହୀନ ।

(ଅତୃଷ୍ଣା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତେଜସ୍-ସଂ.ବି କ୍ଳୀ (ନଞ୍ ତତ୍.)-ତେଜର ବିରୋଧୀ । ଯଥା:-ଛାୟା, ତମ, ଅନ୍ଧକାର ଇତ୍ୟାଦି ।

ସଂ. ବିଣ.-ଅତେଜସ୍କ ।

ଅତେଶ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ପାର୍ଶୀମାନଙ୍କର ଏହା ପବିତ୍ର ଅଗ୍ନି । ଅତେଶ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ଯଥା: ଅତେଶ ଦାଦଯାନ, ଅତେଶ ଅଦେରନ ଓ ଅତେଶ ବେହରମ । ପାର୍ଶୀମାନେ ଅତେଶକୁ ଅଗ୍ନି ମନ୍ଦିରରେ ଏହାକୁ ପବିତ୍ର ସହକାରେ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ପାର୍ଶୀମାନେ ନିଜ ଘରମାନଙ୍କରେ ଅତେଶ ଦାଦଯାନ ଅଗ୍ନିକୁ ସର୍ବଦା ଜଳାଇ ରଖନ୍ତି । ଏ ଅଗ୍ନି ସର୍ବଦା ଘରେ ଜଳେ । କଦାପି ଲିଭେ ନାହିଁ । ନୂତନ ଘର କିମ୍ବା ଘର ବଦଳାଇଲେ ଏ ଅଗ୍ନିକୁ ନେଇ ନୂତନ ଘରେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ କରାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିକୁ ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଆଦୌ ଲିଭିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଏ ନାହିଁ ।

'ଅତେଶ ଦାଦଯାନ' ଅଗ୍ନିଠାରୁ 'ଅତେଶ ଅଦେରନ' ଅଗ୍ନିକୁ ପାର୍ଶୀମାନେ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଏହି ଅଗ୍ନିକୁ ଅଗ୍ନି ବୋଲି ସେମାନେ କୁହାନ୍ତି । ପୁରୋହିତ, ଯୋଦ୍ଧା, କୃଷକ ଓ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ଘରୁ ଅଗ୍ନି ଅଣାଯାଇ 'ଅତେଶ ଅଦରାନ' ଅଗ୍ନି ଲଗାଯାଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରୁ ନିଆଁ ଆଣି ପୁଣି ତାକୁ ଶୋଧନ କରାଯାଏ । ନିହାଗୁଲୁଣିରେ ଚନ୍ଦନ କାଠ ରଖି ନିଆଁ ଉପରେ ରଖାଯାଏ । ଗୁଲୁଣିରେ ଥିବା ଚନ୍ଦନ କାଠ ଜଳିଲେ ତା ଉପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁଲୁଣୀରେ ଚନ୍ଦନ କାଠ-ଏହିଭଳି ତିନଥର କଲାପରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ରହେ, ତାକୁ ତୃଣାସ୍ତ ତିନ ପୁରୋହିତମାନେ ନେଇ ଅଗ୍ନି-ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି ।

'ଅତେଶ ଦାଦଯାନ' ଓ 'ଅତେଶ ଅଦେରାନ' ଅପେକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ପବିତ୍ରତମ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି 'ଅତେଶ ବେହରାମ' । ପାର୍ଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିଜୟୀ ଦେବତା 'ବହରାମ'ଙ୍କ ପୂଜା କଲା ବେଳେ ଏହି ପବିତ୍ର-ତମ ଅଗ୍ନିର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କରେ ଏହି ଅଗ୍ନି ସଦା ସର୍ବଦା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇରହିଥାଏ ବହୁ କଷ୍ଟ ସାଧନା ପରେ ଅତେଶ ବେହରାମ' ଅଗ୍ନିର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଚିତାଗ୍ନି, ଧୋବାଚୁଲି, ତୀର୍ଥ ବା ସ୍ନାନଘାଟ, କୁମ୍ଭାରଘର, ଇଟାଭାଟି, ସନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ଧୂନି, ବଣିଆଚୁଲି, କମାରଶାଳ, ଅସ୍ତ୍ରନିର୍ମାତାର ଚୁଲି, ରୁଟି ତିଆରି ହେଉଥିବା ଚୁଲି, ମଦ୍ୟ ତିଆରି ଚୁଲି, ଶିବିର କିମ୍ବା ବିଶ୍ରାମାଗାର, ଗୁହାଳ, ବିଦ୍ୟୁତାଗ୍ନି, ପଥର ଓ କାଠ ଘଷିବା ଫଳରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ନିଆଁ ଅର୍ଥାତ ଝିଲମିଲ ନିଆଁ ଓ ପାରଶୀ ଗୃହସ୍ଥର ଗୃହାଗ୍ନି ଏହିସବୁ ଅଗ୍ନିମିଶି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ "ଅତେଶ ବେହରାମ" ଅଗ୍ନି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଗ୍ନିକୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ନେବାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶୋଧନ କଲାପରେ ସବୁ ଅଗ୍ନିକୁ ଏକତ୍ର କରାଯାଏ । ମାସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ମନ୍ତ୍ର ପାଠ ଓ ପୂଜା ପରେ ମନ୍ଦିରର ଅଗ୍ନି ଗୃହ ବେଦିରେ 'ଅତେଶ ବେହରାମ' ଅଗ୍ନିକୁ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଏ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ପାର୍ଶୀ, ପ୍ର.ଜା)

ଅତେଶ ଅଦେବାନ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) ଅତେଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତେଶ ଦାଦଯାନ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ଅତେଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତେଶ ବେହରାମ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ଅତେଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୈଳ-ସଂ.ବି. କ୍ଳୀ.-ତିଳୋତ୍ପନ୍ନ ସ୍ନେହ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଦୃଶ ଦ୍ରବ୍ୟ, ସର୍ଷପାଦିର ରସ ।

ସଂ.ବିଣ.-ତୈଳ ବିହୀନ, ରୁକ୍ଷ ।

ଅତୋଠ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅତୁଠ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତୋଭ୍ରଷ୍ଟ ତତୋଭ୍ରଷ୍ଟ-ଦେ. (ପ୍ରବଚନ)- ଏକ ସମୟରେ ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି, କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହେବା । ଅର୍ଥାତ ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବି ସଫଳତା ଲଭ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅତୋଷି-ଦେ.ବି. (ସଂ.ଅତିବର୍ଷା)-ଅତିବର୍ଷା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍କ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.(ଅତ୍ ଧାତୁ= ଗମନ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. କ)-ପଥିକ, ପର୍ଯ୍ୟଟକ, ଦେହର ଅଙ୍ଗ ।

ଅତ୍ତବେ-ସଂ. ଅବ୍ୟ.(ଅଦ୍ + ତବେ)-ଭୋଜନ ନିମିତ୍ତ ।

ଅତ୍ତା-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଦ୍ ଧାତୁ =ଖାଇବା + କର୍ତ୍ତୃ.ତୃ. ୧ମା. ୧ବ)-ଭୋଜନକାରୀ, ଅତିଭୋଜନକାରୀ, ପେଟୁ ।

ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତ୍ ଧାତୁ + ଗମନ କରିବା + ତ + ଆ, ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ବ୍ୟବହୃତ)- ମାତା, ଶାଶୁ, ବଡ଼ ଭଉଣୀ, ପିଉସୀ ।

(ଅତ୍ତୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ରି-ସଂ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତ୍ରି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ରିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅତ୍ରି + କ + ଆ)-ଅତ୍ରି [ଦେଖନ୍ତୁ]

ଅତିଲ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ଜଣେ ହୁଣ ରାଜା । ଜନ୍ମ ୪୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୪୫୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ତାଙ୍କର ଖୁଡ଼ୁତା ବା ଜଦାରୁଆମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ୪୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରି ହୁଣ ମାନଙ୍କର ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ଖୋର ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରୁ ଅଠ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ସମୟ ବିତାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିବା ଫଳରେ ଇଉରୋପର ସେ ଜଣେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜା ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ହଙ୍ଗେରୀ ଏବଂ ଟ୍ରାନ୍ସିଲ୍ଭାନିଆ ନାମରେ ପରିଚିତ, ତତ୍କାଳୀନ ସମୟରେ ଏହି ଦୁଇଟି ରାଜ୍ୟ ହୁଣ ମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟଥିଲା । ବୁଡାପେଷ୍ଟ ସହର ଥିଲା ହୁଣ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀ । କୋଡିଏ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କାସ୍ପିଆନରୁ ରାଇନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ କରିବାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ବିସ୍ତୃତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ୪୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପରେ ଯୁଦ୍ଧ ଯାତ୍ରାକରି ପଶ୍ଚିମ ପଟେ ଥିବା ଦେଶର ରାଜା ଭାଲେନ୍ତୀନିୟନଙ୍କ ସହିତ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ୪୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁନ୍ ମାସରେ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଅତିଲ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ନିଜ ଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିଲେ କିନ୍ତୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଘୋର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପୁନର୍ବାର ପରବର୍ଷ ଇଟାଲୀ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଏବଂ ଇଟାଲୀ ଦେଶର ବହୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟ ସବୁକୁ ଛିନ୍ନଛିନ୍ନ କରିପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ବହୁକାଳ ଚାଲିବା ଫଳରେ ହୁଣ ସୈନ୍ୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ବିତସ୍ପୃହ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଏହି ସମୟକୁ ଇଟାଲିର ରାଜା ପୋପ ଦେଖିଲେ, ଏହିପରି ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲେ ଇଟାଲୀ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ସେ ଅତିଲଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରିବାକୁ । ହୁଣ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ବିତସ୍ପୃହ ମନୋଭାବ ଦେଖି ଅତିଲ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଯୁଦ୍ଧ ନକରି ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଯେଉଁଦିନ ସେ ଇଲଡିକୋ ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ବିବାହ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେହିଦିନ ରାତିରେ ରକ୍ତଚାପ ରୋଗରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଅତ୍ନ-ସଂ. ବି. (ଅତ ଧାତୁ=ଗମନ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ନ) -ପଥିକ, ବାୟୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଅନ୍ତୁ-ସଂ. ବି. (ଅତ ଧାତୁ=ଗମନ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ନୁ) -ଅତ୍ନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ୱର-ସଂ. ବିଣ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ତ୍ୱରାହୀନ, ଅକ୍ଷିପ୍ର, ମନ୍ଥର, ଅଦ୍ରୁତ ।

(ଅତ୍ୱରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟ-ସଂ, ବି. ବୈଦିକ (ଅତ୍ ଧାତୁ=ଗମନ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ଯ) ବେଗଗାମୀ ଅଶ୍ୱ, ବାୟୁ ।

ଅତ୍ୟଙ୍କୁଶ-ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତି=ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି + ଅଙ୍କୁଶକୁ ଯେ, ଯେ ଅଙ୍କୁଶ ଦ୍ୱାରା ଅସାଧ୍ୟ)- ଅଶାସ୍ୟ, ଅସାଧ୍ୟ ନିରଙ୍କୁଶ ।

ଅତ୍ୟଗ୍ନି-ସଂ.ବି. (ସୁପ୍ ସୁପ୍ ସମାସ, ଅତି + ଅଗ୍ନି)- ରୋଗ ବିଶେଷ, ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅତିଶୀଘ୍ର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି କ୍ଷୁଧା ବୋଧ ହେବା ରୋଗ ।

ସଂ. ବିଣ. ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି ଅଗ୍ନିକୁ ଯେ) -ତେଜରେ ଅଗ୍ନିକୁ ବଳିଥିବା ।

ଅତ୍ୟଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ- ସଂ. ବି. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି + ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମକୁ ଯେ,ଯାହାର ଫଳ ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ ଯଜ୍ଞର ଫଳ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ) -ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ ଯଜ୍ଞର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଂଶ ।

ଅତ୍ୟଙ୍ଗୁଳ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅଙ୍ଗୁଳି) - ଅଙ୍ଗୁଳି ପରିମାଣରୁ ଅଧିକ ।

ଅତ୍ୟତ-ସଂ. ବିଣ. (ଚମୀତତ୍.) - ଅତୀବ, ଅତ୍ୟନ୍ତ, ଯାହାର ପର ନାହିଁ ।

ଅତ୍ୟଧିକ- ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅଧିକ) - ସଂଖ୍ୟାରେ ଅତିବେଶୀ, ପରିମାଣରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶୀ ।

(ଅତ୍ୟଳ୍ପ-ବିପରୀତ)

ଅତ୍ୟଧ୍ୱା-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅଧ୍ୱନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)- ବହୁଅଟନ, ବହୁଦୂରପଥ , କ୍ଳାନ୍ତି ଜନକ ପର୍ଯ୍ୟଟନ, ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ପଥ, ପଥ ଅତିକ୍ରମକାରୀ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ-ସଂ. ବିଣ.(ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ଅନ୍ତ, ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି ସୀମାକୁ ଯେ)-ଅତ୍ୟଧିକ, ଅତିଶୟ, ଅତିବଡ଼, ବେଜାୟ, ବହୁତ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅସୀମ, ଚିରସ୍ଥାୟୀ, ଅଶେଷ, ଅପରିମେୟ ।

ଦେ. ବିଣର ବିଣ. ଓ କ୍ରି. ବିଣ.-ସମଧିକ ପରିମାଣରେ ବେଜାୟ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ, ଚିରକାଳ ପାଇଁ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତକୋପନ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. ଅତିକ୍ରୋଧି, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋପାନ୍ୱିତ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତଗ-ସଂ. ବିଣ.(ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଗମ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ) -ଅତିବେଗଗାମୀ, ମନ ।

(ଅତ୍ୟନ୍ତଗା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟନ୍ତଗାମୀ-ସ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଗମ୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଇନ୍ ୧ମା. ୧ବ.)-ଅତ୍ୟନ୍ତଗ (ଦେଖନ୍ତୁ) (ଅତ୍ୟନ୍ତଗାମିନି-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟନ୍ତନିବୃତ୍ତି-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ନିବୃତ୍ତି)- ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭାବ ବା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ମନୁଷ୍ୟର ଦୁଃଖ ବୋଧ ନଥିବା ଅବସ୍ଥା, ଯେଉଁ ନିବୃତ୍ତି ରହିଲେ ସ୍ୱ-ସ୍ୱତଯୋଗୀ ଜାତୀୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ପୁନର୍ବାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ, ମୋକ୍ଷାବସ୍ଥା, ଚିରନିବୃତ୍ତି ।

ଅତ୍ୟନ୍ତବାସୀ-ସଂ.ବି (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ବସ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ ଇନ ୧ମା. ୧ବ.)-ଚିରକାଳ ଗୁରୁଗୃହରେ ବାସ କରୁଥିବା ଛାତ୍ର ।

ଅତ୍ୟନ୍ତସଂପର୍କ-ସଂ .ବି. (କର୍ମଧା ଅତ୍ୟନ୍ତ + ସଂପର୍କ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭୋଗ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ୟନ୍ତସମ୍ଭୋଗ-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ସମ୍ଭୋଗ) ଅତ୍ୟଧିକ ମୈଥୁନ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତସଂଯୋଗ-ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା, ଅତ୍ୟନ୍ତ + ସଂଯୋଗ)- ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ମିଳନ, ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଏକତ୍ରାବସ୍ଥାନ , ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାନ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତସୁକୁମାର-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (କର୍ମଧା)- କଦଳୀ ବୃକ୍ଷ, ଯେ କଷ୍ଟ ସହନପାରେ, ସାତିଶୟ ମୃଦୁ ବାଳମ୍ ନିତାନ୍ତ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ, ଅତିଶିଶୁ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତାତିଶୟୋକ୍ତି-ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା' ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଅତିଶୟୋକ୍ତି)-ଅର୍ଥାଳଙ୍କାର-ବିଶେଷ, ଯେଉଁଠାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତିଶୀତୋଷ୍ଣତାର ଆତିଶଯ୍ୟ ଘଟିଛୁ ।
ଉଦ୍ଧବ ! କହିବଟି ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ
କର ପଲ୍ଲବର କନିଷ୍ଠ ମୁଦ୍ରିକା କଙ୍କଣ ହେଲାଣି କରନ୍ତୁ ।
(କୁଳମଣି-ଅଳଙ୍କାର ତରଙ୍ଗିଣୀ)

ଅତ୍ୟନ୍ତାଭାବ-ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା, ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଅଭାବ) -ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭାବ, ଚିରକାଳ ଅବର୍ତ୍ତମାନତା ।

ଅତ୍ୟନ୍ତିକ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଇକ) -ଅତ୍ୟନ୍ତତା (ଦେଖନ୍ତୁ), ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, (ଅତି + ଅନ୍ତିକ) ବହୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ, ଦୂରସ୍ଥ ।
ସଂ.ବି.-ଅତିନୈକଟ୍ୟ, (ଅତି = ଅତିକ୍ରାନ୍ତ + ଅନ୍ତିକ) -ବହୁଦୂରତ୍ୱ ।
(ଅତ୍ୟନ୍ତିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟନ୍ତୀନ-ସଂ. ବିଣ.ପୁ. (ଅତ୍ୟନ୍ତ + ଈନ)-ଦୂରଗାମୀ, ଅତ୍ୟନ୍ତତା, ଅତି ବେଗଗାମୀ ।
(ଅତ୍ୟନ୍ତୀନା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟଭିସୃତ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଅଭି + ସୃ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ତ)-ଅତି ନିକଟକୁ ଆସିଥିବା ।

ଅତ୍ୟମ୍ଳ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅମ୍ଳ)-ଖଟାଖଟା ।
ସଂ. ବି.-ଆମ୍ବଡ଼ା (ଗଛ ଓ ଫଳ)

ଅତ୍ୟମ୍ଳପର୍ଣ୍ଣୀ-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟମ୍ଳ + ପର୍ଣ୍ଣ + ଇନ୍. ୧ମା. ୧ବ.) ବନ୍ୟ ବୀଜପୂର, ଟାଭାଲେମ୍ବୁ ଗଛ ।

ଅତ୍ୟମ୍ଳା-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟମ୍ଳ + ଆ)-ବନ୍ୟବୀଜପୂର ।

ଅତ୍ୟୟ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଇ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅ)-(ସମୟ ବା ଋତୁର) ଅବସାନ, ବିନାଶ, ଧ୍ୱଂସ, ଲୋପ, ମୃତ୍ୟୁ, ଦୋଷ, ଦଣ୍ଡ, ଦୁଃଖ, ଅପଚୟ, ଅପବ୍ୟବହାର, ଅତିକ୍ରମ ବିପଦ, ଆକ୍ରମଣ, ମନେ ମନେ ବଶୀଭୂତ କରିବା, ଜୟ କରିବା ।

ଅତ୍ୟୟିତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତ୍ୟୟ + ଇତ)-ମୃତ, ପତିତ, ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ।
(ଅତ୍ୟୟିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟର୍ଥ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅର୍ଥ)- ଅତ୍ୟଧିକ, ବିସ୍ତର, ବହୁଳ ।
ସଂ. ବିଶେଷ ବିଣ.-ଅତ୍ୟଧିକ ରୂପେ ।

ଅତ୍ୟଳ୍ପ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଅଳ୍ପ)- ସଂଖ୍ୟାରେ ଅତି କମ୍, ପରିମାଣରେ ଅତିକମ୍ ।
(ଅତ୍ୟଧିକ-ବିପରୀତ)

ଅତ୍ୟଶନ-ସଂ. ବି. କ୍ଲୀ. (ଅତି + ଅଶନ)-ଅତି ଭୋଜନ, ଅତିରିକ୍ତ ଭୋଜନ ।

ଅତ୍ୟଷ୍ଟି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ- ସତର ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ ।

ଅତ୍ୟହ୍ନ-ସଂ. ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ଅହନ)- ଏକ ଦିନରୁ ଅଧିକ କାଳ ସ୍ଥାୟୀ ।

ଅତ୍ୟାକାର-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଆକାର)-ଅସୁନ୍ଦର, କଦାକାର ।
ସଂ. ବି.-ଅତି ବୃହତ୍ ଆକାର, ନିନ୍ଦା, ଘୃଣା, ଗାଳି ।
(ଅତ୍ୟାକାରା-ସ୍ତ୍ରୀ)
(ଅତ୍ୟାକାରିତ-ବି)

ଅତ୍ୟାଗ-ସଂ. ବି. ପୁ. (ଅ + ତ୍ୟଜ + ଅ)-ତ୍ୟାଗାଭାବ, ରକ୍ଷା ।

ଅତ୍ୟାଗସହନ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍. ତତ୍.) - ବିଚ୍ଛେଦାସହିଷ୍ଣୁ, ଯେ ତ୍ୟାଗ ସହି ନପାରେ ।

ଅତ୍ୟାଚାର-ସଂ. ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି = ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି + ଆଚାରକୁ ଯାହା) - ସଦାଚାର ବହିର୍ଭୂତ, ସଦାଚାର ବିରୁଦ୍ଧ କର୍ମକାରୀ ।
ସଂ. ବି. - ହେଳା, ଅନୁଚିତାଚରଣ, ଅସଦାଚରଣ, ସଦାଚାର ବହିର୍ଭୂତ କାର୍ଯ୍ୟକରଣ, ଅନ୍ୟାୟ ବା ବେଆଇନ୍ ଆଚରଣ, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ, ଉପଦ୍ରବ, ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ମନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର, ଅଭଦ୍ରାଚରଣ, ବିଧି ବା ନିୟମ ଭଙ୍ଗନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି କର୍ମ କରଣ ।
ଅତ୍ୟାଚାରିତ
ଅତ୍ୟାଚାରୀ-ପୁ. } -ବିଣ.
ଅତ୍ୟାଚାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ

ଅତ୍ୟାଚାରିତ-ସଂ. ବିଣ. ପୁ. (ଅତ୍ୟାଚାର + କର୍ମ. ଇତ) -ଯାହାପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଇଥାଏ, ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ।
(ଅତ୍ୟାଚାରିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାଚାରୀ-ସଂ. ବିଣ. ପୁ. (ଅତ୍ୟାଚାର + ଇନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)-ଯେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେ ।
(ଅତ୍ୟାଚାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତ୍ୟାଜ୍ୟ ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ତ୍ୟାଜ୍ୟ) - ଯାହା ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ।

ଅତ୍ୟାଦାନ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତି + ଆ + ଦାନ + ଅ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦାନ ।

ଅତ୍ୟାଦିତ୍ୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି = ଅତିକ୍ରମ କରିଛି — ଆଦିତ୍ୟଙ୍କୁ ଯାହା) - ତେଜରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବଳିଥିବା ।

ଅତ୍ୟାଧାନ-ସଂ. ବି (ଅତି + ଆ + ଧା ଧାତୁ + ଭାବ. ଅନ)-ଉପରେ ସ୍ଥାପନ, ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ, ଯଜ୍ଞାଗ୍ନି ସ୍ଥାପନ ବା ରକ୍ଷଣରେ ହେଳା, ପ୍ରତାରଣ ।
(ଅତ୍ୟାହିତ-ବିଣ)

ଅତ୍ୟାନନ୍ଦା-ସଂ. ବି. (ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ଅତି + ଆନନ୍ଦ + ଆ)-ମୈଥୁନର ସୁଖ ପ୍ରତି ଅଯଥା ବିରାଗ ।

ଅତ୍ୟାୟ-ସଂ. ବି (ଅତି + ଇ ଧାତୁ + ଭାବ ଅ)-ସୀମା ଅତିକ୍ରମ, (ସମୟ) ଅତିକ୍ରମଣ, ଲଙ୍ଘନ ।
(ଅତି + ଆୟ)-ଅତିଶୟ ଲାଭ ।

ଅତ୍ୟାୟୃତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଆୟୃତ)-ଅତି ବିସ୍ତୃତ ।
(ଅତ୍ୟାୟୃତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାୟୂ-ସଂ. ବି. କ୍ଳୀ. (ଅତି + ଆ + ଯା + ଉ) - ଯଜ୍ଞୀୟ ପାତ୍ର ବିଶେଷ ।

ଅତ୍ୟାରୂଢ଼-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଆ + ରୁହ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ତ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ିଥିବା, ଅତିଶୟ ବୃଦ୍ଧି ।
ସଂ. ବି. (ଭାବ. ତ)-ଅତି ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚତା, ଅତି ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ।
(ଅତ୍ୟାରୂଢା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାରୂଢି-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଆ + ରୁହ ଧାତୁ + ଭାବ. ତି)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚତା ।

ଅତ୍ୟାଲ-ସଂ. ବି.- ରକ୍ତ ଚିତା, ନାଲି ଚିତା ଗୁଳ୍ମ ।

ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ-ସଂ. ବିଣ.-ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ, ଅତିଶୟ ଦରକାରୀ ।
(ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାଶ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ -ଅତିଶୟ ଆଶା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପୃହା, ଅନୁଚିତ ପ୍ରତ୍ୟାଶା, ଦୁରାଶା ।

ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ - ସଂ. ବିଣ. - ଅତିଶୟ ବିସ୍ମୟ ଜନକ, ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ।
(ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାଶ୍ରମ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ.- ସନ୍ୟାସୀ, ସକଳ ଆଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗୀ ।
ସଂ. ବି.- ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଶ୍ରମ, ସନ୍ୟାସ ।

ଅତ୍ୟାଶା-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଆଶା)-ଉଚ୍ଚ ଆଶା, ଦୁରାଶା, ଅଯଥା ଆଶା ।

ଅତ୍ୟାସକ୍ତି-ସଂ. ବି ସ୍ତ୍ରୀ.- ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତି, ନିତାନ୍ତ ଆସକ୍ତି, ଅଭିନିବେଶ ।

ଅତ୍ୟାସନ୍ନ-ସଂ ବିଣ.(ଅତି + ଆସନ୍ନ)-ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ।

ଅତ୍ୟାହାର-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଆହାର)-ଅଧିକ ଭୋଜନ, ପେଟୁପଣ ।
(ଅତ୍ୟାହାରୀ-ପୁଂ)
(ଅତ୍ୟାହାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ) } ବିଣ.
(ଅଲ୍ପାହାର-ବିପରୀତ)

ଅତ୍ୟାହାରୀ- ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ (ଅତି + ଆ + ହୃ + କ, ଇନ୍)-ଅତିଭୋଜୀ, ଯେ ଅପରିମିତ ଭୋଜନ କରେ, ପେଟୁ ।
(ଅତ୍ୟାହାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟାହିତ-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଆ + ଧା ଧାତୁ + ଭାବ.ତ ଯାହା ନିବାରଣ କରିବା ପାଇଁ ମନକୁ ଅତି ନିବିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହୁଏ) - ଭୟଙ୍କର ବିପଦ ବା ଦୁଃଖ, ଦୁଃସାହସିକ କର୍ମ, ହାରି ସାହସିଆ କାମ, ଅମଙ୍ଗଳ, ଅଲକ୍ଷଣ, ଗ୍ରାଷ୍ଟଘୋଟିତ କାର୍ଯ୍ୟ ।
ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଆ + ଧା ଧାତୁ + କର୍ମ. ତ)- ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ, ପ୍ରତାରିତ, ଲଙ୍ଘିତ ।

ଅତ୍ୟୁକ୍ତି-ସଂ. ବି. (ଅତି + ଉକ୍ତି)-ଅତିରଞ୍ଜିତ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଅସମ୍ଭବ ବର୍ଣ୍ଣନା, (ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ)-ଅତିଶୟୋକ୍ତି, ଅତିରିକ୍ତ ଗପ ।

ଅତ୍ୟୁଗ୍ର-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଉଗ୍ର)-ଅତି ଭୟଙ୍କର, ଅତି ତୀବ୍ର, ଅତି ଅସହ୍ୟ, ଅତି ରାଗ ।
ସଂ. ବି.-ହେଙ୍ଗୁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚୈଃ-ସଂ. କ୍ରି. ବିଣ. (ଅତି + ଉଚ୍ଚୈଃ) -ଖୁବ୍ ପାଟି କରି, ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ।

ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚୈର୍ଧ୍ୱନି-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚୈଃ + ଧ୍ୱନି)-ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ଶବ୍ଦ ।

ଅତ୍ୟୁଚ୍ଛ୍ରିତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଉଚ୍ଛ୍ରିତ)-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତ ।

ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳ-ସଂ. ବିଣ-ଅତିଶୟ ଦୀପ୍ତିମାନ ।
(ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟୁତ୍କୃଷ୍ଟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତି + ଉତ୍କୃଷ୍ଟ)-ଅତି ଉତ୍ତମ, ଖୁବ୍ ଭଲ ।
(ଅତ୍ୟୁତ୍କୃଷ୍ଟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ-ସଂ. ବିଣ (ଅତି + ଉତ୍ତମ)-ଅତ୍ୟୁତ୍କୃଷ୍ଟ, ଖୁବ୍ ଭଲ ।
(ଅତ୍ୟୁତ୍ତମା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟୁଲଣ-ସଂ. ବିଣ. - ଅତି ମହାନ୍, ଅତିଗୁରୁ, ଅତି ମାଂସାଳ ।
(ଅତ୍ୟୁଲ୍ବଣା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟୁଗ୍ର-ସଂ. ବିଣ.-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚରମ, ଅତିଶୟ ଉଗ୍ର ।
(ଅତ୍ୟୁଗ୍ରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ୟୂଧ୍ନୀ-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତି + ଊଧସ୍ + ଈ)-କୁମ୍ଭୋଧ୍ନୀ, ଯେଉଁ ଗାଈର ଖୁବ୍ ବଡ ପହ୍ନା ଥାଏ ।

ଅତ୍ୟୂହ-ସଂ. ବି (ଅତି + ଊହ ଧାତୁ = ପାର କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଗଭୀର ତର୍କ, ଅତିରିକ୍ତ ବିଚାର, ଦାତ୍ୟୂହ ଡାହୁକ, ମୟୂର ।

ଅତ୍ୟୂହା-ସଂ. ବି. (ଅତ୍ୟୂହ + ଆ)- ନୀଳିକା ଗୁଳ୍ମ ଓ ଫୁଲ, ଏକ ପ୍ରକାର ମଲ୍ଲୀଫୁଲ, ଗଙ୍ଗ ଶିଉଳି (ଫୁଲ) ।

ଅତ୍ର-ସଂ. ଅ. (ଇଦମ୍ + ସ୍ଥାନାଧିକରଣାର୍ଥେ. ତ୍ର) - ଏହିଠାରେ, ଏଥିରେ, ଏ ବିଷୟରେ, ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ, ଏହି ସମୟରେ ।
ଦେ. (କଟକୀଆ)-ସବୁ, ଏହି ।
(ଚନ୍ଦ୍ର-ବିପତ୍ତିଭ)

ଅତ୍ରକତ୍ର-ଗ୍ରା. ଅ. (ସଂ ଯତ୍ର ଓ କୁତ୍ର)- ଯେନ ତେନ ପ୍ରକାରେ, ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ, ଅତି କଷ୍ଟରେ ।
(ବି.-ଯେମନ ତେମନ)

ଅତ୍ରତତ୍ର-ସଂ. ଅ. (ଅତ୍ର + ତତ୍ର)-ଏଠାରେ ଓ ସେଠାରେ ।
ଦେ. ଅ. (ସଂ. ଯତ୍ର + କୁତ୍ର) - ଯେଉଁଠାରେ ଇଚ୍ଛା ସେଠାରେ, ସବୁ ସ୍ଥାନରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ।
ଦେ. ଅ.-ଅତ୍ରକତ୍ର (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ରତ୍ୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତ୍ର + ଜାତ ଅର୍ଥରେ ତ୍ୟ)-ଏଠାରେ ଜାତ, ଏ ସ୍ଥାନରେ, ଏ ସ୍ଥାନ ସଂପର୍କୀୟ, ଏ ସ୍ଥାନରେ ଥିବା, ଏଠାରେ ମିଳୁଥିବା ।

ଅତ୍ରପ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତ୍ରପା)- ନିର୍ଲଜ୍ଜ, ବେହିଆ ।
(ଅତ୍ରପା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅତ୍ର ପିତର କରିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅତର ପିତର କରିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ରଭବତୀ-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ (ଅତ୍ର + ଭବତ୍ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଈ) -ପୂଜ୍ୟା, ମାନନୀୟା (ସ୍ତ୍ରୀ) ।
ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ଏ ମହାଶୟା ।

ଅତ୍ରଭବାନ୍-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅତ୍ର + ଭବତ୍, ୧ମା. ୧ବ.)-ପୂଜ୍ୟ, ମାନନୀୟ (ପୁରୁଷ) ।
ସଂ. ବି. ପୁଂ-ଏ ମହାଶୟ, (ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ)-ସେ, ହଜୁର, (ମଧ୍ୟମ ପୁରୁଷ)-ତୁମ୍ଭେ ।

ଅତ୍ରସ୍ଥ-ସଂ. ବିଣ. (ଅତ୍ର + ସ୍ଥା ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ) -ଅତ୍ରତ୍ୟ, ଏଠାରେ ଥିବା ।

ଅତ୍ରାସ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ତ୍ରାସ)-ଅଭୀତ, ନିର୍ଭୟ ।

ଅତ୍ରାହି-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ସଂ. ତ୍ରାହି = ରକ୍ଷାକର = ଓ. ତ୍ରାହି = ରକ୍ଷା, ଯାହାକୁ କେହି ତ୍ରାହି କରିବାକୁ ନାହିଁ)-ଅରକ୍ଷିତ, ଅଶରଣ, ନିଃସହାୟ ।
(ବି.-ଅସହାୟ, ହି.-ଲାଚାର)

ଶରଣ ରକ୍ଷଣ ତୋ ବାନା,
ଅତ୍ରାହିଜନ ବନ୍ଧୁ ସେହ୍ନା ।
(ରାମଦାସ-ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅତ୍ରି-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଦ ଧାତୁ = ଭକ୍ଷଣ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ତ୍ରି)-(ବୈଦିକ) ଗିଳା, ଯେ ବହୁତ ଗିଳେ, ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳର ଗୋଟିଏ ତାରା ।

ସଂ. ବି. (ନାମ)-ତ୍ରିବିଧ ଦୁଃଖର ନିବୃତ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ କରିଥିବାରୁ ଏହାଙ୍କ ନାମ ଅତ୍ରି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଜଣେ ମାନସ ପୁତ୍ର । ସପ୍ତର୍ଷିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମହର୍ଷି । ଏହାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଋଗ୍ ଏବଂ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଥମେ ଦଶଟି ମାନସ ପୁତ୍ର ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅତ୍ରି ଏକତମ । ମାତ୍ର ଶିବଙ୍କ ଅଭିଶାପରୁ ଏମାନେ ମୃତ ହେବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଯଜ୍ଞ କଲେ ଓ ଯଜ୍ଞାଗ୍ନି ଶିଖାରୁ ଅତ୍ରି ପୁନର୍ବାର ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଭାନୁ ନାମକ ଅସୁର ଗ୍ରାସ କରିଥିବା ବେଳେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ରିଙ୍କୁ, ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ, ଅତ୍ରି ଓ ଅତ୍ରି ପୁତ୍ରମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅସୁର କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଅନସୂୟା । ଅନସୂୟାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ କର୍ଦ୍ଦମ । ପୂର୍ବ ଏବଂ ପର ଉଭୟ ଜନ୍ମରେ ଅନସୂୟା ଅତ୍ରିଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମରେ ଅତ୍ରିଙ୍କ ଔରସରୁ ଦତ୍ତ, ଦୁର୍ବାସା ଓ ସୋମ ଋଷି ଜନ୍ମିଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ଅର୍ଯ୍ୟମା ଋଷି ଓ ଅମଳା ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟା ଜନ୍ମିଥିଲେ । ରାମ ଓ ସୀତା ବନବାସ କାଳରେ ଅତ୍ରିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇ ଋଷି ଦମ୍ପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ୟର୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ଅତ୍ରି ଅନେକ ଗୁଡିଏ ବୈଦିକ ମନ୍ତ୍ର, ସଂହିତା ଓ ସ୍ମୃତି ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ତପସ୍ୟା କଲାବେଳେ ତାହାଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଜନ୍ମିଥିଲେ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ—ନକ୍ଷତ୍ର, ବେଦ)

ଅତ୍ରିଛା-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ତ୍ରସ୍ତ)-ଅତର୍ଛ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅତ୍ରିଜ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତ୍ରି + ଜନ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଯେ ଅତ୍ରିଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିଜାତ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୫ମୀ ତତ୍, ଅତ୍ରି + ଜାତ, ଅତ୍ରିଙ୍କଠାରୁ ଜାତ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

(ନଞ୍ ତତ୍, ଅ + ତ୍ରିଜାତ)-ଦ୍ୱିଜ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବୈଶ୍ୟ ।

ଅତ୍ରିଦୃକ୍-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ଅତ୍ରି ନେତ୍ର, ଅତ୍ରିଋଷିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ।

ଅତ୍ରିଦୃଗ୍‌ଜ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତ୍ରି + ଦୃଶ୍ + ଜନ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଅତ୍ରିଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଜାତ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିନେତ୍ରଜ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତ୍ରି + ନେତ୍ର + ଜନ ଧାତୁ + କ. ଅ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିନେତ୍ରପ୍ରସୂତ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୫ମୀ ତତ୍.) - ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିନେତ୍ରଭୂ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତ୍ରି + ନେତ୍ର + ଭୂ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. କ୍ୱିପ)-ଚନ୍ଦ୍ର, ଏକ ସଂଖ୍ୟା ।

ଅତ୍ରିପ୍ତ-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅତୃପ୍ତି)-ଅତୃପ୍ତି ।

ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅତୃପ୍ତ)-ଅତୃପ୍ତ ।

ଅତ୍ରିପ୍ରଭବ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅତ୍ରି + ପ୍ରଭବ, ଅତ୍ରିଙ୍କଠାରୁ ଜାତ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିଭବ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅତ୍ରି + ଭୂ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଅତ୍ରିଙ୍କଠାରୁ ଜାତ)-ଚନ୍ଦ୍ର ।

ଅତ୍ରିଭରଦ୍ୱାଜିକା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତ୍ରି ଏବଂ ଭରଦ୍ୱାଜ ବଂଶର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ମିଳନ, ଅତ୍ରିଭରଦ୍ୱାଜ ବିବାହ ।

ଅତ୍ରିସଂହିତା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (କର୍ମଧା.)-ମହର୍ଷି ଅତ୍ରିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ସ୍ମୃତିଶାସ୍ତ୍ର । ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର, ଏହି ଚତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣର କର୍ମବୃତ୍ତି, ରାଜଧର୍ମ, ଶୋଧନ ଏବଂ ସ୍ନାନବିଧି, ଶୌଚାଦି ଲକ୍ଷଣ, ଯମ-ନିୟମାଦି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଧି, ଅଶୌଚ ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ମହା-ପାତକାଦି ନିରୂପଣ, ନାଡ଼ୀ ଶୁଦ୍ଧି, ଆସନ ଶୁଦ୍ଧି, ପ୍ରାଣାୟାମ ଲକ୍ଷଣ, ଦାନ ବିଧି ଓ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଫଳ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଅସ୍ତ୍ରୁକ-ସଂ ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. ଯଜ୍ଞୀୟ ପାତ୍ର ବିଶେଷ ।

ଅଥ-ସଂ. ଅ. (ଅର୍ଥ ଧାତୁ + କରଣେ, ଅ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସୂଚିତ ହୁଏ)-ବାକ୍ୟ, ପ୍ରସ୍ତାବ, ପ୍ରବନ୍ଧ ବା ଗ୍ରନ୍ଥ ଆରମ୍ଭରେ ବ୍ୟବହୃତ ଅବ୍ୟୟ, ଏହିଠାରେ ଆରମ୍ଭ ।

ଏହା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ପ୍ରଥମେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆରମ୍ଭରେ ଏହି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବା ମଙ୍ଗଳ ସୂଚକ । ପ୍ରସ୍ତାବ ବା ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ 'ଇତି' ଲେଖାଯାଏ ।

ଅନନ୍ତର, ଏହାପରେ ।

ଅଥ ମନ୍ମଥର ମନଭେଦୀ ଶର ।
ମରମକୁ ଭେଦିବାରେ ମନୋହର ।
ଭଞ୍ଜ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ ।

ଏହି ଅବ୍ୟୟ ଅନନ୍ତର, ମଙ୍ଗଳ, ସଂଶୟ, ପ୍ରଶ୍ନ, କୃତ୍ସ୍ନତା, ସମୁଚ୍ଚୟ ଚିହ୍ନ, ଏହିକ୍ଷଣି, ଅତଏବ, ଆରମ୍ଭ, ସାକଲ୍ୟ, ଅନୁଜ୍ଞା, ପ୍ରକରଣ ସ୍ଥଳରେ ବା ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ।

ଅଥକ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲ) ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ସ୍ଥଳ)-ଅତି ଗମ୍ଭୀର, ଅଥଳ, ଯେଉଁ ଜଳର ଥଳକୂଳ ପାଇ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ପାଣିରେ ମନୁଷ୍ୟ ପଶି ବା ଗୃଳିକରି ପାରି ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ସ୍ଥଗ ଧାତୁ)-ଯେ ଥକେ ନାହିଁ, ଅଶ୍ରାନ୍ତ ।

ଅଥକମ୍-ଅ.-ସ୍ୱୀକାର ସୂଚକ ଶବ୍ଦ ।

ଅଥଚ-ସଂ. ଅ. (ଅଥ + ଚ)-ତଥାପି, କିନ୍ତୁ, ଆହୁରି ମଧ୍ୟ, ପୁନଶ୍ଚ, ପୁଣି, ମଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ପତ୍ରିକାର ନାମ ।

ଅଥଚେତ୍-ସଂ. ଅ. (ଅଥ + ଚେତ୍)-ଏବଂ, ଯଦ୍ୟପି, ଯଦ୍ୟପି ମଧ୍ୟ ।

ଅଥବା-ସଂ. ଅ. (ଅଥ + ବା)-କିମ୍ବା, ଅବା, ଅବାସମ୍ଭବତଃ, ନୋଚେତ୍, ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ଏ ଯଦି ନ ହୁଏ ତେବେ ଏହା ହେଉ ।

ଅଥୟ-ଦେ. ବିଣ. (ଅ + ଥୟ, ସଂ. ଅସ୍ଥିର ବା ଅସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ) ଅସ୍ଥିର, ଚଞ୍ଚଳ, ଅନବସ୍ଥିତ, ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ, ଚପଳ, ଧୈର୍ଯ୍ୟହୀନ, ଉତ୍କଣ୍ଠିତ, ବ୍ୟାକୁଳିତ ।

ଅଥୟ ବଥୟ-ଦେ. ବିଣ. (ସହଚର ଶବ୍ଦଦ୍ୱୟ) - ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ।

ଅଥୟମନା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅସ୍ଥିର–ମନସ୍)-ଅସ୍ଥିର ମତି, ଚପଳ ମତି, ଉତ୍କଣ୍ଠିତ, ଅଧୀର, ବ୍ୟାକୁଳିତ ।

ଅଥର୍-(**Author**) ବୈଦେ. ବି. (ଇଂ ଅଥର୍)-ଗ୍ରନ୍ଥ କର୍ତ୍ତା; ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକ ପ୍ରଭୃତିର ଲେଖକ, ସ୍ରଷ୍ଟା, ଉଦ୍ଭାବକ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ଆରମ୍ଭକର୍ତ୍ତା ।

ଅଥର-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅସ୍ଥିର)-ନିଷ୍କର୍ମା, ସ୍ପନ୍ଦନ ରହିତ ।

ପ୍ରା. (ଯାଜପୁର) ଅ.-ଏଥର, ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ଅଥରଥରା-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅସ୍ଥିର)- ଅଥରପା (ଦେଖନ୍ତୁ) କମ୍ପମାନ, ଡ଼ରକୁଳା, ଯେ ସାମାନ୍ୟ ଭୟ କଥାରେ ଥରେ ।

(ଅଗରଥରି-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥରଥରୁଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. - ଅଥରଥରା (ଦେଖନ୍ତୁ)

(ଅଥରଥେରି-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥରପା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅସ୍ଥିର ପାଦ) (ଅସ୍ଥିର + ପାଦ)-ଚଞ୍ଚଳ, ଅସ୍ଥିର ପଦ, ଆଗପଛ ବିଚାର ହୀନ, ଅଖାଡ଼ୁଆ, ଯାହାର ପାଦ ବିକ୍ଷେପ ସ୍ଥିର ନୁହେଁ ।

(ଅଥରପୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥରପାମଣ୍ଡପ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. - ଅଥରପା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥରା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ.-ଔଥରା, ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ଅତ୍ୟଧିକ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବାହ ହୋଇ ନ ଥାଏ ।

(ଅଥରୁଆ-ଦେଖନ୍ତୁ)

(ଅଥରି-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥରାଇଜ୍- (**Authorise**) ବୈଦେ. କ୍ରି. (ଇଂ. ଅଥରାଇଜ୍)-କ୍ଷମତା ଅର୍ପଣ କରିବା, ଅଧିକାର ଦେବା, କ୍ଷମତାପନ୍ନ କରିବା, ଅନୁମୋଦନ କରିବା, ଅନୁମତି ଦେବା, ସିଦ୍ଧ କରିବା, ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ।

ବୈଦେ. ବିଣ.-କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତ, କ୍ଷମତାପନ୍ନ, ପ୍ରାଧିକୃତ, କାରପରଦାଜ, କ୍ଷମତାପନ୍ନ କାରପରଦାଜ, ଅନୁମୋଦିତ, ବିଧିବଦ୍ଧ' ପ୍ରମାଣସିଦ୍ଧ, ସାବ୍ୟସ୍ତ ।

ବୈଦେ. ବି.-କ୍ଷମତା ପ୍ରଦାନ, ଅନୁମୋଦନ ।

ଅଥରିଟି (**Authority**) ବୈଦେ. ବି. (ଇଂ. ଅଥରିଟି) - କ୍ଷମତା, ପ୍ରଭୁତ୍ୱ, ଅଧିକାର, ଅନୁମତି, ନଜିର, ପ୍ରମାଣ, ଆପ୍ତ ବାକ୍ୟ, ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ବା ରଚନା ବିଶେଷଜ୍ଞ, କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ, ଶାସକ ମଣ୍ଡଳୀ, ପ୍ରାଧିକାରୀ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଥରୁଆ-ଦେ ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଓ. ଥରୁଆ) - ଯେ ଡରରେ ଥରେ ଥର ହୁଏ ନାହିଁ, ନିର୍ଭୟ. ଯେ ଡରୁକୁଳା ନୁହେଁ ।
(ଅଥରେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥର୍ପା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ -ଅଥରପା (ଦେଖନ୍ତୁ)
(ଅଥର୍ପୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥର୍ବ-ବି. (ଅଥ + ଋ + କ. ଅନ୍)-ଅଗ୍ନି ଓ ସୋମ ପୂଜକ ପୁରୋହିତ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଜାତ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପ୍ରଜାପତି, ଚତୁର୍ଥ ବେଦ, ଶିବ, ମହାଦେବ, ବଶିଷ୍ଠ ଋଷି ।
ଦେ. ବିଣ.-ଜରାଗ୍ରସ୍ତ, ସ୍ଥବିର, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଜନିତ ଅସମର୍ଥ ବା ଚାଲ ଚୁଲ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ।

ଅଥର୍ବଣ-ସଂ. ବି. ପୁଂ (ଅଥର୍ବନ୍ + ଅ)-ଶିବ, ମହାଦେବ, ଅଥର୍ବ ବେଦ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ଦଧୀଚି ଋଷି ।
(ଅଥର୍ବା-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥର୍ବଣି-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଥର୍ବନ୍ + ଇ) ଅଥର୍ବ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତ, କୌଣସି ବଂଶର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁରୋହିତ । (ଅଥର୍ବା-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥର୍ବନ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ଅଥର୍ବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥର୍ବବତ୍-ପୁଂ. ବିଣ. (ଅଥର୍ବ + ବିଦ୍ + କ. କ୍ୱିପ୍)- ଅଥର୍ବ ବେଦଜ୍ଞ (ବ୍ରାହ୍ମଣ)

ଅଥର୍ବବେଦ-ବି. (ଅଥର୍ବନ୍ + ବେଦ)- ଅଥର୍ବବେଦ, ଚତୁର୍ଥ ବେଦ ।

ବିଶ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚତୁର୍ବେଦ ମଧ୍ୟରେ ଅଥର୍ବ ଚତୁର୍ଥବେଦ । ଏହି ବେଦରେ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ ଓ ଉପାସନା ସମ୍ପର୍କରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୂଢ଼ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ଅର୍ଥ-କାମ ସହିତ ଧର୍ମ-ମୋକ୍ଷର ସୁନ୍ଦର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି । ଆସୁରୀ ଶକ୍ତିର ପରାଭବ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧ ଯେପରି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ, ଦୈବୀ ଶକ୍ତିର ସଂସ୍ଥିତି ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ଓ ବାହ୍ୟିକ ଶାନ୍ତିସ୍ଥାପନ ସେପରି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଜୀବନସଂଗ୍ରାମର ଉଦ୍‌ବୋଧକ ଅଥର୍ବବେଦ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି ଉଭୟର ବିଶଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି-ଅଥର୍ବ ମନ୍ତ୍ରର ସଂପ୍ରାପ୍ତି ବା ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ।

ଅଥର୍ବ ମନ୍ତ୍ର ସଂପ୍ରାପ୍ତ୍ୟା ସର୍ବସିଦ୍ଧିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
(ଅଥର୍ବ ପରିଶିଷ୍ଟ ୨, ୫)

ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଅଥର୍ବବେଦର ବିଦ୍ୱାନ ଶାନ୍ତିସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମଶୀଳ, ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ର ଉପଦ୍ରବ-ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ ।

ଯସ୍ୟ ରାଜ୍ଞୋ ଜନପଦେ ଅଥର୍ବା ଶାନ୍ତିପାରଗଃ ।
ନିବସତ୍ୟପି ତଦ୍ରାଷ୍ଟ୍ରଂ ବର୍ଧତେ ନିରୁପଦ୍ରବମ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ ପରିଶିଷ୍ଟ ୪, ୬)

ଗୋପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି- "ପାଖରେ ତାହାଙ୍କୁ ଖୋଜ, ସେ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି"-ଏହି କଥା କହିବାରୁ [ଅଥଅର୍ବାକ = ଅଥର୍ବା (କ)] ଏହାର ନାମ ଅଥର୍ବବେଦ ହେଲା ।" ଏପରି କହି ଗୋପଥ ଅଥର୍ବର ଅତି ମାର୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଆତ୍ମାକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ କେଉଁ ଆଡେ ଭ୍ରମଣ କରିବା ସେ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ-ଅଥର୍ବ ଏହା ବୁଝାଇଛନ୍ତି ।

ଅଥର୍ବନ୍ (ଅଥ-ଅର୍ବନ)- 'ଏଣିକି ନିଜ ଆଡକୁ' ଦେଖ। ନିଜକୁ ଅଶକ୍ତ ଓ ଅସହାୟ ମନେ କର ନାହିଁ । ଶିଶୁ ନିଜ ଭିତରୁ ହିଁ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ, ବୃକ୍ଷଲତା ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱାରୁ ବିକଶିତ ହୁଅନ୍ତି । ନିଜଠାରେ ଆସ୍ଥା ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଅଥର୍ବବେଦରେ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଏହି ଅଥର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହା ଜାତ ହୁଏ । ଏହାର ଅନ୍ୟନାମ 'ବ୍ରହ୍ମବେଦ' । ଚାରି ବେଦର ନାମ, ଯଥା-ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ବ୍ରହ୍ମ । ଗୋପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ଅମୃତବେଦ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ମୁମୁକ୍ଷୁ ଋଷି ଋଷି ପାଠକର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଅଥର୍ବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହାୟକ ।

'ଥର୍ବ' ଚଞ୍ଚଳତାର ବାଚକ । 'ଅ-ଥର୍ବ' ଶାନ୍ତ ବା ଏକାଗ୍ରତାର ଦ୍ୟୋତକ । ଚିତ୍ତର ଚଞ୍ଚଳତା ଦୂର ହେଲେ ଆତ୍ମାନୁଭବ ଓ ବ୍ରହ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାର ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଅଥର୍ବ ବେଦ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି । ଋକ୍, ଯଜୁ, ଓ ସାମ ଯଥାକ୍ରମେ ବାଣୀ, ମନ ଓ ପ୍ରାଣ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ବେଳେ ଶ୍ରୋତ୍ର ସହିତ ଅଥର୍ବର ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏହା ଅନ୍ତଃ ତ୍ରିବେଣୀ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କେତେକ ଆଧୁନିକ ଆଲୋଚକ ଅଥର୍ବକୁ ନବୀନ ବେଦ ବୋଲି ମତ ଦିଅନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ 'ତ୍ରୟୀ ବିଦ୍ୟା' ଶବ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଋକ୍, ଯଜୁଃ ଓ ସାମକୁ ମୂଳବେଦ ସ୍ୱୀକାର କରି ଅଥର୍ବକୁ ନବୀନ କୁହାଯାଉଛି । ମୀମାଂସା ଦର୍ଶନରେ ତ୍ରୟୀ ବିଦ୍ୟାର ଯଥାର୍ଥ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି । ପାଦବ୍ୟବସ୍ଥା ବା ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡିକୁ 'ଋକ୍' କହନ୍ତି ।

ତେଷୁ ଋଗ୍ ଯତ୍ରାର୍ଥବଶେନ ପାଦବ୍ୟବସ୍ଥା ॥

(ମୀମାଂସା ୨, ୧, ୩୨)

ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଗାନାତ୍ମକ, ତାହା ସାମ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ ରଚନା 'ଯଜୁଃ' । ଯେଉଁ ବେଦରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥାଏ, ତାହା ସେହି ନାମରେ ଜଣାଯାଏ । ସୁତରାଂ ଋକ୍, ସାମ, ଯଜୁଃ ରଚନା ଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର, ଏଥିରୁ ବେଦ ସଂଖ୍ୟା ତିନି କହିବା ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ତିନୋଟି ଯାକ ରୂପ ଅର୍ଥାତ ପାଦ ବ୍ୟବସ୍ଥା (ଋକ୍), ଗାନ (ସାମ), ଗଦ୍ୟ (ଯଜୁଃ) ଉପଲବ୍ଧ । ଏଣୁ ଅଥର୍ବର ବେଦତ୍ୱରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଯଜ୍ଞର କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ପ୍ରଥମ ତିନି ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ନିଆଯାଉଥିବାରୁ ଅଥର୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଯଜ୍ଞରେ ଋଗ୍‌ବେଦର ପ୍ରତିନିଧି 'ହୋତା', ଯଜୁର୍ବେଦର ପ୍ରତିନିଧି 'ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ' ଓ ସାମବେଦର ପ୍ରତିନିଧି 'ଉଦ୍‌ଗାତା' ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଅଥର୍ବବେଦର ପ୍ରତିନିଧି 'ବ୍ରହ୍ମା' କେବଳ ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ମୌନ ରହନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତି ଓ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ବସନ୍ତି । ସେ ତ୍ରିବେଦର ଜ୍ଞାତା ଓ ଅଥର୍ବର ବିଶେଷଜ୍ଞ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଅଥର୍ବକୁ ନବୀନ ବେଦ କହିବା ଅଯୌକ୍ତିକ ।

ଋଗ୍‌ବେଦରେ ଅଥର୍ବର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି—"ସେହି ପୂଜନୀୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଋଗ୍‌ବେଦ, ସାମବେଦ, ଛନ୍ଦୋବେଦ ଓ ଯଜୁର୍ବେଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ।" ଛନ୍ଦୋବେଦ ଅଥର୍ବର ପ୍ରତୀକ । ଅଥର୍ବ ବେଦରେ କୁହାଯାଇଛି- "ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ଋକ୍ ପ୍ରକାଶିତ, ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ଯଜୁଃ ଉତ୍ପନ୍ନ, ସାମ ଯାହାଙ୍କର ଲୋମ ସଦୃଶ, ଯାହାଙ୍କର ମୁଖ 'ଆଙ୍ଗିରସଃ ଅଥର୍ବା', ସେହି ସର୍ବାଧାର କିଏ ?" ଉପନିଷଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—"ସେଠାରେ ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବ- ଏହିଗୁଡ଼ିକ ଅପରା ବିଦ୍ୟା ।" "ଋକ୍, ଯଜୁଃ ସାମ ଓ ଅଥର୍ବବେଦ ଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଶଂସନ, ଯଜନ, ସ୍ତବନ ଓ ଜପ ବିଧାନ କରାଯାଏ ।" "ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ଯେଉଁପରି ଅନାୟାସରେ ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବବେଦ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।" ଏହି ସବୁ ପ୍ରମାଣରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଅଥର୍ବ ନବୀନ ବେଦ ନୁହେଁ ।

ନବୀନବାଦୀ ଅଥର୍ବବେଦର ପଞ୍ଚଦଶ, ସପ୍ତଦଶ, ଅଷ୍ଟାଦଶ, ଊନବିଂଶ ଓ ବିଂଶତିତମ କାଣ୍ଡକୁ ଅର୍ବାଚୀନ କହନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ବିଚିତ୍ର । କୌଣସି କୌଣସି ବେଦ ଶାଖାରେ ମୂଳବେଦର ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ନ ଥିବା ଦେଖି ଏମାନେ ଏହିଭଳି ଅଟକଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ବେଦ ଶାଖା ମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବେଦ ସଂହିତାକୁ ନିଆ ନଯାଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେଗୁଡିକରେ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ସଂଗ୍ରହ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି । ଋଗ୍‌-ବେଦରେ କେତେକ ସମାନ ମନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ । ନବୀନବାଦୀମାନେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କାହାକୁ ପ୍ରାଚୀନ, କାହାକୁ ବା ଅର୍ବାଚୀନ ଆଖ୍ୟା ଦିଅନ୍ତି । ବେଦର ଅନୁପମ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ମହର୍ଷି ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଏହି ସବୁ ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି-" ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡିକ ଋଗ୍‌-ବେଦରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ('ଶନ୍ନୋ ଦେବୀରଭିଷ୍ଟୟ' ଇତ୍ୟାଦି) ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ପଦାର୍ଥର ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ, ଯଜୁର୍ବେଦରେ ଯଜ୍ଞ (ଶୁଭକର୍ମ) ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ସାମ ବେଦରେ ଜ୍ଞାନ ଓ କ୍ରିୟା (ଅର୍ଥାତ କର୍ମଯୋଗ ଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗ) ପାଇଁ ଏବଂ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ପାଇଁ ବିଚାର କରାଯାଏ ।" ତ୍ରୟୀବିଦ୍ୟାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନ ବୁଝି ଓ ବେଦଭାଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଅଭାବରୁ କେତେକ ୟୁରୋପୀୟ ବିଦ୍ୱାନ ଅଥର୍ବକୁ ନବୀନ ବେଦ କହନ୍ତି ।

ଅଥର୍ବବେଦ ୨୦ଟି କାଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହି ସବୁ କାଣ୍ଡରେ ସର୍ବମୋଟ ୭୩୧ ସୂକ୍ତ ଓ ୫୯୭୭ ମନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ଅନ୍ୟ ବେଦମାନଙ୍କ ପରି ଏହି ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ମତଭେଦ ରହିଛି । ପରନ୍ତୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୂକ୍ତସଂଖ୍ୟା ଓ ସର୍ବାଧିକ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟାନୁସାରେ ଅଥର୍ବର ଉପଯୁକ୍ତ ବିସ୍ତାର ଗ୍ରହଣୀୟ ।

ସପ୍ତଦଶ କାଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସୂକ୍ତ ଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ତିମ କାଣ୍ଡରେ ସର୍ବାଧିକ ୧୪୩ଟି ସୂକ୍ତ ଦେଖାଯାଏ । ଅନେକ ସୂକ୍ତରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ମନ୍ତ୍ର ଅଛି । ଅଷ୍ଟାଦଶ କାଣ୍ଡର ଶେଷ ସୂକ୍ତରେ ସର୍ବାଧିକ ୮୯ ମନ୍ତ୍ର ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ରଚନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଥର୍ବର ଅଧିକାଂଶ ମନ୍ତ୍ର ଋକ୍ (ପଦ୍ୟାତ୍ମକ) ଓ ଅଳ୍ପାଂଶ ଯଜୁଃ (ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ) । କାଣ୍ଡ, ସୂକ୍ତ ଓ ମନ୍ତ୍ରର ସୂଚୀ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ କରାଗଲା ।

କାଣ୍ଡ	ସୂକ୍ତ	ମନ୍ତ୍ର
୧	୩୫	୧୫୩
୨	୩୬	୧୫୩
୩	୩୧	୧୩୦
୪	୪୦	୩୨୪
୫	୩୧	୩୭୬
୬	୧୪୨	୪୫୪
୭	୧୧୮	୨୮୬
୮	୧୦	୨୯୩
୯	୧୦	୩୧୩
୧୦	୧୦	୩୫୦
୧୧	୧୦	୩୧୩
୧୨	୫	୩୦୪
୧୩	୪	୧୮୮
୧୪	୨	୧୩୯
୧୫	୧୮	୨୨୦
୧୬	୯	୧୦୩
୧୭	୧	୩୦
୧୮	୪	୨୮୩
୧୯	୭୨	୪୫୩
୨୦	୧୪୩	୯୫୮
୨୦	୭୩୧	୫୯୭୭

ବେଦର ପଠନପାଠନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଶାଖାଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଶାଖା ବେଦର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଋଷିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଜନାନୁସାରେ ସଂହିତା ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ସହିତ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଅନେକ ଶାଖାରେ ମୂଳ ବେଦର ପାଠାନ୍ତର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅଥର୍ବ ବେଦ ନବଶାଖା ଯୁକ୍ତ ('ନବଧାଥର୍ବଣୋ ବେଦଃ'-ମହାଭାଷ୍ୟ) । ଏ ଗୁଡ଼ିକର ନାମ ପୈପ୍‌ପଳାଦ, ତୌଦ, ମୌଦ, ଶୌନକୀୟ, ଜାଜଳ, ଜଳଦ, ବ୍ରହ୍ମବାଦ, ଦେବଦର୍ଶ ଓ ଚାରଣ ବୈଦ୍ୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୈପ୍‌ପଳାଦ ଓ ଶୌନକ ଶାଖାଗ୍ରନ୍ଥ ଉପଲବ୍‌ଧ ହୁଏ । ଶାଖା ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ମତ ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଥର୍ବବେଦର ଏକ ନାମ 'ଆତ୍ମ ବେଦ' । ଆତ୍ମାନୁଭବଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱର ଚଞ୍ଚଳତା ଦୂର କରିବାର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଏଥିରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଆତ୍ମା, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଅହଂକାର ଆଦି ଅନ୍ତଃଶକ୍ତି ସହିତ ଅଥର୍ବବେଦର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ।

ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ନିର୍ବିକାର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଥର୍ବର ମନ୍ତବ୍ୟ ଅସନ୍ଦିଗ୍ଧ । ପରମେଶ୍ୱର ଦୁଇ, ତିନି ବା ଚାରି ନୁହନ୍ତି (ନ ଦ୍ୱିତୀୟୋ ନ ତୃତୀୟଶ୍ଚତୁର୍ଥୋ ନାପ୍ୟୁଚ୍ୟତେ'- ଅଥର୍ବ ୧୩, ୫, ୧୬) । ସେ ଦେବ ଏକ, ଏକମାତ୍ର, କେବଳ ଏକ ଅଟନ୍ତି (ସ ଏଷ ଏକ ଏକବୃଦେକ ଏବ — ଅଥର୍ବ ୧୩, ୫, ୨୦) । ଏହାଙ୍କଠାରେ ସମସ୍ତ ଦେବ ଏକ ରୂପ ହୋଇଯାନ୍ତି (ସର୍ବେ ଅସ୍ମିନ ଦେବା ଏକବୃତୋ ଭବନ୍ତି – ଅଥର୍ବ ୧୩, ୫, ୨୧) । ତେଣୁ ଏକାକୀ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଗୁପ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଣାବେଳେ ତୃତୀୟ ହୋଇ ସେଠାରେ ଥାଆନ୍ତି । ଯଥା :—

ଯସ୍ତିଷ୍ଠତି ଚରତି ଯଶ୍ଚ ବଂଚତି
ଯୋ ନିଲାୟଂ ଚରତି ଯଃ ପ୍ରତଙ୍କମ୍ ।
ଦ୍ୱୌ ସନ୍ନିଷଦ୍ୟ ଯନ୍ମନ୍ତ୍ରୟେତେ
ରାଜା ତଦ୍ୱେଦ ବରୁଣସ୍ତୃତୀୟଃ ॥
(ଅଥର୍ବ-୪, ୧୬, ୨)

ଅର୍ଥାତ୍ ପାପ କରିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ଭୟ ହୁଏ, ପାପ କରୁଥିବା ବେଳେ ଧରା ପଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତତୋଽଧିକ ଭୟ ଜାତ ହୁଏ । ପାପକୁ ଡ଼ରୁଥିବା ଲୋକ ସଂସାରରେ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ । ଅନେକ ଲୋକ ନୀତି ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ଭୁଲି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାପାଚରଣ କରନ୍ତି । ପାପୀ ଲୋକ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥଳ ଖୋଜେ । ସେ ଚାହେଁ ଯେ ତାହାର ପାପ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କେହି ନଦେଖୁ । ପାପର ଅଭ୍ୟାସ ଦୂର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପାପୀ ବୋଲି ନିଜକୁ କେହି ନ ଜାଣନ୍ତୁ, ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।

ବେଦମନ୍ତ୍ର କହୁଛନ୍ତି 'ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁ ବୋଲି ବିଚାରିବା ନିଜକୁ ନିଜେ ଠକିବା ଅଟେ । ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସର୍ବ ବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁଁ କୌଣସି କର୍ମ ଲୁଚାଇ ରଖିବା ଅସମ୍ଭବ । ଅନ୍ୟକୁ ପଦଟିଏ ନ କହି ନିଜ ମନରେ ଆମେ ଯାହା ବିଚାର କରୁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଜାଣନ୍ତି । ପାପୀ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରେ ନାହିଁ, ପରନ୍ତୁ ତାହାର ସମସ୍ତ ବିଚାର ଓ କର୍ମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଅନ୍ୟପ୍ରତି ଦ୍ରୋହାଚରଣ କରିବା ବେଳେ କେହି ଜାଣୁ ବା ନ ଜାଣୁ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପ୍ରଭୁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜାଣନ୍ତି ।

ପାପ କର୍ମ ବା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ବରୁଣ ଭଗବାନ୍ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତି । ଯାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁପ୍ତ, ତାହା ତାଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହା ଉପଲବ୍ଧି କରେ, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ହିଁ ସେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ପାଲଟି ଯାଏ ।

ପରମାତ୍ମା ଏକ, ଜୀବାତ୍ମା ଅନେକ ଓ ଅସଂଖ୍ୟ । ଜୀବାତ୍ମା କର୍ମ କରିବାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ପରନ୍ତୁ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିରେ ପରତନ୍ତ୍ର । ପରମାତ୍ମା ତାହାର କର୍ମ ଫଳଦାତା । ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ପ୍ରଭୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି—ପୁତ୍ରଗଣ ! ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ମଫଳ ନିୟମରେ ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । କାହାର ସୁପାରିଶ ଲାଭ କରି ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ଅଭିଳାଷ ରଖନାହିଁ । ଯଥା :—

ନ କିଲ୍ବିଷମତ୍ର ନାଧାରୋ ଅସ୍ତି
ନ ଯନ୍ମିତ୍ରୈଃ ସମମମାନ ଏତି ।
ଅନୂନଂ ପାତ୍ରଂ ନିହିତଂ ନ ଏତତ୍
ପକ୍ତାରଂ ପକ୍ୱଃ ପୁନରାବିଶାତି ॥

(ଅଥର୍ବ-୧୨, ୩, ୪୮)

ଅର୍ଥାତ୍ ଅନେକ ସମୟରେ ଆମ ମନରେ କର୍ମଫଳ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ଜାତ ହୁଏ । ସେ ଗୁଡିକ ହେଲା କର୍ମଫଳ ନିୟମରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନାହିଁ କି ? କୌଣସି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସ୍ୱକର୍ମ ଫଳଭୋଗରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କି ? ସାଥୀସହଯୋଗୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ କି ?

ଭଗବତୀ ଶ୍ରୁତିରେ ପରମାତ୍ମା ମାନବ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି—ପୁତ୍ର ! ସେ ଭଳି କଳ୍ପନା ମିଥ୍ୟା ଅଟେ । 'ନ କିଲ୍ବିଷମତ୍ର'—ଜୀବମାନଙ୍କର କର୍ମଫଳର ନିୟମରେ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ଏହି ସୂତ୍ର ଅକାଟ୍ୟ କର୍ମ କାରଣ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ତାହାର ଫଳ । ମୋର ସୃଷ୍ଟିରେ ନିମ୍ବବୀଜରୁ ନିମ୍ବ ଓ ଆମ୍ବ ବୀଜରୁ ଆମ୍ବ ଫଳ ହିଁ ଫଳେ ! 'ନା ଧାରୋ ଅସ୍ତି'—ପୁତ୍ର ! କାହାର ସୁପାରିଶ ଲାଭ କରି କର୍ମଫଳ ଭୋଗରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପାଇଁ ଭରସା ରଖ ନାହିଁ । ଏପରିକି ତୁମର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବା ଗୁରୁ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ସିନା କିନ୍ତୁ କର୍ମ ଫଳରୁ ତୁମକୁ ପୃଥକ୍ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କର୍ମ ଫଳରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ କରାଉ-ଥିବାରୁ ହିଁ ସେମାନେ ତୁମର ଗୁରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ।

ପୁତ୍ର ! ବନ୍ଧୁ ପରିଜନ, ସଙ୍ଗୀ ମିତ୍ରଙ୍କର ପୁଣ୍ୟଫଳ ସେମାନେ ହିଁ ଭୋଗ କରନ୍ତି । 'ପକ୍ତାରଂ ପକ୍ୱଃ ପୁନରାବିଶାତି'—ପୁତ୍ର ! ରାନ୍ଧୁଣିଆ ରାନ୍ଧିଥିବା ପଦାର୍ଥ ଅବଶ୍ୟ ଭୋଜନ କରିବ । କର୍ମ ଫଳରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ମୁଁ ନ୍ୟାୟପତି । ନ୍ୟାୟ ଦାନ କରିବା ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର କୃପା ଓ ସ୍ନେହର ଚିହ୍ନ ।

କର୍ମାନୁସାରେ ଜୀବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜନ୍ମ ଲଭ କରେ । ସେ 'ବିଶ୍ୱତୋମୁଖ' ଅର୍ଥାତ୍ କେତେବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ, କେତେବେଳେ ବା ପୁରୁଷ, କୁମାର, କୁମାରୀ ବା ବୃଦ୍ଧବେଶ ଧାରଣ କରେ ।

ତ୍ୱଂ ସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ୱଂ ପୁମାନସି ତ୍ୱଂ କୁମାର ଉତ ବା କୁମାରୀ ।
ତ୍ୱଂ ଜୀର୍ଣ୍ଣୋ ଦଣ୍ଡେନ ବଞ୍ଚସି ତ୍ୱଂ ଜାତୋ ଭବସି
ବିଶ୍ୱତୋମୁଖଃ ॥

(ଅଥର୍ବ-୧୦, ୮, ୨୭)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଜୀବ ! ତୁମେ ପୁରୁଷ ନୁହଁ, ପରନ୍ତୁ ପୁରୁଷ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଜନ୍ମ ଲାଭ କର । ତୁମେ ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହ, ପରନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶରେ ଜାତ ହୁଅ । ତୁମେ କୁମାର ନୁହ, କିନ୍ତୁ କୁମାର ବେଶ ଧାରଣ କର । ତୁମେ ବୃଦ୍ଧ ନୁହ, କିନ୍ତୁ ବୃଦ୍ଧ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଯଷ୍ଟିର ଆଶ୍ରୟରେ ବିଚରଣ କର । ତୁମେ ଯେପରି ବେଶ ଧାରଣ କର, ସେପରି ଦେଖାଯାଅ ।

ହେ ଜୀବ ! ତୁମେ ନିଜ କର୍ମଫଳ ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜନ୍ମରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେହ ଲାଭ କର । ବହୁରୂପୀ ହୋଇ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କର । ଶୈଶବ, କୌମାର, ଯୌବନ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଦେହର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ଭୋଗ କର । ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରରେ ପୁରୁଷ ରୂପ ଛାଡ଼ି ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପ, ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପ ଛାଡ଼ି ପୁରୁଷ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କର । ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, କୀଟ,ପତଙ୍ଗ, ବୃକ୍ଷଲତାଦି ନାନା ରୂପ ଧାରଣକର । ତୁମେ 'ବିଶ୍ୱତୋମୁଖ' । ବିଶ୍ୱ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବିବିଧ ରୂପ ଧାରଣ କର ।

ହେ ଜୀବ ! ଦେହ ରୂପକ ବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ନିଜର ଆତ୍ମ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲି ଯାଅ ନାହିଁ । ଦେହର ଆବେଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ଜୟ କରିବା ପାଇଁ ତୁମେ ଦେହ ପାଇଛ । ଦେହରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ବିଦେହ ହେବା ପାଇଁ ତୁମେ ଦେହ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛ । ନିଜର ସତ୍-ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନ୍ମ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ । ସେହି ସୁଯୋଗର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୁଅ ।

ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ନିଷ୍କାମ, ନିଶ୍ଚଳ, ନିତ୍ୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଦର୍ଶନ କରେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆତ୍ମମୟ ହୁଏ । ଜୀବନ ଓ ମରଣ ଉଭୟ ଜୀବନ ରୂପରେ ଉପଲବ୍‌ଧ ହୁଏ । ମୃତ୍ୟୁ ତାହାକୁ ଅମୃତପଥରେ ଏକ ଯାତ୍ରା ପରି ଦେଖାଦିଏ ।

ଅକାମୋ ଧୀରୋ ଅମୃତଃ ସ୍ୱୟଂଭୂ
ରସେନ ତୃପ୍ତୋ ନ କୁତଶ୍ଚନୋନଃ ।
ତମେବ ବିଦ୍ୱାନ୍ନ ବିଭାୟ ମୃତ୍ୟୋ—
ରାତ୍ମାନଂ ଧୀର ମଜରଂ ଯୁବାନମ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ-- ୧୦, ୮, ୪୪)

ଅର୍ଥାତ୍ ଧନୀ-ନିର୍ଦ୍ଧନ, ସବଳ-ଦୁର୍ବଳ ସମସ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରନ୍ତି । ହେ ମୁମୁକ୍ଷୁ ! ମୃତ୍ୟୁ ଭୟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ନିଷ୍କାମ, ଧୀର, ଅମୃତ, ସ୍ୱୟଂଭୂ, ଆନନ୍ଦମୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କର । ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ତାହାର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କର । ଯେତେବେଳେ ନିଜେ ନିଜକୁ ନିଷ୍କାମ, ନିଶ୍ଚଳ, ନିତ୍ୟ, ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଦର୍ଶନ କରିବ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଆତ୍ମମୟ ହେବ । ଦେହର ଅନିତ୍ୟ ସ୍ଥିତିକୁ ବିସ୍ମରଣ କରିବ । ନିତ୍ୟ ନୂତନତା ଲାଭ କରିବ, ନିତ୍ୟ ଯୌବନ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବ । ସେତେବେଳେ ଜୀବନ ଓ ମରଣ ଉଭୟ ଜୀବନ ରୂପରେ ଅନୁଭୂତ ହେବ । ଶତସହସ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଅମରତ୍ୱର ଜୟ ଘୋଷଣା କରିବ । ଜୀଇବା ଓ ମରିବା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖିବ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ଅମୃତ ପଥରେ ଏକ ଯାତ୍ରା ପରି ଦେଖାଦେବ ।

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ନ ଥାଇ ସହସ୍ରଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କର, ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କର, ନେତା ବା ଉପଦେଷ୍ଟା ହୁଅ, ପରନ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ଓ ସର୍ବଦା ତୁମେ ମୃତ୍ୟୁ ଭୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବ । କୀଟପତଙ୍ଗ ମରଣଶଙ୍କାରେ ଇତସ୍ତତଃ ଘୂରୁଥିବା ପରି ତୁମେ ଅଶାନ୍ତ ଓ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଭ୍ରମୁଥିବ ।

ଗୋଟିଏ ସ୍ତନରୁ ଦୁଧ ସରିଗଲେ ମାତା ଶିଶୁର ମୁଖକୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ତନ ପାଖକୁ ନେଇଯାଏ । ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ତାହା ବୁଝି ନ ପାରି କାନ୍ଦେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ଜୀବକୁ ଭୋଗମୋକ୍ଷ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦେହରୁ ଅନ୍ୟ ଦେହକୁ ଟାଣି ନିଅନ୍ତି । ହାୟ ! ଜୀବ ଅନିତ୍ୟ ଦେହ ପ୍ରତି ମମତା ରଖି ତାହାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ବୋଲି ଭୟ କରେ ।

ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଥର୍ବ ବେଦର ଦ୍ୱାଦଶ କାଣ୍ଡ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୂକ୍ତ ତ୍ରିଂଶ ମନ୍ତ୍ରରେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି—

ମୃତ୍ୟୋଃ ପଦଂ ଯୋପୟନ୍ତୋ ଏତ
ଦ୍ରାଘୀୟ ଆୟୁଃ ପ୍ରତରଂ ଦଧାନାଃ ।
ଆସୀନା ମୃତ୍ୟୁଂ ନୁଦତା ସଧସ୍ଥେଽଥ
ଜୀବାସୋ ବିଦଥମା ବଦେମ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ମୃତ୍ୟୁର ପାଦ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଲାଗି ରହିଛି । ତାହା କେଉଁ କ୍ଷଣରେ ପ୍ରାଣୀକୁ ଦଳି ଚକଟି ଶେଷ କରିଦେବ, ସେ କଥା କହି ହେବ ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ ହେ ନର ଶରୀରଧାରୀ ଜୀବ ! ତୁମଠାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏଭଳି ଶକ୍ତି ଅଛି ଯେ ତୁମେ ମୃତ୍ୟୁର ବଶୀଭୂତ ନ ହୋଇ ଅମର ହୋଇପାର ।

ମୃତ୍ୟୁ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଜୀବନରେ ପାଦ ଦିଏ ନାହିଁ । ସେଠାରୁ ସେ ନିରାଶ ହୋଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କାମକ୍ରୋଧାଦି ଚଉସମ୍ମୁଖରେ ନିଜକୁ କଳୁଷିତ ଓ ଅଶୋଭନୀୟ କରେ, ମୃତ୍ୟୁର ପାଦ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ତାହାକୁ ନିଷ୍ପୀଡ଼ିତ କରେ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବିତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ମୃତପ୍ରାୟ ବଞ୍ଚିଥାଏ । ତାହା ପାଇଁ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଲାଭ କରିବା ଛାର ସଦୃଶ ଅଟେ । ପରନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟ ଓ ତାପର ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ଆତ୍ମାକୁ ଶୁଦ୍ଧପୂତ କରେ, ସେ ଦେହ ତ୍ୟାଗକରି ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ହୁଏ ।

ହେ ସୌମ୍ୟ ! ଉଠ, ମୃତ୍ୟୁର ପାଦକୁ ଦୂରକୁ ହଟାଇ ଆଜି ହିଁ ଅମରତ୍ୱର ଘୋଷଣା କର । ପବିତ୍ର ହୋମକୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପାଦ ପକାଇବା ପାଇଁ କେହି ସାହସ କରେ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧ, ନିର୍ମଳ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଜୀବନଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁର ଲକ୍ଷଣ ସ୍ୱତଃ ଦୂରେଇ ଯାଏ । ତେଣୁ ହେ ଶୋଭନୀୟ ! ତୁମେ ପବିତ୍ର ଯଜ୍ଞ କୁଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହୁଅ । ବିଶ୍ୱରେ ଯଜ୍ଞ ସୌରଭ ବିତରଣ କର । ଆତ୍ମଧ୍ୱନିପୂର୍ବକ ଘୋଷଣା କର—‘ମୁଁ ଶୁଦ୍ଧ, ପବିତ୍ର ଓ ଯଜ୍ଞମୟ, ତେଣୁ ମୁଁ ଅମର ।’

ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ପୁରୁଷଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି । ଗାଈ ଯେପରି ସ୍ୱତଃ ଗୁହାଳ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ନିଜ ଖୁଣ୍ଟ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସେ, ଅଗ୍ନି ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତି ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହିଛନ୍ତି । ଅଗ୍ନି ବାଣୀରେ, ବାୟୁ ପ୍ରାଣରେ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସମସ୍ତ ଦେବ ପୁରୁଷ ଦେହରେ ଥିବାରୁ ଜ୍ଞାନୀଜନ ପୁରୁଷକୁ ବ୍ରହ୍ମ କହନ୍ତି ।

ତସ୍ମାଦ୍ୱୈ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷମିଦଂ ବ୍ରହ୍ମେତି ମନ୍ୟତେ ।
ସର୍ବା ହ୍ୟସ୍ମିନ୍ ଦେବତା ଗାବୋ ଗୋଷ୍ଠ ଇବାସତେ ।।

(ଅଥର୍ବ —୧୧, ୮, ୩୨)

ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକେ ପୁରୁଷକୁ ବ୍ରହ୍ମ କହନ୍ତି, କାରଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହିଥାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱଚେତନା ପୁରୁଷକୁ ଚିନ୍ମୟ କରିଛି । ଅଗ୍ନିଦେବ ବାଣୀରୂପ ଧାରଣ କରି ପୁରୁଷ ମୁଖରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ବାୟୁଦେବ ପ୍ରାଣରୂପରେ ନାସିକାରେ, ଆଦିତ୍ୟ ଦେବ ଦୃଷ୍ଟି ରୂପରେ ଚକ୍ଷୁରେ, ଦିଗଗଣ ଶ୍ରୋତ୍ର ରୂପରେ କର୍ଣ୍ଣରେ, ଓଷଧି ବନସ୍ପତି ଲୋମରୂପରେ ତ୍ୱଗ୍‌ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରମା ମନରୂପରେ ହୃଦୟରେ, ଆପ୍‌ଦେବୀ ବୀର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ଶିଶ୍ନରେ, ମୃତ୍ୟୁଦେବ ଅପାନରୂପରେ ନାଭିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦେବତାଙ୍କୁ ଧାରଣ କରି ପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମ ପାଲଟିଛି ।

ଗାଈମାନେ ଗୁହାଳ ଭିତରକୁ ଆସି ସେଠାରେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁଣ୍ଟ ପାଖକୁ ଟାଣିନେବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ବାଛି ସେଠାରେ ବାସ କରନ୍ତି ।

ହେ ପୁରୁଷ ! ତୁମର ଦେହ ଗୋ-ଶାଳା ସ୍ୱରୂପ, ଗୋ ରୂପୀ ଦେବତା ସେଥିରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ତୁମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗୁଡିକରେ ଜୀବନରସ ସଞ୍ଚାର କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡିକୁ ନିରୋଗ ଓ ଜୀବନ୍ତ ରଖନ୍ତି । ସେମାନେ ତୁମର ଦୈବୀ ରକ୍ଷକ । ତୁମ ଦେହରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବତାର ବାସସ୍ଥଳକୁ ଧ୍ୟାନ କର । ଦେବ ମନ୍ଦିରକୁ ନିର୍ମଳ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ରଖ । ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ପବିତ୍ରତା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଦେବମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟଥା ସେମାନେ ରୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ସେହି ଦେବଙ୍କର ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀ । ଦେବଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିବା ଆତ୍ମଦେବ ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀର ଆତ୍ମାରାମ । ମୂଳାଧାର ପ୍ରଭୃତି ଆଠଟି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ଦେହ ନଗରୀ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଛି । ଦୁଇ ନେତ୍ର, ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁଇ ନାସିକାପୁଟ, ମୁଖ, ମୂତ୍ରଦ୍ୱାର ଓ ଗୁହ୍ୟ-ଦ୍ୱାର ଦେହ ପୁରୀର ନଅଟି ଦ୍ୱାର । ଆଠ ଚକ୍ର ଓ ନବ ଦ୍ୱାର ବିଶିଷ୍ଟ ଦେହର ହୃଦୟ ପ୍ରଦେଶର ‘ଆତ୍ମ ଯକ୍ଷ’ ବିରାଜମାନ । ତାହାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ହୃଦୟ କୋଶ ପ୍ରକାଶିତ । ସେହି କୋଶର ଅନନ୍ତ ଜ୍ୟୋତି ସମ୍ମୁଖରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସୂର୍ଯ୍ୟର ତେଜ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଷ୍ଟାଚକ୍ରା ନବଦ୍ୱାରା ଦେବାନାଂ ପୂରଯୋଧ୍ୟା ।
ତସ୍ୟାଂ ହିରଣ୍ୟୟଃ କୋଶଃ ସ୍ୱର୍ଗୋ ଜ୍ୟୋତିଷାବୃତଃ ।।

(ଅଥର୍ବ-୧୦, ୨, ୩୧)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଥର୍ବବେଦରେ ଏକ ଅଭିନବ ସ୍ୱର୍ଗଯାତ୍ରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ କୁହାଯାଇଛି—ମୁଁ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଉଠି ଆନନ୍ଦ ଲୋକରେ ପ୍ରବେଶ କରିବି । ସେଥିପାଇଁ ଚତୁସ୍ତର ବିଶିଷ୍ଟ ଦୀର୍ଘ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରିବି ପୃଥିବୀ ତଳରୁ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ତଳ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ତଳରୁ ଆଲୋକମୟ ଦ୍ୟୌତଳ, ଦ୍ୟୌ-ତଳରୁ ଆନନ୍ଦମୟ ଧାମକୁ ଆରୋହଣ କରିବି । ମୋର ଯାତ୍ରାର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଯେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥଳରେ ରହି ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଅନନ୍ତ ଦୂର ପାର କରିବି । ଏହି ସ୍ଥଳରେ, ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋର ଅଲୌକିକ ଯାତ୍ରାର ମାର୍ଗ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବି । ଦୀର୍ଘକାଳର ପ୍ରତୀକ୍ଷା ପାଇଁ ମୋର ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ।

ମୋର ସ୍ଥୂଳ ଦେହ ପୃଥିବୀ ଅଟେ । ସେଥିରେ ମୁଁ ବାସ କରେ । ତହିଁରେ ପ୍ରସାରିତ ମୋର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ବିଷୟ ବାସନାରେ ଜଡିତ ରହେ । ପରନ୍ତୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମୁଁ ସେଥିରୁ ଉଦାସୀନ ହୁଏ । ଦେହଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦେହର ଅନୁଭବ କରେ । ତେଣିକି ପ୍ରଶାନ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣ ମୋର ବାସସ୍ଥଳ ହୁଏ । ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଏକ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଶକ୍ତିରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ମୁଁ ତହିଁରେ ବାସ କରେ । ତାହା ମୋର ବିଜ୍ଞାନମୟ ଦେହ । ଜ୍ଞାନ ଯେଉଁ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆନନ୍ଦଲୋକରୁ ଆଲୋକ ସଂଗ୍ରହ କରେ, ମୁଁ କ୍ରମଶଃ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ଦେହ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ହେଉଥିବା ମୋର ଅନ୍ତର୍ଯାତ୍ରା ନିଜସ୍ୱରୂପଠାରେ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ଆତ୍ମା ସ୍ୱସ୍ଥ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଦେହ ଧାରଣ କରି ସୁଦ୍ଧା ବିଦେହ ପାଲଟିଯାଏ ।

ପୃଷ୍ଠାତ୍ପୃଥିବ୍ୟା ଅହମନ୍ତରିକ୍ଷମାରୁହମନ୍ତରିକ୍ଷାଦ୍ଦିବମାରୁହମ୍ ।
ଦେବୋ ନାକସ୍ୟ ପୃଷ୍ଠାତ୍ସ୍ୱର୍ଜ୍ୟୋତିରଗାମହମ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ-୪, ୧୪, ୩)

ଆୟୁର୍ବେଦ ଅଥର୍ବର ଉପାଙ୍ଗ (ଇହ ଖଲ୍ୱାୟୁର୍ବେଦୋ ନାମ ଯଦୁପାଙ୍ଗମଥର୍ବବେଦସ୍ୟ-ସୁଶ୍ରୁତ, ୧, ୧୦) । ଅଥର୍ବ ବେଦ ଚିକିତ୍ସାର ଉପଦେଶ କରନ୍ତି ଯାହା ଅଥର୍ବ, ତାହା ଔଷଧ । ଅଥର୍ବବେଦର ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ରୋଗର କାରଣ ଓ ନିରାକରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ରୋଗ ଜୀବାଣୁ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚ, ଯାତୁଧାନ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପସରା ଆଦି ନାମର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଲକ୍ଷଣାନୁସାରେ ରୋଗଜୀବାଣୁ ବା କୃମିର ଅସଂଖ୍ୟ ନାମ ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା--

ଯେବାଷାସଃ କଷ୍କଷାସ ଏଜତ୍କାଃ ଶିପିବିତ୍ନୁକାଃ
ଦୃଷ୍ଟଶ୍ଚ ହନ୍ୟତାଂ କ୍ରିମିରୁତାଦୃଷ୍ଟଶ୍ଚ ହନ୍ୟତାମ୍ ॥
ଦୁର୍ଣାମା ତଜ ମା ଗୃଧଦଲିଂଶ ଉତ ବତ୍ସପଃ ॥
ପଲାଲାନୁପଲାଲୌ ଶର୍କୁଂ କୋକଂ ମଲିମ୍ଲୁଚଂ ପଲୀଜକମ୍
ଆଶ୍ରେଷଂ ବବ୍ରିବାସସମୃକ୍ଷଗ୍ରୀବଂ ପ୍ରମୀଲିନମ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ-୮, ୬, ୨)

ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦରେ ଜୀବାଣୁ (*germ*), ଉଦରକୀଟ (*worm*), କୀଟପତଙ୍ଗ (*Insect*) 'କୃମି' ନାମରେ କଥିତ । ଏମାନେ ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ବ୍ୟାପିକରି ରହନ୍ତି । 'ଆମେ ସୁପକ୍ୱେ ଶବଲେ ବିପକ୍ୱେ' (ଅଥର୍ବ-୫, ୨୯, ୬) ଅର୍ଥାତ୍ ଅପକ୍ୱ, ସୁପକ୍ୱ, ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ୱ ଓ ବିପକ୍ୱ ଭୋଜନରେ, 'କ୍ଷୀରେ ମନ୍ଥେ ଅକୃଷ୍ଟପଚ୍ୟେ ଧାନ୍ୟେ' (ଅଥର୍ବ-୫, ୨୯, ୭) ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଧ, ଦହି ଓ ଅନ୍ୟ ଶସ୍ୟରେ 'ଶୟନେ ଶୟାନଂ' (ଅଥର୍ବ-୫, ୨୯, ୮) ଅର୍ଥାତ୍ ଶୋଇଥିବା ବିଛଣାରେ ବ୍ୟାପି ରହନ୍ତି । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ତିନୋଟି ବେଦ ମନ୍ତ୍ରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କୃମିର ନାମ ଦେଖାଯାଏ ।

ଯେବାଷାସଃ (ଶୀଘ୍ରଗାମୀ କୃମି), କଷ୍କଷାସଃ (କଷ୍ କଷ୍ ଧ୍ୱନି କରୁଥିବା), ଏଜତ୍କାଃ (କମ୍ପୁଥିବା), ଶିପ-ବିତ୍ନୁକାଃ (ଗୁପ୍ତ), ଦୃଷ୍ଟାଃ (ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଉଥିବା), ଅଦୃଷ୍ଟାଃ (ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଉ ନଥିବା), ଦୁର୍ଣାମା (ଗର୍ଭାଶୟର କ୍ଷତ କରୁଥିବା), ଅଲିଂଶଃ (ଲାଗି ରହୁଥିବା), ବତ୍ସପଃ (ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁକୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା), ପଲାଳଃ (ମାଂସଭକ୍ଷୀ), ଅନୁପଲାଳଃ (ପଲାଳ କୃମିର ସନ୍ତାନ), ଶର୍କୁଃ (ଶର୍କରାରୁ ଜାତ), କୋକଃ (ସଂହାରକ), ମଲିମ୍ଲୁଚଃ (ମଳିନ), ପଲୀଜକଃ (କେଶରେ ଉପଦ୍ରବ କରୁଥିବା), ଆଶ୍ରେଷାଃ (ଲାଗି ରହୁଥିବା), ବବ୍ରିବାସଃ (ଦେହକୁ ବିରୂପ କରୁଥିବା), ଋକ୍ଷଗ୍ରୀବଃ (ସ୍ଥୂଳ ଗ୍ରୀବା ଯୁକ୍ତ), ପ୍ରମୀଳୀ (ଅକ୍ଷିକୁ ଦଂଶନ କରୁଥିବା) ଇତ୍ୟାଦି ।

କେତେକ କୃମି ଦୃଷ୍ଟ, ଆଉ କେତେକ ଅଦୃଷ୍ଟ, ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ବାୟୁ, ବିଦ୍ୟୁତ, ଶଂଖ, ଶତବାର,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅପାମର୍ଗ, ଅଞ୍ଜନ, ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ ଆଦି କୃମିନାଶକ ପଦାର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଯାମା ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ହେତୟଃ ଶତମୃଷ୍ଟୀର୍ହିରଣ୍ୟୟୀଃ ॥
ତାଭିର୍ହରିତଶୃଙ୍ଗୋ ଗନ୍ଧର୍ବାନବକାଦାନ୍ ବ୍ୟୃଷତୁ ॥
ନଦୀ ଯନ୍ତ୍ୱପ୍ସରସୋଽପାଂ ତାରମବଶ୍ୱସମ୍ ।
ଗୁଲ୍ଗୁଲୂଃ ପୀଲା ନଲଦ୍ୟୌକ୍ଷଗନ୍ଧିଃ ପ୍ରମନ୍ଦନୀ ।
ତତ୍ପରେତାପ୍ସରସଃ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧା ଅଭୂତନ ॥

(ଅଥର୍ବ-୪, ୩୭, ୩)

'ଦୃଷ୍ଟମଦୃଷ୍ଟମତୃହମ୍' (ଅଥର୍ବ-୨, ୩, ୧୨) ଅର୍ଥାତ୍ ଖାଲି ଆଖିରେ ଦିଶୁଥିବା ଓ ଦିଶୁ ନ ଥିବା ରୋଗକୃମିକୁ ମୁଁ ନାଶ କରେ । ଅଥର୍ବବେଦର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କୃମିଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟ କୁହାଯାଇଛି । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦୁଇ ମନ୍ତ୍ରରେ 'ଗନ୍ଧର୍ବ' ଓ 'ଅପ୍‌ସରା' ନାମଧେୟ କୃମି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । 'ଗାଂ ବାଣୀ' ଧାରୟନ୍ତୀତି ଗନ୍ଧର୍ବାଃ,- ଗାନ କରୁଥିବା ମଶାଜାତି କୀଟ 'ଗନ୍ଧର୍ବ' । ଅପ୍‌ସାରିଣୀ ଭବନ୍ତୀତି ଅପ୍‌ସରାଃ'- ଜଳରେ ରହି ବଢ଼ୁଥିବା କୃମି 'ଅପ୍‌ସରା' ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ଦ୍ୱାରା ବିଷାକ୍ତ କୃମିର ବିଷ ଦୂର ହୁଏ । ତେଣୁ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ଅଦୃଷ୍ଟହା' ଅର୍ଥାତ୍ ଅଦୃଷ୍ଟ କୃମିମାନଙ୍କର ନାଶକ । ଅନେକ ବେଦ ମନ୍ତ୍ର ବିଷଘ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଶ୍ମିର ଗୁଣମାନ କହିଛନ୍ତି । ଗନ୍ଧର୍ବ ଶ୍ରେଣୀର କୃମି ମଧ୍ୟରେ କରୁମାଃ (କୁତ୍ସିତ ଧ୍ୱନି କରୁଥିବା), କଷ୍‌କଷାସଃ (କସ୍ କସ୍ ନାଦ କରୁଥିବା), କୁକୁନ୍ଧାଃ (କୁ କୁ ଧ୍ୱନି କରୁଥିବା), ମଟ୍‌ମଟାଃ (ମଟ୍ ମଟ୍ ଶବ୍ଦ କରୁଥିବା), କୀଟ ପତଙ୍ଗ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ସେମାନଙ୍କର ବିଷକୁ ନାଶ କରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଗୁଗ୍‌ଗୁଲ ପୀଲା, ଜଟାମଂସୀ, ବୃକ୍ଷଗନ୍ଧା ଓ ମଲ୍ଲିକା ରୋଗକୃମି ଦୂର କରେ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ବାୟୁ, ବିଦ୍ୟୁତ୍, ସୀସା, ସୋମ, ଶଙ୍ଖ, ଶତବାର, ଅପାମାର୍ଗ, ଅଞ୍ଜନ, ଅଜଶୃଙ୍ଗୀ, ଗୁଲ୍‌ଗୁଲ, ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ, ସହସ୍ରାକ୍ଷ, ପ୍ରତିସର ପ୍ରଭୃତି କୃମି ନାଶକ ପଦାର୍ଥର ନାମ ଅଥର୍ବବେଦର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକରଣରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ଏହି ବେଦର ଅଷ୍ଟମ କାଣ୍ଡ, ଷଷ୍ଠ ସୂକ୍ତରେ ପ୍ରସୂତି ଦୋଷର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସୂକ୍ତରେ ଥିବା ଛବିଶଟି ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ନବମ ମନ୍ତ୍ରଟି ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରସୂତି ଦୋଷର ରୋଗଜୀବାଣୁକୁ ଦୂର କରିବାର ଉପାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

ଯଃ କୃଣୋତି ମୃତବତ୍ସାମବତୋକାମିମାଂ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ।
ତମୋଷଧେ ତ୍ୱଂ ନାଶୟାସ୍ୟାଃ କମଲମଞ୍ଜିବମ୍ ॥

(ଅଥର୍ବ-୮, ୬, ୯)

'ସୂତିକା ଗୃହର ମଳିନତା ଯୋଗୁଁ ରୋଗଜୀବାଣୁ ପ୍ରବେଶ କରି ନବଜାତ ଶିଶୁକୁ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ପିଙ୍ଗ ନାମକ ଔଷଧି ଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକ ଦୂର ହୁଅନ୍ତି ।' (ମନ୍ତ୍ର-୧୯) । ଅଜ୍ଞାନ ଲୋକେ ସୂତିକା ଗୃହକୁ ଅନ୍ଧାର କରନ୍ତି । 'ରୋଗ ଜୀବାଣୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣଦ୍ୱାରା ଦୂର ହୁଏ, ଯେପରି ଗୃହବଧୂ ନିଜ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଆଗରୁ ଲୁଚିଯାଏ । ପିଙ୍ଗ- ଜାତ ଔଷଧ ଜୀବାଣୁର ହୃଦୟକୁ ବିଦ୍ଧ କରେ ।' (ମନ୍ତ୍ର-୨୪) 'ଶୋଇଥିବା ବା ଜାଗ୍ରତ ଥିବା ପ୍ରସୂତା ସ୍ତ୍ରୀର ଦେହରେ ଜୀବାଣୁ ପ୍ରବେଶ କରେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ତାହାକୁ ଦୂର କରେ ।' (ମନ୍ତ୍ର-୮) । 'ଏହି ରୋଗକୃମି ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ସହ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ ।' (ମନ୍ତ୍ର-୧୨) । 'ଶିଶୁ ଜନ୍ମ ହେବା ମାତ୍ରେ ଦୁର୍ନାମା, ଅଂଶ ଓ ବତ୍ସପ ନାମକ ରୋଗଜୀବାଣୁ ପ୍ରସୂତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି ।' (ମନ୍ତ୍ର-୧) । 'ହେ ପିଙ୍ଗ ! ନବଜାତ ବାଳକକୁ ରକ୍ଷାକର । ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଅ ନାହିଁ । କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ କୃମିଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କର ।' (ମନ୍ତ୍ର-୨୫) । 'ବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ୱ, ମୃତବତ୍ସାତ୍ୱ, କ୍ରନ୍ଦନ ଓ ପାପ ପ୍ରବୃତ୍ତି—ଏ ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୋଷ ଗଛରୁ ଫୁଲ ଝଡ଼ିବାପରି ଦୂର ହୁଅନ୍ତୁ ।' (ମନ୍ତ୍ର-୨୬) ।

ଉଲ୍ଲିଖିତ ପିଙ୍ଗ ଔଷଧ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥର ସଙ୍କେତ ଦିଏ । ଯଥା :— (୧) ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣର ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ । (୨) ପିଙ୍ଗ ନାମକ ବନସ୍ପତି ବିଶେଷ । ପ୍ରସୂତାର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ପଡ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଠାରେ ପିଙ୍ଗ ଗଛର ପତ୍ର ରଖିବା ଓ ତାହାର ଚୁଲିର ଧୂଆଁ ସେବନ କରିବା ହିତକାରକ ।

ଅଥର୍ବବେଦର କାଣ୍ଡ ୧ ସୂକ୍ତ ୨୫, କାଣ୍ଡ ୫ ସୂକ୍ତ ୨୨, କାଣ୍ଡ ୬ ସୂକ୍ତ ୨୦, କାଣ୍ଡ ୭ ସୂକ୍ତ ୧୧୬ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଜ୍ୱର ଏବଂ ସେ ସବୁର ନିଦାନ ଓ ନିବାରଣ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି । 'ଜ୍ୱର'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନକୁ ଦୁଃଖମୟ କରେ । ତେଣୁ ବେଦ ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ତାହାକୁ 'ତକ୍ମା' (ତକ କୃଚ୍ଛ୍ର ଜୀବନେ' ଧାତୁରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ) କହିଛନ୍ତି । 'ଜଠରାଗ୍ନିର ବିକୃତିରୁ ତକ୍ମା (ଜ୍ୱର) ଜାତହୁଏ । ଜ୍ୱରର ଉପଦ୍ରବ ଶହ ଶହ ପ୍ରକାର 'ଶତଂ ରୋପୀଷ୍ଟ ତକ୍ମନଃ' (୫, ୩୦, ୧୬) ।

ତୃତୀୟକଂ ବିତୃତୀୟଂ ସଦନ୍ଦିମୁତ ଶାରଦମ୍ ।
ତକ୍ମାନଂ ଶୀତଂ ରୂରଂ ଗ୍ରୈଷ୍ମଂ ନାଶୟ ବାର୍ଷିକମ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ-୫, ୨୨, ୧୩)

ଉପରୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ କେତେକ ଜ୍ୱରର ଯଥା :— ତୃତୀୟକଃ (ତୃତୀୟ ଦିନରେ ଆସୁଥିବା), ବିତୃତୀୟଃ (ଚତୁର୍ଥ ଦିନରେ ଆସୁଥିବା), ସଦନ୍ଦିଃ (ସଦା ରହୁଥିବା), ଶାରଦଃ (ଶରତ୍ ଋତୁରେ ହେଉଥିବା), ଶୀତଃ (ଶୀତଜ୍ୱର) ରୂରଃ (ପିତ୍ତଜ୍ୱର), ଗ୍ରୈଷ୍ମଃ (ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ହେଉଥିବା), ବାର୍ଷିକଃ (ବର୍ଷା ଋତୁରେ ହେଉଥିବା) ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଅଥର୍ବ ବେଦର ଅନ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଜ୍ୱରର ନାମ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଦେଖାଯାଏ, ଯଥା :—ବିଶ୍ୱଶାରଦଃ (ମେଲେରିଆ), ଅଭ୍ରଜା (କଫଜ୍ୱର), ଅବ୍ରତଃ (ବିଷମ), ବାତଜା (ବାତଜ୍ୱର), ଧୃଷ୍ଣୁଃ (ବଳପୂର୍ବକ ଆସୁଥିବା), ଅଙ୍ଗଜ୍ୱରଃ (ଅଙ୍ଗରେ ରହୁଥିବା), ଶୁଷ୍ମିଣଃ (ଶୋଷକ), ପରୁଷଃ (ଚର୍ମକୁ ରୁକ୍ଷ କରୁଥିବା), ଅନ୍ୟେଦ୍ୟୁଃ (ଗୋଟିଏ ଦିନ ଛାଡ଼ି ଆସୁଥିବା) ଉଭୟେ-ଦ୍ୟୁଃ (ଦୁଇ ଦିନ ଛାଡ଼ି ଆସୁଥିବା) ଇତ୍ୟାଦି ।

ଜଙ୍ଗିଡ଼ (୧୯, ୩୪, ୧୦), କୁଷ୍ଠ (୫, ୪, ୧), ଅଞ୍ଜନ (୪, ୯, ୮) ପ୍ରଭୃତି ସେବନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଜ୍ୱରର ପ୍ରକୋପ ଶାନ୍ତହୁଏ । ୫, ୨୨, ୧ ମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି- ଯଜ୍ଞ ବେଦିରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିବା ସୁଗନ୍ଧିତ, ରୋଗ ନାଶକ ଓ ପୁଷ୍ଟି କାରକ ହୋମ ସାମଗ୍ରୀ ଜ୍ୱର ନାଶ କରେ ।

'ରୋହିଣୀ' ବନସ୍ପତି ଶସ୍ତ୍ରାଘାତ ଓ ଅସ୍ଥିଭଙ୍ଗ ପାଇଁ ମହୌଷଧ । ଶଲ୍ୟକ୍ରିୟା ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେହରୁ ବାଣ ନିର୍ଗତ କରାଯାଏ (ଅଥର୍ବ-୪, ୧୨, ୭, ଓ ୬, ୯୦, ୧)।'

କୋ ଅସ୍ମିନ୍ନାପୋ ବ୍ୟଦଧାଦ୍ୱିଷୂବୃତଃ
ପୁରୂବୃତଃ ସିନ୍ଧୁସୃତ୍ୟାୟ ଜାତାଃ ।
ତୀବ୍ରା ଅରୁଣା ଲୋହିନୀସ୍ତାମ୍ରଧୂମ୍ରା
ଊର୍ଧ୍ୱା ଅବାଚୀଃ ପୁରୁଷେ ତିରଶ୍ଚୀଃ ॥
(ଅଥର୍ବ-୧୦, ୨, ୧୧)

ଉପରୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦେହର ରକ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନ ସଂକ୍ଷେପରେ କୁହାଯାଇଛି । (କ) 'ବିଷୂବୃତଃ ପୁରୁବୃତଃ'— ରକ୍ତ ସମଗ୍ର ଦେହରେ ସଞ୍ଚାଳିତ ହୁଏ । ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଅଙ୍ଗ ନାହିଁ ଯେଉଁଠାରେ ରକ୍ତର ସଞ୍ଚାଳନ ହୁଏ ନାହିଁ । (ଖ) 'ସିନ୍ଧୁ ସୃତ୍ୟାୟ ଜାତାଃ'— ରକ୍ତ ନାଡ଼ୀ ମଧ୍ୟରେ ନଦୀ ଜଳ ପରି ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ରକ୍ତର ରୂପ ଅଛି । (ଗ) ରକ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇ ପ୍ରକାର—'ଅରୁଣାଃ' ଲାଲ ରଙ୍ଗ ଓ ତାମ୍ର ଧୂମ୍ରା' ତମ୍ବା ଧୂଆଁର ରଙ୍ଗ । ଧମନୀରେ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣର ଶୁଦ୍ଧ ରକ୍ତ ଓ ଶିରାରେ ତାମ୍ର ବର୍ଣ୍ଣର ଅଶୁଦ୍ଧ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । (ଘ) ରକ୍ତର ଏକ ନାମ 'ଲୋହିନଃ' କାରଣ ସେଥିରେ ଲୌହ ଅଂଶ ଥାଏ । (ଙ) ରକ୍ତର ଗତି ଅନେକ ପ୍ରକାର—'ଊର୍ଧ୍ୱାଃ ଅବାଚୀଃ ତିରଶ୍ଚୀଃ' ଅର୍ଥାତ୍ ଉପର, ତଳ ଓ ବକ୍ର । (ଚ) ଦେହରେ 'ଆପଃ' ଅର୍ଥାତ୍ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦ୍ରବ ରହିଛି ।

'ଇମା ଯାସ୍ତେ ଶତଂ ହିରାଃ ସହସ୍ରଂ ଧମନୀରୁତ' (୭, ୩୬, ୨) ଅର୍ଥାତ୍ ଶିରା ଓ ଧମନୀ ଅସଂଖ୍ୟ । ବେଦରେ ଶିରାକୁ 'ହିରା' କୁହାଯାଇଛି । 'ଯାସ୍ତେ ଶତଂ ଧମନୟୋ-ଽଙ୍ଗାନ୍ୟନୁ ବିଷ୍ଠିତାଃ' (୬, ୯୦, ୨) ଅର୍ଥାତ୍ ଶହ ଶହ ଧମନୀ ଅଙ୍ଗରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଛି । 'ହିରା ଲୋହିତ ବାସସଃ' (୧, ୧୭, ୧) ଅର୍ଥାତ୍ ନାଡ଼ୀ ଗୁଡ଼ିକ ରକ୍ତର ବାସସ୍ଥଳ । ଏହିପରି ଅଥର୍ବ ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ରକ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଅଛି ।

ଦେହର ନାସିକା, ମୂତ୍ରଦ୍ୱାର, ଗୁହ୍ୟଦ୍ୱାର ଓ ବ୍ରଣରୁ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ ସ୍ରାବିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ନାସାସ୍ରାବ, ମୂତ୍ର ସ୍ରାବ, ଅତିସାର ଓ ବ୍ରଣସ୍ରାବ କହନ୍ତି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କାଣ୍ଡ, ତୃତୀୟ ସୂକ୍ତର ପାଞ୍ଚଟି ମନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ରଣସ୍ରାବ ରୋକିବା ଔଷଧ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇଛି । ତାହାର ନାମ 'ଅରୁଃସ୍ରାଣ' । ସେହି ବନସ୍ପତିକୁ ଭୂମି ତଳରୁ ମୂଳ ସହିତ ଉପୁଡ଼ା ଯାଏ (ମନ୍ତ୍ର ୩) । ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ସେହି ଔଷଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ (ମନ୍ତ୍ର ୧) । ପଞ୍ଚମ ମନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ରଣରେ ଲେପ ଦେବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରକାର ମୃତ୍ତିକାର ସୂଚନା ମିଳେ ।

'ବିଷାଣକା' ଔଷଧ ନାସିକା, ଗୁହ୍ୟଦ୍ୱାର ଓ ମୂତ୍ର ଦ୍ୱାରର ସ୍ରାବକୁ ବନ୍ଦ କରେ । ଅଥର୍ବ ଷଷ୍ଠ କାଣ୍ଡ ଚଉରାଳିଶ ସୂକ୍ତର ତୃତୀୟ ମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି— 'ରୁଦ୍ରମେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରୁଦ୍ରଙ୍କର ମୂତ୍ର, ଅମୃତର ନାଭି । ତୁମର ନାମ 'ବିଷାଣକା' । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମନ୍ତ୍ରରେ ବିଷାଣକାକୁ ସ୍ରାବରୋଧ ପାଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଔଷଧ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି- 'ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାସାବ ଭେଷଜଂ' । ପ୍ରଥମ କାଣ୍ଡରେ ରକ୍ତସ୍ରାବକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି- 'ଭାର ନଥିବା ଘରେ ଭଉଣୀ ଯେପରି ପିତୃକୁଳରେ ଚିର-କାଳ ଅଟକି ରହିଯାଏ, ଏହିପରି ରୋଗୀର ରୁଧିରସ୍ରାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବନ୍ଦ ହେଉ (ଅଥର୍ବ-୧, ୧୭, ୧)

ଶମୀମଶ୍ୱତ୍ଥ ଆରୂଢସ୍ତତ୍ର ପୁଂସବନଂ କୃତମ୍ ।
ତଦ୍ୱୈ ପୁତ୍ରସ୍ୟ ବେଦନଂ ତତ୍ସ୍ତ୍ରୀଷ୍ୱା ଭରାମସି ॥
(ଅଥର୍ବ ୬, ୧୧, ୧)

ଉପରୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି, ଶମୀବୃକ୍ଷରେ ବଢିଥିବା ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷର ସେବନ ଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ଭଧାରଣ ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ଏହି ଗଛର ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଚେର, ଛେଲି, ପତ୍ର, ଫୁଲ ଓ ଫଳରେ ତିଆରି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ପୁତ୍ରୋତ୍ପତ୍ତିର ସହାୟକ । ତାହାକୁ ମହୁ ଅଥବା ଦୁଗ୍ଧ ସହିତ ସେବନ କଲେ ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ଭାଶୟ ପୁତ୍ର ଧାରଣ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର କେବଳ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାର ଗର୍ଭାଶୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ପୁତ୍ର ଗର୍ଭପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ହୁଏ ।

ପୁରୁଷବୀର୍ଯ୍ୟର ନ୍ୟୂନତା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ରଜର ଆଧିକ୍ୟରେ କନ୍ୟାସନ୍ତାନ ଜାତ ହୁଏ । ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଗର୍ଭସ୍ଥାପନର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ପିତା ଯେଉଁ ଭାବନା ସହିତ ବୀଜବପନ କରନ୍ତି ଓ ମାତା ଭୂମିବତ୍ ବୀଜ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତାହାର ସଂସ୍କାରରେ ମାତାର ଗର୍ଭ ଅଙ୍କୁରିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ଗର୍ଭାଧାନ ଭାବୀ ସନ୍ତାନକୁ ଓ ପରିଣାମତଃ ମାନବ ସମାଜକୁ ନିର୍ମାଣ କରେ ।

ଷଷ୍ଠ କାଣ୍ଡର ଚତୁର୍ବିଂଶ ସୂକ୍ତରେ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀର ବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ୱ ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ଔଷଧ କୁହାଯାଇଛି । ଋଷଭକ ନାମକ ଔଷଧିରେ ହୋମକଲେ ତଥା ତାହାର ମର୍ମକୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ସେବନ କଲେ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ଭଦୋଷ ଦୂର ହୁଏ । ଔଷଧ ସେବନ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସନ୍ତାନୋତ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ପତିପତ୍ନୀ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଭଦ୍ର ଭାବନା ପୋଷଣ କରିବା ଏକାନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ପ୍ରାଣିବିଜ୍ଞାନମାନେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଦେହଗଠନ ବିଷୟରେ ଓ ପଶୁଚିକିତ୍ସକମାନେ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କର ରୋଗ ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ବେଦ ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁ ରହସ୍ୟ ବତାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ଅଦ୍ୟାପି ହୋଇନାହିଁ । ବେଦ କହନ୍ତି ଯେ ନିଜ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ । ସେମାନେ ରୋଗ ନିବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଔଷଧି ପ୍ରୟୋଗ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୃଷ୍ଟିରେ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ଜନ୍ମ ପୂର୍ବରୁ ଔଷଧି-ବନସ୍ପତି ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଔଷଧିର ଆଶ୍ରୟରେ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ତୃଣଭୋଜୀ ଜୀବନ ଧାରଣ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ତୃଣ ଚୟନ କରନ୍ତି ଓ କେବେହେଲେ ମାଂସାହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁ ପଶୁପକ୍ଷୀ ରୋଗ ନିବାରଣ ପାଇଁ ବୃକ୍ଷଲତା ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଔଷଧି ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି ।

ବରାହୋ ବେଦ ବୀରୁଧଂ ନକୁଲୋ ବେଦ ଭେଷଜୀମ୍ ।
ସର୍ପା ଗନ୍ଧର୍ବା ଯା ବିଦୁସ୍ତା ଅସ୍ମା ଅବସେ ହୁବେ ॥
ଯାଃ ସୁପର୍ଣା ଆଙ୍ଗିରସୀର୍ଦିବ୍ୟା ଯା ରଘଟୋ ବିଦୁଃ ।
ବୟାଂସି ହଂସା ଯା ବିଦୁର୍ଯାଶ୍ଚ ସର୍ବେ ପତତ୍ରିଣଃ ।
ମୃଗା ଯା ବିଦୁରୋଷଧୀସ୍ତା ଅସ୍ମା ଅବସେହୁବେ ॥
(ଅଥର୍ବ-୮, ୭, ୧୩ ଓ ୮, ୭, ୨୪)

ଉପରୋକ୍ତ ବେଦମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି- ଘୁଷୁରି, ନେଉଳ, ସାପ, କୀଟପତଙ୍ଗ, ପକ୍ଷୀ ଓ ବନ୍ୟ ପଶୁମାନେ ଔଷଧି ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି । ଘୁଷୁରି ଖୋଜି ଖୋଜି କପର କନ୍ଦ ଓ ଚେର ବାହାର କରେ, ତାହା ସୁବିଦିତ । ବିଭିନ୍ନ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି, ଘ୍ରାଣ ଓ ଆସ୍ୱାଦନ ଶକ୍ତି ଏତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଯେ ସେମାନେ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଅଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି ।

ଅଥର୍ବବେଦର ଶତାଧିକ ସ୍ଥଳରେ ରୋଗ ଚିକିତ୍ସାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନିମ୍ନରେ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ଦିଆଗଲା ।

ମୂତ୍ରରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୧, ସୂକ୍ତ ୩), ଅର୍ଶ (କାଣ୍ଡ ୨, ସୂକ୍ତ ୨୫), ହୃଦରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୩, ସୂକ୍ତ ୭), ଉନ୍ମାଦ (କାଣ୍ଡ ୬, ସୂକ୍ତ ୧୧୧), କେଶରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୬, ସୂକ୍ତ ୨୧, ୧୩୬ ଓ ୧୩୭), ବନ୍ଧ୍ୟାରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୩, ସୂକ୍ତ ୨୩) ଗର୍ଭରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୬, ସୂକ୍ତ ୧୧), ସର୍ପବିଷଦୂରୀ କରଣ (କାଣ୍ଡ ୭, ସୂକ୍ତ ୫୬), ଜ୍ୱର (କାଣ୍ଡ ୧, ସୂକ୍ତ ୧୨ ଓ ୨୫, କାଣ୍ଡ ୫, ସୂକ୍ତ ୨୨, କାଣ୍ଡ ୬, ସୂକ୍ତ ୨୦), ପ୍ରସୂତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରୋଗ (କାଣ୍ଡ ୧, ସୂକ୍ତ ୧୧), ଶ୍ୱେତକୁଷ୍ଠ (କାଣ୍ଡ ୧' ସୂକ୍ତ ୨୩ ଓ ୨୪), ପଶୁଚିକିତ୍ସା (କାଣ୍ଡ ୬, ସୂକ୍ତ ୫୯) ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଥର୍ବବେଦର କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମଣିବନ୍ଧନ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ପରନ୍ତୁ ତାହା ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ହସ୍ତ ବା କଣ୍ଠର ଆଭରଣ ରୂପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଜଡ଼ିଆ ନୁହେଁ । ବେଦବର୍ଣ୍ଣିତ ମଣିବନ୍ଧନ ମନୋ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ମତ ।

ବେଦ ଅଭୀବର୍ତ୍ତ ମଣିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରନାୟକଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ରାଜଚିହ୍ନ ବା ରାଜଶକ୍ତି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅଭୀବର୍ତ୍ତ ମଣି ରାଜଚିହ୍ନ ଅଟେ । ତାହା ଛତ୍ର ଓ ରାଜଦଣ୍ଡ ପରି ବିଶେଷ ରାଜକୀୟ ବସ୍ତୁ ହୋଇପାରେ ଅଥବା ଶାସକର ବିଶିଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ହୋଇପାରେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ସିପାହୀ ରାଜଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ନିଜକୁ ଜନସାଧାରଣ ମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରେ (ଅଥର୍ବ-୧, ୨୯, ୪)

କାଣ୍ଡ ୧୯, ସୂକ୍ତ ୩୧ରେ ଚଉଦଟି ମନ୍ତ୍ରରେ ଉଦୁମ୍ବର ମଣିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଉଦାହରଣ ପାଇଁ ନିମ୍ନ ମନ୍ତ୍ରଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ଔଦୁମ୍ବରେଣ ମଣିନା ପୁଷ୍ଟିକାମାୟ ବେଧସା ।
ପଶୂନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ସ୍ଫାତିଂ ଗୋଷ୍ଠେ ମେ ସବିତା କରତ୍ ॥
(ଅଥର୍ବ-୧୯, ୩୧, ୧)

ଉଦୁମ୍ବର ନିକଟରେ ଗାଈ ଓ ଅନ୍ୟଗୃହ ପାଳିତ ପଶୁଙ୍କର ଗୋଠ ବସାଇଲେ ପଶୁସମ୍ପଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ସୂକ୍ତର ନବମ ମନ୍ତ୍ରରେ ଉଦୁମ୍ବରକୁ ବନସ୍ପତି ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ଦ୍ୱାଦଶ ମନ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି 'ହେ ମଣି ! ତୁମେ ଗ୍ରାମୀଣ ଅଟ। ତୁମକୁ ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ରୋପଣ କରାଯାଏ ।' ସୁତରାଂ ଉଦୁମ୍ବର ମଣି ବନସ୍ପତି ବିଶେଷ । ଯଜ୍ଞଡିମ୍ବିରି ଗଛକୁ ଉଦୁମ୍ବର କହନ୍ତି । ଗୃହ ନିକଟରେ ଉଦୁମ୍ବର ଉଦ୍ୟାନ ରୋପଣ କରିବା ବିଧେୟ, ଯେପରି ଗାଈ ଗୋରୁ ସେଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ବିଶ୍ରାମ ନେବେ । ଏହି ଗଛ ଛାଇରେ ବାସ କରି ତାହାର ଫୁଲଫଳ ସେବନ କଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ଭଧାରଣ ଓ ସନ୍ତାନଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ।

ଏକାଦଶ ମନ୍ତ୍ରରେ ଉଦୁମ୍ବରକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠମଣି କୁହାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ସେବନ ଦ୍ୱାରା ନୈରାଶ୍ୟ ଓ କୃପଣତା ଦୂର ହେବା ବିଷୟ କଥିତ ହୋଇଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନ୍ତ୍ରର ଅନୁସାରେ ଉଦୁମ୍ବର ବୀର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧକ । 'ବୀର୍ଯ୍ୟାୟ ବାଧ୍ୟତେ'- ଉଦୁମ୍ବର ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ପୁତ୍ରୋତ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ଦେହରେ ବନ୍ଧାଯାଏ ।

ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଦୁମ୍ବର ଫଳକୁ କ୍ଷୁଧାନାଶକ କୁହାଯାଇଛି । ଅଥର୍ବବେଦର ସୂକ୍ତମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଅଙ୍କୁରନ୍ତ ମଞ୍ଜି ସହିତ ଉଦୁମ୍ବରକୁ ରାନ୍ଧି ଖାଇଲେ ମାସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଧା ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଶିରସ, ଉଦୁମ୍ବର ଓ ଶମୀକୁ ଘିଅରେ ମିଶାଇ ସେବନ କଲେ କ୍ଷୁଧା ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ପଶୁ ସମ୍ପଦର ବିସ୍ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ରୋଗ ନିବାରଣ ପାଇଁ ଉଦୁମ୍ବର ଉପଯୋଗୀ ଅଟେ ।

ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ଚାରିପ୍ରକାର ମଣିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଳେ (୧) ବନସ୍ପତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ (୨) ପ୍ରାଣିଜ (୩) ଖଣିଜ ଓ (୪) ସାମୁଦ୍ରିକ । ଏ ସବୁ ବ୍ୟବହାର କଲେ ବହୁ ପ୍ରୟୋଜନ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ଯଥା:- (କ) ଦେହର ଶୋଭାବୃଦ୍ଧି (ଖ) ମନର ଶାନ୍ତି ଓ ପ୍ରସନ୍ନତା ଲାଭ (ଗ) ବିଷର ପ୍ରତିଷେଧ ଓ ଦୂରୀକରଣ (ଅଥର୍ବ-୪, ୧୦, ୩ଓ ୪, ୨, ୯,)

ଅଥର୍ବବେଦ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମଣି କୌଣସି ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ, କୁହୁକ ବା ମାୟା ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ପଦାର୍ଥ ଅନାର୍ଷ ଓ ଅପ୍ରାମାଣିକ । ଦେହର ବିଷ ଦୂରୀକରଣ ଓ ମନର ପ୍ରସନ୍ନତା ତଥା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧାରଣ ପାଇଁ ଖଣିଜ, ସାମୁଦ୍ରିକ, ପ୍ରାଣିଜ ଓ ବନସ୍ପତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବସ୍ତୁର ବ୍ୟବହାର ବେଦୋକ୍ତ ମଣିଧାରଣର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ଅଥର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଆଞ୍ଜନ, ଦର୍ଭ ପ୍ରଭୃତି ମଣି ଖଣିଜ, ଶଂଖ ଆଦି ସାମୁଦ୍ରିକ, ପ୍ରତିସର ଆଦି ପ୍ରାଣିଜ, ଜଙ୍ଗିଡ଼- ପର୍ଣ୍ଣ-ବରଣାଦି ମଣି ବନସ୍ପତି ବିଶେଷ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ଅଥର୍ବବେଦରେ ସଂକଳ୍ପ, ଅଭିମର୍ଶ, ଆଦେଶାଦି କ୍ରିୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଯାଦୁବିଦ୍ୟା ନୁହେଁ । ମନର ପ୍ରବଳ ଶୁଭେଚ୍ଛାର ନାମ 'ସଂକଳ୍ପ' । ଦେହକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଆନ୍ତରିକ ତନ୍ତୁଗୁଡ଼ିକରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା 'ଅଭିମର୍ଶ' । ଆଶ୍ୱାସନା ଓ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ରୋଗୀର ରୋଗ ଦୂର କରିବା 'ଆଦେଶ' । ପ୍ରୟୋଜକର ବାଣୀ ଓ ମନର ପବିତ୍ରତା ଉପରେ ସଂକଳ୍ପ, ଅଭିମର୍ଶ ଓ ଆଦେଶର ଫଳାଫଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିର୍ଭର କରେ । ଏ ସବୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନଗତ ବିଷୟ । ଏହା ସହିତ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଳିକ ବା ଯାଦୁ ବିଦ୍ୟାର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଆନ୍ତରିକ ହିତ ଚିନ୍ତନ ଓ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ଅଥବା ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିହୁଏ ।

'ଯାଦୁ' ଶବ୍ଦ ବେଦର 'ଯାତୁ' ଶବ୍ଦର ରୂପାନ୍ତର ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ । 'ଯାତୁ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହିଂସା । ତାନ୍ତ୍ରିକ ପରିଭାଷାରେ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଳିକ ପ୍ରୟୋଗକୁ 'ଯାଦୁ' କହନ୍ତି । ଏଠାରେ ତନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାର ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ନାହିଁ । ଅଥର୍ବ ବେଦର କେତେକ ମନ୍ତ୍ର ତାନ୍ତ୍ରିକ କ୍ରିୟା କାଣ୍ଡରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଥର୍ବବେଦର କାଣ୍ଡ ୧, ସୂକ୍ତ ୧୪ର ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡିକ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷର ଅନିଷ୍ଟ ନିମନ୍ତେ ବିନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଏହି ସୂକ୍ତରେ କନ୍ୟାଦାନ ଓ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଷୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତାନ୍ତ୍ରିକମାନେ ଅଭିପ୍ରେତ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହୃତ ଦାନ୍ତକାଠି, କେଶ ପ୍ରଭୃତି ପୋଡିବା ସମୟରେ ଏହି ସୂକ୍ତର ପାଠ କରନ୍ତି । ଅଥର୍ବ ବେଦ କାଣ୍ଡ ୧, ସୂକ୍ତ ୨୨ର ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡିକରେ ହୃଦ୍‌ରୋଗ ଓ କାମଳ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏହି ବେଦର ୪ର୍ଥ କାଣ୍ଡ ୫ମ ସୂକ୍ତରେ ନିଦ୍ରା ବିଜ୍ଞାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ତାହାକୁ ବାମମାର୍ଗୀମାନେ ପରଦାର ଗମନ ନିମିତ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀର ଜ୍ଞାତ କୁଟୁମ୍ବଜନଙ୍କୁ ଶୁଆଇ ଦେବାରେ ବିନିଯୋଗ କରନ୍ତି ।

ମନୁଷ୍ୟର ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ ଗୁଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦୂର ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଯୁଦ୍ଧ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ସାମ, ଦାନ ଓ ଭେଦନୀତି ସଫଳ ନହେଲେ ଯୁଦ୍ଧ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହୋଇପଡେ । ଜ୍ଞାନ ଭଣ୍ଡାର ବେଦରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟାର ସଙ୍କେତ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଥର୍ବ ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବେଦରେ ଧୂମାସ୍ତ୍ର, ବାଣଯୁଦ୍ଧ ଓ ଜାଲ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିସ୍ତରର ବିକାଶ, ଶାସକର ଲକ୍ଷଣ, ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । କୃଷି, ବ୍ୟାପାର ଓ ଗୃହ ନିର୍ମାଣାଦି ବିଷୟ ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହି ବେଦରେ ବ୍ୟାପାରୀଙ୍କୁ 'ବଣିକ୍' କୁହାଯାଇଛି । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ନୌକା ଜାହାଜରେ ସମୁଦ୍ରଯାତ୍ରାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମିଳେ । ବ୍ୟାପାରରେ ସତ୍ୟ-ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ବେଦରେ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି । ବ୍ୟାପାରୀଙ୍କୁ ନିୟମିତ ଈଶ୍ୱରୋପାସନା ଓ ଦୈନିକ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରର ସମ୍ପାଦନ ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି ।

ଗୃହ ନିର୍ମାଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଷଷ୍ଠ ଓ ନବମ କାଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ସୂକ୍ତ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ସବୁଜ ପ୍ରାନ୍ତର, ପୁଷ୍କରିଣୀ, ହ୍ରଦ, ପ୍ରାକୃତିକ ଓ କୃତ୍ରିମ ଝରଣା ନିକଟରେ ଗୃହ ନିର୍ମିତ ହେଉ (ଅଥର୍ବ-୬, ୧୦୬, ୧) । ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳରେ ଗୃହକୁ ଶୀତଳ ଓ ଶୀତକାଳରେ ଗରମ ରଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ (ଅଥର୍ବ- ୬, ୧୦୬, ୩)। ଗୃହରେ ଅନ୍ନଭଣ୍ଡାର, ଯଜ୍ଞଶାଳା, ମହିଳାଭବନ, ବୈଠକ ସ୍ଥଳ ଓ ଅତିଥିଶାଳା ଅବସ୍ଥିତ (ଅଥର୍ବ- ୯, ୩, ୭) । ଦୁଇ, ଚାରି, ଛଅ, ଆଠ, ଦଶ ବଖରାଯୁକ୍ତ ଗୃହ ନିର୍ମିତ ହୁଏ (ଅଥର୍ବ-୯, ୩, ୨୧) । ଗୃହର ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଣ ଓ ଅଂଶ ଦୃଢ ଭାବରେ ଗଠନ କର (ଅଥର୍ବ-୯, ୩, ୧୦) । ବୈଧ ସମାନ ଗୃହକୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କର (ଅଥର୍ବ-୯, ୩, ୨୪) । ଅଥର୍ବ ବେଦରେ ଗୃହ ନକ୍ସା ନିର୍ମାତାଙ୍କୁ 'ମାନପତି' ଓ 'ସୂତ୍ରଧାର' କୁହାଯାଇଛି ।

ବିକାଶବାଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଆଧୁନିକ ବିଦ୍ୱାନମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ବୈଦିକ ସମାଜରେ ସୁଦୃଢ ବିବାହ ବନ୍ଧନ ଓ ପାରିବାରିକ ସଙ୍ଗଠନ ନଥିଲା । ଏଭଳି ଉକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ ଏଭଳି ସ୍ୱେଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟକଳ କରୁଥିବା ଲୋକେ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ନକରି ମଧ୍ୟ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ଅଥର୍ବ ବେଦ ସବିଧି ବିବାହ ବନ୍ଧନ, ସ୍ୱୟଂବର, ଉତ୍ତମ ସନ୍ତାନୋତ୍ପତ୍ତି, ପାରିବାରିକ ପ୍ରେମ ଓ ଅତିଥି ସେବାର ମନୋହର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ଅଥର୍ବ ବେଦ ଏକାଦଶ କାଣ୍ଡର ପଞ୍ଚମ ସୂକ୍ତ 'ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସୂକ୍ତ' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏଥିରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଛବିଶଟି ମନ୍ତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଗୌରବଗାନ କରିଛନ୍ତି । 'ବ୍ରହ୍ମ' ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଈଶ୍ୱର 'ଚର୍ଯ୍ୟ' ଅର୍ଥାତ୍ ଆଚରଣ ହିଁ 'ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ' । ସର୍ବୋତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ, ସର୍ବୋତ୍ତମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦ୍ୱାଦଶ କାଣ୍ଡର ପ୍ରଥମ ସୂକ୍ତରେ ତେଷଠିଟି ମନ୍ତ୍ର ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଏହି ସୂକ୍ତର 'ଦେବତା' ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି 'ଭୂମି' । ସମଗ୍ର ସୂକ୍ତ ଭୂମିମାତା ଓ ମାତୃଭୂମି ପ୍ରତି ଆଦରପୂର୍ଣ୍ଣ ବଳିଦାନ ଭାବନାରେ ଓତପ୍ରୋତ ।

ବେଦରେ ବହୁ ଜାତିର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ବିଶେଷ କରି ଗାଈ ଓ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ କଥା ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଋଗ୍ ବେଦରେ ଗାଈକୁ 'ଅଘ୍ନ୍ୟ' ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାକୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଦେବୀ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଇଳା, ଅଦିତି ଓ ପୃଥ୍ୱୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗାଈରୂପରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

ଅଥର୍ବ ବେଦ କେବେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ସଠିକ୍ ବିବରଣୀ ଅଦ୍ୟାବଧି ମିଳେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ପଣ୍ଡିତ ମତଦିଅନ୍ତି ଏହାର ରଚନା କାଳ ମହାଭାରତ ପରେ । କାରଣ ଏଥିରେ ମହାଭାରତ ଯୁଗର ପୁରୁଷ କୃଷ୍ଣ, ଜନ୍ମେଜୟ ତଥା ପରୀକ୍ଷିତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ।

ଅଥର୍ବଶିଖା-ସ୍ତ୍ରୀ ବି.-ଅଥର୍ବ ବେଦ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉପନିଷଦ୍ ବିଶେଷ ।

ଅଥର୍ବଶିରସ୍-କ୍ଲୀ. ବି.-ଅଥର୍ବ ବେଦର ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଅଥର୍ବ ଶିରସଃ' ବା 'ଅଥର୍ବ ଶିରସ' ନାମକ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପ୍ରତିପାଦକ ଉପନିଷଦ୍ ବିଶେଷ ।

ଅଥର୍ବା-ପୁଂ. ବି.-ଅଥର୍ବ ନାମକ ଋଷି ବିଶେଷ, ବେଦର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭାଗ । ଋଗ୍ ବେଦରେ ୧୪ଥର ଅଥର୍ବନ ଓ ବହୁଥର ଅଥର୍ବାମାନଙ୍କ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏହି ଋଷି ବେଦରେ ଅଗ୍ନି ପୁରୋହିତରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ମୁଣ୍ଡକ-ଉପନିଷଦରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେ ଅଥର୍ବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଥମେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ନିଜର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଅଥର୍ବଙ୍କୁ ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମ ବିଦ୍ୟାର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଅଥର୍ବଙ୍କୁ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ, ଅଥର୍ବ ପୁଣି ସେହି ବିଦ୍ୟାକୁ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଅଙ୍ଗିରା ଭରଦ୍ୱାଜ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ସତ୍ୟବାହଙ୍କୁ ତାହା କହିଲେ । ସତ୍ୟବାହ ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୟାକୁ ଅଙ୍ଗିରସଙ୍କୁ ଶିଖାଇଲେ ।

ଅଗ୍ନି ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭୃଗୁ ଓ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ସହିତ ଅଥର୍ବଙ୍କ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ । ଅଥର୍ବ, ଭୃଗୁ ଓ ଅଙ୍ଗିରା ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜରେ ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାଦନ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଋଗ୍ ବେଦର (୬, ୧୬, ୧୩) ତୈତ୍ତିରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବାଜସନେୟି ସଂହିତାରେ ଉକ୍ତ ହୋଇଛି ଯେ, ଅଥର୍ବା ପୁଷ୍କରରୁ ଅଗ୍ନିକୁ ଉତ୍ପାଦିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ପୁଷ୍କର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ପଦ୍ମପତ୍ର ବୋଲି ସାୟଣ କହିଅଛନ୍ତି । ଆଉ କେହି କେହି ମତ ଦିଅନ୍ତି ପୁଷ୍କର ଅର୍ଥ ଅରଣି-କାଷ୍ଠ-ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଛିଦ୍ର । ତେଣୁ ଘର୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାଦନ ପ୍ରଥମେ ଅଥର୍ବା କରିଥିଲେ ଓ ପରେ ଅଙ୍ଗିରା ଏହି ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାଦନ ପ୍ରଣାଳୀର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ କରିଥିଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅଥର୍ବା ବୃକ୍ଷ ଶାଖାର ନିବିଡ଼ ଘର୍ଷଣରୁ ଜାତ ଏବଂ କୋଟରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ବନାଗ୍ନିକୁ ଶୁଷ୍କ ପଦ୍ମପତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ବିଧିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭୃଗୁ ଓ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ନାମର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ଋଗ୍ ବେଦରେ ଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଏକବଂଶୀୟ ରୂପେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଋଗ୍ ବେଦର କୌଣସି ମନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇ ନଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ ନାମର ବହୁବାର ଉଲ୍ଲେଖ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନତାକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରୁଛି । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଅଥର୍ବା ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସହ ଘନିଷ୍ଠଭାବେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ।

ଶାନ୍ତି ଓ ଚିତ୍ତି ନାମରେ ଅଥର୍ବାଙ୍କର ଦୁଇଟି ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ପଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟ ଓ ଗୀତିମୟ ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ତ୍ରୟୀ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଉଥିଲା । ମହର୍ଷି ଅଥର୍ବ କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଐହିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳପ୍ରଦ ଯାଗଯଜ୍ଞ ଓ ଶତ୍ରୁ ମାରଣାଦି ଉପଯୋଗୀ ପ୍ରକରଣ ଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର କରି ନିଜ ନାମରେ ସଙ୍କଳନ କଲେ । ତା'ର ନାମ ହେଲା ଅଥର୍ବ ବେଦ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ବେଦ ଦୁଇ ଭାଗରେ ତ୍ରୟୀ ଓ ଅଥର୍ବ ନାମରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ମହର୍ଷି କୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱୈପାୟନ ଏହି ତ୍ରୟୀ ଗୁଡ଼ିକ ଋକ୍, ଯଜୁଃ ଓ ସାମ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବ ନାମରେ ବେଦ ଚାରି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସ-ପୁଂ ବି.- ବୈଦିକ ଋଷି ଅଥର୍ବା । ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ଅନୁବର୍ତ୍ତୀମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସ । ଯାଗଯଜ୍ଞ ପ୍ରଭୃତି ଅଥର୍ବବେଦମତେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି କି ନାହିଁ, ଏହା ଦେଖିବା ଥିଲ ଏମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁଠି ତ୍ରୁଟି ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲା, ସେଠାରେ ଏମାନେ ତାହା ସଂଶୋଧନ କରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମନ୍ତ୍ର ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ଅଥର୍ବାଣ- ସଂ.ବି. (ଅଥର୍ବନ + ଅ)-ଅଥର୍ବବେଦ, ଅଥର୍ବ ବେଦୋକ୍ତ କ୍ରିୟା କାଣ୍ଡ ।

ଅଥର୍ବାଣି- ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅଥର୍ବନ + ଇ)-ଅଥର୍ବ ବେଦ ପାରଗ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କୌଣସି ବଂଶର କିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁରୋହିତ ।

ଅଥର୍ବାଣୀ- ଗ୍ରା. (ମଧ୍ୟ)ବି. (ସଂ. ଅଥର୍ବାଣ)- ଅଥର୍ବ ବେଦ ।

ଅଥର୍ବାଧିପ- ପୁଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.) ଅଥର୍ବ ବେଦର ଅଧିପତି ବୁଧ ଗ୍ରହ ।

ଅଥର୍ବୀ- ସ୍ତ୍ରୀ ବିଣ.-ଯେ ହିଂସା କରେ ନାହିଁ ।

ଅଥଲ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ଅ + ସ୍ଥଳ)- ଅଥଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥଳ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ସ୍ଥଳ, କିମ୍ବା ଅତଳ)-ଅତି- ଗଭୀର, ଅଗାଧ, ଅତଳସ୍ପର୍ଶ, ଯେଉଁ ନଦୀ ଆଦିକୁ ଲୋକେ ପଶିଯାଇ ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା ଡଙ୍ଗାରେ ବା ନ ପହଁରି ପାର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗ୍ରା.ବି.(ସଂ.ଅ + ସ୍ଥଳ)-ଅସ୍ଥାନ,ଅଯୋଗ୍ୟ ବା ମନ୍ଦସ୍ଥାନ, ସମାଜରେ (ବିବାହ ବା ଭୋଜନ ବିଷୟ ବିଚାରରେ) ଆପଣାଠାରୁ ନୀଚତର କୁଳ ବା ବଂଶ, ସମୁଦ୍ର ବା ସାଗରର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶ ।

ଅଥଳ ତଳ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅତଳ) ଅଥଳ(ଦେଖନ୍ତୁ) ଯେଉଁ ଜଳ ଭାଗରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ତଳକୁ ଗୋଡ ପାଏ ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗୋଡ ପାଏ ନାହିଁ ।

ଅଥଳଥଳ-ଗ୍ରା.ବିଣ.- ଅଥଳତଳ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲ) ବିଣ. (ସଂ.ଅଥର୍ବ)- କ୍ଳାନ୍ତ, ଅବସନ୍ନ, ହାଲିଆ । ବି.- କ୍ଳାନ୍ତି, ଅବସାଦ ।

ଅଥାଇ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅସ୍ଥାୟୀ) - ଅସ୍ଥାୟୀ, ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ ।

ଅଥାଇତ୍-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ଅସ୍ଥ ୟୀ)- ଅଥାଡା (ଦେଖନ୍ତୁ) ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ.-ଅସ୍ଥାୟିତ୍ୱ) -ଅସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ।

ଅଥାଇତ- ଗ୍ରା.ବିଣ ଓ ବି.- ଅଥାଇତ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାଏତ୍- ଗ୍ରା.ବିଣ. ଓ ବି.- ଅଥାଇତ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାଏତା- ଗ୍ରା.ବିଣ.ବି.- ଅଥାଇତ୍ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାତା-ଦେ.ପୁଂ. ସ୍ତ୍ରୀ.ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ସ୍ଥିତା)-ନିରାଶ୍ରୟ, ଆଶ୍ରୟ ବିହୀନ, ଗୃହହୀନ, ଯାହାର ରହିବାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଅରକ୍ଷିତ, ବେମୁରବି ଆ, ଯାହାର କେହି ଯତ୍ନ ବା ତତ୍ତ୍ୱ ନେବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କେହି ଜଗୁଆଳି ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି.- ଅସ୍ତାତା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାତାମଣ୍ଡପ- ଦେ.ବି.- ଯେଉଁ ଘର ବା ସ୍ଥାନର କେହି ଜଗୁଆଳି ବା ମାଲିକ ନାହିଁ ।

ଅଥାତା ହକରା-ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି.-ଅସ୍ତାତା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାଥାଲ-ପ୍ରାଦେ. (ବଲାଙ୍ଗୀର)-ଅସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥା ।

ଅଥାନ-ଦେ.ବି (ସଂ. ଅସ୍ଥାନ)- ଅସ୍ଥାନ, ମନ୍ଦସ୍ଥାନ, ଅଯୋଗ୍ୟସ୍ଥାନ, ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ।

ଦେ ବିଣ.-ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ, ଆଶ୍ରୟହୀନ, ଗୃହଶୂନ୍ୟ ।

ଅଥାନନ୍ତର-ସଂ.ଅ. (ଅଥ + ଅନନ୍ତର)-ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ଅଥାନଫାଙ୍ଗୁଲା-ଦେ.ବିଣ ପୁ.-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜିନିଷ ପତ୍ର ଅସ୍ଥାନରେ ରଖେ ବା ପକାଏ, ଗରହିସିଆର୍, ଅସାବଧାନ (ବ୍ୟକ୍ତି), ଯେଉଁ ଜିନିଷ ଯେଉଁଠାରେ ରହିବାର କଥା ସେଠାରେ ନ ରଖି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଯେ ଜିନିଷମାନ ରଖେ ।

(ଅଥାନଫାଙ୍ଗୁଲୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥାନଫୁଙ୍ଗୁଲା-ଦେ.ବିଣ.ପୁଂ(ଅଥାନଫାଙ୍ଗୁଲା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାନ ବାଉଳା-ଦେ. ପୁଂ. ବିଣ. (ସଂ. ଅସ୍ଥାନ + ବାତୁଳ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଥାନକେ ରଖି ଥାନକେ ଖୋଜେ, ବିସ୍ମରଣଶୀଳ, ଭୋଳା, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଶୃଙ୍ଖଳାହୀନ ।

(ଅଥାନଫାଙ୍ଗୁଲା-ଦେଖନ୍ତୁ)

(ଅଥାନ ବାଉଳୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଥାନସିଅସ୍-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-ମହାତ୍ମା ଅଥାନସିଅସ୍‌ଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ: ୨୯୮ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଖ୍ରୀ: ୩୭୩ । ସେ ଇଜିପ୍‌ଟ୍‌ର ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡ୍ରିଆରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅଥାନସିଅସ୍ ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ବାଇବେଲ୍‌ର ଗ୍ରୀକ୍-ସଂସ୍କରଣ ଉପରେ ଏପରି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ କେହି ଏଥିରେ ପରାସ୍ତ କରି ପାରୁ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ୨୭ ବର୍ଷ ବୟସ ହେବାବେଳକୁ ସେ ମଧ୍ୟ-ପ୍ରାଚ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଫଳରେ ୩୨୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ବିଶପଙ୍କ ସହିତ ସେ 'ନାଇସିଆ ସମ୍ମିଳନୀ'ରେ ଯୋଗ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟଯୋଗୁ ୩୨୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡରଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ବିଶପ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାଧକ ଥିଲେ । ନିଜର ସାଧନା ବଳରେ ସେ ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ମତକୁ ବଳିଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ଖଣ୍ଡନ ଓ ବିରୋଧ କରି ଗୀର୍ଜାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୋର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରି ଦଳେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ବିଶପ ପଦବୀରୁ ଅବ୍ୟାହତି ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ପଳାୟନ କଲେ । ପରେ ସେ ରାଜ୍ୟକୁ ଫେରି ପୁନର୍ବାର ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମମତକୁ ଗ୍ରହଣ ନକରି ନିନ୍ଦା କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ୩୪୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସାର୍ଡିକା କାଉନସିଲ୍‌ରେ ୯୭ଜଣ ବିଶପ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିବାରୁ ସେ ବିଶପ ପଦ ଫେରିପାଇଥିଲେ ।

କାନ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଟିଅସ୍ ୩୫୩ ଖ୍ରୀ: ରେ ସମ୍ରାଟ ପଦଲାଭ କରିବା ପରେ ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବଢ଼ିଗଲା । ପୂର୍ବରୁ ଅଥାନସିଅସ୍ ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ମତକୁ ବିରୋଧ କରିଥିବାରୁ, ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ନିଗୃହୀତ ହେଲେ । ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଯୋଗୁ ଦଳେ ସୈନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ବେଳେ ସେ କୌଶଳକ୍ରମେ ଇଜିପ୍‌ଟ୍‌ର ମରୁଭୂମିକୁ ଖସି ପଳାୟନ କଲେ । ଅଥାନସିଅସ୍‌ଙ୍କୁ ଧରାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏହି ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା ଶୁଣିବା ପରେ ସେ ଇଜିପ୍‌ଟ୍‌ର ଉତ୍ତର ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ମରୁଭୂମିରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ସେ ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିବା ସମୟରେ ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ରହି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାଏ ।

୩୬୧ ଖ୍ରୀ: ଯେତେବେଳେ ଜୁଲିଆନ ସମ୍ରାଟ ହୋଇ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ସବୁ ଧର୍ମ ମତକୁ ସମ୍ମାନ ଦିଆଯିବ, ସେତେବେଳେ ଅଥାନସିଅସ୍ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡ୍ରିଆକୁ ଫେରି ଆସି ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ନିଜର ମତବାଦ ପ୍ରଚାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟ ଜୁଲିଆନ ଅଥାନସିଅସ୍‌ଙ୍କ ମତବାଦକୁ ସହ୍ୟ କରି ନପାରି, ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀକରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଫଳରେ ସେ ଛଅଷଠି ବର୍ଷ ବୟସରେ ଥେବାନ୍ ମରୁଭୂମିରେ ୩୬୩ ଖ୍ରୀ: ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଲେ ।

ଜୁଲିଆନଙ୍କ ପରେ ଜୋଭିୟାନ ସମ୍ରାଟ ପଦଲାଭ କରିବାରୁ ଅଥାନସିଅସ୍ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପୁଣି ଭାଲେନ୍‌ସ ସମ୍ରାଟ ହେବା ସମୟରେ ଆରିଅସ୍‌ଙ୍କ ଧର୍ମପନ୍ଥୀମାନେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିବାରୁ ସେ ଦେଶାନ୍ତର ହେଲେ । ସେ ଦେଶାନ୍ତର ହେବାର ଚାରି ମାସ ପରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବୃନ୍ଦ ସନ୍ଥ ଅଥାନସିଅସ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଶକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ସମ୍ରାଟ ଭାଲେନ୍‌ସଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ସେ ପୁନର୍ବାର ଦେଶକୁ ଫେରିଆସି ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଦେଶରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଅଥାନସିଅସ୍‌ଙ୍କ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଗର୍ବ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିନମ୍ର ସ୍ୱଭାବ, ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଦୃଢ଼ତା, ନିଷ୍ପାପ ଜୀବନ ଓ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ପ୍ରଥମ ଗ୍ରୀକ୍ ବହି 'ଅନ୍ ଦି ଇନ୍‌କାରନେସନ' ଖୁବ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । 'ଏଗେନ୍‌ଷ୍ଟ ଦି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୁଦେନ୍' ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁସ୍ତକ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଆଇସ୍ଲସ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ)

ଅଥାଜଅାଁ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଥ ମ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥାନୀ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ସ୍ଥ ନୀୟ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ସ୍ଥାନର ସ୍ଥାୟୀ ଅଧିବାସୀ ନୁହେଁ, ଅସ୍ଥ ନୀୟ, ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ରୂପେ ବାସକରେ ନାହିଁ, ଯାହାର ସ୍ଥାୟୀ ଘର ନାହିଁ, ଗୃହଶୂନ୍ୟ, ଅଘରିଆ, ଯେ ସତତ ଆପଣା ବାସସ୍ଥାନକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେ, ଯାଯାବର' ମନ୍ଦ ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିବାସୀ ।

ଅଥାବସ୍କା-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)-(୧) ଉତ୍ତର ଆମେରିକାସ୍ଥ କାନାଡା ଦେଶର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବରେ ଥିବା ନଦୀ । ଏହାର ଲମ୍ବ ୭୬୫ ମାଇଲ । ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ନଦୀ ମହାନଦୀର ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଗୁଣ । ଏହା ଅଥାବସ୍କା ହ୍ରଦରେ ପଡ଼ିଛି । ୫୨.୧୦ଡିଗ୍ରୀ ଉତ୍ତର ଓ ୧୧୭. ୧୦ଡିଗ୍ରୀ ପଶ୍ଚିମରେ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ।

(୨) ଉତ୍ତର-ଆମେରିକାସ୍ଥ କାନାଡ଼ା ଦେଶର ଗୋଟିଏ ହ୍ରଦ । ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି ୫୯.୧ଡିଗ୍ରୀ ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ଓ ୧୦୯.୩ଡିଗ୍ରୀ ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ରାଘିମାରେ । ଲମ୍ବ ୨୦୮ ମାଇଲ । କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୩୦୮୫ ବର୍ଗମାଇଲ । ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନରୁ ପ୍ରାୟ ୭୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ଏହାର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ।

ଅଥାବସ୍କାନ-ବୈଦେ. ବି.-(୧) ଉତ୍ତର-ଆମେରିକାର ଏକ ଆଦିବାସୀ ଜାତି । ସେମାନେ ଶିକାର କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି । ପଶୁ ଚମଡ଼ାରେ ଘର ଏବଂ ପୋଷାକ ତିଆରି କରିବା କୌଶଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍‌ଭଲଭାବେ ଜଣା । ଏହି ଜାତିର ଲୋକମାନେ ଖୁବ୍ ବଳବାନ୍ ଓ ଓ ସାହସୀ ।

(୨) ଉତ୍ତର-ଆମେରିକାର ଆଦିବାସୀ ବା ଲୋହିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଭାଷା ବିଶେଷ । ଉକ୍ତ ଭାଷାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଡେନେ, ଟିନେହ ବା ଅଥାପସ୍କନ୍ । ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ କାନାଡା, ଆଲାସ୍କା, ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର କୂଳରେ ଥିବା କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ, ନବ ମେକ୍ସିକୋ ଏରିଜୋନା ଓ ଟେକ୍ସାସ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ଲୋହିତ ଭାରତୀୟମାନେ ଏହି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଚୀନ ଓ ତିବ୍ବତ ଭାଷା ସହିତ ଏହି ଭାଷାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଅଥାଦର୍-ଗ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର)-ଅସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥା ।

ଅଥାର-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଆସ୍ତରଣ, ପ୍ରା. ଅଥରଣ, ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ କନାର ଆସ୍ତରଣ ଦିଆ ଯିବାରୁ)-ନିଆଁ ଉପରେ ବସାଯାଇଥିବା ପାଣି ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ କନା ବାନ୍ଧି କନା ଉପରେ ପିଠଉ ଲଦି ପିଠା ତିଆରି କରିବା ପ୍ରଣାଳୀ ।

ଏଣ୍ଡୁରି, ମଣ୍ଡା, ଗଇଣ୍ଠା ପିଠାକୁ ବାଷ୍ପଦ୍ୱାରା ସିଝାଇବା ପାଇଁ ମୁହଁରେ କନା ବନ୍ଧାହୋଇଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ହାଣ୍ଡି, ହାଣ୍ଡି ପିଠି ଉପରେ ଯେଉଁ କମ୍ବଳ ବା ମୋଟା କପଡ଼ା ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ପିଠା ପାକ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡି ଅଣାଯାଏ । ବାଉଁଶ 'କଣି'କୁ ମୋଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଗୋଲେଇ ତିଆରି କରି, ସେହି 'ଗୋଲ ମୋଡ଼ଆ'କୁ ହାଣ୍ଡିର ମଝି ଅଂଶରେ ଖଞ୍ଜି ରଖାଯାଏ । ଏହି ଗୋଲ ମୋଡ଼ଆ ଉପରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ବାଉଁଶ କାଠି ପାଞ୍ଚଳ ପରି ଖଞ୍ଜାଇ ଦିଆଯାଏ । ଏହା ଉପରେ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ଛଣ ବା ନଡ଼ାକୁ କାଟି ପାରି ଦିଆଯାଏ । ଏପରି ଭାବେ ଏହା କରାଯାଇଥାଏ ଯେ ତା' ଉପରେ ପିଠା ରଖିଲେ ଅଦୌ ତଳକୁ ଗଳିପଡେ ନାହିଁ । ଛଣ ବା ନଡ଼ା ଗୋଲ ମୋଡ଼ଆ ଉପରେ ଦେବା ପରେ, ତା' ଉପରେ ପାଣି ଢାଳି ଦିଆଯାଏ । ହାଣ୍ଡିରେ ଢଳା ଯାଇଥିବା ପାଣି ଏହି ଗୋଲ ମୋଡ଼ଆକୁ ନ ଲାଗି ତା' ତଳେ ରହେ । ତା' ପରେ ଏହି ଅଥାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହାଣ୍ଡିକୁ ଚୁଲି ଉପରେ ବସାଇ ଦିଆଯାଏ । ଯେଉଁ ପିଠା ସିଝାଇବା କଥା, ସେହି ପିଠା ତିଆରି କରି ନଡ଼ା ବା ଛଣ ବିଛଣା ଉପରେ ସଜାଇ ରଖି ଦିଆଯାଏ । ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ କପଡ଼ାଟିଏ ବାନ୍ଧି ସେହି କପଡ଼ା ଉପରେ ଆହୁରି ଥାକେ ପିଠା ଖଞ୍ଜାଇ ରଖାଯାଏ । ଏହା ଉପରେ ହାଣ୍ଡି ମୁହଁକୁ ଠିକ୍ ଲାଗିବା ଭଳି ଗୋଟିଏ ପଲମ ଘୋଡାଇ ଦିଆଯାଏ । ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ ପଲମ ଘୋଡାଇବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ହାଣ୍ଡି ଭିତରେ ଯେଉଁ ପାଣିଥାଏ, ସେ ପାଣି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗରମ ହେବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ବାଷ୍ପ ଉଦ୍ଭବ ହେବ, ସେହି ବାଷ୍ପରେ ପିଠା ଗୁଡ଼ିକ ସିଝିଯିବ ।

ଅଆରଟିକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ସଜାଇବା, ଠିକ୍ ପରିମାଣରେ ପାଣି ଦେବା, ପିଠାରେ ଠିକ୍ ଭାବେ ବାମ୍ଫ ବାଜୁଛି କି ନାହିଁ ଭଲ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କଲେ ପିଠା ଉତ୍ତମରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ, କଞ୍ଚା ରହିଯାଏ । ଏସବୁ କଥା ନିର୍ଭର କରେ ରନ୍ଧୁଣୀ ଉପରେ । ରନ୍ଧୁଣୀ ଚୁଲି ଉପରେ ଅଆର ବସାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର କାନ ଓ ଆଖି ସଦା ସର୍ବଦା ରହିଥାଏ ଅଆର ଉପରେ । ଅଆର ମଧ୍ୟରୁ ପାଣି କମିଗଲେ ତା'ର କାନ ଜାଣିଯାଏ ପାଣି କମିଗଲା ବୋଲି । ତେଣୁ ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ହାଣ୍ଡିରୁ ପଲମ କାଢି ପାଣିଦିଏ ।

ଏହି ଅଆର ପିଠା ତିଆରିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଅନେକ କୁସଂସ୍କାର କଥା ସବୁ ଗାଁ ଗହଳିମାନଙ୍କରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଯଦି ଅଆର ଠିକ୍ ଭାବେ ସଜା ଯାଇ ନଥାଏ ଏବଂ ପାଣି ଠିକ୍ ପରିମାଣର ଦିଆଯାଇ ନଥାଏ, ତେବେ ପିଠା କଞ୍ଚା ରହିଯାଏ । ତେଣୁ ଏହା ଉପରେ କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯାଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଫଳରେ କୌଣସି ଗୁଣିଆ ଦ୍ୱାରା ମନ୍ତ୍ରକରି ପୁଣି ପିଠାକୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜ ଯଦି ଏକା ସଙ୍ଗେ ଅଆରକୁ ଛୁଇଁ ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ପିଠା ସିଝେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ସ୍ୱରୂପ ପୁନର୍ବାର ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜ ଦୁହେଁ ଅଆରକୁ ଧରି ଚୁଲି ଉପରେ ବସାଇ ଦେଲେ ପିଠା ସିଝିଯାଏ । ଏହିପରି ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଅନେକ କୁସଂସ୍କାର କଥା ଶୁଣାଯାଏ ଓ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ଜଣେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଅଯଥା ଅପବାଦର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ଇଡ଼ୁଲି, ପିଠା, ବାଷ୍ପ, ରନ୍ଧନ)

ଅଆର କନା- ଦେ.ବି-ଏଣ୍ଡୁରି ଆଦି ପିଠା ସିଝାଇବା ପାଇଁ ଅଆର ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା କନା ବା ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡ ।

ଅଆର ପିଠା-ଦେ. ବି. - ଅଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସିଝା ଯାଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବା ପିଠା ।

ଅଆରବନ୍ଧା ଦେ.କ୍ରି.-ପାକକ୍ରିୟା ପରି ଭାଷା । ହାଣ୍ଡି ଭିତରେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ପାଣି ପୂରାଇ, ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ କନା ବନ୍ଧାହୁଏ । କନ ଉପରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରନ୍ଧନ ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ, ଢାଙ୍କୁଣୀରେ ହାଣ୍ଡିର ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରାଯାଏ । ଚୁଲି ଉପରେ ହାଣ୍ଡିଟିକୁ ବସାଇ ଜାଳ ଦେଲେ ପାଣିରୁ ନିର୍ଗତ ବାଷ୍ପରେ ରନ୍ଧନ ସାମଗ୍ରୀ ସିଦ୍ଧ ବା ପାକ ହୁଏ ।

ଅଆର ବସାଇବା-ଦେ.କ୍ରି.- ଅଆର ପିଠା କରିବା ପାଇଁ ଜଳଦ୍ୱାରା ଅର୍ଦ୍ଧପୂର୍ଣ୍ଣ ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ ଅଆର କନା ବାନ୍ଧି ହାଣ୍ଡି ଚୁଲ୍ଲୀ ଉପରେ ସ୍ଥାପନ କରିବା ।

ଅଆର ମୁହାଁ-ଦେ.ବିଶ.- ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁହଁ ଅଆର ହାଣ୍ଡିର ମୁହଁ ପରି ଚଟକା ଓ ଅସୁନ୍ଦର, ଯେଉଁ, ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁହଁ ଅଭିମାନ ବା କ୍ରୋଧରେ ଅଆର ହାଣ୍ଡି ପରି ବିକଟ ହୋଇଥାଏ ।

(ଅଆର ମୁହୀଁ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଆର ସିଝା-ଦେ.ବି.- ଅଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ ପିଠା ବା ଡ଼େମାଛ ବା ମାଂସ ଆଦି ସିଝାଇବା ।

ଗ୍ରା. ବିଶ.-ଅଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସିଝା ଯାଇଥିବା (ପିଠା, ମାଛ ଆଦି)

ଅଆରୁଆ-ଦେ.ବିଶ. ପୁଂ -ଅଥବା, ଦରବୁଢା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାହାହୋଇ ନ ଥିବା (ବ୍ୟକ୍ତି)

(ଅଆରେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥିତ-ଗ୍ରା.ବିଶ. (ସଂ. ଅ + ସ୍ଥିତ)-ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ ନାହିଁ, ଅସ୍ଥିତ ।

ଅଥିର-ଗ୍ରା. ପୁଂ. ବିଶ. (ସଂ. ଅସ୍ଥିର)-ଅସ୍ଥିର, ଅଧୀର ଚପଳ, ଅନିଶ୍ଚିତ, ଉତ୍କଣ୍ଠିତ, ଦୁଃଖିତ ।

ଅଥୀନା-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ)- ଗ୍ରୀସର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଗରୀ ଏଥେନ୍ସର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ଅଥୀନାଙ୍କ ମାତାଙ୍କ ନାମ ମେଟିସ ଓ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଜିଉସ୍ । ଜିଉସ୍ ହେଉଛନ୍ତି ଗ୍ରୀକ୍‌ର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ମେଟିସ, ଜିଉସ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜିଉସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମେଟିସ୍‌ଙ୍କ ଗର୍ଭ ସଞ୍ଚାର ହେବାପରେ ଜିଉସ୍ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ମେଟିସଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବ ସେ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ବଳବାନ ହୋଇ ପିତାଙ୍କୁ ଗାଦିରୁ ହଟାଇ ନିଜେ ଗାଦିରେ ବସିବ । ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ ସଂପର୍କରେ ଏପରି କଥା ଶୁଣି ଥୟ ଧରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଏହାର ନିସ୍ତାକରଣ ସ୍ୱରୂପ ଅନେକ ପ୍ରତିକାର କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରି, ଶେଷରେ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ପାଇ, ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ମେଟିସଙ୍କୁ ଗିଳି ଦେଲେ ।

ମେଟିସ୍‌ଙ୍କୁ ଗିଳିଦେବା ମାତ୍ରେ ଜିଉସ୍‌ଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବିନ୍ଧା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଣ୍ଡ ବିନ୍ଧା ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ହେଲା ଯେ ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରମିଥିୟସ ଜିଉସ୍‌ଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବିନ୍ଧା ଭଲ କରିବାକୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବୋଞ୍ଜ ନିର୍ମିତ କୁରାଢ଼ୀରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରହାର ପକାଇ ମୁଣ୍ଡ ଖପୁରିକୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଦେଲେ । ମୁଣ୍ଡଟି ଦୁଇଫାଳ ହେବାମାତ୍ରେ ମୁଣ୍ଡ ଭିତରୁ ହଠାତ୍ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଓ କବଚ ସଜ୍ଜିତା ଜଣେ ଦେବୀ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଏହି ଦେବୀଙ୍କର ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ଓ ରୂପ ଦେଖି ଦେବତା ମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ବୀରମାନେ ଭୟରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପୃଥିବୀ ଭୀଷଣ ନାଦରେ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରବଳ ଜୁଆର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହି ଆବିର୍ଭୂତା ଦେବୀଙ୍କ ନାମ ଅଥୀନା ।

ଅଥୀନାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଗ୍ରୀକ୍‌-ପୁରାଣରେ କରାଯାଇଛି । ଅଥୀନାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । କାରଣ ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସବୁଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଲସ୍‌ଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ମସ୍ତକରେ ସୁନାର ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ସେ କୁମାରୀ ଥିବାରୁ ଲିବ୍ୟାର କୁମାରୀ ମାନେ ଦୁଇ ଦଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ କାଠ ଓ ପଥର ଧରି ଅଥୀନାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ରକ୍ଷା ପାଇଁ ପୂର୍ବେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ ।

ସାହସୀ ଓ ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ବିପଦ ଆପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଥିଲା ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବା-ବେଳେ ଅଥୀନା ମହାବୀର ହରକ୍ୟୁଲିସଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ମାନବ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରତୀକ ପ୍ରଥମେ ଘୋଡ଼ାକୁ କପରି ପାଳି ଘରେ ରଖିବାକୁ ହେବ, ତା'ର ବିଦ୍ୟା ଅଥୀନାଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥିଲା ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟବହୃତ ରଥର ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀ ସେ ପ୍ରଥମେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରଥମେ ଜାହାଜ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ସେ ଶିଳ୍ପ-କଳାରେ ନିପୁଣା-ଥିଲେ । କୁମ୍ଭାର-ଚକ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ାଯାଇ-ଥିଲା । ମାଟିପାତ୍ର ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଏ ମାନବ ସମାଜକୁ ଦାନ । ନାରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ସେ ଲୁଗାବୁଣା, ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗା ଉପରେ କରାଯାଉଥିବା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଶିଖାଇ-ଥିଲେ ।

ସେ ଚିତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୂତାକଟାରେ ଏଭଳି ନିପୁଣା ଥିଲେ ଯେ ଲିଡ଼ିଆ ସହରର 'ଆରାକ୍ନି' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଝିଅ, ଅଥୀନାଙ୍କ ସହ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ତାଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ବୁଢ଼ିଆଣି ପାଲଟି ଯାଇଥିଲା । ସେହିଦିନୁ ଆରାକ୍ନି ବୁଢ଼ିଆଣି ହୋଇ ରହିଛି । ଦେବୀ ଅଥୀନା ବୀରତ୍ୱ ଓ ଶିଳ୍ପରେ ନିଜକୁ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି କଳା ଆଡ଼କୁ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ବୀଣା ବାଦ୍ୟର ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ହରିଣ ଶିଙ୍ଗରେ ବଣା କରି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିଥିଲେ ।

ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣରେ ଅଥୀନାଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ରର ଦେବୀରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ହାଇଜିଆ'(Hygieia) । ତାଙ୍କରି ନାମ ଅନୁସାରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନକୁ 'ହାଇଜିନ୍' ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଅଟ୍ଟିକା ପ୍ରଦେଶର କିଏ ମାଲିକ ହେବ ସେଥି ନେଇ ଅଥୀନା ଏବଂ ପୋସେଇଡନ୍‌ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବିବାଦର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିରକରାଗଲା, ଯିଏ ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେବ, ସେଇ ହିଁ ହେବ ଅଟ୍ଟିକା ପ୍ରଦେଶର ମାଲିକ । ପ୍ରତିଯୋଗୀଭାବେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୋସେଇଡନ୍ ତାଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳରେ ବସୁଧାକୁ ପ୍ରହାର କଲା ବସୁଧା ଭିତରୁ ଲୁଣି ଜଳ ବାହାର କଲେ । ଅଥୀନା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଜିତ ବୃକ୍ଷ । ମାନବ ସମାଜର ଉପକାରରେ ଲୁଣି ଜଳ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ କି ଜିତବୃକ୍ଷ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଏକଥା ବିଚାର କରି ଅର୍ଦ୍ଧମାନବ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧନାଗ(କୁମ୍ଭୀର) ଶରୀର ସିକ୍ରପ ସାକ୍ଷୀ ଦେଇ ମତ ଦେଲେ ଯେ ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଜିତବୃକ୍ଷ । ତେଣୁ ଅଥୀନା ହେଲେ ଅତ୍ତିକା ପ୍ରଦେଶର ମାଲିକ । ସେ ଅତ୍ତିକା ପ୍ରଦେଶର ମାଲିକ ହେବା ପରଠାରୁ ଅତ୍ତିକାର ଅଧିବାସୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେବୀ ଭାବେ ପୂଜା କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

ସେ ଯୁଗର ଅଭିଜାତ ସମାଜରେ ତାଙ୍କ ସତ୍ତାଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେ ପୂଜା ପାଉଥିଲେ । ଗ୍ରୀସର ଆକ୍ରୋପଲିସରେ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ଅଥୀନାଙ୍କ ନାମରେ ଗଢାଯାଇଛି । ଅନ୍ୟ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ଦେବୀଙ୍କ ନାମରେ ମନ୍ଦିର ଗଢି ଏହାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ସେ କୁମାରୀ ଥିବାରୁ କୁମାରୀମାନେ ତାଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୪୩୮ ସାଲରେ ଏଥେନ୍ସର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୂର୍ତ୍ତିକାର ଫିଡିୟାସ ଅଥୀନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢିଥିଲେ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୪୦ ଫୁଟ । ଏହା ସୁନା ଓ ହାତୀ ଦାନ୍ତରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଯୁଗର ମୂର୍ତ୍ତିକଳାର ଏହା ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ । ୩୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଗୋଟିଏ କଂସା ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଦେବୀ ଅଥୀନାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଏଥେନ୍ସ ସଂଗ୍ରହାଳୟ, ମିଉନିକ୍ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ଓ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ପରିହିତା ମୂର୍ତ୍ତି ରୋମର ଭାଟିକାନ୍ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସଂରକ୍ଷଣ କରି ରଖାଯାଇଛି ।

(ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣ ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥୁରୀ-ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଓଅବ, ଦରବୁଢା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବାହ କରି ନଥିବା ।

(ଅଥୁରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

(ଅଥରପା-ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥୁରି-ଦେ. ବି.-ମାଟିର ଛୋଟ ପାତ୍ର ବା ପରୁଲି, ମାଟି ବାସନ, ଗୃହର ସ୍ୱଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟର ଚଳନ୍ତି ବସ୍ତୁ ।

ଅଥୁରିଆ-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ.-ଅଥୁରୀ (ଦେଖନ୍ତୁ)

(ଅଥୁରେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଥେଇତ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଥାଇତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥେଇତା-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଥାଇତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥେଇତ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଥାଇତ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥେଇ ବିଥେଇ - ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସନ୍ଧିଚର) - ଅଥୟ ବିଥୟ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଥେଲୋ-ବୈଦେ. ବି.-'ଅଥେଲୋ' ଏକ ବିୟୋଗାନ୍ତକ ନାଟକ । ଏହା ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇଂରେଜ କବି ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ । ନାଟକଟିର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଲ—ଇଟାଲୀ ରାଜ୍ୟର ଭେନିସ୍‌ରେ 'ଅଥେଲୋ' ନାମରେ ଜଣେ କଳାଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କର କଠୋର କର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ଦକ୍ଷତା ଯୋଗୁ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦ ପାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ଭେନିସ୍ ସହରରେ ଥିବା ଜଣେ ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଥିଲା । ତା'ର ନାମ ଡେସଡେମୋନା । ଡେସଡେମୋନା ସହିତ ଅଥେଲୋଙ୍କର ସମୟେ ସମୟେ ଦେଖାହୁଏ ଏବଂ ଦେଖାହେବା ବେଳେ ଅଥେଲୋ ସେହି ଝିଅଟିକୁ ତାଙ୍କ ସୈନିକ ଜୀବନର ବହୁ ବୀରତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ରୋମାଞ୍ଚକର କଥା କହୁଥିଲେ । ଡେସ୍-ଡେମୋନା ଅଥେଲୋଙ୍କର ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣିବା ପରେ ତା'ର ମନ ହେଲା, ଯଦି ସୁଯୋଗ ମିଳନ୍ତା, ତା' ହେଲେ ସେ ବିପଥ ସଙ୍କୁଳ ଜୀବନ ପଥରେ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଡେସଡେମୋନାଙ୍କ ପିତା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରର ହୋଇଥିବାରୁ ଅଥେଲୋଙ୍କ ପରି ଜଣେ କଳା ଲୋକକୁ ଝିଅ ବିବାହ ଦେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପିତାଙ୍କର କୌଣସି ବାରଣ ନ ମାନି ଡେସଡେ-ମୋନା ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ଝିଅର ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଓ ଅଥେଲୋଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷ୍ୟା ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରି, ଅଥେଲୋଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଘୋର ଅଭିଯୋଗ ସହିତ ନ୍ୟାୟାଳୟରେ ମୋକଦ୍ଦମା କଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଚାର ସମୟରେ ନ୍ୟାୟା-ଳୟରେ ନ୍ୟାୟପତିଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇ ଡେସଡେ-ମୋନା ଅତିସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ, ମୁଁ ମୋ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଛି । ଏ ବିବାହରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅଥେଲୋ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଅଭିଯୋଗରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତୁରସ୍କ-ବାହିନୀ ସାଇପ୍ରସ୍ ଦ୍ୱୀପକୁ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲାବେଳେ ଅଥେଲୋ ଏହାକୁ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ଅଥେଲୋଙ୍କ ସହିତ ଡେସ୍‌ଡେମୋନା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ତୁରସ୍କ-ବାହିନୀର ବିରୋଧ କଲେ । ଫଳରେ ତୁରସ୍କ ବାହିନୀ ପରାସ୍ତ ହେଲେ ।

ତୁରସ୍କ ବାହିନୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଥେଲୋ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଯାଇଥିବା ବେଳେ କାଶୀଓ ଓ ଇଆଗୋ ନାମରେ ଦୁଇ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଥେଲୋ ବେଶୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ କାଶୀଓଙ୍କୁ । ଏପରିକି ସେ ସମସ୍ତ ଗୋପନ କଥା କାଶୀଓଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ । କାଶୀଓଙ୍କୁ ଅଥେଲୋ ବେଶି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ଇଆଗୋ ମନରେ ଘୋର ଈର୍ଷା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା କାଶୀଓ ପ୍ରତି । ଇଆଗୋ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ସୁବିଧା ଦେଖି ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି କାଶୀଓଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରିବାକୁ । ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗ ଆସି ଜୁଟିଗଲା ଇଆଗୋର ହାତ ପାହାନ୍ତାରେ ।

ତୁରସ୍କ ବାହିନୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ଅଥେଲୋ ଯୁଦ୍ଧରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଥିବାରୁ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀର ଉପସ୍ଥିତିରେ ବିଜୟ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଗଲା । ଏହି ଉତ୍ସବରେ ସୈନ୍ୟମାନେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ କାଳେ କିଛି ଅନିଷ୍ଟକାର୍ଯ୍ୟ କରି ପକାଇବେ ଆଶଙ୍କା କରି, ସେନାପତି ଅଥେଲୋ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଲେ କାଶୀଓଙ୍କୁ । ଇଆଗୋ ଏଥିରେ ଘୋର ଅସହ୍ୟ ବୋଧ କଲେ । ଏବଂ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାଶୀଓଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ମଦ ପିଆଇ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ସହିତ ଝଗଡ଼ା କରାଇ ଦେଇ, ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲା ଯେ କାଶୀଓ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଘଟାଇ ଦେଲା । ଫଳରେ ଅଥେଲୋ କାଶୀଓଙ୍କୁ ରାଗିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କଲେ ।

ଇଆଗୋର ଈର୍ଷା ଏତିକରେ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା ନାହିଁ । କାଶୀଓ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆହୁରି କୁଚକ୍ରାନ୍ତ ଚଳାଇଲା । ଦୁଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ଇଆଗୋ ନିଜର ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇବା ପାଇଁ, ଦିନେ କାଶୀଓଙ୍କୁ କହିଲା- ଡେସ୍‌ଡେମୋନା ଯଦି ତୁମ ପାଇଁ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ସୁପାରିଶ କରିବେ, ତେବେ ତୁମେ ଚାକିରି ଫେରି ପାଇ ପାରିବ । ଡେସ୍‌ଡେମୋନା କାଶୀଓର ଅନୁରୋଧରେ, ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ଯାଇ କାଶୀଓ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାରୁ, ଅଥେଲୋ କାଶୀଓଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଲେ ।

ଏଣେ କାଶୀଓଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ହଇରାଣ କରାଇବାର ପରିକଳ୍ପନା କରି, ଏପରି କଥାମାନଯାଇ ଅଥେଲୋଙ୍କ କାନରେ କହିଲେ, ଯାହା ଫଳରେ କି ଅଥେଲୋ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ଡେସ୍‌ଡେମୋନା ସହିତ କାଶୀଓର କିଛି ଖରାପ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଏହାପରେ ଇଆଗୋ ଆଉ ଗୋଟିଏ କୁଟ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଯାଇ କହିଲା, ଡେସ୍‌ଡେମୋନାର ବିବାହ ଦିନ ଅଥେଲୋ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଚମତ୍କାର ରୁମାଲଟିଏ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ, ସେଇଟିକୁ ଥରେ ଆଣି ଦେଖ, କିପରି ହୋଇଛି । ଇଆଗୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀର ଭିତରି କଥା ପ୍ରତି ବାହ୍ୟିକ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବ ? ସେ ଆଉ ଏତେ କଥା ନ ଜାଣି ପାରି ଡେସ୍‌ଡେମୋନାଠାରୁ ମାଗି ଆଣିଥିଲେ ଦେଖିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଇଆଗୋ ଯାଇ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ କହିଲା-ଆପଣ ବିବାହଦିନ ଡେସ୍‌ଡେମୋନାଙ୍କୁ ଉପହାର ରୁମାଲଟି ଡେସ୍‌ଡେମୋନା କାଶୀଓଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେଇଛି । ଏହା ଶୁଣି ଅଥେଲୋଙ୍କର ଦୃଢବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଗଲା କାଶୀଓ ସହିତ ଡେସଡେମୋନାର ଗୁପ୍ତ ପ୍ରଣୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ପରୀକ୍ଷା ସ୍ୱରୂପ ସେ ଡେସ୍‌ଡେମୋନାଙ୍କୁ ରୁମାଲଟି ଦେଖିବା ପାଇଁ ମାଗିଲେ । ମାତ୍ର ରୁମାଲଟି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନଥିବାରୁ, ସେ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ କହିଲେ ରୁମାଲଟି ଇଆଗୋର ସ୍ତ୍ରୀ ପାଖରେ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଅଥେଲୋଙ୍କର ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । କାଶୀଓ ସହିତ ଡେସ୍‌ଡେମୋନାଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ପ୍ରଣୟ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାର ଦୃଢ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଦିନେ ରାତିରେ ଅଥେଲୋ ଡେସ୍‌ଡେମୋନାଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକଲେ ।

ଇଆଗୋ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ଘାତକଙ୍କୁ ପଠାଇଥିଲେ କାଶୀଓଙ୍କୁ ମାରିବା ପାଇଁ । ସେହି ଗୁପ୍ତ ଘାତକର ଛୁରିକା ଘାତରେ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୋଇ କାଶୀଓ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ପଳାଇ ଆସିଛି ଅଥେଲୋଙ୍କ ନିକଟକୁ । ଇଆଗୋ ନିଜର କୁଟ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଧରାପଡ଼ିଯିବା ଭୟରେ, କାଶୀଓଙ୍କୁ ଛୁରିକାଘାତ କରିଥିବା ଗୁପ୍ତଘାତକଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଦେଲା । ଏ ସବୁ ଦୁର୍ଘଟଣା ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଗୋଟିଏ ରାତି ଭିତରେ ଘଟିଗଲା ।

ଏହା ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ ଇଆଗୋର ସ୍ତ୍ରୀ । ସେ ଧାଇଁ ଯାଇ ଅଥେଲୋଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ସବୁ ଘଟଣା କହିଦେଲା । ଅଥେଲୋ ବୁଝି ନ ପାରି ଏତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଡ଼ ଘଟଣା ଘଟେଇ ଦେଇଥିବାରୁ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଅଚେତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଚେତା ଫେରି ପାଇଲେ, ସେ ନିଜ ଛୁରି ନିଜଠାରେ ଭୁସି ଦେଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ।

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ଇଆଗୋକୁ ବନ୍ଦୀ କରାଗଲା । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଏହି ନାଟକଟି ପୃଥିବୀ-ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିୟୋଗାନ୍ତକ ନାଟକ । ଏହି ନାଟକଟିକୁ ଅଥେଲୋ ଡିନଶହ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ-ସେକ୍ସପିଅର)

ଅଥେଣ୍ଟିକ (authentic)- ବୈଦେ. ବିଣ. (ଇଂ. ଅଥେଣ୍ଟିକ)-ଖାଣ୍ଟି, ପ୍ରକୃତ, ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗ୍ୟ, ସତ୍ୟ, ପ୍ରମାଣସିଦ୍ଧ, ପ୍ରାମାଣିକ, ଅସଲ, ସଠିକ୍ ସମ୍ବାଦ, ଅସଲ କାଗଜପତ୍ର, ପ୍ରକୃତ ଦସ୍ତଖତ ।

ଅଥୋ-ଅବ୍ୟ. (ଅର୍ଥ + ଣ.ଅ)- ଅଥ (ଦେଖନ୍ତୁ)

6846

ପୁସ୍ତକାଳୟ
ପୁସ୍ତକାଳୟ
गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय

GURUKUL KANGRI LIBRARY
Accos on
Class on
Cat on
Tag etc.
Checked
Any Other

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

" Forwarded free of cost,
and with the compliments of
the Department of Education,
Government of India
New Delhi".

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar